

SLOVENSKO IN SLOVANŠKO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 19 • I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin,
Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: Collegium graphicum, d. o. o.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

19 • 1

2013

SLOVENSKO IN SLOVANSKO

Uredil

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Ljubljana 2013

KAZALO

<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Slovenska slavistika in mednarodni slavistični kongresi	5
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Bibliografija slovenskih udeležencev mednarodnih slavističnih kongresov (referati, komunikati, tematski bloki)	15

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Аленка Шивиц-Дулар</i> , К типологии внутриязыковых факторов развития (на примере славянских языков)	29
<i>Metka Furlan</i> , K identifikaciji zgodnjepraslovanske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov	51
<i>Matej Šekli</i> , Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov	71
<i>Petra Stankovska</i> , Patristické texty v sanktorálu chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do 15. století	101
<i>Silvo Torkar</i> , Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji	111
<i>Andreja Legan Ravnikar</i> , Prevzete besede neslovanskega in slovanskega izvora v knjižni slovenščini 16. stoletja	129
<i>Irena Orel</i> , Znotrajjezikovni in/ali medjezikovni dejavniki oblikotvornih sprememb v slovenskem zgodovinskem oblikoslovju	143
<i>Андрей Желе</i> , Лексико-синтаксические изменения в современном словенском языке	161
<i>Irena Stramljič Breznik</i> , Motivacijska moč slovenskih medmetov	173
<i>Mira Krajnc Ivič</i> , Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih parov (na gradivu v slovenskem jeziku in o njem)	187

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.16"2013"(082)

SLOVENSKO in slovansko / uredil Peter Weiss ; [prevod izvlečkov
in povzetkov v angleščino Donald Reindl]. - Ljubljana : Inštitut
za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2013. - (Jezikoslovni
zapiski, ISSN 0354-0448 ; 19, št. 1)

ISBN 978-961-254-459-1

268035072

Slovenska slavistika in mednarodni slavistični kongresi

Alenka Šivic-Dular

Cobiss: 1.04

1.0 Slavistični kongresi

Doslej se je zvrstilo 14 mednarodnih slavističnih kongresov (MSK):¹ prvi je bil v Pragi (1929), drugi v Varšavi (1934), [tretji v Beogradu (1939)], četrti v Moskvi (1958), peti v Sofiji (1963), šesti v Pragi (1968), sedmi v Varšavi (1973), osmi v Zagrebu in Ljubljani (1978), deveti v Kijevu (1983), deseti v Sofiji (1988), enajsti v Bratislavi (1993), dvanajsti v Krakovu (1998), trinajsti v Ljubljani (2003), štirinajsti na Ohridu (2008), letošnji, petnajsti, pa v Minsku (avgusta 2013).

1.1 Zgodovina kongresne ideje

Ideja o institucionalizirani obliki znanstvenega sodelovanja na področju slovanskih študijev je stara poldrugo stoletje. Prvi jo je po zgledu na Nemško filološko društvo predlagal Čeh Jan Kollár (1836), drugič pa so češki udeleženci podali enak predlog na arheološkem kongresu v Kijevu (1899). Organizacijsko podlago za kongres slovanskih filologov naj bi oblikoval Pripravljalni shod slovanskih filologov v Sankt Peterburgu (1901) (PS). V času do izbruha prve svetovne vojne je nastal tudi samo deloma uresničen načrt o izdaji temeljnih filoloških del, v katerih naj bi bil povzet rezultat filološkega raziskovanja 19. stoletja. Politične razmere v Rusiji so njegovo organizacijo tedaj preprečile, tako da se je ideja uresničila šele v Pragi (1929). A že kmalu je moral biti zaradi nemškega napada na Poljsko odpovedan tretji slavistični kongres v Beogradu (1939), po drugi svetovni vojni pa je zaostrena blokovska delitev povzročila desetletni zamik pri obnavljanju kongresnega gibanja. Ključno organizacijsko in vsebinsko vlogo pri tem je odigralo mednarodno slavistično srečanje v Beogradu (15.–21. 9. 1955), ki je zaradi svojega pomena in množične udeležbe tedaj vodilnih slavistov bilo pravzaprav pravi kongres, čeprav formalno nima te oznake. V skladu s tradicionalnimi slavističnimi načeli je bila na srečanju poudarjena nujnost mednarodnega sodelovanja na področju preučevanja jezikov, literature in kulturne zgodovine slovanskih narodov. V tem smislu se je zavzelo za sprejetje meddržavnih konvencij o (vzajemnem) izmenjevanju strokovnjakov, za

¹ Pričujoči prikaz v naslovu napovedane problematike je na žalost ne samo priložnosten, ampak tudi fragmentaren in neuravnotežen, kar je povezano s tem, da tovrstnih študij ni, da arhivska in druga dokumentacija v slovenskih javnih knjižnicah ni dostopna (tj. sploh ni ohranjena ali je ohranjena samo fragmentarno) oziroma da bi razpršenost podatkov zahtevala temeljito raziskovalno delo.

ustanovitev bibliografskih središč v Krakovu in Leidnu ter mednarodnega slavističnega komiteja kot izvršilnega organa mednarodnega združenja slavistov, ki naj ga sestavljajo članice (tj. nacionalni slavistični komiteji ali organizacije). Sprejet je bil tudi statut, nazadnje prenovljen na plenarnem zasedanju v Urbinu (1994), ki je določal splošna načela in organizacijske ter funkcijske pristojnosti komiteja (npr. članstvo v komiteju, organizacijo komiteja in njegove organe, način sodelovanja z znanstvenimi in raziskovalnimi ustanovami, uradne jezike); med najvažnejšimi pristojnostmi sta bila krovno sodelovanje pri organizaciji mednarodnih slavističnih kongresov in ustanovitev komisij, ki naj bi delovale na skupnih raziskovalnih projektih (Smolej 1955/56: 91; Statut MSK).

2.1 Publicistika

Sestavni del organizacije vsakega kongresa je že od začetka priprava kongresnega gradiva (npr. zbornika povzetkov, programa, občasno tudi knjige z diskusijskimi prispevki) in drugih priložnostnih vsebin. Na začetnih dveh kongresih (1929, 1934) je bilo gradivo izdano pozneje, ob tretjem (1939) pa je bilo natisnjeno prej. Kongresno dejavnost spremljajo razstave, npr. razstava posebnih (knjižnih, rokopisnih ipd.) zbirk in razstava slavističnega tiska (periodike, monografij, zbornikov itd.) iz obdobja med dvema kongresoma, ki jih nacionalni slavistični komiteji po uveljavitvi običaja darujejo vsakokratnemu organizatorju, prav tako pa darujejo tudi nacionalne zbornike s kongresnimi referati ne samo organizatorju, ampak tudi vsem nacionalnim komitejem. Slovenski referati od 4. do 14. mednarodnega slavističnega kongresa (1958–2008)² so razen redkih izjem izhajali v rednih ali kongresnih številkah *Slavistične revije*, za 15. mednarodni slavistični kongres v Minsku pa jih objavljajo *Jezikoslovni zapiski* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

2.2 Oblike dela

Kongres se po tradiciji organizira vsako peto leto v enem izmed slovanskih slavističnih središč³ in poteka v stalnih (nespremenljivih) organizacijskih oblikah (plenarnih zasedanjih, sekcijah, podsekcijah, na zadnjih kongresih tudi v tematskih blokkih in na okroglih mizah, delovnih zasedanjih komisij mednarodnega slavističnega komiteja) ter v priložnostnih (spremenljivih) oblikah (kot so promocije izjemnih slavističnih publikacij, ki jih predlagajo nacionalni komiteji, spominske prireditve itd.).

² *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2: passim. – *Slavistična revija* 14 (1963), 1–180. – *Slavistična revija* 16 (1968), 1–588. – *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 133–280. – *Slavistična revija* 25 (1977), kongresna št., 5–216. – *Slavistična revija* 31 (1988), št. 2, 77–152. – *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 133–238. – *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 1–220. – *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 1–152. – *Slavistična revija* 52 (2003), posebna št., 1–373. – *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 1–205.

³ Tak časovni ritem organizacije kongresov je bil sprejet že v Pragi (1929). Prav tako je bilo v smislu takratnega razumevanja demokratičnih vrednot (enakopravnosti), ki jim je bil zavezan tudi predsednik prvega kongresa Matija Murko, odločeno, da so uradni jeziki kongresa vsi slovanski jeziki, poleg njih pa tudi nemščina, francoščina in angleščina; to je ostalo v veljavi do danes.

2.2.1 Krovna tematika

Krovno tematiko oziroma tematsko usmeritev potrjuje mednarodni slavistični komite na predlog organizatorja kongresa in vsakokrat posebej; pri tem ima organizator pravico in možnost do predlaganja in vključitve specifične problematike svojega okolja v skladu z lastno znanstveno tradicijo ali razvojem, vendar pa v obliki, ki ne ovira predstavitve razvejenosti in usmeritve tekočih raziskav v celotnem spektru aktualnih slavističnih področij in v vseh okoljih, kjer se gojijo slavistični študiji. Priporoča pa se, da se pri obravnavi problematike kar čim bolj uveljavljajo primerjalni, kontrastivni, tipološki ipd. vidiki, ki so za širši krog občinstva zanimivejši kot pa obravnava vprašanj, aktualnih za en sam slovanski jezik ali literaturo. Naj ponazorim z nekaj primeri:

Na prvem kongresu slovanskih filologov (1929), ki je bil sicer posvečen 100. obletnici smrti Josefa Dobrovskega, je stare tradicionalne filološke teme in tudi predvideno aktualno razpravo o sistemski ureditvi organizacijskih in didaktičnih vprašanj o slavistiki na visokih in srednjih šolah, v slovanskih in neslovanskih državah (MSK-1₂ [Uvod]) skoraj zasenčila vključitev Praškega lingvističnega krožka⁴ in predstavitev teoretično-metodoloških pogledov njegovih članov, ki so daljnosežno in globinsko vplivali na nadaljnji razvoj svetovne lingvistike. Ti so kongres počastili s tematsko publikacijo *Mélanges linguistiques*, v kateri so svoje teze deklarativno predstavili v uvodnem prispevku Metodološka problematika, kakor izhaja iz ideje jezika kot sistema, in pomen te ideje za slovanske jezike (ML: 7–29), temu pa sledi še enajst tematskih razprav (ML: 33–242). Tretji (neizvedeni) kongres slavistov (filologov) je z obsežnim in pred kongresom razposlanim vprašalnikom, na katerega naj bi se slavisti odzvali z odgovori, seznam perečih problemov pa po svoji presoji tudi dopolnjevali, skušal definirati odprta znanstvena vprašanja in spodbuditi znanstveno razpravo o njih. Deveti slavistični kongres (1988) se je osredotočil na začetne faze oblikovanja slovanskih jezikov in pismenstva v povezavi s Kijevsko Rusijo. Enajsti slavistični kongres (1993) se je osredotočil na etnogenetična in kulturološka vprašanja v slovanski srednji Evropi v času Velike Morave in na nastanek slovanskega pismenstva ter na problematiko renesanse, humanizma in baroka. Trinajsti slavistični kongres (2003) je položaj slovanskih jezikov, literature in kulture postavil v kontekst novodobnih globalizacijskih procesov.

2.3.1 Sekcije

Kongresno delo poteka po sekcijah, razčlenjenih v več tematsko jasneje opredeljenih podsekcij; na posameznih kongresih se njihovo število giblje⁵ med tremi (1929, 1958, 1998, 2003, 2008), štirimi (1934) in petimi sekcijami (1939, 1968, 1973, 1979). V programih se navajajo naslednje sekcije: jezikoslovna (na vseh kongresih),

⁴ Formalno je bil krožek ustanovljen na pobudo V. Mathesiusa (1926), prvič pa so R. Jakobson, S. J. Karcevski, N. Trubeckoj in V. Mathesius svoje poglede predstavili na prvem mednarodnem kongresu lingvistov (Haag, 1928) v svojih odgovorih na načelno vprašanje pripravljalnega odbora kongresa: katera je najprimernejša metoda za popoln opis jezika?

⁵ Tovrstni podatki mi niso bili dostopni za kongrese v Sofiji (1963, 1988) in Bratislavi (1993).

literarnozgodovinska (na vseh kongresih), fonološka (1939), literarno-lingvistična (1958, 1973, 1978, 1983),⁶ različno so poimenovane sekcije, v katerih se obravnava didaktična in organizacijska problematika poučevanja slovanskih jezikov v visokem in srednjem šolstvu (npr. pedagoška didaktika (1929), didaktika (1934), slavistika v srednjih šolah (1939)), folkloristika (1973, 1978, 1983, 1998, 2003, 2008), slovansko ljudsko slovstvo (1968), družbeno-pravna in kulturna zgodovina (1934), slovanska zgodovina (1968, 1978), zgodovina slavistike (1968, 1973, 1978, 1983, 2003, 2008). Vsekakor pa prijetno preseneča zgodnost vključitve jezikoslovne podsekcije Strojno prevajanje v slovanskih jezikih (1958) v kongresni program, ali referatov, kot je Računalniški model transformacijske slovnice slovenskega jezika, ki ga je prispeval Peter Tancig (1978), medtem ko je na zadnjih kongresih problematika digitalizacije starejših tiskov in korpusno jezikoslovje deležna trajne pozornosti.

2.3.2 Tematski bloki

Tematski bloki so bili vpeljeni v program na kongresu v Krakovu (1998), njihova organizacija pa določena s posebnimi pravili (tj. poimensko določeni organizator bloka, aktivno sodelovanje 3–5 referentov, strokovnjakov iz vsaj treh držav, obravnava aktualnih in problemsko osredotočenih znanstvenih vprašanj, predlagajo jih ali komisije mednarodnega slavističnega komiteja ali posamezniki, prispevki morajo biti objavljeni pred začetkom kongresa). O številu in izbiri tematskih blokov se odloča mednarodni slavistični kongres na pripravljalnih zasedanjih. Doslej je bilo predstavljenih že okrog 70 tematskih blokov, med njimi dva v organizaciji Slovencev, in sicer Corpus Linguistics for Slavic Languages (Korpusna lingvistika za slovanske jezike) (Tomaž Erjavec) in Slovanski jeziki in književnosti v izobraževanju (Boža Krakar Vogel), kakih 35 pa je bilo jezikoslovnih ali povezanih z računalniškimi tehnologijami (MSK-12₁: 299–353; MSK-13₂: 269–342; MSK-14₂: 287–383).

2.3.3 Okrogle mize

Od kongresa v Krakovu se v program uvrščajo okrogle mize (zanje ni potrebna vnaprejšnja objava debatnih prispevkov oziroma tez), na katerih se obravnavajo aktualna vprašanja o položaju slavističnih disciplin v družbenem, političnem, okoljskem ipd. kontekstu (prim. Slovanski jeziki v ekolingvistični perspektivi: delovanje, stiki, jezikovna politika; Položaj slovanskih jezikov in stanje slavistike v svetu; Univerzitetna slavistika v slovanskih in neslovanskih deželah; Univerze in prihodnost slavistike).

2.3.4 Predstavitve publikacij

Splošno informativni značaj imajo tudi dobro obiskane predstavitve (promocije) tematsko, teoretično, metodološko ali kulturološko izstopajočih (tudi serijskih) publikacij. Na kongresu v Ljubljani je bilo npr. predstavljeno 22 del, med njimi naj posebej omenimo vsaj dve, in sicer knjižno zbirko *Biblia Slavica*, v kateri je

⁶ Ta vključuje vrsto vsebin od stilistike, verzologije, umetnostnega prevajanja, tekstologije in celo novejše usmeritve v slovanskih literaturah: semiotiko, teorijo komunikacije, sistemsko, kvantitativno in algebraično analizo itd. (1973, 1983).

bilo od leta 1988 natisnjenih 38 faksimilov najstarejših prevodov Svetega pisma v slovanske jezike in litovščino (s komentarji) in so jo zaključila dela slovenskih protestantov (zbirko je njen pobudnik Hans Rothe podaril biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti), in mednarodnemu slavističnemu kongresu v Ljubljani posvečeno številko revije *Sprachtypologie und Universalienforschung* (56 (2003), št. 3) s podnaslovom *Language Typology and Universals: focus on Slovenian from a typological perspective* (ur. Janez Orešnik in Donald F. Reindl).

2.4 Komisije MSK

Prve komisije mednarodnega slavističnega so bile ustanovljene po letu 1955, tako da jih je na kongresu v Moskvi (1958) sodelovalo šest, in sicer Terminološka komisija (s podkomisijama za literarne vede in jezikoslovje),⁷ Transkripcijska komisija, Informacijsko-bibliografska komisija (s sedežem v Krakovu in Leidnu), Edicijsko-tekstološka komisija, Komisija za zgodovino slavistike, Komisija za mednarodne slavistične projekte.⁸ Število in vrsta komisij se glede na aktualne potrebe lahko spreminja po vsakem kongresu, tj. nekatere se ukinjajo, druge se ustanavljajo; nekatere med njimi delajo na dolgoročnih, druge na kratkoročnih projektih. V programskem smislu so popolnoma samostojne, formalna regulacija in okvirni nadzor nad njihovim delovanjem s strani mednarodnega slavističnega komiteja pa poteka na podlagi pravilnika *Okvirne osnove delovanja komisij, afiliiranih pri mednarodnem slavističnem komiteju* iz leta 2003. V obdobju 2008–2013 je delovalo 35 komisij, in sicer Komisija za slovansko onomastiko, Komisija za cerkvenoslovanske slovarje, Arheološka komisija, Komisija za lingvistično bibliografijo, Prevodoslovna komisija, Komisija za terminologijo, Komisija za besedotvorje, Komisija za primerjalno preučevanje slovanskih literatur, Komisija za frazeologijo, Komisija za slovansko poetiko, Dialektološka komisija, Komisija za slovansko leksikologijo in leksikografijo, Komisija za sodobno zgodovino Slovanov, Komisija za ibernsko-slovanske primerjave, Komisija za baltoslovanske zveze, Balkanološka komisija, Komisija za

⁷ Predlagana je bila ustanovitev nacionalnih terminoloških komisij s koordinativnim središčem v Pragi. Njihova naloga naj bi bilo evidentiranje terminoloških slovarjev, obnavljanje metodoloških in teoretičnih vprašanj s področja terminologije na rednih zasedanjih, namen pa izdaja slovarjev slovanske znanstvene terminologije. Slovenski član jezikoslovne podkomisije je bil Tine Logar, ki je organiziral četrto zasedanje te komisije v Ljubljani, nato ga je nasledil Jože Toporišič, tega pa Janez Dular. Izid slovarja jezikoslovne terminologije, ki naj bi poleg slovanskih vseboval tudi nemške, angleške in francoske ustreznice, je bil načrtovan do praškega kongresa (Toporišič 1966: 235), vendar pa je *Slovník slovanské lingvistické terminologie* 1–2 izšel šele v letih 1977–1979 v Pragi.

⁸ Omenja se predlog priprave *Enciklopedije slovanske filologije, Slovenskega lingvističnega atlasa* in *Slovanskega etnografskega atlasa*, podprla je izdaja slovarja cerkvenoslovanskega jezika različnih redakcij. Največje pozornosti je bil deležen načrt slovanskega lingvističnega atlasa (tj. atlasa skupine bližnjesorodnih jezikov), ki naj bi spodbudil tudi izdelavo nacionalnih lingvističnih atlasov; predlagana je bila ustanovitev posebne Komisije za slovanski lingvistični atlas, ki naj bi na podlagi metodoloških izkušenj slovanskih dialektologov in dostopnega primerjalnojezikoslovnega in leksikološkega gradiva izdelala teoretično podlago zanj, tj. vprašalnik, sistem transkripcije, ozemeljski obseg z mrežo točk, metodologijo zbiranja gradiva in postopke kartografiranja (MSK-4₂: 86–89).

etnolingvistiko, Komisija za sociolingvistiko, Komisija za slovanske knjižne jezike, Komisija za slovanske mikrojezike, Komisija za poučevanje slovanskih jezikov in literature, Komisija za folkloristiko, Komisija za medсловanske jezikovne stike, Komisija za slovnično strukturo slovanskih jezikov, Komisija za zgodovino slavistike, Fonetično-fonološka komisija, Komisija za slovanski lingvistični atlas, Komisija za računalniško obdelavo slovanskih rokopisov in prvtiskov, Biblična komisija, Etimološka komisija, Komisija za slovansko aspektologijo, Komisija za raziskovanje staroverstva, Komisija za komparativistično in literarnozgodovinsko bibliografijo, Korpusna komisija ter Komisija za zgodovinsko in kulturološko balkanistiko. Vsaka članica mednarodnega slavističnega komiteja ima pravico do svojega članstva v komisiji s svojim predstavnikom, če je zanimanje večje, pa tudi z več člani.

Kongres je pristojen tudi za sprejetje priložnostnih resolucij; tako je bila npr. na pobudo udeležencev iz neslovanskih držav na kongresu v Ljubljani sprejeta resolucija z odločnim protestom zaradi skrčenja zgodovinskih in kulturoloških vsebin v visokošolskih študijskih programih pri uvajanju Bolonjske reforme, kajti »v kontekstu širitve Evropske zveze je bistveno, da bi v vsaki državi članici obstajali pravi pogoji za študij jezikov in tudi zgodovine ter kulture novih držav članic, brez česar bo resnična integracija nemogoča«, predvsem pa je to v nasprotju z deklarativnim zagotavljanjem o ohranjanju jezikovne in kulturne identitete vseh članic.

3.0 V imenu slovenskih udeležencev 15. mednarodnega slavističnega kongresa v Minsku (19.–26. avgusta 2013) se zahvaljujem red. prof. dr. Marku Snoju, upravniku Inštituta za slovanski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, za ponujeno možnost natisa kongresnih prispevkov v inštitutski reviji *Jezikoslovni zapiski*, in uredniku revije dr. Petru Weissu za izkazano potrpežljivost in razumevanje ob pripravi te številke in za njegovo dosledno natančnost, s katero je (s pomočjo sourednice Alenke Jelovšek) prispevke tehnično uredil.

Viri

- ML = *Mélanges linguistique dédiés au premier congrès des philologues slaves*, Prague: Jednota československých matematiků a fysiků, 1929 (Travaux du Cercle linguistique de Prague 1).
- MSK-1₂ = *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929 II: přednášky*, uspořádali Jiří Horák – Matyáš Murko – Miloš Weingart – Stanislav Petíra, Praha, 1932.
- MSK-2 = *II. mezinárodní sjezd slavistů Warszawa 1934: bibliografie*, sestavila Eva Velinská a kolektiv, věnováno VII. Mezinárodnímu sjezdu slavistů ve Varšavě 1973, Praha: Statní knihovna České socialistické republiky – Slovanská knihovna, 1972.
- MSK-3 = *III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů) Ljubljana – Beograd – Zagreb 18.–25. 9. 1939: bibliografie*, sestavila Eva Velinská, Praha: Statní knihovna České socialistické republiky – Slovanská knihovna, 1978.

- MSK-3₁₋₅ = *III međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa): Beograd, 18–25 IX 1939*, Beograd: Izdanja izvršnog odbora, 1939. Vsebuje: Zbirka odgovora na pitanja = Réponses aux questions (No 1), Saopštenja i referati = Communications et rapports (No 2), Dopune = Supplément (No 3), Govori i predavanja = Discours et conférences (No 4), Organizacija = Organisation (No 5). (Ponatis: *III međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa): Beograd, 18–25 IX 1939*, reprint-izdanje materijala neodržanog kongresa, Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2008.)
- MSK-4₁ = *IV Международный съезд славистов: отчет*, Москва: Академия наук СССР – Советский комитет славистов, 1960.
- MSK-4₂ = *IV. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů): Moskva (1.–10. 9. 1958): bibliografie*, zpracovala Eva Velinská, Praha: Statní knihovna ČSR – Slovanská knihovna, 1982.
- MSK-6₁ = *VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968: resumé přednášek, příspěvků a sdělení*, Mezinárodní komitet slavistů, Praha: Academia – Nakladatelství Československé akademie věd, 1968.
- MSK-6₂ = *Program VI mezinárodního sjezdu slavistů: 7.–13. VIII. 1968*, Praha, 1968.
- MSK-7 = *VII Międzynarodowy kongres slawistów: Warszawa 21–27 VIII 1973: streszczenia referatów i komunikatów*, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polska Akademia Nauk – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- MSK-8_{1,2} = *VIII međunarodni slavistički kongres: Zagreb – Ljubljana 3–9. IX 1978 I–II: sažeci*, Zagreb: Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, 1978.
- MSK-8₃ = *Program VIII međunarodnog slavističkog kongresa: Zagreb – Ljubljana 3–9. IX 1978*, Međunarodni slavistički komitet, Karlovac: Ognjen Prica, 1978.
- MSK-9₁ = *Резюме докладов и письменных сообщений: IX Международный съезд славистов: Киев сентябрь 1983*, Академия наук СССР – Международный комитет славистов – Советский комитет славистов, Москва: Издательство «Наука», 1983.
- MSK-9₂ = *IX Международный съезд славистов: Киев 6–14 сентября 1983: программа*, Киев: «Наукова думка», 1983.
- MSK-12₁ = *XII Międzynarodowy kongres slawistów: Kraków 27 VIII – 2 IX 1998: streszczenia referatów i komunikatów: językoznawstwo*, opracowanie Jerzy Rusek – Janusz Siatkowski – Zbigniew Rusek, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
- MSK-12₂ = *XII Międzynarodowy kongres slawistów: Kraków 27 VIII – 2 IX 1998: streszczenia referatów i komunikatów: literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze*, opracowanie Lucjan Suchanek – Lidia Macheta, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
- MSK-13₁ = *13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: zbornik povzetkov 1: jezikoslovje*, ur. France Novak, izd. Mednarodni slavistični komite – Slovenski slavistični komite, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003.
- MSK-13₂ = *13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: zbornik povzetkov 2: književnost, kulturologija, folkloristika, zgodovina*

slavistike – tematski bloki, ur. France Novak – Andreja Žele (tematski bloki), izd. Mednarodni slavistični komite – Slovenski slavistični komite, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003.

MSK-13₃ = 13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: program, ur. Vanda Babič – Matej Šekli – Silvo Torkar, Ljubljana: Slovenski slavistični komite, 2003.

MSK-14₁ = XIV меѓународен славистички конгрес: Охрид, 10–16 септември 2008: сборник на резимеа I: лингвистика, ur. Snežana Velkovska, Скопје: Македонски славистички комитет, 2008.

MSK-14₂ = XIV меѓународен славистички конгрес. Охрид, 10–16 септември 2008: сборник на резимеа II: книжевност, култура, фолклор, историја на slavistika – тематски блокови, ur. Naume Radicheski – Snežana Venkovska-Antevska (tematski bloкови), Скопје: Македонски славистички комитет, 2008.

MSK-14₃ = XIV меѓународен славистички конгрес: Охрид, 10–16 септември 2008: програма, Скопје: Македонски славистички комитет, 2008.

PS = Первый съезд славянских филологов и историков: материалы по организации съезда, Санктпетербург, 1904.

Literatura

Bajec 1957 = Anton Bajec, Slovansko jezikoslovje v Sloveniji od osvoboditve do današnjega dne, *Beogradski mednarodni slavistički sastanak (15–21. 9. 1955)*, Beograd, 1957, 47–57.

Boršnik 1958/59 = Marja Boršnik, Slavisti v Moskvi, *Jezik in slovstvo* 4 (1958/59), št. 2, 58–62.

Kreft 1970/71 = Bratko Kreft, Plenum Mednarodnega slavističnega komiteja v Helsinkih, *Jezik in slovstvo* 16 (1970/71), št. 4, 123–126.

Orožen 1957/58 = Tinka Orožen, Beograjski kongres, *Jezik in slovstvo* 3 (1957/58), št. 2, 93–96.

Smolej 1955/56 = S. V. [= Viktor Smolej], Mednarodni slavistični sestanek v Beogradu, *Jezik in slovstvo* 1 (1955/56), št. 3, 88–91.

Šivic-Dular 2003 = Alenka Šivic-Dular, 13. mednarodni slavistični kongres (v podatkovno-statistični luči), *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 2, 177–185.

Toporišič 1966 = Jože Toporišič, Šesto posvetovanje mednarodne terminološke komisije (Budišin, 13.–18. VI. 1966), *Jezik in slovstvo* 11 (1966), št. 7, 235.

Zapisnik zasedanja zoženega predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja (Brno – Praha, 10.–12. 9. 1999), *Slavia* (Praha) 69 (2000), št. 1, 133–136. – Vse tu navedene zapisnike je v slovenščino po potrebi prevedla in priredila Alenka Šivic-Dular.

Zapisnik zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Zagreb, 16.–18. oktobra 2000, *Slavistična revija* 48 (2000), št. 4, 473–477.

- Zapisnik zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Ružomberok, 5.–7. decembra **2001**, *Slavistična revija* 50 (2002), št. 2, 291–294.
- Zapisnik zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Maribor, 3.–5. oktober **2002**, *Slavistična revija* 51 (2003), št. 1, 105–112.
- Zapisnik plenarnega zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Otočec, 18. avgust **2003**, *Slavistična revija* 52 (2004), št. 2, 251–255.
- Протокол заседания Президиума Международного комитета славистов (Камень Шленски, 9–11 сентября **2004** г.), *Slavia* (Praha) 74 (2005), št. 1, 125–130.
- Zapisnik drugega zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Beograd, 23.–25. junij **2005**, *Slavistična revija* 54 (2006), št. 1, 115–117.
- Zapisnik 3. zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Videm, 22.–23. september **2006**, *Slavistična revija* 54 (2006), št. 4, 897–900.
- Zapisnik četrtega zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Ohrid, 14.–17. septembra **2007**, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 4, 713–717.
- Zapisnik plenarnega zasedanja predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja: Ohrid, 13. septembra **2008**, *Slavistična revija* 57 (2009), št. 2, 373–375.
- Zapisnik razširjenega zasedanja predsedstva MSK, 26.–27. avgusta **2009**, Stará Leśná (Slovaška), *Slavistična revija* 58 (2010), št. 2, 300–305.
- Zapisnik delovnega zasedanja MSK v Velikem Novgorodu: 14.–16. avgust **2010**, *Slavistična revija* 59 (2011), št. 1, 107–113.
- Zapisnik zasedanja razširjenega predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja, Bautzen/Budyšin (ZR Nemčija), 20.–21. avgusta **2011**, *Slavistična revija* 60 (2012), št. 1, 122–127.

Bibliografija slovenskih udeležencev dosedanjih mednarodnih slavističnih kongresov (referati, komunikati, tematski bloki)

Alenka Šivic-Dular

Cobiss: 1.24

Bibliografija, ki zajema mednarodne slavistične kongrese do vključno štirinajstega leta 2008 na Ohridu, je urejena abecedno po priimkih avtorjev ne glede na raziskovalno področje. Vanjo niso vključeni v Ljubljani nedostopni povzetki s kongresov v Sofiji (1963, 1988) in Bratislavi (1993). – Za dolgim pomišljajem (—) je naveden bibliografski podatek o sočasni ponovni objavi (povzetku, prevodu ipd.) prej navedenega prispevka istega avtorja ali soavtorjev. – Pri posameznem avtorju si (tudi soavtorske) enote sledijo v časovnem zaporedju. – MSK = mednarodni slavistični kongres.

Vanda **Babič**, Matej Sovič in ohranjeni rokopis njegovega latinskega prevoda slovnice Meletija Smotrickega (1619) iz leta 1773 v rokopisni zbirki NUK Ljubljana, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 31–47. — Vanda **Babič** – Aleksandra **Derganc**, Matej Sovič i sačuvan rukopis njegovog latinskog prijevoda gramatike Meletija Smotrickog (1619.) iz 1773. godine u rokopisnoj zbirci NUK Ljubljana, MSK-14., 198–199.

Štefan **Barbarič**, Herder in začetki slovenske romantike, *Slavistična revija* 16 (1968), 231–256.

Štefan **Barbarič**, Pojmovanje romantike v starejši slovenski literarni zgodovini, MSK-7, 671–672.

Štefan **Barbarič**, Tipi slovenskega romana v dvajsetletju 1866–1885, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 117–133. — Tipološka oznaka slovenskega romana v dvajsetletju 1866–1885, MSK-8., 46.

Štefan **Barbarič**, Turgenjev in slovenska varianta »poetičnega realizma«, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 77–87. — L'influence de Tourguéniev sur la formation de la doctrine du réalisme slovène, MSK-9., 288–289.

France **Bernik**, Problem Cankarjeve lirike, *Slavistična revija* 16 (1968), 169–202. — Problematika literarnih zvrsti v razvoju slovenske književnosti v XIX. stoletju, MSK-6., 27.

France **Bernik**, Roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 135–159. — Roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike, MSK-8., 71.

France **Bernik**, Književnost slovenske moderne v evropskem kontekstu, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 13–24.

- France **Bernik**, Kulturna identiteta v obdobju globalizacije: nevarnosti in perspektive, MSK-13₃, 27 (plenarno predavanje). — Kulturna identiteta v obdobju globalizacije: nevarnosti in perspektive, MSK-13₃, 192.
- France **Bezljaj**, Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 35–56. — Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, *Južno-slovenski filolog* 23 (1958), št. 1–4, 83–95.
- Milena Mileva **Blažič**, Primerjalna analiza germanskih, romanskih in slovanskih ljudskih pravljic na primeru motiva živalskega ženina oz. živalske neveste, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 191–201. — Comparative analysis between German, Romanic, and Slavic models of folk and fairy tales, MSK-14₂, 187.
- Marja **Boršnik**, Književna gibanja kot odsev družbenega razvoja slovenskega naroda, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 57–68.
- Marja **Boršnik**, Stilni premiki v slovenski književnosti med klasičnim in modernim realizmom, *Slavistična revija* 14 (1963), 79–110.
- Marja **Boršnik**, Problem ustvarjalnega ritma v slovenski literarni zgodovini, MSK-8₁, 110.
- Robert **Cazinkič**, Nepravi oziralni stavki in oziralna zveza v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, MSK-13₃, 231.
- Rada **Cossutta**, Romanski vplivi v govorih slovenske Istre, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 73–81. — Romanski vplivi v govorih slovenske Istre, MSK-12₁, 245–246.
- Rada **Cossutta**, Slovenski dialektološki leksikalni atlas koprške pokrajine, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 27–35. — Atlante lessicale dei dialetti sloveni dei Capodistriano (SDLA-Kp): tradizione e innovazione, MSK-13₁, 231–232.
- Varja **Cvetko Orešnik**, On the Significant Contribution of O. N. Trubatchev to the Study of Language Relationships between Balto-Slavic and Indo-Iranian: in Memory to the Great Linguist, MSK-13₃, 232–233.
- Jožica **Čeh**, Folklorni svet v liriki slovenske moderne, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 211–223. — Folklorni svet v liriki slovenske moderne, MSK-13₂, 193.
- Aleksandra **Derganc**, The Language of Russian and Bulgarian Hagiographers in the Time of the Second South Slavic, MSK-9₁, 41–42.
- Aleksandra **Derganc**, Spremembe nekaterih dvojskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 209–218.
- Aleksandra **Derganc**, Nekatere paralele v razvoju dvojine v slovenščini in lužiški srbščini, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 45–54. — Some parallels in the development of the dual in Slovene and Sorbian, MSK-12₁, 245–246.
- Aleksandra **Derganc**, Nekatere razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida v ruščini in slovenščini, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 67–79. — Nekatere razlike v rabi perfektivnega prezenta v slovenščini in ruščini, MSK-13₁, 233.
- Aleksandra **Derganc** – Ada **Vidovič Muha**, Глагольные способы выражения посессивности в словенском и русском языках, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 133–147. — Выражение отношения посессивности глаголом в словенском и русском языках, MSK-14₁, 197–198.

- Aleksandra **Derganc** – Vanda **Babič**, Matej Sovič i sačuvan rukopis njegovog latinskog prijevoda gramatike Meletija Smotrickog (1619.) iz 1773. godine u rukopisnoj zbirci NUK Ljubljana, MSK-14₁, 198–199.
- Janez **Dular**, Poročani govor v slovenskem knjižnem jeziku, MSK-8₁, 196.
- Tomaž **Erjavec**, Making Corpora Available, MSK-13₂, 288–289 (organizator in sodelujoči v tematskem bloku 7: Corpus Linguistics for Slavic Languages).
- Metka **Furlan**, Podaljšava – praslovanski izpridevniški vzorec, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 13–26. — Vokaldehnung – das urslawische deadjektivische Wortbildungsmuster, MSK-13₁, 234.
- Metka **Furlan**, Interna in eksterna rekonstrukcija v slovanski etimologiji, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 3–16. — Metka **Furlan** – Alenka Šivic-Dular, Interna rekonstrukcija v slovanski etimologiji, MSK-14₂, 310–311 (tematski blok 1.7: Аспекты типологических исследований).
- Alenka **Glaser**, Iz poetike slovenske moderne: sestavine ljudske poetike v poeziji slovenske moderne in njihova funkcija v njej, MSK-8₁, 270.
- Helga **Glušič**, Sodobna slovenska književnost v Ameriki, *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 233–237.
- Marjetka **Golež Kaučič**, Teorija in intertekstualnosti in njena uporaba v folklorističnih raziskavah, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 311–328. — Teorija intertekstualnosti in njena uporaba v folklorističnih raziskavah, MSK-13₂, 193–194.
- Igor **Grdina**, Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 77–129.
- Miran **Hladnik**, Preštevna določila slovenske povesti, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 65–75.
- Miran **Hladnik**, Ideja slovanstva v slovenski zgodovinski povesti, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 117–131. — The Slavic Idea in the Slovene Historical Novel, MSK-12₂, 232.
- Jasna **Honzak Jahić**, Pohlinov in Metelkov opis slovenskega knjižnega jezika v luči časa njenega nastanka, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 331–350. — Pohlinov in Metelkov opis knjižnega jezika v luči časa njenega nastanka, MSK-13₂, 194.
- Marjeta **Humar**, Contemporary Process in the Field of Slavic Terminology and Terminography, MSK-13₁, 234–235.
- Aleksander **Isačenko**, Потеря глагольных форм в русском языке, MSK-3₄, 56–64.
- Barbara **Ivančič Kutin**, Neslovanske besede v bovškem narečnem besedišču, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 87–101. — Non-slavic words in Bovec dialectal vocabulary, MSK-14₁, 200.
- Franc **Jakopin**, O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 16 (1968), 65–90. — Delež ruskih jezikovnih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika, MSK-6₁, 97.
- Franc **Jakopin**, K vprašanju substantivizacije pridevniških besed v slovanskih jezikih, *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 265–277. — Substantivizacija pridevnikov in drugih besednih vrst v slovanskih jezikih, MSK-7, 227–228.

- Franc **Jakopin**, Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 5–25. — Struktura slovenskih priimkov v statistični osvetlitvi, MSK-8₁, 373.
- Franc **Jakopin**, The Specifics of the Slovene Formation of Personal Names within the Frame of Slavic Languages, MSK-9₁, 110.
- Franc **Jakopin**, Sledovi jezikovnih stikov v slovenski antroponimiji, MSK-12₁, 246.
- Primož **Jakopin**, The Possible and Actual Size of Slovenian Wordform Vocabulary, MSK-13₁, 235–236.
- Miha **Javornik**, Internet – začetek novega ali ponavljanje znanega? (Kaj pri tem počne Mihail Bahtin?), *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 141–152. — Aspects of Communication in Internet Era, MSK-12₂, 232–233.
- Miha **Javornik**, Ogroženost meje: način rušenja nacionalnega kulturnega modela, MSK-13₂, 194–195.
- Marko **Jesenšek**, Prekmurska publicistika 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 103–113. — Schriftsprache in publizistischen Texten in Prekmurje im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jh.: Sprache zwischen Standard und Dialekt, MSK-14₁, 200–201.
- Niko **Jež**, Walenrodizem in črtomirstvo: idejne preobrazbe dveh literarnih mitov, MSK-13₂, 195.
- Janko **Jurančič**, O priimkih pri južnih Slovanih, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 27–39. — O priimkih pri južnih Slovanih, MSK-8₁, 394.
- Marko **Juvan**, Heideggerjanski kod slovenskega modernizma, MSK-12₂, 233.
- Marko **Juvan**, Stil in identiteta literarnega besedila, MSK-13₂, 195–196.
- Majda **Kaučič Baša**, The Maintenance and Shift of Slovenian: The Case of the Autochthonous Slovenian Minorities in Italy, Austria and Hungary, MSK-13₁, 236.
- France **Kidrič**, Dobrovský et la renaissance littéraire slovène de son temps, MSK-1₂, 851–852. — *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*, Ljubljana, 1930 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 7: historični odsek 1).
- Matjaž **Kmecl**, Slovenska partizanska spominska proza, MSK-8₁, 431.
- Gregor **Kocijan**, Značilnosti Prešernove, Puškinove in Mickiewiczzeve balade – razhajanja in podobnosti (problemska skica), *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 193–210. — Značilnost Prešernove, Puškinove in Mickiewiczzeve balade – razhajanje in podobnosti, MSK-13₂, 196.
- Rudolf **Kolarič**, Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte, MSK-3₄, 133–139.
- Rudolf **Kolarič**, [odgovor na vprašanje] Cilj predavanja narodnog jezika (vladanje književnim jezikom, poznavanje jezičke građe, poznavanje jezika uopšte), MSK-3₁, 175–176.
- Rudolf **Kolarič**, Periodizacija razvoja slovenskega jezika, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 69–77. — Periodizacija razvoja slovenskega jezika, *Južno-slovenski filolog* 23 (1958), št. 1–4, 17–21.
- Mihaela **Koletnik**, Glasoslovni razvoj v slovenskogoriškem narečju, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 37–50. — Glasoslovni razvoj v slovenskogoriškem narečju, MSK-13₁, 236–237.

- Mihaela **Koletnik**, O prekmurskih mikrotoponimih, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2:75–86. — Zu den Mikrotoponymen aus dem Übermurgebiet/Prekmurje, MSK-14₁, 201–202.
- Jože **Koruza**, Razmerja med slovenskim ustnim, zapisanim in tiskanim slovstvom v starejših obdobjih, MSK-8₁, 449.
- Jože **Koruza**, Проблемы периодизации древней словенской литературы в типологическом сопоставлении с другими славянскими литературами, MSK-9₁, 266–267.
- Boža **Krakar Vogel**, Nekatere značilnosti pouka literature v slovenski šoli – vsebine, cilji in vplivi nanje, MSK-13₂, 326–327 (organizatorica in sodelujoča v tematskem bloku 17: Slovanski jeziki in književnosti v izobraževanju).
- Simona **Kranjc**, Izražanje prostora v govorjenih besedilih otrok, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 181–190. — Izražanje prostora v govorjenih besedilih, MSK-13₁, 237.
- Bratko **Kreft**, Fragmenti o slovensko-ruskih stikih, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 90–108.
- Bratko **Kreft**, Dostojevski in utopični socializem, *Slavistična revija* 14 (1963), 1–24.
- Bratko **Kreft**, Tradicija in avantgarda, *Slavistična revija* 16 (1968), 91–158. — Авангардизм и традиционализм, MSK-6₁, 259.
- Bratko **Kreft**, Kafka in ruska književnost, MSK-7, 726–727.
- Bratko **Kreft**, Turgenew und Marko Wowtschok, MSK-9₁, 302–303.
- Martina **Križaj Ortar**, Predmet slovenščina z novimi učnimi načrti, MSK-13₂, 328 (tematski blok 17: Slovanski jeziki in književnosti v izobraževanju).
- Tine **Logar**, O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 109–112. — O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih, *Južnoslovenski filolog* 23 (1958), št. 1–4, 35–37.
- Tine **Logar**, Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 14 (1963), 111–132.
- Tine **Logar**, Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev, *Slavistična revija* 16 (1968), 159–168. — Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev, MSK-6₁, 111.
- Tine **Logar**, Slovenska dialektična metatonija, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 41–45 (sekcijski referat in častno predavanje na zasedanju v Ljubljani). — Slovenska dialektična metatonija, MSK-8₂, 512.
- Milko **Matičeto**, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), *Slavistična revija* 16 (1968), 203–229. — Folklor Slovencev v Reziji (Italija) – preizkusni kamen slovenske folkloristike, MSK-6₁, 363.
- Majda **Merše**, Vrste glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in tuje prevodne predloge, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 55–71. — Vrste glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in tuje prevodne predloge, MSK-12₁, 247.
- Majda **Merše**, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih), *Slavistična revija*

- 51 (2003), posebna št., 81–103. — Verbale Lehnübersetzungen in der Geschichte der slowenischen Standardsprache (Übernehmen, Gebrauch und Vergleich mit der Situation in den anderen slawischen Sprachen), MSK-13₁, 238–239.
- Janko **Moder**, Tolstojeva povest v treh slovenskih prevodih, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 47–81. — Lev N. Tolstoj v zgodnjih slovenskih prevodih, MSK-8₂, 605.
- France **Novak**, Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja glede na prevodne zglede, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 83–94. — Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja in v prevodnih zgledih, MSK-12₁, 247–248.
- France **Novak**, Terminologija v odvisnosti od jezikoslovnih in družbeno-političnih dejstev, MSK-13₁, 239.
- Irena **Orel**, Josef Dobrovský in slovenski slovníčarji – vzporednosti in različnosti v oblikoslovnih prikazih, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 351–373. — Josef Dobrovský in slovenski slovníčarji – vzporednosti in različnosti v oblikoslovnih prikazih, MSK-13₂, 196–197.
- Irena **Orel**, Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1808) Jerneja Kopitarja in Primož Trubar, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 115–132.
- Martina **Orožen**, Adverbializacija (morfologizacija) odvisnikov v slovenskem diahroničnem jezikovnem razvoju, MSK-8₂, 655.
- Martina **Orožen**, Kontinuiteta starocerkvenoslovenskega besedišča v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 143–160.
- Vladimir **Osolnik**, Romantičarski nacionalni epovi i nacionalni identitet Južnih Slovena, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 179–190. — Romantične pesnitve in nacionalna identiteta pri Južnih Slovanih, MSK-14₂, 187–188.
- Boris **Paternu**, Nastanek teorije realizma v slovenski književnosti, *Slavistična revija* 14 (1963), 153–180.
- Boris **Paternu**, Struktura in funkcija Jenkove parodije v razvoju slovenske romantične epike, *Slavistična revija* 16 (1968), 7–64. — Структура и функция пародии Симона Йенко в процессе разложения словенской романтической эпикки, MSK-6₁, 236. — Funkcije parodije v razvoju slovenske romantične poezije, MSK-6₂, 92.
- Boris **Paternu**, Recepcija romantike v slovenski poeziji, *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 113–148. — Recepcija romantike v slovenski književnosti, MSK-7, 511–512.
- Boris **Paternu**, Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 161–193 (seksijski referat in častno predavanje na zasedanju v Ljubljani). — Poetika slovenskega NOB pesništva 1941 do 1945, MSK-8₂, 675.
- Boris **Paternu**, Problem realizma in modernizma v povojni slovenski liriki (1945–1980), *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 89–106. — Проблема реализма и модернизма в послевоенной словенской лирике 1945–1975, MSK-9₁, 274–275.

- Boris **Paternu**, Poskus tipološkega modeliranja literarne evolucije (Ob slovenskem primeru), *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 5–11.
- Boris **Paternu**, Herezija kot vir nadrealizma v poeziji Edvarda Kocbeka, MSK-12₂, 234.
- Boris **Paternu**, Prešeren na stičišču nemške, italijanske in poljske literature, MSK-13₂, 197.
- Dušan **Pirjevec**, Strukturalna poetika in literarna znanost, *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 187–215.
- Dušan **Pirjevec**, F. M. Dostojevski in evropska romaneskna tradicija, MSK-8₂, 698.
- Marija **Pirjevec**, Problem etnocentrizma in univerzalizma na začetku slovenske književnosti, MSK-12₂, 234.
- Janko **Pleterski**, Nacionalni problem Slovencev in delavsko gibanje, MSK-8₂, 702.
- Jože **Pogačnik**, Pojem književne tradicije v znanosti o književnosti, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 55–64.
- Breda **Pogorelec**, Razvoj slovenskega prostega stavka, MSK-6₁, 54.
- Breda **Pogorelec**, Slogovni razvoj slovenske besedne umetnosti XX. stoletja, MSK-8₂, 704.
- Breda **Pogorelec**, Directing Factors in the History of Slovene and Other Slavic Literary Languages, MSK-9₁, 219–220.
- Breda **Pogorelec**, Kriterij knjižnosti slovenskega jezika, MSK-13₁, 239.
- Vesna **Požgaj Hadži** – Marija **Smolič**, Hrvaško-slovenska leksična homonimija, MSK-12₁, 248.
- Vesna **Požgaj Hadži**, Hrvatski kao izborni predmet u slovenskoj devetogodišnjoj osnovnoj školi, MSK-13₂, 328–329 (tematski blok 17: Slovanski jeziki in književnosti v izobraževanju).
- Nikolaj F. **Preobraženskij**, Русские и словенские односоставные предложения, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 113–121.
- Fran **Ramovš**, Obči momenti iz razvoja slovenskega jezika, MSK-3₄, 37–44.
- Fran **Ramovš**, [odgovor na vprašanje] Kako bi se mogla epoha praslavenskog jezika vremenski odrediti?, MSK-3₁, 15–17.
- Fran **Ramovš**, [odgovor na vprašanje] Da li etimološki rečnik praslavenskog jezika treba da obuhvati semantičku stranu reči u istoriskom razvitku?, MSK-3₁, 15–17.
- Jakob **Rigler**, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14 (1963), 25–78.
- Jakob **Rigler**, K problematiki daljšanja starega akuta, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 83–99.
- Janez **Rotar**, Historična projekcija v sodobnem jugoslovanskem romanu, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 107–115. — Историческая проекция в современном югославском романе, MSK-9₁, 278–279.
- Mirko **Rupel**, [odgovor na vprašanje] Da li udžbenici za osnovne i srednje škole treba da budu dvojaki: jedni za učenike, drugi za nastavnike?, MSK-3₁, 201–203.
- Tomaž **Sajovic**, Slog je pomen, pomen je slog, Ivan Cankar: *Edina beseda*, Ciril Kosmač: *Pomladni dan*, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 165–180. — Slog je pomen – pomen je slog, MSK-13₁, 240.
- Aleksander **Skaza**, Динамическая модель литературной эволюции, MSK-9₁, 281.

- Aleksander **Skaza**, Literarni subjekt v pripovedni prozi ruskega simbolizma (na primerih iz romanov Andreja Belega), *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 217–231.
- Aleksander **Skaza**, »Pesniška gramatika« Andreja Belega in problemi poetike romana *Peterburg*, MSK-12₂, 235.
- Aleksander **Skaza**, Avtor, siže in dekanonizacija žanra romana *Peterburg* Andreja Belega in poema *Bronasti jezdec* A. S. Puškina, MSK-13₂, 197–199.
- Anton **Slodnjak**, Slovenska romantična poezija (1830–1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 1–18.
- Vera **Smole** – Melita **Zemljak**, Pogostnost in trajanje nenaglašenih in izvorno o-jevskih samoglasnikov v nekaterih slovenskih akajočih in ukajočih govorih (Instrumentalno-slušna analiza), *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 51–65. — Pogostnost in trajanje nenaglašenih in izvorno o-jevskih samoglasnikov v nekaterih slovenskih akajočih in ukajočih govorih (Instrumentalno-slušna analiza), MSK-13₁, 243–244.
- Vera **Smole**, Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino *roka* v slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 49–73. — Geolingvistički prikaz izbranih frazema sa sastavnicom »ruka« u slovenskim dijalektima i njihova potvrđenost u slavenskim i njima bliskim jezicima, MSK-14₁, 203–204.
- Marija **Smolič** – Vesna **Požgaj Hadži**, Hrvaško-slovenska leksična homonimija, MSK-12₁, 248.
- Vid **Snoj**, Razsvetljeni Juda: novozavezni ciklus Vodnika, MSK-13₂, 199–200.
- Marko **Stabej**, Slovenian: Small is Beautiful, MSK-14₂, 283 (tematski blok 5: Inter-Slavica).
- Marija **Stanonik**, Mythology and Literary Folklore, MSK-12₂, 235.
- Marija **Stanonik**, Slavistična folkloristika (po slovensko), MSK-13₂, 334–335 (tematski blok 17: Folklór a folkloristika na prelome milénia).
- Marija **Stanonik**, Svetopisemska motivika v slovenskem leposlovju 19. in 20. stoletja, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 261–307. — Svetopisemska motivika v slovenskem leposlovju, MSK-13₂, 201.
- Marija **Stanonik**, The religious aspect of Slavic literary folklore, MSK-14₁, 204.
- Dragi **Stefanija**, Эволюционные процессы в развитии македонского литературного языка и других славянских языков, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 117–122. — The Developmental Processes of Literary Macedonian in Relation to Other Slavic Languages, MSK-9₁, 221–222.
- France **Stele**, Okras staroslovenskih iluminiranih rokopisov Državne študijske v Ljubljani [registrirano samo v kongresnem programu], MSK-2.
- Aleksandar **Stojičević**, Za uvažjenje Kašičeve i Bohoričeve gramatike, MSK-3₂, 62–64.
- Irena **Stramljič Breznik**, Besedotvorna tipologija novonastalega besedja s področja mobilne telefonije, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 105–118. — Besedotvorna tipologija novonastalega besedja s področja mobilne telefonije, MSK-13₁, 240.
- Irena **Stramljič Breznik**, Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 149–160. — Fremde lexikalische Elemente und ihre Wortbildungspotenz im Slowenischen, MSK-14₁, 204–205.

- Alenka **Šivic-Dular**, Iz problematike glagolov rekanja v slovanskih jezikih, MSK-8, 866.
- Alenka **Šivic-Dular**, To the Origine of some Slavic Declensional Types, MSK-9, 74.
- Alenka **Šivic-Dular**, Kontrakcija v slovanskih jezikih, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 5–43. — Kontrakcija v slovanskih jezikih, MSK-12, 248.
- Alenka **Šivic-Dular**, Razvoj pridevniških sklanjatev v kontekstu zgodovinskih in arealnih vidikov, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 2, 7–28. — The Evolution of Adjectival Declension in the Light of Historical and Areal Aspects, MSK-13, 241.
- Božo K. **Škerlj**, Rasni tipi Slovencev, *Księga referatów: sekcja III: kulturalno-społeczna – sekcja I: dydaktyczna*, Warszawa, 1934, 84–88.
- Emil **Štampar**, Odjek ruske revolucije 1905 na Kranjčevica, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 78–89.
- Emil **Štampar**, Radnik u djelima hrvatskih realista, *Slavistična revija* 14 (1963), 133–152.
- Miran **Štuhec**, Motivno-tematska raven pripovedne proze slovenskih izseljencev v Avstraliji (razvojni premiki), *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 133–140. — Motivačně-tématická úroveň výpravné prózy slovinských vystěhovalců v Australii, MSK-12, 236.
- Nace **Šumi**, Slovenska likovna kultura in zgodovinoписje v dvajsetem stoletju, MSK-8, 874.
- Peter **Tancig**, Računalniški model transformacijske slovnice slovenskega jezika = A Computer Model of transformational Grammar of Slovene language, MSK-8, 878.
- Marko **Terseglav**, Folkloristika v sožitju in v nasprotju z literarno zgodovino, MSK-13, 201–202.
- France **Tomšič**, [odgovor na vprašanje] Staroslovenski jezik i istoriski razvitak narodnog jezika u srednjoškolskoj nastavi, MSK-3, 197–198.
- France **Tomšič**, Podoba najstarejše pisne slovenščine, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 19–34.
- Jože **Toporišič**, Stilna vrednost glasoslovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 217–263. — Stilno zaznamovana glasovna, pisna, naglasna in oblikoslovna sredstva slovenskega knjižnega jezika, MSK-7, 292–293.
- Jože **Toporišič**, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 101–114. — Problemi malega jezika v večjezikovni državi, MSK-8, 899.
- Jože **Toporišič**, Zveneči ustnični nenosni nezaporniški soglasniki v slovanskih jezikih, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 123–143. — The Phoneme [v] in the Consonant Systems of Slavic Standard Languages, MSK-9, 194–195.
- Jože **Toporišič**, Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa, *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 133–180.
- Jože **Toporišič**, Periodizacija slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 131–141.
- Jože **Toporišič**, Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezičnega glasovja in tonemskosti, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št.,

- 119–140. — Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezičnega glasovja in fonemskosti, MSK-13₁, 241–242.
- Silvo **Torkar**, Slovenska zemljepisna imena, nastala iz slovanskih antroponimov, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 17–29. — Словенские географические названия, возникшие из славянских антропонимов: состояние исследований и проблемы идентификации, MSK-14₁, 205–206.
- Silva **Trdina**, [odgovor na vprašanje] Posebni cilji nastave jezika i književnosti u nižim razredima srednjih škola, MSK-3₁, 181–184.
- Ada **Vidovič Muha**, Slovene Compounds and their Counterparts in Other Languages, MSK-9₁, 146.
- Ada **Vidovič Muha**, Skladenjska tipologija zloženek slovenskega knjižnega jezika (Ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženske), *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 181–193.
- Ada **Vidovič Muha**, Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom), *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 161–192.
- Ada **Vidovič Muha**, Družbeno-politični vidik normativnosti v slovanskih knjižnih jezikih, *Slavistična revija* 46 (1998), št. 1–2, 95–116. — Динамика нормативных критериев в современных славянских языках на опыте словенского языка, MSK-12₁, 352–353 (tematski blok 15: Zmeny v súčasných slovanských jazykoch 1945–1995).
- Ada **Vidovič Muha** – Aleksandra **Derganc**, Глагольные способы выражения посессивности в словенском и русском языках, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 133–147. — Выражение отношения посессивности глаголом в словенском и русском языках, MSK-14₁, 197–198.
- Valens **Vodušek**, Folklor Slovencev v Reziji (Italija) – preizkusni kamen slovenske folkloristike, MSK-6₁, 364.
- Janez **Vrečko**, Kosovel in ruski literarni center konstruktivistov, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 225–240. — Ruski literarni konstruktivizem in Kosovelovi konsi, MSK-13₂, 202–203.
- Franc **Zadravec**, Slovenska satira v dvajsetem stoletju, *Slavistična revija* 21 (1973), št. 2, 149–185. — Slovenska slovstvena satira XX. stoletja, MSK-7₁, 787–788.
- Franc **Zadravec**, Simbolizem v literaturi Ivana Cankarja, *Slavistična revija* (1977), kongresna št., 195–215. — Simbolizem in slovenska literatura, MSK-8₂, 968.
- Franc **Zadravec**, »Socialistični realizem« – zares že leta 1897?, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 2, 145–151. — Социалистический реализм и словенская литература, MSK-9₁, 284–285.
- Franc **Zadravec**, Srečko Kosovel (1904–1926) in ruski pesniški konstruktivizem – podobnosti in razločki, *Slavistična revija* 36 (1988), št. 2, 195–216.
- Franc **Zadravec**, Recepcija vzhodno- in zahodnoslovanskih literatur na Slovenskem od 1918 do 1940 – soglasja in nasprotja, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 25–54.
- Franc **Zadravec**, Slovenski roman ob koncu XX. stoletja, MSK-12₂, 236.

- Franc **Zadavec**, Hudodelec v slovenskem romanu XX. stoletja, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 241–249. — Slovenski roman v drugi polovici 20. stoletja, MSK-13₂, 203.
- Melita **Zemljak** – Vera **Smole**, Pogostnost in trajanje nenaglašanih izvorno o-jevskih samoglasnikov v nekaterih slovenskih akajočih in ukajočih govorih (Instrumentalno-slušna analiza), *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 51–65. — Pogostnost in trajanje nenaglašanih in izvorno o-jevskih samoglasnikov v nekaterih slovenskih akajočih in ukajočih govorih (Instrumentalno-slušna analiza), MSK-13₁, 243–244.
- Zinka **Zorko**, Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 193–207.
- Alojzija **Zupan Sosič**, Žanrski sinkretizem sodobnega slovenskega romana, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 251–260. — Genre Syncretism of Contemporary Slovenian Novel, MSK-13₂, 203–204.
- Andreja **Žele**, Slovenska skladnja z vidika skladenjskih teorij, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 141–163. — Slovenska skladnja z vidika skladenjskih teorij, MSK-13₁, 244.
- Andreja **Žele**, Reševanje nekaterih skladenjskih vprašanj v slovenščini glede na razpoložljive teorije in metode, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 161–176. — Solving some Syntactic Questions in Slovene in Light of Available Theories and Methods, MSK-14₁, 199–200.

Krajšave

- MSK-1₂ = *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929 II: přednášky*, uspořádali Jiří Horák – Matyáš Murko – Miloš Weingart – Stanislav Petíra, Praha, 1932.
- MSK-2 = *II. mezinárodní sjezd slavistů Warszawa 1934: bibliografie*, sestavila Eva Velinská a kolektiv, věnováno VII. Mezinárodnímu sjezdu slavistů ve Varšavě 1973, Praha: Statní knihovna České socialistické republiky – Slovanská knihovna, 1972.
- MSK-3 = *III. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů) Ljubljana – Beograd – Zagreb 18.–25. 9. 1939: bibliografie*, sestavila Eva Velinská, Praha: Statní knihovna České socialistické republiky – Slovanská knihovna, 1978.
- MSK-3₁₋₅ = *III međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa): Beograd, 18–25 IX 1939*, Beograd: Izdanja izvršnog odbora, 1939. Vsebuje: Zbirka odgovora na pitanja = Réponses aux questions (No 1), Saopštenja i referati = Communications et rapports (No 2), Dopune = Supplément (No 3), Govori i predavanja = Discours et conférences (No 4), Organizacija = Organisation (No 5). (Ponatis: *III međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa): Beograd, 18–25 IX 1939*, reprint-izdanje materijala neodržanog kongresa, Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2008.)

- MSK-6₁ = *VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968: resumé přednášek, příspěvků a sdělení*, Mezinárodní komitet slavistů, Praha: Academia – Nakladatelství Československé akademie věd, 1968.
- MSK-6₂ = *Program VI mezinárodního sjezdu slavistů: 7.–13. VIII. 1968*, Praha, 1968.
- MSK-7 = *VII Międzynarodowy kongres slawistów: Warszawa 21–27 VIII 1973: streszczenia referatów i komunikatów*, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polska Akademia Nauk – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- MSK-8_{1,2} = *VIII međunarodni slavistički kongres: Zagreb – Ljubljana 3–9. IX 1978 I–II: sažeci*, Zagreb: Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, 1978.
- MSK-9₁ = *Резюме докладов и письменных сообщений: IX Международный съезд славистов: Киев сентябрь 1983*, Академия наук СССР – Международный комитет славистов – Советский комитет славистов, Москва: Издательство «Наука», 1983.
- MSK-12₁ = *XII Międzynarodowy kongres slawistów: Kraków 27 VIII – 2 IX 1998: streszczenia referatów i komunikatów: językoznawstwo*, opracowanie Jerzy Rusek – Janusz Siatkowski – Zbigniew Rusek, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
- MSK-12₂ = *XII Międzynarodowy kongres slawistów: Kraków 27 VIII – 2 IX 1998: streszczenia referatów i komunikatów: literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze*, opracowanie Lucjan Suchanek – Lidia Macheta, Międzynarodowy Komitet Slawistów – Polski Komitet Slawistów, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1998.
- MSK-13₁ = *13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: zbornik povzetkov 1: jezikoslovje*, ur. France Novak, izd. Mednarodni slavistični komite – Slovenski slavistični komite, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003.
- MSK-13₂ = *13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: zbornik povzetkov 2: književnost, kulturologija, folkloristika, zgodovina slavistike – tematski bloki*, ur. France Novak – Andreja Žele (tematski bloki), izd. Mednarodni slavistični komite – Slovenski slavistični komite, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003.
- MSK-13₃ = *13. mednarodni slavistični kongres: Ljubljana, 15.–21. avgust 2003: program*, ur. Vanda Babič – Matej Šekli – Silvo Torkar, Ljubljana: Slovenski slavistični komite, 2003.
- MSK-14₁ = *XIV меѓународен славистички конгрес: Охрид, 10–16 септември 2008: сборник на резимеа I: лингвистика*, ур. Снежана Велковска, Скопје: Македонски славистички комитет, 2008.
- MSK-14₂ = *XIV меѓународен славистички конгрес: Охрид, 10–16 септември 2008: сборник на резимеа II: книжевност, култура, фолклор, историја на славистика – тематски блокови*, ур. Науме Радически – Снежана Венковска-Антевска (тематски блокови), Скопје: Македонски славистички комитет, 2008.

RAZPRAVE IN ČLANKI

К типологии внутриязыковых факторов развития (на примере славянских языков)

Аленка Шивиц-Дулар

Cobiss: 1.01

**K tipologiji znotrajjezikovnih dejavnikov razvoja
(na primeru slovanskih jezikov)**

Članek obravnava besedotvorno prenovo jezikovnih elementov (leksemov, paradigmatskih oblik) kot pomemben način za ohranjanje kategorialnih pomenov v paradigmatskih oblikah. Transsufiksna derivacija kot najpomembnejši besedotvorni postopek je predstavljena v kontekstu produktivnih jezikovnih vzorcev oz. modelov ter njihovega analognega prenosa.

Ključne besede: analogija, transsufiksacija, glagol, kategorialni pomeni

**A Typology of Internal Linguistic Development Factors
(Based on the Slavic Languages)**

This article examines word-formational restructuring of lexical elements (lexemes, paradigmatic forms) as an important method for preserving categorical meanings in paradigmatic forms. Resuffixation derivation as the most important word-formational process is presented in the context of productive linguistic patterns or models and their analogical transfer.

Keywords: analogy, resuffixation, verb, categorical meanings

1.0 Младограмматики обратили внимание на два явления, связанные с развитием языка: (а) обусловленные физиологией (т.е. независящие от человеческой воли), обязательные правила исторического развития звуков, которые индуктивно определены для каждого языка, но имеющие особое значение, так как их можно дедуктивно апплицировать; (б) психологически обусловленная аналогия, т.е. взаимное влияние между лексемами или формами, образующими какое-либо взаимное соотношение на звуковом, морфологическом, словообразовательном, лексическом и др. уровнях, что можно считать пропорциональной группой, включенной в пропорциональное уравнение; о концепции аналогии писал Г. Пауль (Paul 1920: 106–120).¹ Для развития (изменения)

¹ Понятие «аналогия» относится к философскому (и лингвистическому) дискурсу между аналогистами и аномалистами; первые подчеркивали соответствие между формами слова отдельных категорий (аналогия) и выявили словообразовательные образцы (парадигмы), а вторые подчеркивали неправильность (отклонения)

языка важными являются пропорциональные группы (образцы), которые связаны с интенсивностью пропорциональных членов (т.е. их частотой и численностью) (Paul 1920: 110).²

1.1 Аналогия и сегодня понимается как ключевой нефонологический фактор изменения языка на морфологическом, синтаксическом и семантическом уровнях, потому что она изменяет фонетически обусловленное неравновесие между фонологической формой и грамматической структурой (Steinberg 2003: 30; Hock 1986: 167 и далее, 179). Выглядит парадоксально, что обязательное историческое изменение звуков приводит к возникновению морфологически «неправильных» форм, в то время как необязательная аналогия создает новые системно «правильные» морфологические формы (Hock 1986: 171). Точки появления аналогического выравнивания невозможно предусмотреть дедуктивно, но можно определить типологию аналогических изменений. Процесс выравнивания форм длительный, он связан с наличием вариантных форм (т. н. «этимологических» архаизмов, аналогических инноваций). Существуют несистематические (т.е. случайные, непрогнозируемые) виды аналогии, напр. смешивание старых и новых грамматических форм типа словен. 3 л. мн. ч. *vedo* → *vejo*, производные *portmanteaux*, эллипсис, контаминация, перинтеграция, народная этимология, возвратная деривация и т.д. (Hock 1986: 189–204). Также существуют более систематические виды аналогии, которые основаны на языковых образцах и моделях и являются важными для развития языка, потому что благодаря большей предсказуемости они приближаются к

в морфологии и словообразовании (аномалия). Определения основных категорий и понятий можно найти в грамматике *De lingua latina* (ок. 47–43 гг. до н. э.) Марка Теренция Варона (Ahačič 2003: 97–111). Он представляет аналогию как симметричное соотношение (*ratio pro portio*) между четырьмя формами (аналогоны), распределенными по две пары лексем, которые в свою очередь состоят из двух (частично не совпадающих) лексемных форм с определенным соотношением. Варон говорит о нескольких видах аналогий, т.е. о различном числе аналогов с горизонтальным (перекрестным) соотношением (напр. склонение прилагательного: *albus* – *albo* – *albi*, *alba* – *albae* – *albae*, *album* – *albo* – *albi*) или вертикальным (перекрестным) соотношением (напр. род прилагательного: *albus* – *alba* – *album*). Аналогия должна опираться на неиспорченную и независимую природу слова, а не на неумелое употребление (*usus*), которое проистекает из человеческой воли (т.е. «придания вещам названий»), природы слов (т.е. словоизменение) и из того и другого вместе; аналогия невозможна в словах без эквивалентов, в словах, где «соотношение (*ratio*) не такое, каким бы должно было быть», но она возможна, если вещи существуют, используются и изменяются в соответствии с природой (Ahačič 2003: 97–108). Варон приводит четыре типа употребления слов: (а) устаревшее употребление (т.е. слова больше не употребляются или же звучат несовременно), (б) современное употребление, (в) отсутствие употребления (т.е. слова могли бы существовать согласно принципу аналогии, но не употребляются), (г) смешанное употребление (Ahačič 2003: 108–111).

² Искренняя благодарность проф. д-р. Варе Цветко-Орешник за помощь при написании статьи.

системным изменениям; среди них мы наблюдаем выравнивание и четырех-частную аналогию (Hock 1986: 167–171, 171–178) с понятиями ‘образец морфологического соотношения’, ‘пропорциональная модель’, ‘продуктивность и численность’, соотношение ‘основная форма → производная форма’, категориально установленное понятие ‘основная форма’, интерпарадигматическое выравнивание форм (т.е. влияние формы из продуктивного образца на форму непродуктивного образца) (Hock 1986: 175–176), интерпарадигматическое выравнивание (т.е. устранение морфемных альтернатив по принципу «одно понятие – одна форма») (Hock 1986: 171); устранение парадигматических форм с суплетивным корнем или развитие (семантически, функционально) параллельных парадигм, удаление изофункциональных флексивных аффиксов в парадигмах (напр. глагольных окончаний по одному и тому же лицу и числу или вариантных грамматических суффиксов) (Hock 1986: 182–183). Понятие системной природы и функции морфологической аналогии углубил Е. Курилович, сформулировав шесть законов аналогии (по: Hock 1986: 210–229). С их помощью невозможно предсказать аналогию в конкретной позиции, но можно предусмотреть направление аналогического процесса, напр., что (а) морфологически комплексный маркер замещает некомплексный, т.е. форма с двумя маркерами замещает форму с одним маркером, но обратно – редко; (б) аналогия протекает в направлении основная форма → производная форма, т.е. продуктивные образцы упрощаются скорее, чем непродуктивные, более редкая аналогия в основной лексике (ср. функциональные слова: союзы, местоимения, глаголы для обозначения основных действий или состояний) и немаркированных формах (напр. им. п. ед. ч. – им. п. мн. ч. и косвенные падежи, настоящее время – претеритальное время, индикатив – остальные наклонения); (в) форма, состоящая из основной и подчиненной составляющих, имеет функцию основной и может замещать изолированную составляющую с той же самой функцией (напр. 1 л. ед. ч. словен. *hodim* < *chodŋ̌q : *hodiš* < *chodišŋ̌); (г) если первичная и вторичная формы сосуществуют, то (семантически, функционально и формально) они различаются так, что новейшая форма принимает старое значение, а более старая форма принимает значение более новое; (д) из-за установления языковой дистинкции, которая имеет центральное значение, выходят из употребления неосновные (маргинальные) дистинкции; (е) в пропорциональном образце с составляющими, принадлежащими к различным системам (напр. престижной : непрестижной), происходит обратная гиперкоррекция. В ответ на законы аналогии Куриловича В. Манчак выступил с девятью тенденциями аналогии, которые подчеркивают статистические характеристики (аспекты) аналогических изменений и их зависимость от фонологической природы слов (морфем) и их длины (Hock 1986: 229–234).

1.2 Для нашего анализа можно воспользоваться актуальными теоретическими понятиями, о которых говорилось выше, дополнив их: (а) (не)продуктивность прямо пропорциональна численности; (б) морфологическое соотношение состоит из членов с различной продуктивностью; (в) прохождение аналогического изменения в направлении основная форма → производная

форма, что можно перенести и на соотношение между изофункциональными формантами при транссуффиксации; (г) результат словообразовательной процедуры (т.е. замещающей деривации), в которой продуктивный формант замещает непродуктивный (изофункциональный), является морфемно преобразованным дериватом с неизменными лексическими или грамматическими значениями; (д) замещающая деривация с изофункциональными формантами (суффиксами) обеспечивает диахронную передачу категориальных (грамматических) значений (т.е. по Ф. де Соссюру *signifié* – означаемое) из непродуктивных форм в продуктивные (т.е. по Ф. де Соссюру *signifiant* – означающее); (е) представляется полезным проследить категориальные значения по диахронным формам, это могло бы помочь при реконструкции грамматических значений в праформах; (ж) выбор изофункционального форманта при замещающей деривации может указывать на изменение иерархического соотношения между категориальными значениями в формантах, являющихся одновременно носителями нескольких категориальных значений; а усиление одного из значений свидетельствует о системном ослаблении других.

1.3 В славистической сравнительно-исторической литературе объяснения за счет принципа аналогии не редкость, но иногда это делается слишком поверхностно. Уже Ф. Миклошич задачу славянской сравнительной грамматики видел в поиске ответов на вопрос о природе и обстоятельствах развития от (и.-е.) праязыка до славянских языков, поэтому концентрация на аналогических явлениях в праславянской и/или в исторической морфологии не должна нас удивлять. З. Штибер считает аналогические выравнивания четырьмя причинами морфологических изменений, которые в своем большинстве «*prowadzą uproszczenie systemu*» и в редких случаях – наоборот (Stieber 1979: 96–97), затем представляет выравнивание фонетически обусловленных маркеров в морфемах основы, а также интра- и интерпарадигматическое выравнивание окончаний и основ у существительного, прилагательного, местоимения (Stieber 1979: *passim*), а у глагола – десуффиксацию или/и суффиксацию в инфинитиве, выравнивание окончаний и основ настоящего времени, повелительного наклонения и т.д. (Stieber 1979: 192, 194–197, 198–210, 212–214, 220–221). На аналогические выравнивания довольно много обращали внимание А. Вайян (Vaillant V: *passim*) и П. Арумаа (Arumaa III: *passim*).

1.3.1 Морфонологическое выравнивание корневых морфем. Выравнивание корневого вокализма в славянском глаголе не редкое явление (уже в исторический период). Как правило, оно проходит в направлении настоящее время (= основная форма) → инфинитив (= производная форма): праслав. **mylze-* (*melzti*) → (**mylze-*) *mylzi*: словен. *mólsti*, сербск./хорв. *mǔsti*, чеш. диал. *ml̩st* (> *mlzat*); праслав. **rylze-* (*pelzti*) → (**rylze-*) *rylzi*: русск. *ползти/ползть*, укр. *ползти*, блр. *паўзіц*; праслав. **žed-je-* → *žedati*: ст.-слав. *žedati* ‘avoir soif, désirer’, лит. *pa-si-gendù* (*gesti*) < **ge-n-de-* < и.-е. **g^{uh}ed^h* (Vaillant III: 325–326); праслав. **žynje-* (*žeti*) ‘moissonner’ (проникновение носового инфикса в инфинитив) < **žyn-* (*ži-*) < **g^uī-* ‘vivre’ (Vaillant III: 306) (и его

переинтерпретация в составную часть корня). Ср. также одинаковое направление выравнивания корней по образцу глаголов на -nq-: праслав. *ръпе- (pęti) → типа (*ръпе-) **ръпŋti: чеш. *pnouti* 'tendre', *tnouti* 'frapper', *mnouti* 'frotter', русск. *пнуть* или семантико-морфологическое расщепление на две парадигмы: чеш. *klŋouti* 'maudire' < *kľŋŋti и *klíti* 'jurer' < *kľęti (Vaillant III: 192).

1.3.2 Словообразовательная аналогия может включать также некорневые морфемы основы и может быть sporadической или же свойственной группе лексем. В число sporadических, например, входит праславянское прилагательное *mъrtъ, lat. *mortuus* из и.-е. *m̥r̥-tso-s, которое содержит -ц- по причине аналогического влияния и.-е. антонима *gъt-цo-s (праслав. *živъ*, лат. *vīvus*) вместо *mъrtъ < *m̥r̥-tō-s (и.-е. *mer(ə)- 'sterben'; Pokorný: 735).

2.0 Синхронное словообразование из-за обширной материальной базы и сложности методологических процедур целостно подошло к проблематике образования лексемы, как к особому языковому процессу, протекающему в определенном языковом пространстве и в то же время включенному во внеязыковые контексты. Помимо словообразовательного содержания (синтаксическая основа словообразования, виды словообразования, структура словообразовательной основы и семантико-функциональная нагрузка на форманты, влияние синтаксических и семантических факторов на развитие лексем, словообразовательный алгоритм и т.д.) в центре внимания находятся также процессы перцепции (восприятия) и репродукции словообразовательно мотивированных лексем, вопрос матриц словообразовательных моделей, продуктивность и непродуктивность словообразовательных средств, словообразовательный центр и периферия и т.д.). Смысловой контекст данного комплексного интереса функционален не только теоретически, он отражается также в развитии методологических подходов для диахронического словообразования или помогает при идентификации продуктивных словообразовательных моделей и незначительных сдвигов в использовании отдельного словообразовательного средства.

2.1 К продуктивным словообразовательным типам в славянских языках относятся следующие: суффиксальная деривация, префиксация, сложение (compositio), соположение (iuxtapositum), конверсия (Toporišič 2000: 148–160). В число случайных и периферийных (в т.ч. стилистически окрашенных) деривационных способов входят также: (а) обратная деривация (чеш. *derivace zpětná*), которая включает депрефиксацию (т.е. утрата префикса: чеш. *slát* < *poslat*) а также десуффиксацию (т.е. утрата суффикса: чеш. *vak* < *váček*, *slunit* < *slunce*), и (б) замещающая деривация (чеш. *derivace zámenná*), которая включает транспрефиксацию (т.е. замещение префикса изофункциональным префиксом: чеш. *přibledlý* вместо *pobledlý*) и транссуффиксацию (т.е. замещение суффикса изофункциональным суффиксом: чеш. *zubák* вместо *zubář*) (ČM I: 200). При изменении словообразовательной основы лексическое значение

модифицируется, в то время как грамматическое значение изменяется только лишь в результате изменения форманта – носителя (маркера) грамматических значений (напр. вида глагола, парадигмы).

2.1.1 Суффиксальная деривация: Из сравнительной грамматики нам известно, что морфологические свойства лексем могут изменяться и что лексемы из непродуктивных парадигм переходят в разряд продуктивных. При этом изменяются только непродуктивные морфологические характеристики (напр. парадигма), но не продуктивные категориальные характеристики (напр. часть речи, род, число) и лексическое значение. Существительные из непродуктивных парадигм переходят (переводятся) в продуктивные со структурными или/и модификационными суффиксами, у которых, предположительно, еще не было специализированного модификационного значения:

(а) Перевод и.-е. корневых существительных через фонетически обусловленное развитие окончаний *i*-основ: вин. п. ед. ч. **-ŋ* > балт.-слав. *-īn*; вин. п. мн. ч. *-ŋs* > балт.-слав. *-īns* → *i*-парадигму (аналогия) → продуктивную парадигму (суффиксальная деривация): ср. и.-е. **kŕd-* > балт.-слав. [**šird-*] **sirdi-* > протослав. **sirdi-ko-* (*sŕdb-ce*); и.-е. **mori-* > протослав. **marj-*o-* (*moře*); и.-е. **uik-s* > протослав. **uisi-* (*vъsb*); и.-е. местн. п. ед. ч. **dhgh'emi* (ESSJ IV: 405; Rejzek 2001: 737–738) > балт.-лит. **žemi*, протослав. **zemi* → **zemī-a* (*zeml'a*), лит. *žėmė*; и.-е. **ghuēr* > балт.-слав. **žvēri-*, протослав. **zvěri-* (*zvěrb*). Можно видеть, что структурные суффиксы как носители категориальных значений изменяют какое-либо грамматическое значение (напр. образец парадигмы), а модификационные суффиксы модифицируют значение лексемы и/или изменяют грамматические значения (напр. суффикс *-ko-* < *-k-o-*).

(б) Перевод праславянских именных форм прилагательных из непродуктивных *i-* и *u-* парадигм → продуктивные *o-* или *a-* парадигмы: праслав. **ueli-/uelij-* > **uelij-o-* или **ueli-jo-* (*velbjъ*)³ > **uelī-ko-* (*velikъ*). В балтийских языках формы *i*-основ прилагательных (кроме *jo*-основ) сохранились как реликты, а в славянских языках как наречие (напр. ст.-слав. *svobodъ* 'liber', *pravъ* 'vere') или как дериваты с суффиксом *-no-*: праслав. **svobodъnъ*, праслав. **boļъ* прил. (?) > слав. *boļъnъ* (< *-i-no-*). – Систематически с суффиксами *-ko-*, *-no-* и *-ьno-* переводятся прилагательные *u*-основы. Литовскую и славянскую

³ Так как концевую группу *-bjъ* можно интерпретировать как форму определенно-го и неопределенного прилагательного (т.е. *-b-jъ* и *-b-j-b*), основа прилагательного *velbjъ* реконструируется двумя основами (т.е. **ueli-* и **uelij-*). Из-за неясного происхождения лексемы реконструкции могут быть только системными по *i*-основам. Форму **uelij-* косвенно доказывает праслав. прил. **velī-kъ* (но не ***velī-съ*), так как *ī < i* не допускает бодуэновской палатализации (т.е. ее вызывают только праслав. *ь, i, ę* < этимологических *i, ī, j*). Деривация прил. **velī-kъ* из основы опред. прил. (т.е. путем перинтеграции анафорического местоимения) не представляется вероятной. Поэтому возможно, что структурные суффиксы *-o-* или *-jo-* только переводят не совсем ясную форму **ueli-* в группу продуктивных прилагательных.

суффиксальную деривацию, при которой лексическое значение деривата не изменяется, заметил С. Темчинас и назвал ее «the addition», а суффиксы, которые служат для перевода в продуктивные образцы (напр. *-ък-*, *-п-*, *-ьп-*) называются «*suffixes with zero meaning*» (Temčina 1995: 445, 447), что идентично используемому здесь термину структурный суффикс (т.е. в смысле суффикса без модификационного значения). Темчинас делает вывод, что девербативные прилагательные *и*-основы с партиципийальным значением («*disposed to an action*») в славянских языках чаще всего деривировались суффиксами *-ък⁻⁴*, *-(ь)п-* < **-u-ko-*, **-(i)-no-*: праслав. **blizъ* → **blizъкъ*; балт.-слав. **glādu-s* > праслав. *gladъ* → **gladъкъ*, лит. *glodūs*; балт.-слав. **bruz(d)us* > праслав. **bъrzъ* → *bъrzъкъ*, *bъrzъпъ*. Он заметил также транссуффиксацию *-u-* → *-no-* (ср. балт.-слав. **aiskū-s*: лит. *áiskus*, протослав. [**aisk-no-*] > праслав. **ěsknъ (jasnъ)*; балт.-слав. **raišku-s*: лит. *ráiskus*, протослав. [**raisk-no-*] > праслав. **rěsknъ (sloven. resen)*) наряду с более молодой транссуффиксацией *-u-* → *-ьп-* (ср. лит. **gražu-s*, праслав. **groz-ьп-ъ*).

(в) Перевод большинства непродуктивных (а) атематических глаголов настоящего времени (ср. *-0-*суффикс) → продуктивные тематические глаголы с суффиксами *-o/e-* или *-jo/e-*: праслав. **teč-e-* (tek-ti) < и.-е. **tekʷ-ti*, др.-инд. *tákti*; праслав. **ber-e-* (bъga-ti), < **bhér-ti*, вед. *bhárti* 'trägt'; праслав. **žen-e-* (gъna-ti), лит. *ženù* (giñti) < **gʷhen-ti*, др.-инд. *hánti* 'schlägt' (Arumaa III: 206–207; Pokorny: 491); (б) редуплицированное настоящее время: ст.-слав. *kolq* (klati) 'schlachte' → вторичное **kol-jo-*: праслав. *kolʷq*, лит. *kalu* (kálti) 'schlagen, schmieden' < и.-е. редуплицированной основы настоящего времени **kél-kolh₂/klh₂-* (LIV 313); ст.-слав. *vrъšte-* (vгъtěti) < **ur̥t-jo/e-*, лит. *verčiù* (vęsti), вед. *vártti/vr̥t-* (Arumaa III: 207).

2.1.2 Обратная и замещающая деривация в диахроническом словообразовании нередкие явления, но они не являются одинаково важными в процессе развития языковых моделей.

2.1.2.1 Депрефиксация (франц. *dépréverbation*) в славянских языках встречается часто и ее можно рассматривать с различных позиций (значение, частота). Это явление отмечается также и А. Вайяном, который утверждает, что возникшие таким способом несовершенные итеративы имеют значение «*de sa forme ou de ses formes à préverbe usuelles*» (напр. русск. *звать¹* импф. 'appeler' помимо *звать²* импф. 'nommer' < *назвать* пф.; ст.-слав. *lqčiti¹* 'séparer' помимо польск. *łączyć²* 'joindre' < *złączyć* (Vaillant IV: 732–735); семантическое расширение (уже) существующих имперфективных глаголов можно было бы объяснить также и как совпадение (первичных¹ и вторичных²) гомонимических

⁴ Суффикс *-ък-*, который расширяет прил. в славянских языках (без семантического изменения лексемы), распространился на все прил.: русск. *густой* – *гуский* (**gost-ъкъ*) 'thick'; укр. *слабий* – *слабкий* 'weak'; болг. *гъст* – *гъстък* 'thick'; чеш. *bosý* – *boský* 'barefooted' (Temčina 1995: 446).

итеративов, причем возникновение вторичных должно было привести к системному воздействию на член аспектной оппозиции, чтобы взаимно-семантическая разница свелась всего лишь к оппозиции совершенный вид – несовершенный вид. Депрефиксацию префиксальных итеративов с суффиксом *-nq-* выявил также А. Досталь. В праславянском языке к несовершенным относятся только пять ст.-слав. глаголов (т.е. *gybnqti*, *kanqti*, *sъchnqti*, *vyknqti*, *vlъsnqti*), или из-за их неполной интеграции в систему ст.-слав. глаголов совершенного вида (напр. *kanqti*) или же из-за эквивалентов несовершенного вида в славянских языках (напр. *gybnqti*, *sъchnqti*, *vlъsnqti*)⁵ (Dostál 1954: 166–167). А что касается глагола *vyknqti*⁶, Досталь даже подозревает, что из-за общего преобладания категориального значения совершенного вида он сначала выпал из системы, а затем вновь появился в виде «*dekomposicí ze složeného navyknqti*» или «*bylo obnovéno depreverbisací z navyknqti*» (Dostál 1954: 166–167, 305). Кроме того, Досталь приходит к выводу, что число непрефиксальных итеративов в славянских языках со временем увеличивалось (Dostál 1954: 377–394) и что такая же тенденция существовала и в молодых церковнославянских текстах: *běgnqti* (Dostál: 382), *čeznqti* (сербск.; ст.-слав.?, Dostál: 382); *gasnqti* (вторично по отношению к *gasiti*; Dostál: 383); *greznqti* (сербск.^{XIV в.} помимо *grežeti grežq*, ст.-чеш. *hřaznūti* наряду с *hřiezti hřiezu*; Dostál: 383–384); *krъsnqti* (сербск.^{XVII в.}; Dostál: 384); *kysnqti* (др.-руссск.^{XV в.}; сербск. синоним *-syriti*, *-syřeti*; Dostál: 384); *lъnqti* (ст.-чеш. *lnūti*; ц.-слав. только *lpřeti lpřljq*; Dostál: 384–385); *mrъznqti* (болг. *мръзнъ*; чеш. *mrznout*; Dostál: 386); *тъknqti* (ц.-слав. тексты; болг.; Dostál: 386); *měknqti* (ст.-слав.?, др.-руссск.; сербск.; ст.-чеш. *měknūti*; Dostál: 386); *nъznqti* (Dostál: 387); *sěknqti* (ц.-слав.; др.-руссск.; чеш. диал.; Dostál: 389); *tegnqti* (ст.-слав.; др.-руссск.; ст.-чеш.; ст.-польск. *ciagnąć*; Dostál: 390); *tonqti* (ц.-слав.; др.-руссск.; сербск. *tónuti*; ст.-чеш. *tonūti*; Dostál: 391); *venqti* (сербск. *venuti*; ст.-чеш. *vadnūti*; ст.-слав.?, Dostál: 387); *vēznqti* (др.-руссск. *вѣзнути*; ст.-чеш. *váznuti*; ст.-слав.?, Dostál: 387); *zěbnqti* (ц.-слав.; Dostál: 387); *žasnqti* (ст.-слав., сербск.-цслав. *žasnqti*; ст.-чеш. *žasnūt*; Dostál: 387).

Депрефиксальные глаголы несовершенного вида только лишь по форме (т.е. без дополнительных характеристик) невозможно четко отличить от первичных глаголов несовершенного вида, так как оба вида включены в одни и те же словообразовательные модели, следовательно, эта проблематика заслуживает основательного обсуждения.

2.1.2.2 Частичная депрефиксация означает уменьшение (сокращение) только части префикса, в то время как оставшаяся часть (усечение) интегрируется

⁵ Ср. *gybnqti* импф. (др.-руссск., ст.-чеш., ст.-польск., сербск. *gъnūti*), *sъchnqti* импф. (ст.-чеш. *schnūti*, др.-руссск., болг.), *vlъsnqti* импф. (др.-руссск.). При этом в др.-руссск. у префиксальных глаг. сов. вида типа **u-sъchnqti* и **sъ-sъchnqti se* еще нет итератива типа **-sychati*.

⁶ Из ст.-слав. префиксальных глаголов сов. вида *izvyknqti*, *obvyknqti* и *navyknqti* самым старым является третий глагол, если принять во внимание его распространенность и префиксальный имперфектив *navycati*.

в словообразовательную основу и как (словообразовательно, функционально) немотивированная звуковая составляющая только лишь расширяет корень. Усечение не изменяет ни лексических, ни грамматических значений лексемы, ср. праслав. *ob-adati ‘examiner, chercher’ > [*bad-a-ti]: чеш. *bádati* помимо ст.-чеш. *jadat* < балт.-слав. *ōd-, лит. *úosti úodžiu* (Vaillant III: 79); праслав. *ot-jutiti > [*tjutiti]: ст.-слав. *štutit*, чеш. *cítit* (Vaillant III: 420).

2.1.2.3 Десуффиксация -nq- → -ŋ- проявляется, например, в хорв./сербск. глаголах совершенного вида, корень которых заканчивается на -k-/-g- и он генерирует формы инфинитива глагола, идентичные праслав. типу *rek-ti > хорв./сербск. *reći*: ср. *cići* помимо *ciknuti* (*cīknēm*); *dīci* помимо *dignuti* (*dīgnēm*); *kleći* помимо *klēknuti* (*klēknēm*); *klići* помимо *klīknuti* (*klīknēm*); *maći* помимо *māknuti* (*māknēm*); *tāci* помимо *tāknuti* (*tāknēm*) (Stieber 1979: 196).

2.1.2.4.1 Трансуффиксация означает замещение суффикса другим (структурным, изофункциональным) суффиксом, и служит она для перевода непродуктивных парадигматических форм в продуктивные; категориальные значения сохраняются, если деривация выполняется посредством изофункциональных суффиксов. Напр. суффикс -je/o-⁷ переводит: (а) редуцированные атематические глаголы настоящего времени в тематические: балт.-слав. *ded-mi, лит. *demī* наряду с праслав. *de-d-je- (*dēti*), ст.-слав. *dežde* (Vaillant III: 453); (б) глаголы настоящего времени с носовым инфиксом: праслав. *obreṭ-je- (*ob-rēsti*), ст.-слав. *obřeštq* помимо др.-русс. *обряту* < *ob-reṭ-e- (*obrestī*);⁸ др.-русс. *krъn(j)e- (*kriti*) пф. ‘acheter’ < праслав. *kri-ne- < и.-е. *k^hri-né/n-h₂-: вед. *krīṇāti* ‘il achète’ < и.-е. *k^hreih₂ ‘eintauschen, durch Tausch erwerben’ (LIV 354–355; Vaillant III: 304); ст.-слав. *žęžde* < *žęd-je-; ц.-слав. *pogrežu* < *pogrež-io/e- наряду с *pogrežu* < *pogrež-o/e- (*pogrežti*) (Arumaa III: 233); (в) образует вторичные глаголы настоящего времени: праслав. *shot-je- (*chýt-ě-ti*). О замещении более старого суффикса -je- суффиксом -ne- см. П. Тедеско (Tedesco 1948: 345–387) или суффикса -je- суффиксом -o/e-: ст.-слав. *u-mъrjetъ* ‘wird sterben’, словен. *umrje* < наст. вр. *mъ-je- помимо трансуффиксального *mъrq (*meriti*) (LIV 395–396).

2.1.2.4.2 Трансуффиксация систематически используется для образования членов аспектной оппозиции. Так, напр., суффикс -nq-, который вообще-то является продуктивным маркером значения совершенного вида, замещает суффиксы -a-, -ě-, которые являются маркерами несовершенного вида (напр.

⁷ Функциональное различие между и.-е. презенсными формантами -jo/e- и -o/e- до сих пор не установлено, поэтому неясно, почему по крайней мере в 25 глаголах формы в и.-е. языках неодинаковы (напр. праслав. *pekq, др.-инд. *pācati* ‘kocht, brät’ < -o/e- наряду с греч. *pessō* < -jo/e-; праслав. *padq наряду с др.-инд. *pādyate* ‘geht, fällt’; ст.-слав. *otъvrzetъ* (*otъvrēsti*) ‘losbinden’ наряду с лит. *veržiu* (*vežti*) (Arumaa III: 232–233).

⁸ Эта вариантность структуральных суффиксов -je- и -e- нам представляется необычной (Arumaa III: 221).

*ryg-a-ti импф. → **ryg-nq-ti пф.; *klik-a-ti импф. → *klik-nq-ti пф.; *kleč-a-ti импф. → *klek-nq-ti пф.; *vьrt-ě-ti импф. → *vьr(t)-nq-ti пф.). Перфективизация суффиксом -nq- может сопровождаться также префиксацией в виде дополнительного маркера значения совершенного вида (*po-gyb-nq-ti, *po-běg-nq-ti, *vьz-bь(d)-nq-ti). И наоборот, продуктивный маркер значения несовершенного вида *-a-, который обычно сопровождается также дополнительными маркерами значения несовершенного вида (напр. удлинением коренного вокала, изменением тоны), замещает суффикс -nq- в префиксальных итеративах (напр. *po-gyb-nq-ti пф. → *po-gyb-a-ti импф.; ст.-слав. *po-mīn-nq-ti* → *po-mīn-a-ti*; ст.-слав. *na-zьrěti* → *na-zir-a-ti*) (Šekli 2012: 10–24). Уже в ранней стадии у этих глаголов начал проявляться изофункциональный -va- (по переинтерпретации из *-uц-ā-), который дополнительно усиливает значение несовершенного вида: ст.-слав. *za-kopa-ti* → *za-kopa-va-ti*, ст.-слав. *o-grě-ti* → *o-grě-va-ti*; в славянских языках со временем развились особые суффиксы для образования префиксальных итеративов типа -ava-, -ěva-, -iva- > -ívava- (-yva-) и т.д. или/и употребление суффикса -(o/i/y)va- расширилось также и на эту функцию: словен. *pošepati* → *pošepavati*, -drhteti → *podrhtevati*; хорв. *kázati* → *kazivati*, *sagorjeti* → *sagorijěvati*, *pòsjetiti* → *posjećivati*, *darovati* → *darivati* (PG 1979: 292); чеш. *hrabat* → *zahrabávat* помимо *zahrabovati*; *chodit* → *chodivat* помимо *chodívávat* (МЧ 1: 419–420); русск. отработать → *отрабатывать*, наболеть → *наболевать*). Транссуффиксация в формах инфинитива систематически изменяет категориальное значение глагольного вида в обоих направлениях: дуративы → глаг. сов. вида или префиксальные глаголы сов. вида → префиксальные итеративы.

2.1.2.4.3.1 При **частичной** транссуффиксации остаток первичного суффикса (усечение) перинтегрируется в основу как (словообразовательно, функционально) немотивированная звуковая составляющая; к этой основе добавляется (структуральный, изофункциональный) суффикс. Перинтеграция в диахронической морфологии наблюдается очень часто, ведь так можно объяснить и корневые варианты. Напр. В. Смочинский объясняет корни со структурой -Hj- как вторичные, возникшие путем перинтеграции -j- (суффикса наст. вр. -jo/e-) и реинтерпретации остатка -(i)o/e- как суффикса -o/e- (напр. наст. вр. *d^heh₁-jē-: лтш. *dēju* ‘saugen’ при каузативном *d^hoī-ēje: праслав. *doji-). Реальность этого процесса доказывается корневыми параллелями типа *žėjō*, *sėjō* (лит. -ė-) и *zing*, *sinq* (лит. ie-) (Smoczyński 2001: 149–152).

Уже А. Вайян обратил внимание на (предположительно редкую) деривацию (непрефиксального, префиксального) итератива как пары глаголов несовершенного вида на -nq-: сербск. *svànuti* пф. ‘commencer à faire jour’ (*svьt-nq-) → *svan-j-iva-ti* импф. (Vaillant III: 256). В хорв./сербск. такая деривация для образования импф. аспектных членов встречается часто: сербск./хорв. *gànuti* пф. ‘rühren, bewegen’ (*gьb-nq-) → *ganjívati*^{xvii} в. импф. (Skok 1: 476–577); хорв./сербск. *brīnuti se* импф. (*brig-nq- se) → (z)brīnuti пф. → (z)brinjávati импф. (Skok 1: 210–211); сербск./хорв. *gīnuti*-*ginuti* (*gybnq-) → *ginjívati* (Skok 1: 577); во всех случаях словообразовательная основа

заканчивается на *-n* < *-t-n[ɔ]*-, *-b-n[ɔ]*-, *-g-n[ɔ]*-. Также и чеш. диал. итеративы типа *lepýňat* ‘беспрестанно, не вовремя говорить’ (Bartoš), *lepýňat’ -ám* ‘болтать’ (Svěrák) объясняют как «производные от глагола с основой на *-nɔ*» (**lepet-nɔ-ti*; ЭССЯ 14: 127)).⁹ Все вышеуказанные глаголы в основе содержат *-ň* (*-nj-íva*-, *-ň-a*-), однако его происхождение синхронно не выяснено и нельзя исключить какой-либо (промежуточной) деривации. Такой же тип основы появляется в чешских глаголах состояния, деривированных суффиксом *-ě*- и наряду с ними есть глаголы с суффиксами *-a*-, *-ě*-, *-nɔ*- ономотопозитического происхождения: чеш. *funěti -ím* импф. ‘сопеть, пыхтеть, отдуваться’ наряду с *foukat* импф., *fučet* импф. ‘дуть, свистеть’ и *-fouknout* пф. Форма *funěti* объясняется посредством ономотопеи *fuk’*, но без словообразовательного пояснения (Rejzek 2001: 177, 180), или же вместе с вариантными чеш. *founěti*, слов. *fuňat’*, *funiet’* из ономотопозитического корня *fu*, а составляющая *-ña*- относится к *-něti* в чеш. *chr-něti* (Machek 1971: 147); в то время как составляющую *-ně*- в глаголах (чеш. *chněti* с вариантами чеш. диал. *chrňat’*, *frňat’*, *krněti*, слов. *krnúť* и вост.-чеш. *chruněti* с вариантами *chrůňat*, *chrounět* < глаг. *chrup-atí/chráp-atí* ‘спать’) В. Махек связывает с окончанием *-hněti*, *-gněti* (Machek 1971: 206). Исходя из ясной словообразовательной и аспектной разницы между глаголами *-nouti* < *-nɔti* (*-fouknout* пф.) и *-atí*, *-ěti* (*foukat*, *fučet*), можно с большой долей вероятности утверждать, что основы *fun*-, *chn*-, *chrun*- и т.д. содержат перинтергрированный *-n*-, который образовался путем упрощения консонантных групп *-k-nɔ*-, *-p-nɔ*- > *-n*-.

2.1.2.4.3.2 Явление перинтеграции было обнаружено у (15) словенских глаголов на *-n-ě-ti* (наст. вр. *-í-m*), основа которых заканчивается на (семантически, функционально) неясную составляющую *-n*-. *brzněti -ím* ‘modern, faulen’, *dehněti dehním*, *-krepněti -ím* ‘erstarren’, *prhněti -ím* ‘modern’, *plahněti -ím* ‘abschwellen’, *rohněti -ím* ‘grunzen, knurren, murren; toben, wüthen’, *sahněti -ím/sahněti -ím* ‘welken’, *tuhněti -ím* ‘modern’, *-tuhněti -ím* ‘verlöschen’, *tahněti -ím* ‘muffeln; schwinden, zugrunde gehen, absterben’, *tohněti -ím* ‘modern; muffig werden; dumpfig riechen’, *tohněti -ím* ‘schlecht brennen, glimmen, im Verlöschen begriffen sein’, *trohněti -ím* ‘modern, morsch werden’, *trpněti -ím*, *veněti -ím* ‘welken, trocken werden’ (Šivic-Dular 2011: 441–482). Семантически группа не едина, в ней преобладает обозначение явлений, связанных с распадом вещества (т.е. распадение, горение, порча (запах)), потерей влаги/свежести или подачей звуков (животными, человеком). Унаследованные и архаичные глаголы внутри группы связаны категориальными грамматическими характеристиками, такими как несовершенный вид, инхоативность (т.е. типичная модификация несовершенного вида)¹⁰ и непереходность. У всех них есть параллельные

⁹ Ср. о чешских глаголах типа *-na-ti* (Vajdlová 2012: passim).

¹⁰ В славистике термин *инхоатив* (реже *ингрессив*) чаще всего употребляется для обозначения глаголов совершенного вида, которые с глаголами несовершенного вида (того же корня) представляют члены аспектной оппозиции. А специфически этот термин используется также для обозначения действия интранзитивных гла-

глаголы на *-nq-ti* с одинаковыми грамматическими характеристиками. При этом словенские материалы показывают пока еще не описанное явление: частичную транссуффиксацию сопровождает акцентный дисконтинуитет, т.е. отмечается преобладание морфонологического акцента деноминативов III/1 (праслав. *zelen-ě-ti zelen-ěje-ть > словен. *zeleněti* *zelenēm → *zelenim*), над фонологическим акцентом, сопровождающим деривацию. Это явление было замечено также и в других славянских языках, однако по доступным материалам не везде имеет место одинаковая частота: ст.-слав. *prachněti*; чеш. *práchn(iv)ěti*, *trouchněti*; слов. *práchn(iv)ěti*, *trouchněti*; укр. *лисніти/лосніти*¹¹ < **lʲsk-*, *трухніти*; русск. *лоснѣть* < **lʲsk-*, *мускнѣть*; польск. *gęstnieć*, *krótnieć* (ст.-польск. *krotnieć/krotnąć*), *kzrepnieć*, *pachnieć*, *rzednieć*, *tarnieć*, *twardnieć*, *wiednieć*.¹² Интересна также польская транссуффиксация из такой основы в двух направлениях: польск. *o-lśnieć* импф.-инхоатив < **slb(p)něti* -ěje- и *o-lśnieć* пф.-фактив < **slb(p)niti* -i- на основе **slěp-nq-ti* (Šivic-Dular 2011: 477–480).

2.2 Морфологическая аналогия и усиление категориального значения.

Уже П. Арумаа заметил, что у интразитивов, содержащих старый носовой инфикс, нередко именно суффикс *-nq-* служит «zur Verstärkung ihrer Funktion», напр. ст.-слав. *i-sek-nq-ti* ‘austrocknen, versiegen’, лит. *señka sėkti*

голов несовершенного вида, значение которых можно описать польск. ‘*sta(wa)ć się, naby(wa)ć czego*’; то же обозначение относится также к глаголам типа **bělěti* как «formacje procesualne», чеш. ‘*stávat se, stat se tím, co vyjadřuje základové podstatné jméno*’ (МЧ 1: 409), ‘*inchoativa, oznaczające stopniowe albo momentalne przechodzenie do jakiegoś stanu czy też zapoczątkowanie jakiejś czynności*» (SP I: 45), литовские инхоативы – это глаголы настоящего времени с носовым инфиксом и глаголы настоящего времени с суффиксом *-sta*, означающие ‘вступление’ в действие вместе с его продолжением (Отре́бски II: 321). Для этого особого значения слав. глаголов типа **мыгznqti* используется также взятый из новейшей индоевропеистики термин *физи́тив* (Šekli 2012: 18). Поскольку я не могу решить, какой из этих терминов является более точным, я остаюсь при термине инхоатив. В частности потому, что кое-где *инхоативы* определены как глаголы, которые имеют значение ‘(плавного) вступления’ в действие глагола, которое продолжается (лат. *incohō* ‘начать’) в отличие от *ингрессивов*, имеющих значение ‘резкого, подчеркнутого вступления’ в действие глагола (лат. *ingressiō* ‘начало, вход’).

¹¹ В. Махек сопоставляет эти глаголы с польск. *lʲysnąć* и обращает внимание на ст.-чеш. *lsknúti se* и *lesknúti sě*, польск. *ls(k)nąć się*, словен. *lesniti*, сербск. *lasnut*. Ср. также ст.-чеш. *lšćieti sě*, что объясняет как **lʲsk-j-ati* к интенсиву **lʲskati* < и.-е. **luk-sk-* (Machek 1971: 327).

¹² В польской этимологической литературе составляющая *-n-* в глаголах типа *twardnieć* импф. объясняется перинтеграцией суффикса прилагательного *-bn-* (SEJP 3: 161, 224–225). В статье о польских инхоативах типа *-nqć* и соотношениях их вида и семантики с однокоренными глаголами *-eć*, *-ić* и *-ać* упоминаются также формы типа *gęstnieć*, *gorzknieć* как «poprawn[e]» наряду с формами типа *gęstnąć*, *gorzknąć*, *rzednąć*, *twardnąć*, которые (семантически?) напоминают тип *brzydnąć*, *chudnąć* (Kreja 1956: 285–289).

(Arumaa III: 222–223), причем он скорее всего имел в виду усиление значения интранзитивности.

Арумаа также обнаружил раннее стремление к переходу (транссуффиксации) глаголов $-nq-ti > -i-ti$, напр. ст.-слав. *po-vinŋti* ‘unterwerfen’ → *povinitŋ sja* ‘gehorschen’; *po-manŋti* ‘zuwinken, aufwiegeln’ (← **manŋti*) наряду с др.-русс., русск.-цслав. *maniti* ‘täuschen’ (ср. словен. *miniti* ← *minŋti* ‘vorbeigehen’). В этом он видел признак распада парадигмы глагола $-nq-$ (Arumaa III: 223), хотя из предложенного материала причина перехода не ясна, поэтому нельзя исключать аналогического влияния повелительного наклонения (*повинися, повини ми ся*; Sreznevski II: 998). Безусловно аналогическим, но с функцией усиления значения инфинитива, является зап.-слвц. тип *pécit, mocit, técit* < **péci-t, mo-ci-t, téci-t* (Stieber 1979: 194): деривацию из более старого инфинитива типа $-ci$ ($*-kti$) путем добавления продуктивного маркера инфинитива $-t$ сопровождает преинтерпретация звукового ряда $-ci-t$ – как формы инфинитива типа $*-iti$. А словацкие глаголы типа *piect’* содержат маркер инфинитива $-t’$ с такой же функцией, добавленный к усеченной инфинитивной морфеме $-c(i)$. К числу аналогических (морфологических) выравниваний инфинитива под влиянием глаголов *hraniti* относится также изменение $-nq-ti > -ni-ti$ (словен.)¹³ и изменение $-nu-č > -ny-č$ (в.-луж.)¹⁴ из-за акцентно обусловленной редукции гласного (Stieber 1979: 196). Морфологическую аналогию 3. Штибер видит также в замещении суффикса в инфинитиве типа $-ŋ-ti$ → $-nq-ti$ (сравн. слвц. диал. *bršŋ’* → *brŋd-nŋ-t’* пф., **vlásti* импф. → слвц. *vládnut’* импф.) и в его десуффиксации $-nq-ti$ → $-ŋ-ti$ (ср. сербск./хорв. *klik-nu-ti* → *kliči* (< *klik-*), *maknuti* → *mači* (< *mk-*); блр. типа **sŋchnŋti* → *soxci*), в то время как Арумаа в десуффиксации типа $-nq-ti$ → $-ŋ-ti$ (русск. *стыть* (стыну) ← **sty(d)nŋti*, сербск.-цслав. *ustynuti*, польск. *stydŋć*; сербск./хорв. *vrŋci* (vrŋnem), русск.-цслав. *rozvrŋgnuti* при ст.-слав. *vrŋgo vrŋšti* ‘werfen’) видит признаки разрушения этой парадигмы (Arumaa III: 223).

¹³ Восточная граница этого явления простирается «от Адриатического моря где-то недалеко от Стона на полуострове Пельешац – устье реки Неретва – вдоль Неретвы, к северу от Мостара – Сараево – Жепче на реке Босна; и оттуда по прямой линии западнее Банья Луки – вдоль Врбаса до реки Сава на восток, до устья реки Дрина. Оттуда она должна была бы проходить на север через западную часть Срема и через реку Дунай и несколько западнее Нового Сада и далее в Воеводину (прохождение изоглоссы здесь не совсем ясно), через северо-западную и северную Бачку (центр *-ni-* : *-ne-* находится в Суботице), включая Баранью между Дунаем и Дравой до Печа в Венгрии, а затем через Тиссу на восток в северный и северо-восточный Банат (с центром *-ni-* : *-ne-* в Кикинде)» (Lenčec 1996: 145–153).

¹⁴ Р. Ленчек объясняет его морфологическими и морфонологическими факторами и системным согласованием между парадигматическими формами, в то время как Г. Андерсен – фонетически из праслав. вариантной морфемы $*-nŋ-$ (Andersen 1999: 54–57).

3.0 Развитие праславянских глаголов совершенного вида в славянских языках¹⁵

(а) Праслав. атематический глагол типа праслав. *damь < *dad-mь (dati). В хорв./сербск.: образцы I, I/a, IIa: *dām/dādem/dādnēm* (dāti).

(б) Праслав. глаголы с носовым суффиксом в настоящем времени типа *dē-ne- (dē-ti), *sta-ne- (sta-ti). В хорв./сербск.: образец I *djēnēm* (djē-ti) пф. → образец IIb: *djēnēti* (djēnuti/djēnuti) пф.; по образцу I *stānēm* (stā-ti) пф. – В **словен.** образец I *denem* (dēti) пф.; образец I *stānem* (stāti) пф. – В **болг.** диал. *дяна денеш* пф. (аор. *дянах* помимо *денех*). – В **мак.** *дене* импф./пф. и *стане* пф. – В **чеш.** образец I ст.-чеш. *stane-* (stāti) пф. → II/b чеш. *stane- stanouti* пф. с префиксальными глаголами типа *dostane-* (dostati) пф. – В **слви.** образец I *stane- sa/si* (stať sa/si) с префиксальными глаголами типа *nastane-* (nastať) пф. (Stanislav II: 445). – В **польск.** образец I *stanie- się* (stać się) → II/b *stanie- (stanać)* пф. с префиксальными глаголами образца II/a *dostanie-* (dostać) пф. – В **в.-луж.** образец I *stanu so* (stać so) пф.; образец II/b *stanu* (stanuć). – В **н.-луж.** образец II/b *stanu* помимо *stanjom* (stanuś) пф. (Schuster-Šewc 18: 1354). – В **русск.** образец I *dēne-* (дѣть) пф. – В **укр.** образец I *dīne-* (діти) → образец II/b *dīne-* (дінути). – В **блр.** образец I *dzenu* (дзець) пф.

(в) Праслав. тематические глаголы с носовым инфиксом типа *lēgq (leg-ti), *sēdq (sēd-ti), *sърetq (sъ-rēt-ti). В хорв./сербск. образец I *lējēm* (lěci) пф. → II/a *lējnēm* (lěci) пф.; *sjēdēm* (sjēsti) пф. → образец II/b *sjēdnēm* (sjēsti) пф.; *srēiēm* (srēsti) пф. → *srēmēm* (srēsti) пф. (Babić 1986: 457). – В **мак.** *легне* пф. и *седне* пф. – В **болг.** диал. *легне-*, аор. *легна*, и *седне-*, аор. *седна*. – В **чеш.** образец II/b *lehne-* (lehnuti) пф. с префиксальными глаголами типа *ulehne-* (ulehnouti) пф.; образец II/b *sedne-* (sednouti) пф. с префиксальными глаголами типа *přisedne-* (přisednouti) пф. – В **слви.** образец II/b *lahnu* (lahnúť) пф. с префиксальными глаголами типа *za'lahnu* (za'ahnúť) пф.; образец II/b *sadnu si/sa* (sahnúť si/sa) пф. с префиксальными глаголами типа *prisadnu* (prisahnúť) пф. (Stanislav II: 430, 421). – В **польск.** в позиции праслав. *lēgq (leg-ti) происходит семантическое и парадигматическое расщепление на два глагола, каждый из которых образован от своего корневого варианта (т.е. *lēg- ‘лечь, упасть’ и *lēg- ‘высиживать (яйца), нестись’), однако оба представляют образцы II/a *legnie-* (lec) пф. и *legnie-* (ląc) пф. → образец II/b *legnie-* (legnać) пф. с префиксальными глаголами типа *ulegnie-* (ulec/ulegnąć) пф. II/b *legnie- się* (legnać się/ląć się) пф. с префиксальными глаголами типа *wylegnie- się* (wylegnąć się/wyląć się); образец I, II/b *siądzie-* (siaść, ст.-польск. sieść/siednać) пф. с префиксальными глаголами типа *przysiądzie-* (przesiaść). – В **в.-луж.** образец II/b

¹⁵ Легенда инновативных славянских парадигм: I = морфемно неизменная праслав. парадигма; I/a = упрощение более редкой праслав. парадигматической формы; II/a = носовой суффикс -ne- в настоящем времени, II/b = носовой суффикс -ne- в настоящем времени и суффикс -nq- в инфинитиве.

lehnu (lehnyć so) пф.; образец II/b *sydnu so* (sydnyć so) пф. с префиксальными глаголами типа *přesydnu so* (přesydnyć so) пф. – В **н.-луж.** образец II/b *lagnu* (lagnuś) (Schuster-Šewc 11: 811–812); образец II/b *se(d)nuś se*. – В **полаб.** *langne* < *lēg-ne*.

(г) Праслав. тематические глаголы совершенного вида I класса типа *pade- (*pasti*), **reče-* (*rek-ti*), **vyrže-* (**verg-ti*), **seže-* (*seǵ-ti*). В **словен.-прекмур.** образец II/b *spádnem* (*spádnoti*) пф.; образец II/b *ségnet* (*ségnoti*) пф. – В **хорв./сербск.** образец I *rečē̄m* (*reći*) пф. → образец II/b *rěknēm* (*reći*) пф.; образец II/a *pādnēm* (*pāsti*) пф.; образец типа II/a *vřgnē-* (*vřći*) пф. → образец II/b *vřgnē-* (*vřgnuti*) пф.; образец II/a *sěgnē-* (*seći*) пф. → образец II/b *sěgnē-* (*sěgnuti*) пф. – В **болг.** *падна* пф. – В **мак.** *падне*. – В **чеш.** образец II/a *řeknu* (*řici*) пф. с префиксальными глаголами типа *nařknu* (*nařknouti*) пф., образец II/a *odřeknu* (*odřici*) пф. и образец II/b *odřeknu* (*odřeknouti*) пф.; образец II/b *padne-* (*padnouti*) пф.; образец II/b *vrhne-* (*vrhnouti*) пф. с префиксальным глаголом *navrhne-* (*navrhnouti*) пф.; образец II/b *sáhne-* (*sáhnout*) пф. с префиксальным глаголом *dosáhne-* (*dosáhnout*) пф. – В **слвц.** образец I *rečie-* (*riest'*) пф. → образец II/b *riekne-* (*rieknúť*) пф. с префиксальными глаголами типа *odriekne-* (*odriest'/odrieknúť*) пф.; образец II/b *padne-* (*padnúť*) пф. с префиксальными глаголами типа *napadne-* (*napadnúť*); образец II/b *vrhne-* (*vrhnúť*) пф. с префиксальными глаголами типа *prevrhne-* (*prevrhnúť*); образец II/b *siahne-* (*siahnúť*) пф. с префиксальным глаголом *zasiahne-* (*zasiahnúť*) пф. (Stanislav II: 451, 430). – В **польск.** образец I *rzecze-* (*rzec*) пф. → образец II/a *rzeknie-* (*rzec*) пф. → образец II/b *rzeknie-* (*rzeknąć*) пф. с префиксальными глаголами типа *zarzecze-* (*zarzec*) и *wyrzeknie-* (*wyrzec*); образец II/a *padnie-* (*paść*) пф. с префиксальными глаголами типа *wypadnie-* (*wypaść*) пф.; образец II/b *siegnie-* (*sięgnąć*) пф. с префиксальными глаголами типа *dosiegnie-* (*dosiegnąć*). – В **в.-луж.** образец II/a *rjeknu* (*rjec*) пф. и II/b *rjeknu* (*rjeknyć*) пф. с префиксальными глаголами типа *zarjeknu so* (*zarjec so*); образец II/b *padnu* (*padnyć*) пф. с префиксальными глаголами типа *zapadnu* (*zapadnyć*) пф.; образец II/b *wjerhnu* (*wjerhnyć*) пф.; образец II/b *sahnu* (*sahnyć*) пф. с префиксальными глаголами типа *dosahnu* (*dosahnyć*) пф. – В **н.-луж.** образец II/a *rjaknu* (*rjac*) и образец II/b *rjaknu* (*rjaknuś*); образец II/b *padnuś*.

(д) Праслав. (модальные) глаголы *može- (**mog-ti*), **choťe-* (*chŷtětĭ*). **Хорв./сербск.** глаголы (функционально) двувидовые, а именно: для настоящего времени образца I *mōžēš* (*mōći*) пф./импф. «*za predbuduću radnju*» возник также образец II/a *mōgnē-* (Anić 1998: 546). Подобным образом наряду с формой настоящего времени *hōćeš* (*htjětĭ*) импф. развился формальный «*prez.[ent] svrš.[eni] u službi futura II*» с образцом II/a *htjědnēm* (PG 1979: 193). Формы *mōgnē-* и *htjědnē-* нам представляются функционально связанными с совершенным видом глаголов.

(е) Праслав. глаголы несовершенного вида с тематическим суффиксом -o/e- типа **klade-* (*klasti*), **krade-* (*krasti*), **nese-* (*nesti*), **može-* (*mogti*), **vede-* (*vesti*),

veze-* (*vesti*), **orste-* (orsti*), **grebe-* (**greb-ti*). В **словен.-прекмурск.** образец II/b *krádnem* (*krádnōti*) импф. – В **чеш.** образец I *klade-* (*klásti*) импф.; образец I *krad-e* (*krást*) импф. с префиксальными глаголами типа *nakrade-* (*nakrásti*) пф.; образец I *nese-* (*nésti*) с префиксальными глаголами типа *přinesu* (*přiněsti*) пф.; образец I *mohe-* (*moci*) импф. с префиксальными глаголами типа *pomože-* (*pomoci*) пф.; образец I *vede-* (*věsti*) импф. с префиксальными глаголами типа *dovede-* (*dověsti*) пф.¹⁶ – В **слвц.** глаголы в своем большинстве представляют образец I *kladie-* (*klásti*) импф.; образец I *nesie* (*niest*) с префиксальными глаголами типа *nanesie* (*naniest*) пф.; образец I *môže-* (*môcti*) импф. с префиксальным глаголом *potôže-* (*potôcti*) пф.; образец I *vedie-* (*viest*) импф. с префиксальными глаголами типа *dovedie-* (*doviest*) пф.; образец I *vezie-* (*viezti*) импф. с префиксальными глаголами типа *dovezie-* (*dovězti*) пф. Ср. только у некоторых импф. глаголов также образец II/a *kradne-* (*krást*) импф. с префиксальным глаголом *ukradne-* (*ukradnúť*) пф. – В **польск.** глаголы, как правило, дают образец I *kladzie-* (*kłaść*) импф.; образец I *nesie-* (*nieść*) с префиксальными глаголами типа *naniesie-* (*nanieść*) пф.; образец I *može-* (*móc*) импф. с префиксальным глаголом типа *pomoże-* (*pomóc*) пф.; образец I *wiedzie-* (*dowieść*) импф. с префиксальными глаголами типа *dowiedzie-* (*dowieść*) пф.; образец I *wiezie-* (*wieźć*) с префиксальными глаголами типа *dowiezie-* (*dowieźć*) пф.; образец I *ciecze-* (*cieć*) импф. и образец II/a *cieknie-* (*cieknąć*) импф. с префиксальными глаголами типа *wyciecze-* (*wycieć*). Ср. только у некоторых импф. глаголов наряду с образцом I *bodzie-* (*bóść*) также есть образец II/b *bodnie-* (*bodnąć*) с префиксальными глаголами типа *ubodzie-* (*ubóść*) пф.; образец II/a *kradnie-* (*kraść*)¹⁷ импф. с префиксальными глаголами типа *ukradnie-* (*ukraść*) пф.; образец II/a *rośnie-* (*rósć*) импф. с префиксальными глаголами типа *wyrośnie-* (*wyrosnąć/wyrósć*) пф.; форму *rosne-* (*rosnąć*) импф. упоминает А. Брюкнер (Brückner II: 463). – В **н.-луж.** образец I *wjedu* (*wjesć*) импф. с префиксальными глаголами *zawjedu* (*zawjesć*) пф.; образец I *wjezu* (*wjeźć*) импф. с префиксальными глаголами *zawjezu* (*zawjeźć*) пф. Ср. у некоторых импф. глаголов образец I *kradžu* наряду с образцом II/b *kradnu* (*kradnyć*) импф. с префиксальными глаголами типа *nakradnu* (*nakradnyć*) пф. (Schuster-Šewc 9: 659). – В **н.-луж.** образец II/b *kšadnuś*; в н.-луж. также имеет место редкий наречный пример носовой суффиксации у глаголов с корнем на -p/-b: *grebnu* и *zagrebnu* ‘verscharre’, *hogrebnu* ‘werfe herunter’ (Schuster-Šewc 5: 346).

(ж) Продуктивные перфективы с праслав. суффиксом *-nq- представляют собой видовую пару имперфективным глаголам с префиксами или без и суффиксами -a-, -ě-, -ǫ-. **Хорв./сербск.** *gŭrnēm* (*gŭrnuti*) пф. ← *gŭrati* импф.; *vīknēm*

¹⁶ Однако чеш. *dovedu* (*dověst*) импф. в конструкциях с инфинитивом (напр. *dovede mluvit rusky*) с измененным значением ‘суметь’ и пф. в значении ‘мочь, быть в состоянии’ (ЧРС I: 150).

¹⁷ В числе примеров для перехода «z jednej konjugacyjnej kategorii do innej» упоминаются также польск. *kradę > kradnę, rość > rostnę* (Klemensiewicz 1974: 114; Malcówna 1956: 325–346).

(víknu^{ti}) пф. ← vikati имперф; *dīg-nē-m* (dī-ci/dīg-nu-ti) пф. ← dizati, *dvigati импф.; семантически модифицированные *grīz-nē-m* (grīznuti) пф. ← grīs-ti импф. – **Чеш.** *podmázne-* (podmáznout) пф. ← (pod)mazat импф.; *podřízne-* (podříznout) пф. ← podřezat импф.; *bodne-* (bodnouti) пф. ← bodati импф. (ст.-чеш. *bode-* (*bósti)); *letne-* (létnout) пф. ← letět импф. – **Слвц.** *ponúkne-* (ponúknuť) пф. ← núkať импф.; *pukne-* (puknúť) пф. ← pukať импф. – **Польск.** *klapnąć* пф. ← kłapać имперф; *błysnąć* пф. ← błyskać импф.; *zamarznąć* пф. ← zamarzać импф.; *kwiknąć* пф. ← kwiczeć импф.

(3) **Праслав.** имперфективы типа *sъchne- (sъchnōti). **Хорв./сербск.** глаголы несовершенного вида на -nq- из-за преодоления значения совершенного вида здесь не очень продуктивны: *sāhnē-* (sāhnuti) импф.; *gusnuti* импф.; *meknuti* импф. (PG 1979: 177–187; Babić 1986: 275); но они могут стать двувидовыми: *mřknēm* (mřknuti) пф./импф. (Anić 1998: 556). – **Чеш.** глаголы несов. вида на *-nq- не редки: *hyně-* (hynout), *kane-* (kanout), *klene-* (klenout se), *klne-* (klnout), *kyně-* (kynout), *line-* (linout), *lne-* (lnout), *mne-* (mnout), *plane-* (planout), *plyne-* (plynout), *řine-* (řinout), *slyne-* (slynout), *sune-* (sunout), *šine-* (šinout), *vane-* (vanout), *vine-* (vinout), *tone-* (tonout), *hrne-* (hrnout), *trne-* (trnout) (PMČ 1995: 187); деадъективы указывают на альтернацию гласных в корне и начинают инхоативность («získávání vlastnosti, vedle toho ojediněle i manifestaci vlastnosti»): *blbnout* (blbý), *vlhnout* (vlhký), *slābnout* (slabý), *houstnout* (hustý), *tloustnout* (tlustý), *žloutnout* (žlutý) (PMČ 1995: 187–189). – **Слвц.** глаголы несов. вида на -nq- не редки: *hynie-* (hynúť), *klenie-* sa (klenúť se), *kynie-* (kynúť), *lipne-* (lipnúť), *plynie-* (plynúť), *rinie-* sa (rinúť), *šinie* (šinúť), *vadne-* (vādnúť), *vanie-* (vanúť), *vinie-* sa (vinúť sa), *tonie-* (tonúť), *hrnie-* (hrnúť); деадъективы несов. вида означают «stávať sa takým, akú vlastnosť označuje základné prídavné meno», ср. *mladnúť* (mladý), *blednúť* (bledý)¹⁸ (SG 1968: 249–252). – **Польск.** импф. глаголы встречаются часто: *grzeźnie-* (grzeźnać), *rośnie-* (rosnąć), *tonie-* (tonąć), *schnie-* (schnąć), *chudnie-* (chudnąć).

3.1 Выводы. По результатам настоящего обзора можно сделать следующие выводы: **(а)** праслав. глаголы совершенного вида независимо от типа словообразования (т.е. с носовым инфиксом, корнями на долгий гласный, корнями с суффиксом -ne-, семантические перфективы) или даже только футуральные функции глаголов (хорв./сербск. *mognem*, *htjednem*) усиливают значение совершенного вида с носовым суффиксом -ne- (-nq-) в качестве маркера значения совершенного вида; **(б)** с носовым суффиксом -ne- (-nq-) как единым маркером значения совершенного вида или же совместно с префиксом как вторым маркером значения совершенного вида образуются славянские глаголы совершенного вида как аспектные пары к глаголам несов. вида на -ati, -ěti, -ŏti; в эту группу глаголов входят также префиксальные глаголы совершенного вида типа *ot(ъ)pad-nq-ti пф. ← *padnōti пф.; **(в)** вопреки ожиданиям, глаголы

¹⁸ В этой же функции появляются также деадъективы на праслав. -ěti: *červeniet'* (červený), *dreveniet'* (drevený).

несовершенного вида I класса с корнем на -s/z- носового суффикса вообще не имеют (напр. праслав. **nesq* (*nesti*) импф. → -*nesti* пф.), в глаголах с корнем на -p/b- встречается только в исключительных случаях (напр. н.-луж. *greb-nu*), а в глаголах на -t/d- появляется в нескольких языках и в нескольких глаголах (**krasti*, **bosti*, ***orsti*); причины этого явления не ясны, но они могут быть самыми разными; (г) появление носовой суффиксации у глаголов совершенного вида характерно для западно-славянских и южно-славянских языков, кроме словенского (исключение – прекмурская языковая территория), который сохраняет архаичное морфологическое состояние, сравнимое с состоянием в восточно-славянских языках; (д) очерченный ареал свидетельствует о том, что это явление должно было начать развиваться уже в (поздний) доисторический период и что оно относится к области позднепраславянской диалектологии. На основе вышеупомянутых выводов нельзя также согласиться с мнением П. Арумаа «in der historischen Zeit zeigen sich eindeutliche Zeichen eines Verfallzustandes» (Arumaa III: 223). В принципе, носовой суффикс -ne- (-nq-) я считаю основным маркером значения совершенного вида (= M¹) в славянских языках, потому что он связан, прежде всего, с категориальными значениями (напр. видом глагола, переходностью, способом глагольного действия). Но с другой стороны, я полагаю, что префиксы – менее грамматикализированные маркеры значения совершенного вида (M²), так как они все еще существенно привязаны к своим лексическим значениям, благодаря чему они еще могут в определенной степени модифицировать и лексическое значение глагола; префиксы берут на себя функцию первого маркера (т.е. M² → M¹) у глаголов, не имеющих суффикса -ne- (-nq-).

4.0 Заключительные обобщения

(1) С синхронной точки зрения аналогия стремится к системному нивелированию языкового «материального» тела (уровня), т.е. нивелированию (а) звуковой структуры морфем, (б) интерпарадигматических различий между изофункциональными грамматическими морфемами (падеж, род, число и т.д.), (в) интрапарадигматических характеристик между грамматическими морфемами и т.д.

(2) С диахронической точки зрения аналогия представляется нам важной центрипетальной силой, которая обеспечивает такое изменение словообразовательной структуры парадигматических форм, при котором категориальные значения парадигматических форм сохраняются; при этом важную роль играют продуктивные языковые образцы и модели, которые формируются из-за не всегда легко определяемых сдвигов в переплетении многослойных и многовекторных структурных соотношений и соединений, в которые включен каждый элемент языка.

(3) Изменение словообразовательной структуры с помощью продуктивных языковых средств, при котором лексическое значение не меняется, можно назвать также обновлением функциональной и словообразовательной

структуры лексемы; основным средством словообразовательного обновления лексемы (формы) является транссуффиксация, которая потенциально может включать в себя и перинтеграцию.

(4) Так как перинтегрированная составляющая, как правило, ни семантически, ни функционально не мотивирована, она не изменяет ни семантических, ни функциональных характеристик морфемы (напр. корня), к которой она присоединяется, а только расширяет ее.

(5) Благодаря возможности обновления словообразовательной структуры лексем (форм) при одновременном сохранении категориальных значений, транссуффиксацию можно считать незаменимым показателем тенденций развития на отдельных диахронических уровнях и, посредством этого, полезным дополнительным методом в сравнительно-исторической реконструкции развития языка.

Литература

- PMJ 1–3 = *Речник на македонскиот јазик 1–3*, Скопје: Институт на македонски јазик, 1961–1966.
- ЧРС 1–2 = *Чешско-русский словарь* = *Česko-ruský slovník 1–2*, Москва: Издательство «Русский язык» – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- ЭССЯ 1974–[2011] = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд 1–[37]*, Москва: Издательство «Наука».
- Anić 1998 = Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, ³1998.
- Ahačič 2003 = Kozma Ahačič, O analogiji in njeni rabi v slovnici *De lingua Latina* Marka Terencija Varona, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 1, 97–111.
- Andersen 1999 = Henning Andersen, The Western South Slavic Contrast Sn. *sah-ni-ti* // SC *sah-nu-ti*, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* (Ljubljana – Kansas) 2 (1999): 47–62.
- Arumaa III = Peeter Arumaa, *Urslavische Grammatik: Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen III: Formenlehre*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1985.
- Brückner 1957 = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego 1–2*, ze wstępem prof. dr. Zenona Klemensiewicza, Warszawa: Wiedza powszechna, 1957.
- Dostál 1954 = Antonín Dostál, *Studie o vidovém systému v staroslověnině*, Praha: Státní Pedagogické nakladatelství, 1954.
- Erhart 1989 = Adolf Erhart, *Das indoeuropäische Verbalsystem*, Brno: Univerzita J. E. Purkyňe, 1989.
- ESSJ 4 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, авторы статей France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, под ред. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2005.
- Fraenkel 1962 = Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch I–II*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1962.

- Hock 1986 = Hans Heinrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, под ред. Werner Winter, Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1986 (Trends in Linguistics – Studies and Monographs).
- Kreja 1956 = Bogusław Kreja, Czasowniki z sufiksem *-ną-* we współczesnym języku polskim, *Język Polski* 36 (1956), 285–289.
- Klemensiewicz 1974 = Zenon Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa: PWN, 1974.
- Kuryłowicz 1947 = Jerzy Kuryłowicz, La nature des procès dits «analogiques», *Acta linguistica* 5 (1947), 17–34. (Репринт: *Readings in Linguistics* 2, под ред. Eric P. Hamp – F. W. Householder – R. Austerlitz, Chicago – London: The University of Chicago, 1966, 158–174.)
- Lenček 1996 = Rado L. Lenček, O izoglosi *-ni-* : *-ne-* na južnoslovanskem govornem področju, в: Rado Lenček, *Izbrane razprave in eseji*, под ред. Marta Pirnat-Greenberg, Ljubljana: Slovenska matica, 1996, 145–153.
- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstamm-bildung*, unter Leitung von Helmut Rix, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1998.
- Machek 1971 = Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Academia, ³1971.
- Malcówna 1956 = Maria Malcówna, Archaizmy I koniugacji I kl. w języku polskim, *Język Polski* 36 (1956), 325–346.
- Mańczak 1958 = Witold Mańczak, Tendences générales des changements analogiques, *Lingua* 7 (1958), 298–325, 387–420.
- Mańczak 1978 = Witold Mańczak, Les lois du développement analogique, *Linguistics* 205 (1978), 53–60.
- Meillet 1965 = Antoan Meje, *Uvod u proučavanje indoevropskih jezika*, Beograd: Naučna knjiga, 1965.
- MČ 1 = *Mluvnice češtiny 1: fonetika – fonologie – morfonologie a morfemika – tvoření slov*, Praha: Akademie, 1986.
- Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
- Otrębski 1965 = Jan Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego II: nauka o wyrazach*, Warszawa: PWN, 1965.
- Paul 1920 = Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle: Max Niemayer, ⁵1920.
- PG 1979 = Eugenija Barić и др., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1979.
- PMČ 1995 = *Přiruční mluvnice češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- Pokorny = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, Bern – München: Francke, 1948–1959.
- Pomianowska 1970 = Wanda Pomianowska, *Zróżnicowanie gwar południowo-słowiańskich w świetle faktów słowotwórczych*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo PAN, 1970.
- Rejzek 2001 = Jiří Rejzek, *Český etymologický slovník*, Voznice: Leda, 2001.

- Rospond 1979 = Stanisław Rospond, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: PWN, 1979.
- de Saussure 1967 = Ferdinand de Saussure, *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, herausgegeben von Charles Bally – Albert Sechehaye, Berlin: Walter de Gruyter, 1967.
- Schuster-Šewc 1978–1989 = Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–24, Bautzen: VEB DomowinaVerlag, 1978–1989.
- SEJP 3 = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* 3: *kotar–kysz*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1966–1969.
- SG 1968 = Eugen Pauliny – Jozef Ružička – Jozef Štolc, *Slovenská gramatika*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, ¹1968.
- Smoczyński 2001 = Wojciech Smoczyński, Argument laryngalistyczny w etymologii bałto-słowiańskiej, *GRAMMATICVS: studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata*, под ред. Ondřej Šefčík – Bohumil Vykypěl, Masarykova universita v Brně, 2001, 149–155.
- SP 1974–[1991] = *Słownik prasłowiański* 1–[6], Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo PAN, 1974–[1991].
- Stanislav II = Ján Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka* II: tvaroslovie, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958.
- Steinberg 2003 = Maren Steinberg, *Sprachwandelmodelle in der historischen Sprachwissenschaft von den Junggrammatikern bis zu den Generativisten*, Konstanz: Universität, 2003.
- Stieber 1979 = Zdzisław Stieber, *Zarys gramatyki języków słowiańskich*, Warszawa: PWN, 1979.
- Szemerényi 1970 = Oswald Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1970.
- Szober 1967 = Stanisław Szober, *Gramatyka języka polskiego*, opracował Witold Doroszewski, Warszawa: PWN, ⁸1967.
- Šekli 2012 = Matej Šekli, Praslovanski besedotvorni vzorci izpeljave drugotnih nedovršnih glagolov, *Jezikoslovni zapiski* (Ljubljana) 18 (2012), 7–25.
- Šivic-Dular 2011 = Alenka Šivic-Dular, Sekundarni glagoli na *-n-ěti* v slovenščini, в: *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, под ред. Marko Jesenšek, Bielsko-Biała – Budapest – Kansas – Maribor – Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Zora 75), 441–487.
- Tedesco 1948 = Paul Tedesco, Slavic *ne*-Presents from Older *je*-Presents, *Language: Journal of the Linguistic Society of America* 24 (1948), No 4, 346–387.
- Temčinas 1995 = Sergejus Temčinas, Typological parallelism of **u*-stem adjective transformation in Lithuanian and Slavic, в: *Analecta Indoeuropaea Cracoviensia: Ioannis Safarewicz memoriae dicata*, edenda curavit Wojciech Smoczyński, Cracoviae: in officina cuius nomen Universitas, 1995, 443–447.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Vaillant III = André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* III: *le verbe*, Paris, 1966.

- Vaillant IV = André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves IV: la formation des noms*, Paris, 1974.
- Vajdlová 2012 = Miloslava Vajdlová, Zu den gegenseitigen Beziehungen der Verben *doutnati, tutlati, tutnati*, *Theory and Empiricism in Slavonic Diachronic Linguistics*, под ред. Илона Янышкова – Helena Karlíková, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 89–96.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF) (2012).
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Razprave FF), 2011.

Перевод на русский язык
Александр Садиков

K tipologiji znotrajjezikovnih dejavnikov razvoja (na primeru slovanskih jezikov)

Povzetek

V članku so sistematično predstavljeni predvsem jezikovni dejavniki, ki vplivajo na spreminjanje v smislu prenavljanja besednih oblik pri samostalnikih, pridevniki in glagolih na besedotvorni in morfološki jezikovni ravni. Znano je, da v diahronem razvoju jezikov na fonološki ravni prevladujejo regularne glasovne spremembe, ki vsekakor spreminjajo ne le glasovno strukturo in razmerja v fonološkem sistemu, ampak se odražajo tudi na morfološki ravni, posledično pa na pojav analogije kot centripetalne težnje, ki s postopki nivelizacije preprečuje oz. zavira rahljanje sistemskih vezi med elementi jezikovnega sistema. Osrednja ideja, ki je v članku ponazorjena na samostalnikih, pridevniki in glagolih, pa je v tem, da v besednih oblikah produktivni morfemi lahko nadomeščajo izofunkcionalne neproduktivne, če oz. kadar to zagotavlja kontinuirani (diahroni) prenos slovničnih in semantičnih kategorialnih pomenov. Ker šibitev kategorialnega pomena (ali enega izmed kategorialnih pomenov) v morfemu povzroča zmanjševanje njegove produktivnosti, se lahko jezik odzove tudi tako, da ga v besedni obliki krepí s pomočjo izofunkcionalnih jezikovnih sredstev. Transsufiksalsna derivacija kot najpomembnejši besedotvorni postopek je predstavljena v kontekstu produktivnih jezikovnih vzorcev oz. modelov in njihovega analognega prenosa.

K identifikaciji zgodnjepraslovanske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

V prispevku se na podlagi analize členov besedne družine **kostb* f. 'os' s fonemskim zaporedjem **-st'-* in tipološko primerljivega gradiva drugih slovanskih besednih družin ugotavlja, da je bil v zgodnjem praslovanskem obdobju t. i. akrostatični deklinacijski vzorec ijevskih samostalnikov tipa sti. *ávī-h*, Gsg *ávy-ah* oblikotvorno verjetno vsaj delno še aktiven in da ga je šele kasneje (in že v slovanskem jezikovnem sistemu) izpodrinil in nad njim prevladal dominirajoči proterokinetični tip **kōstb < *-i-s*, Gsg **kōsti < *-ej-s*.

Ključne besede: slovanska ijevska deklinacija, praslovanska akrostatična deklinacija ijevskih samostalnikov, slovansko oblikotvorje, slovansko besedotvorje, slovanska leksika

Identifying the Early Proto-Slavic Acrostatic Declension of *i*-Stem Nouns

This article uses the analysis of lexemes from the word family **kostb* f. 'bone' with the phonemic sequence **-st'-* and typologically comparable material from other Slavic word families to establish that during the early Proto-Slavic period the acrostatic declension pattern of *i*-stem nouns of the type Skt. *ávī-h*, Gsg *ávy-ah* was at least still partially active in inflectional morphology and that it was only later (and in the Slavic linguistic system) that it was supplanted and the dominant proterokinetic type **kōstb < *-i-s*, Gsg **kōsti < *-ej-s* prevailed over it.

Keywords: Slavic *i*-stem declension, Proto-Slavic acrostatic declension of *i*-stem nouns, Slavic inflectional morphology, Slavic word formation, Slavic lexicon

1 Praslovanski¹ sklanjatveni vzorec ijevskih in ujevskih samostalnikov je v primerjalnih slovnicaх predstavljen z alternacijo NAsg **kostb/synb* : Gsg **kosti/synu* kot odrazom pide. izglasij Nsg **-i-s/-u-s*, Asg **-i-m/-u-m* : Gsg **-ej-s/-ey-s*, kar ponazarja, da so se ti samostalniki v slovanskem sistemu prvotno sklanjali po enem sklanjatvenem vzorcu, ki ga zaradi podedovanega prevojnega alterniranja **-i/-ej-* oz. **-u/-ey-* smemo označiti s proterokinetičnim deklinativnim tipom. Iz tega sledi, da se je v slovanski sistem prestrukturirani pide. deklinacijski sistem pri ijevskih in ujevskih samostalnikiх poenostavil, saj je znano, da so se v pra-indoevropsčini ti samostalniki sklanjali po dveh akcentsko-prevojnih tipih, tj. po

¹ Prispevek predstavlja aktualizirano sintezo objav Furlan 2008 in 2010: 27 z op. 9.

starejšem akrostatičnem tipu z Nsg *-i/u-s, Asg *-i/u-m, Gsg *-i/u-es in po mlajšem proterokinetičnem z Nsg *-i/u-s, Asg *-i/u-m, Gsg *-ei/eu-s.

Starejši akrostatični tip je najbolj ohranjen v vedski stari indijščini (npr. Nsg *ávi-h* 'ovca', Asg *ávi-m*, Gsg *ávy-ah*) in hetitščini (npr. Nsg *halki-š* c 'žito', Asg *halki-n*, Gsg *halki-āš*), njegovi sklonski ostanki pa so še prepoznani tudi v avestiščini, grščini, stari latinščini in germanskih jezikih (Vaillant 1958: 114 sl.; Szemerényi 1970: 163).

Medtem ko se npr. v vedski stari indijščini s psl. **mēd̥b* 'mel' sorodno *má-dhu-* n 'sladka pijača, med' sklanja še akrostatično (npr. Gsg *mádhv-ah*) in se enak deklinativni vzorec ohranja še v grščini (npr. μέθυ n, Gsg μέθυ-ος 'opojna pijača, vino'), se slovanski odraz pide. **med^hu-* n sklanja proterokinetično (npr. Gsg **mēdu* > sln. *medū*). Kot besedotvorno živa predloga pa samostalnik s členi tipa adj **medv-ēn̥b*² še v slovanskem svetu ohranja v deklinativnem oziru izgubljeni podatek o prvotno akrostatično dekliniranem samostalniku (Vaillant 1958: 115). Ob tvorjenkah iz **medb* 'mel' tipa **medv-ēn̥b* pa v slovanskem svetu obstajajo tudi tvorjenke tipa adj **medov̥b*,³ ki so v primerjavi s tipom **mēdv-ēn̥b* mlajše,⁴ saj s polnostopenjskim ujevskim elementom *-ov- < pide. *-eu- tako kot adj **synov̥b* ← **syn̥b* m, Gsg **synu* 'filius' posredno lahko kažejo na njegov sicer sekundarni, a splošnosllovanski proterokinetični deklinativni vzorec.

1.1 Tvorjenke kot vir za oblikotvorne značilnosti samostalniške predloge

Tvorjenke so lahko posredni pokazatelji prvotne fonemske podobe podstavnih predlog, ki se je zaradi nadaljnjega fonetičnega razvoja v njih lahko že izgubila.

Najbolj verjetna etimologija psl. meteorološkega neologizma **db̥zd̥b* m 'pluvia' iz **dus-d̥ju-s* *'slabo nebo' nakazuje prvotno ujevsko osnovo samostalnika, ki od delovanja praslovanskega preglasa dalje v slovanskem sistemu ni več razvidna, saj se je samostalnik pod vplivom Nsg **db̥zd̥b* uvrstil med *-io-osnove, prim. sln. *děž* m, Gsg *dežjā* 'pluvia', hrv. čak. *dāš*, Gsg *dažjā* 'isto' (Orbanić v Istri – Kalsbeek 1998). Izgubljeni podatek o ujevski osnovi pa se še ohranja v adj **db̥zd̥b*-ev-*b*, ki je istega tipa kot **medov̥b*, **synov̥b* itd. Podatek, da se je psl. **db̥zd̥b* prvotno sklanjal po aktivnem proterokinetičnem tipu, ki taki izpeljavi pridevnika ustreza, pa nakazujejo še redki slovanski znaki, kot so poljski Gsg *deszczu*, Npl v stesl. *db̥zd̥zeve*, blg. *db̥zdov̋é* (ESJS: 3, 161; SP: 5, 194sl.).

So pa tvorjenke – ob drugih znakih komparativne provenience – lahko tudi posredni vir za oblikotvorne podatke podstavnega samostalnika.

Tako npr. psl. kol **govēdo* n 'bos' v zaporedju s staroakutiranim tonemom **govē-* ohranja podatek, da se je pide. konzonantni samostalnik kategorije živosti **g^uou-* 'bos' v slovanski jezikovni sistem prestrukturiral v nazalno osnovo moškega spola tipa **korē* m, Asg **kōren̥b* 'radix', ki se v spolu spremenjena še ohranja v sln. dial. *góvo* n 'govedo', br. dial. *gaujā* n 'rogata živina' < **govē* (Furlan 2007).

² Za areal slov. refleksov tega pridevnika prim. ËSSJa: 18, 67.

³ Za areal slov. refleksov tega pridevnika prim. ËSSJa: 18, 58sl.

⁴ Z besedotvornega vidika pridevniki tipa **synov̥b* < pide. **suHney-o-s* odražajo pide. adjektivizacijo tipa sti. *tamasá-* adj 'temen' ← *támas-* n 'tema'.

Slovansko razmerje **medv-ěnb* : **medovb* z variantno osnovo **medv-* : **medov-* obstoj proterokinetično dekliniranega slovanskega ujevskega samostalnika **mědu* m, Gsg **mědu* ob potrjenem akrostatičnem deklinativnem vzorcu v nekaterih drugih indoevropskih jezikih in neobstoj istopomenskega slovanskega tematskega samostalnika ***medvb* m **‘mel’* ali ***medvo* n **‘mel’* zato vodijo k razlagi, da je bil pridevnik **medv-ěnb* tvorjen še iz akrostatično, **medovb* pa že iz proterokinetično dekliniranega samostalnika. Pridevnik **medv-ěnb* je v slovanskem svetu torej edini, sicer posredni pokazatelj prvotnega akrostatičnega deklinacijskega vzorca samostalnika **med^hu-*.

Svojčas je Bošković (1975) podobne posredne znake, kot ga za ujevsko deklinacijo predstavlja pridevnik **medv-ěnb*, poskušal prepoznati za ijevsko deklinacijo, ko je vrbiški pridevnik *oračī* ‘oren (o zemlji)’ z že leta 1468 izpričanim fonemom *č* (prim. *zemlje orače*) primerjal s češkimi pridevniki tipa *picī* ‘piten’, vse pa prek adjektivizacije izvajal iz akrostatično dekliniranih ijevskih samostalnikov **orab/orat’-* ‘oranje’ oz. **pitb/pit’-* ‘pitje’. Čeprav se v vseh detajlih z Boškovićevo razlago ne bi mogla strinjati,⁵ se domneva o obstoju alternativnih samostalniških osnov tipa **orab/orat’-* ‘oranje’ kot ostankih akrostatičnega deklinativnega vzorca ijevskih osnov zdi verjetna, saj lahko enako alternacijo prepoznamo tudi pri drugih slovanskih prvotno ijevskih samostalnikih.

2 Slovansko dialektično razmerje **kostb* : **koščica*

V slovenščini in tudi v drugih slovanskih jezikih se ob proterokinetično sklanjanem ijevskem samostalniku slovanskega ženskega spola **kōstb*, Gsg **kōsti* ‘os’ pojavljajo tvorjenke, pri katerih je soglasniško zaporedje **-st-* jotirano, jotacije pa glede na besedotvorni vzorec – v večini primerov – ni mogla povzročiti pridana pripona, ampak je **-i-* del samostalniške predloge **kōstb*, zaradi česar bi bilo treba predpostaviti obstoj variantnih slovanskih osnov, tj. ob **kost-* tudi **kost’-*.

2.1 Tvorjenke iz psl. **kōstb* f, Gsg **kōsti* ‘os’

2.1.1 Slovansko gradivo

V slovenščini spadajo v besedno družino *kōst* f, Gsg *kosti* ‘os’ tile členi:

1. Samostalnika na *-ica* (s pretežno deminutivno funkcijo, ker tvorba na *-ica* označuje tudi osrednji oleseneli del sadnega plodu, tj. pečko):

(a) *koščica*:

Samostalnik *koščica* je potrjen v 18. stoletju v Kastelec-Vorenčevem (npr. *ena otrozhka ygra s’koszhizami; od olike koszhiza, ali sarnu*), Pohlinovem (*koshiza* ‘Beinlein, officulum’) in Gutsmanovem slovarju (*kofhiza* ‘Beinlein, Obftkern’), v 19. stoletju pri Jarniku (*kofhzhiza* ‘Fischgräte, Kern vom Steinobft’), Murku (npr. *kofhiza* ‘Beinchen’). V narečjih: dol. *kuščēca* (Mokronog – Šmarjeta – Ramovš 1997: 56sl.),

⁵ Adjektivizacijo iz samostalniških predlog izvaja Bošković (1975) iz dajalniških oblik **-tj-ej-o-s* > psl. **-t’bjb*, kar ne prepričuje, ker ima izglasni **-jb* v tipu *oračī* oz. tipu *picī* funkcijo označevalca določne oblike. Ti pridevniki so strukturno enaki psl. **kost’b* ‘suh, mršav’ (gl. spodaj).

kor. obir. *quši:ca* 'Obststein' (Karničar 1990), kor. podj. *kušica* (Zdovc 1972: 100), rez. *koš'čica* 'kost (ljubkovalno), majhna kost' (Solbica), ter. *koščica* 'ossicino' (Merkù 2007), črnopr. *kušicq* (Tominec 1964), kraš. *koščica* 'Knochen' (Štrekelj 1887: 435), pkm. *koščica* 'seme' ob *koškica* 'isto' (Mukič 2005), kar je po narečnem fonetičnem razvoju nastalo iz *koščica*.

(b) **kostica:**

Samostalnik *kostica* je potrjen v 18. stoletju pri Gutsmanu (*ribja koftiza* 'Fischgräte, fhpiza v'ribah, ribni tern', *koftiza* 'Gräte'), ki navaja tudi variantni obliki *kostič* = *koftizh* 'Gräte' in njen dem *kostičica* = *koftizhiza* 'Grätlein'.

Iz prikazanega je razvidno, da je v slovenščini samostalnik *koščica* pogostejši kot *kostica*.

2. Pridevnik na *-en*, *f a*:

(a) **koščen**, *f a* (z izpridevniškimi samostalniki *koščenjāk* m 'zelo suh, koščen človek', *koščēnka* f 'zelo suha, koščena ženska', *koščēnost* f, Gsg *i* – SSKJ);

(b) **kosten**, *f a*:

Pridevnik *koščēn* je potrjen v 18. stoletju v Kastelec-Vorenčevem (*koszhēn* 'ofseus') in v Pohlinovem slovarju (*koshēn* : *koftēn* 'Beinern, ofseus' ([košen] : [kosten]) s tvorjenko *koshēnk* 'Märke, Würfel; abaculus, alea'), medtem ko ima Gutsman le pridevnik *koften*, *ena*, *enu* 'beinern' in tvorjenki *koftenk* 'Würfel' z manjšalnico *koftenkize* 'Würflein; koberz' [košenkice]. V 19. stoletju je enako dvojnost *koščen* : *kosten* zaslediti pri Jarniku, ki ob pridevniku *koftēn* 'beinern' in iz njega tvorjenem *koftenak* 'Beinhaus' navaja samostalnik *koftēnk* 'Würfel', in tudi pri Murku, ki piše, da ob pridevniku *koftēn* obstaja tudi *koftēn*, *koftzhēn* 'beinern'. V narečjih: kor. obir. *qustē:n* (Karničar 1990), kor. podj. *kustī'n* (Zdovc 1972: 87), kor. rož. *qostēn* (npr. *qostēna miza*) (Šašel 1957: 61), toda dol. *kuščīen* (Smole 1994: 220), nad. *koščēn* 'osseo', tudi hiperkorigirano *kostčēn* 'isto' (Špehonja 2003).

V slovenščini je pridevnik *koščen* pogostejši kot *kosten*.

Arealna razporeditev pridevnikov *koščen* in *kosten* ter njunih tvorjenk pa je takšna, da isto narečje ali govor ob pridevniku *koščen* lahko vsebuje tudi tvorjenko iz *kosten* (prim. cerkljansko *kaš(č)ien* 'koščen' (Kenda-Jež 1994: 342), *kašien* 'koščen', toda *kastenc* 'zelo, kot kost trd oreh' (Razpet 2006)). Na bovškem območju pridevnik ni bil zabeležen, a kaže samostalnik *kuščēnjā:k* m 'koščak, oreh s trdo lupino in piškavim ali težko izluščljivim jedrom' (Ivančič Kutin 2007) < sln. **koščēn-jak* na tvorbo iz variante *koščen*, *kustēn*:čje n 'liguster' (Ivančič Kutin 2007) < sln. **kosten-ič-je* pa iz *kosten*. Enako dvojnost ponazarjata gorenjska samostalnika *koš'ngk* 'vrsta oreha' (Kropa – Škofic 1996: 309) < **koščēn-jakb* in v Pleteršnikovem slovarju na Bled locirano *kostenice* fpl 'neke majhne, deloma iz kosti narejene sani'.

Iz arealne razvrstitve tvorjenk s slovenskima osnovama *kost-* in *košč-* je razvidno, da ena osnova ni vezana na konkretno območje, iz česar je mogoče sklepati, da variantnost osnov *kost-* : *košč-* ni rezultat internoslovenskih jezikovnih dejavnikov, ampak je razmerje *kost-* : *košč-* odraz starejših jezikovnih dogajanj v besedni družini **kōstb* 'os'.

2.1.2 Drugo slovansko gradivo z indikacijo o osnovi **kost'*- ob **kost-*

1. Samostalnika na **-ica*:

(a) Tip sln. *koščica*:

srb./hrv. *kòščica* (Karadžić), hrv. čak. *koščica* 'koščica (pri sadju)' (Orlec na Cresu – Houtzagers 1985), *koščica* dem (Bejska Tramuntana – Velčić 2003), *kòščica* 'kost, koščica (pri sadju)' (Split – Magner-Jutrović 2006), blg. dial. *koštyca* (Banat – BER: 2, 695), *koščica* (Stančovići, Brezniško; Bobošovo; Šijakovci, Sofijsko – BER: 2, 697).

(b) Tip sln. *kostica*:

hrv. *kòstica* 'majhna kost' (Della Bella, Voltić, Stulić), blg. *kostica* dem, č. *kostice* 'ribja kost', slš. *kostica* 'isto', gl. *kosćica*.

2. Pridevnik na **-ěnb*:

(a) Tip sln. *koščēn*:

srb./hrv. *kòštan*, f a 'ki je iz kosti' (Karadžić), *kòščan* (ARj), mak. dial. *koštan* 'koščēn', blg. *kòšten* 'koščēn' (BER: 2, 698), č. *koštěný*, r. **koščanyj* v ihtn *koščánka* 'Cyprinus vimba'.⁶

(b) Tip sln. *kosten*:

srb./hrv. *kòsten*, f a 'ki je iz kosti' (Karadžić), *kostěnb* 'osseus' (Daničić), r. *kostjanój* 'iz kosti narejen', ukr. *kostjanýj/kistjanýj* 'isto', č. *koštěný* 'koščēn', p. *kościany* 'isto'.

3. Druge tvorjenke:

(a) Pridevnik na **-atb*:

**kost'atb*: hrv. *koštat* 'z velikimi kostmi, suh', *kòščat* 'koščēn' (ARj); **kostatb*: hrv. *kòstat* 'koščēn'.

(b) Pridevnik na **-avb*:

**kost'avb*: hrv./srb. *kòštav* 'koščēn, mršav', r. dial. *koščávyj* 'suh, mršav', ukr. *koščávyj* 'koščēn', br. dial. *kaščávyj* 'isto', slš. dial. *košt'avýj* 'mršav, suh; oguljen',⁷ tudi blg. dial. *kòščav* 'čvrst, trden' (Bansko – BER: 2, 697).

(c) Pridevnik na **-jb*:

**kost'jb*: csl. *koštъ* 'gracilis' itd.⁸

(d) Samostalnik na **-ina*:

Tip sln. *koščina*: hrv. *kòština* avgm (Lika – ARj), čak. *koščina* avgm (Bejska Tramuntana – Velčić 2003), srb. *koščina* 'kost' (Piroć – Živković 1987), *kòščina* avgm < **kòščina* (južna Srbija – Miletić 1940: 381), blg. dial. *koščina* 'kost' (BER: 2, 697).

(e) Samostalnik na **-yl'b*:

**kost'-yl'b*: srb. *koštilyj* m 'trd oreh, iz katerega je jedro težko dobiti' (Piroć – Živković 1987); **kost'-yl'b*: r. *koštýlb* m 'bergl'.⁹

(f) Samostalnik na **-urb/a*:

**kost'ur-*: hrv. *kòštura*, *kòščura* (ARj), čak. *koščurīnje* kol n 'kosti' (ČDL); **kostur-*: hrv. *kòštūr* 'skelet' itd.

⁶ Prim. ÈSSJa: 11, 186.

⁷ ÈSSJa: 11, 186.

⁸ ÈSSJa: 11, 187.

⁹ SP: 1, 112.

(g) Samostalnik na **-al'b*:

**kost'al'b*: slš. *koštial'* 'velika kost'.

(h) Samostalnik na **-bka*:

**kostbka*: hrv./srb. *kòska*, *kòcka*, mak. *koska* 'kost, sadna koščica, ribja kost', blg. *kòska* 'kost', r. *kóstka* 'majhna kost', ukr. *kístka* 'kost', p. *kostka* 'koščica, gleženj; igralna kocka', č. *kostka*, *kústka* 'koščica, sadna koščica', slš. *kóstka* 'sadna koščica', gl. *kóstka* 'koščica', dl. *kostka* 'isto'.¹⁰

2.1.3 Dosedanje razlage gradiva

Jezikovno gradivo, ki ob samostalniku **kostb* izkazuje nepričakovano soglasniško zaporedje **-šč-*, je bilo do sedaj pretežno obravnavano in razlagano le znotraj posameznih slovanskih jezikov, kjer se pojavlja, v širšem slovanskem kontekstu pa ne.

V slovenščini razmerje *kost* : *koščica/koščen* fonetično ni pričakovano, saj se pričakuje, da bi se tvorba na *-ica* iz *kost* odražala kot *kostíca* in ne *koščéica*, ker samoglasnik *-i-* v priponi *-ica* < **-ica* v slovenščini in njenih predzgodovinskih razvojnih stopnjah ne povzroča jotacije oz. mehčanja konzontanthe skupine *-st-*, kot ponazarja sln. dem *krástica* iz *krásta* f 'scabies' in vrsta drugih primerov z zaporedjem *-st-i-* < **-st-i-*, prim. *pustíti*, *bósti*, *blésti*, *brstíč* ... V dosedanjih slovenskih zgodovinsko-primerjalnih delih vključno z ESSJ nastanku glasovnega zaporedja *-šč-* v *koščica* pozornost ni bila posvečena, le Ramovš je samostalnika *koščica* (← *kôst* f) in *peščica* (← *pêst* f) uvrstil med slovenske primere z refleksom jotiranega psl. **st* (Ramovš 1924: 277), a vzroka zanj ni razložil.

Skok: 2, 163 je menil, da hrvaške/srbske oblike tipa *kòstica* : *koščéica* : *kòščica* niso izvedene iz **kòstb*, ampak iz manjšalnice **kòstbka*, v ESSJa: 11, 155sl. pa se s.v. **kostica* navedeno hrv. čak. *koščéica* pušča nerazloženo, sln. *koščéica* pa ni omenjeno.

Enako se v BER: 2, 697, razlaga bolgarsko narečno obliko *koščéica* in *koščéina* iz **kostb-ica/ina*, medtem ko je *koštyca* iz **kostica* razloženo z razvojem soglasniške skupine *-st-* > *-št-* (BER: 2, 695).

Variantnost izsamostalniškega pridevnika **kostěnb* : **koščanb* se v ESSJa: 11, 155, 186 razlaga z dvema različnima pridevniškima priponama, tj. iz **kost-ěnb* in **kost-janb*, prav tako se v ESSJa: 11, 186 za pridevnike tipa hrv./srb. *kòštav* predpostavlja tvorjenost **kost-javb*, tj. z variantno pripono **-javb* ob **-avb*.

2.1.4 Drugačna razlaga razmerja **kost-* : **kost'-*

Poizkus izvajanja fonetično nepričakovanih južnoslovanskih oblik na *-ica* iz **kostbčéica* je razumljivo, sprejemljivo pa samo za tiste slovanske (mikro)sisteme, kjer sta rezultata drugega dela psl. konzontanthe zaporedja **-šč-* in velara v zaporedju *-b-k-* (tudi *-b-c-*) pred *i* enaka, in sicer *-č-*, kot npr. v slovenskih narečnih razmerjih *púščati* (< **pust-ja-ti*) : *peščína* (< **pěšyk-ina*) : *praščič* (< **porsb-c-it'b*). Pričakovana različna realizacija psl. konzontanthe zaporedja **šč* in **-s(t)-b-k/-b-c-i-* kontroli ni dostopna tudi v tistih (mikro)sistemih, kjer se je pričakovani

¹⁰ Iz tega samostalnika so po premetu *-st-* → *-ts-* v posameznih slov. jezikih nastali samostalniki tipa slš. *kocka* 'kocka'.

rezultat *-s(t)-vk/-bc-i- > -šč-* (verjetno zaradi jezikovne ekonomičnosti) fonetično približal in izenačil z rezultatom iz psl. *šč, kot se je zgodilo npr. v slovenski re-zijanščini, kjer ima *koščica* enako zaporedje *šč* kot *praščić* 'prašiček' (Steenwijk 1992), ali v Porabju, kjer se sistemski refleks psl. *šč pretežno glasi *šk*: *koškica/koščica* : *parš'ki:ček* 'prašiček' (SLA) < **porsbčit'vkb*.

V (mikro)sistemih, kot je npr. slovenski kraški, pa se sistemski refleks psl. *šč glasi *šč*, manjšalnica *praščić* pa *préščić* (Štrekelj 1887: 404), kar pomeni, da kraškega *koščica* ne moremo izvajati iz **kostbčica*. Enako velja za hrvaški čakavski sistem. Čakavski refleks psl. *šč je *šč*, toda manjšalnica **porsbč-it'b* se v Orlecu glasi *praščić*, v Dračevici na Braču *prajčić*, na Vrgadi pa *prāčić* < **praščić*. Torej različno od tam znane manjšalnice *koščica*.

V Splitu, kjer se refleks psl. *šč glasi *šč* in kjer bi se tudi refleks **porsbč-it'b* glasil **praščić*, je oblika *kōščica* dvoumna, saj bi jo bilo mogoče izvesti iz **kostbčica* ali pa tako kot sln. kraško in hrvaško čakavsko iz **kost'-ica*, torej iz jotirane konzonantne skupine **st*, o kateri je na podlagi slovenščine govoril že Ramovš.

V jugovzhodnem srbskem pirotskem govoru se sistemski refleks iz psl. *šč glasi *št* (npr. *ženština* 'ženska' < **žen-bšč-ina* < **žen-bsk-ina*, *pūtišta* (kol) '(slabe) poti' ← **pōt-išče*, *lešták* 'leskov gozd' < **lēšč-jakb* < **lēsk-jakb*), toda najde se tudi primer s *šč*, kot je *d'ščica* 'deščica' < **dbšč-ica* < **dbsk-ica* (← **dbska*), ki je glede refleksa enak *šč* v *v'ščica* 'uš' < **všbč-ica* < **všbka-ica/všbč-ica* ← **všbka/všbka* 'pediculus'. V tem govoru znano *koščina* 'kost' je torej lahko iz **kostbč-ina* < **kostbk-ina/kostbc-ina* (← **kostbka/kostbc*) ali pa iz **kost'-ina*.

Bolgarsko narečno *koštyca* ni nujno nastalo iz **kostica*, ampak je lahko re-fleks **kost'-ica*. Dvoumno je tudi z zahodnega bolgarskega območja izvirajoče *koščica*, ker se tam refleks psl. *šč glasi *šč* (BDA: 212), zato je tudi ta oblika lahko nastala iz **kost'-ica*.

Iz predstavljenega sledi, da vseh samostalnikov tipa sln. *koščica*, ki se po-javljajo v južnoslovanskih jezikih, ni mogoče izvajati po Skokovem vzorcu iz **kostbk-ica*, ampak da vsaj dva mikrosistema, tj. slovenski kraški in hrvaški čaka-vski, kažeta v prid izvajanja iz jotirane osnove **kost'-*. Razlagi, ki jo je le za sloven-ščino predpostavil že Ramovš (1924: 277), pa ostali južnoslovanski primeri na **-ica* in **-ina* tudi ne nasprotujejo, čeprav bi jih bilo mogoče izvajati tudi iz **kostbk-ica* oz. **kostbk-ina*. Ker razlaga z jotirano osnovo **kost'-* ustreza vsem jslov. primerom tipa sln. *koščica*, razlaga iz **kostbk-ica/-ina* oz. **kostbc-ica/-ina* pa ne, menim, da bi bilo pri ugotavljanju, katera je bolj verjetna, treba dati prednost prvi, tj. razlagi z jotirano osnovo **kost'-*: **kost'-ica*, **kost'-ina*.

Če se z zornega kota jotirane jslov. osnove **kost'-* ocenjujejo razlage slov. tvorjenk tipa hrv./srb. *kōštan*, tipa hrv./srb. *kōštav* 'koščen, mršav' in tipa hrv. čak. *koščurīnje*, pri katerih bi jotiranje in zato variantnost tipa č. *koštěný* : *kostěný* lahko povzročil obstoj vzglasno alternirajočih slov. pripon **-ěnb/-janb*, **-avb/-javb* in **-urb/-jurb*,¹¹ je mogoče vsaj ugotoviti, da so sicer verjetne, a ne edine možne še zlasti, ker druge tvorjenke tipa hrv. *koštat*, tipa srb. *koštílj* in tipa slš. *koštial'* razlage

¹¹ O priponah s sekundarnim vzglasnim *-j- Varbot 1984: 215sl.

s predpostavko o variantni vzglasni priponi ne dopuščajo, ker strukturno enake alternacije, tj. **-atb* : ***-jatb*, **-yl'b* : ***-jil'b*, **-al'b* : ***-jal'b*, vsaj do sedaj niso bile evidentirane. Machek (1968: 282) je sicer pri slš. *koštial'* tako kot pri formalno enakem č. *košťál* 'štor' problem skušal reševati z ad hoc predpostavko o ekspresivnosti tvorbe in obstojem ekspresivne pripone »-ál«, ki pa je npr. č. *nosál* 'človek z velikim nosom' (← **nosb* 'nasus' – SP: 1, 108), pri katerem bi jo zaradi pomena tudi pričakovali, ne potrjuje. V kontekstu prepoznane jotirane osnove **kost'* ob **kost-* bi bilo razmerja tipa č. *košťěný* : *kostěný* mogoče razložiti, da so nastali s tvorbo z isto pripono, a variantno osnovo:

č. *košťěný* < **kost'-ěnb*

č. *kostěný* < **kost'-ěnb*

Prav razmerja tipa č. *košťěný* : *kostěný* so namreč v slovanskih jezikih lahko povzročila reinterpretacijo prvotnih vokalnno vzglasnih pripov **-ěnb*, **-avb*, **-urb* ... v **-janb*, **-javb*, **-jurb* ...

2.1.5 Pridevnik **kost'b(jb)*

Del besedne družine **kostb* f 'os' je tudi pridevnik **kost'b(jb)* 'suh, mršav' < **ta-*kšen kot *kost'*, prim. csl. *košťb* 'gracilis', str. *koščb* 'isto' (ESSJa: 11, 187),¹² zato bi bilo pri tvorjenkah z osnovo *kost'* možno celo podvomiti, da bi bile izsamostalniške. Vendar pa razlagi o izpridevniškosti tvorjenk z osnovo **kost'* nasprotuje dvojničnost variant, ki se potrjuje v večini primerov in tudi pri tvorbah, pri katerih je izpridevniškost popolnoma izključena, kot npr. pri pridevniki na **-ěnb* in na **-atb* ter samostalnikih na **-urb* in na **-yl'b*.

Vzrok za različen rezultat pri istem besedotvornem vzorcu je po mojem mnenju zato treba iskati v variantnosti samostalniške osnove, ki ji je bila dodana pripov. Pri tvorjenkah **kost'-ica*, **kost'-yl'b*, **kost'-urb*, **kost'-atb*, **kost'-ěnb* je bila tako kot npr. pri nomenu loci **kost'-išče* osnova samostalnika razumljena kot **kost-*, tj. brez ijevskega elementa samostalnika, pri *kost'-ica*, **kost'-ina*, **kost'-yl'b*, **kost'-urb*, **kost'-al'b*, **kost'-atb*, **kost'-anb*, **kost'-avb* pa kot **kost'-*, tj. z alofono varianto *-j-* ijevskega elementa kot dela samostalniške osnove (tip **medv-ěnb*).

2.1.6 Samostalnika **kost'ьka* in **kost'ьcb*

Samostalnik **kost'-ьka* ima v besedni družini **kostb* poseben položaj, ker je lahko neologistična tvorba iz **kost'ica* po vzoru parov tipa **dělavica* : *dělavьka* oz. **bābica* : *bābьka*, kjer je drugi člen v primerjavi s prvim mlajši.

¹² V ESSJa: 11, 187, se psl. pridevnik **kost'b(jb)* iz samostalnika **kostb* izvaja s pripovo **-jb(jb)*. Zaradi konzonantnega zaporedja **st'* pridevnik ne more biti tipa **zvěrbjb* ← **zvěrb*, saj bi se realiziral v ***kostbjb*. Možno bi bilo predpostaviti, da je bil samostalnik adjektiviziran s tematskim vokalom in da **kost'b(jb)* odraža indoevropski tip adjektivizacije, ki jo ponazarja sti. tip *nabhas-á-* 'vlažen' ← *nábhas-* n 'vlažnost', *tamasá-* 'temen' ← *támas-* n 'tema', tj. **kost'-b*, čeprav se ne more izključiti, da ne bi bil tvorjen s pripovo **-jb* iz osnove **kost-*.

Pri **kost'-lca* pričakovan samostalniški neologizem **kost'-bka* neposredno ni potrjen. Lahko pa ga prepoznamo v hrv. in srb. denominativnem glagolu *kôškati se* 'prepirati se, zbadati se, rahlo se medsebojno udarjati, izmenjevati rahle udarce v kost ali kosti' (HER) < **kost'bkati se*,¹³ ki je pomensko blizu *uhvatiti se u kôštac* 'spoprijeti se s kom' in kjer *kôštac* < **kost'bcь* verjetno označuje kost, kar nakazuje hrv. sinonimna fraza *rvati se u kosti* (Skok: II, 163sl.). Za razliko od **kost'bcь* (= p. *košćiec*, Gsg *ćca* 'skelet') pa hrv. *kôštac* vsebuje isto osnovo kot **kost'-lca*, **kost'-l̃na*, **kost'-yl'b* ...

3 Vir za nastanek razmerja **kost-* : **kost'-*

Dvojnost osnov tipa **kost-/kost'-* na južnoslovanskem območju izkazuje vsaj še **pēst-/pēst'-* 'pugnus',¹⁴ verjetno tudi **gъrst-/gъrst'-* 'dlan = notranji del roke, s ka-

¹³ Drugače o glagolu Skok: I, 161 in Vlajić-Popović 2002: 89 z op. 41.

¹⁴ Ob sln. *pēst* f, Gsg *pesti* 'pugnus' *peščica* nima le vloge manjšalnice od *pēst*, ampak označuje tudi majhno skupino ljudi ali stvari nasploh (SSKJ). Tako kot *koščica* je tudi *peščica* sestavni del osrednjega slovenskega leksikona. Samostalnik je bil na prelomu iz 17. v 18. stoletje zabeležen pri Svetokriškem (*eno peshizo* [pešico] s sln. -š- < -šč-), v 18. stoletju v Kastelec-Vorenčevem slovarju (*ena peshiza* 'pugillus' [pešica] s sln. -š- < -šč-), nato v 19. stoletju pri Murku, kjer nima vloge manjšalnice, ampak je sinonimen s knjiž. *pēst* (*pefhiza* 'Faust' s sln. -š- < -šč-). Beseda je razmeroma dobro znana v narečjih, kjer se pojavlja v pomenu 'ščepec' (SLA) ali 'prgišče' (SLA), tu pa naj zaradi že znanih dejstev, predstavljenih pri obravnavi *koščica*, navedem samo primer iz kraškega narečja z zaporedjem šč: *peščica* 'prgišče' (Štrekelj 1887: 436).

Ob *peščica* je znana tudi varianta *pestica*, ki jo tako kot sln. *kostica* v 18. stoletju navaja Gutsman: *peftiza* 'Fäuftlein'.

Gutsmanov slovar prinaša tudi samostalnik *pefhzhai* 'Ball an der Hand oder Fuß, dlan', 'Flache Hand, dlan', ki je bil kasneje v 19. stoletju zapisan pri Murku in Janežiču, v sodobnem knjižnem jeziku pa *peščāj* m nastopa le kot anatomski termin, ki označuje mišično blazinico na palčni in mezinčni strani dlani (SSKJ). Tako kot *peščica* ima tudi *peščāj* fonetično nepričakovan refleks -šč-, saj je to lahko izsamostalniška tvorba na **-ějь*, ki bi se, če bi bila iz *pēst* tvorjena po enakem algoritmu kot *pestica*, v slovenščini glasila ***pestej*. V kontekstu tu obravnavane problematike pa je možno, da v izhodiščni obliki **pēst'ějь* > **pēst'ajь* soglasnik -j- pripada samostalniški osnovi in da zato primer spada med tiste, ki so v slovanskih jezikih povzročili reinterpretacijo prvotne pripone **-ějь* v **-j-ějь* > **-jajь* (prim. SP: 1, 86).

Slovenski *peščica* primerljiva fonetična realizacija je znana v hrv. čak. *peščica* 'pest' (Cres – Tentor 1909: 197), *peščicu* (Asg) 'majhna pest' (Orlec na Cresu – Houtzagers 1985). Skok: II, 645, ki navaja tudi istrsko *peščica* 'ščepec' in *peščina* 'manipulus', pa za razliko od hrv. *kôštica* : *koščica* : *kôščica* teh primerov v odnosu do hrv. *pēst* f 'pugnum' ne razlaga in k tej besedni družini ne prišteje slovenskemu *peščāj* enako hrv. *peščāj* m 'dlan, kosti dlani'. V ARj je hrv. manjšalniška oblika *peščica* sicer razložena iz **pestica*, za kar pa bi upravičeno pričakovali refleks **peščica* oz. **pejčica* ipd. Tudi ta južnoslovanski samostalnik torej lahko kaže na enako izpeljavo kot **kost'ica*: **pēstь* → **pēst'-lca*. Konzonantno zaporedje šč v hrv. *peščāj* pa dopušča oceno o enaki izpeljavi: **pēst'ajь* = hrv. *peščāj*, sln. *peščāj*.

terim se zajema, grabi; pest'¹⁵ in **uqz-/uqz'* 'vez, jermen',^{16,17} posamezne znake za jotiranost osnov pa najdemo tudi izven te skupine (npr. vsaj v č. *koštěný*, slš. *koštial'*, r. *koščánka*). Pojavlja pa se ob ijevskih samostalnikih slovanskega proterokinetičnega tipa in je primerljiva z dvojnostjo nekaterih slovanskih ujevskih osnov, npr.

psl. **mědv* n, Gsg **mědu* 'mel':

adj **mědv-ěnb*,

adj **měd-ěnb* (ĖSSJa: 18, 67, 44);

psl. **lědv* n, Gsg **lědu* 'glacies':

adj **ledv-ěnb* (v hrv. *ledven* 'glacialis' – Habelić),

adj **led-ěnb* (ĖSSJa: 14, 84).

Ker je razmerje tipa **mědv-ěnb* : **měd-ěnb* tipološko primerljivo z razmerjem tipa **kost'-ěnb* : **kost-ěnb*, je verjetno, da so členi tipa **mědv-ěnb* in tipa **kost'-ěnb* odraz istega jezikovnega pojava.

Če se variantnost **mědv-ěnb* : **měd-ěnb* ocenjuje tudi z zornega kota zloženke **medv-ědv* m 'ursus' s paralelo v sti. *madh(u)v-ād-* m 'isto' in v kontekstu znanja

Na širši areal slov. **pest'ica* lahko kaže srbsko pirotsko *peščica*, ki ima v tem mikrosistemu sicer vlogo manjšalnice k *peská* f 'nekaj prgišč požetega žita, iz katerih se naredi snop' < **pestbka*. Taka sinhrona medparadigmatska vez pa je lahko nastala sekundarno, ker izvorni samostalni **pěstb* v govoru ni ohranjen. Konzonantno zaporedje *šč* je namreč v tem govoru lahko refleksi psl. **šč* kot tudi *-*stbk-* pred *i* (gl. zgoraj).

V Splitu *peščurina* pomeni 'močna klofuta' in ima vlogo avgmentativa k *pest* m 'klofuta' (Magner – Jutrović 2006). Pomen 'klofuta' se je tu iz prvotnega 'pest' razvil po metafori pest = klofuta. Čeprav iz predstavitve v Magner – Jutrović 2006 ni razvidno, ali je splitsko *pest* še ijevski ali že sekundarni ojevski samostalni, avgmentativ *peščurina* izkazuje enako izpeljavo kot hrv. čak. *koščurinja* kol n 'kosti' (Dračevica na Braču): **pest'-ur-ina*. Znana pa je tudi paralelna tvorba v hrv. *pešćunica* 'ščepec' (Bakar – ARj) < **pest'-un-ica*. V tej besedni družini predstavlja jedrni člen **pěstb* f staro pide. zloženko **penkst-stH₂-i* 'petprstje = območje, kjer je/stoji pet (prstov)' (Klingenschmitt 1980: 214, op. 14).

¹⁵ Tako možnost nakazuje sln. tvorjenka *prgišče* n << **pri/per-gvst'-bje*, ker sln. izglasja -šče ne moremo izvajati iz zaporedja *-*st-bje* (Furlan 2010: 27 z op. 9). Prim. še hrv. čak. *prègršč* f, Gsg *prègršći* (Nemanić 1884: 67) ob sln. dial. *grst* f, Gsg *grstī* 'kar se enkrat prime s stisnjeno dlanjo, prgišče', stosl. *grvstb* f 'prgišče', hrv. *grst* f 'prgišče', srb. *grst* f 'notranji del pesti', blg. *grvst* f 'pest', r. *górstb* f 'prgišče', ukr. *hórstb* f 'isto', br. dial. *hors'c*, p. *garšć* f 'prgišče, peščica, polna pest', č. *hrst* f 'pest, peščica, prgišče', slš. *hrst* f, Gsg *hrsti* 'prgišče, pest, dlan, roka', gl. *horšč* 'prgišče; šop', dl. *gjaršč* 'dlan'.

¹⁶ Etimološka povezanost s psl. **uēz-ti* 'ligare' nakazuje, da je v rekonstruirani variantnosti **u/gqz-/u/gqz'* 'vez, jermen' z primaren. Ob sln. dial. ijevskem samostalniku *vōz* f, Gsg *vozi* 'Band' (Pleteršnik po Miklošiču) obstaja tudi vzhodnoštajersko *vōz* f, Gsg *voži* 'vrv; vez, ki veže oba dela cepca' (Pleteršnik) in ob njem z variantnim vzglasjem *gōz* f, Gsg *goži* 'vez, ki spaja oba dela cepca; obroč, zanka na jarmu za oje' (SSKJ), 'jermen, ki cepca veže z ročajem', 'jermen pri jarmu, s katerim se oje pritrdi na jarem', 'trak, ki pri plugu gredelj povezuje s kolesi' (Pleteršnik), rožansko koroško *hōz* f, Gsg *hoži* 'gož' (Šašel 1957).

¹⁷ Samo v tem primeru je rekonstrukcija vzglasja podana fonetično, tj. z **u-* in ne z **v-*, ker se vzglasni fonem v nemaloštevilnih slovanskih primerih pojavlja kot refleksi psl. **g-* < **u-* (verjetno prek spirantičnega **γ-*).

o prvotni akrostatični dekliniranosti pide. **méd^hu* > psl. **mědvъ*, predstavljajo členi tipa **mědv-ěnbъ* najstarejšo slovansko plast, členi tipa **měd-ěnbъ* pa najmlajšo.

Spremenjeno razumevanje samostalniške osnove prvotnih ujevskih osnov je bilo verjetno sproženo v deklinaciji samostalnikov tipa **medъ*, kjer se je izglasje nekaterih sklonskih oblik proterokinetičnega vzorca izenačilo z izglasjem istih sklonskih oblik ojevske deklinacije. Po izpadu izglasnega pide. spiranta **s* oz. nazala **m* in zvišanju artikulacije pide. **o* v zgodnjepsl. **u* se je izglasje tematskih osnov v imenovalniku in tožilniku ednine fonetično izenačilo z izglasjem istih sklonskih oblik ujevskih osnov, npr. N/Asg **vilku* : **medu/sūnu* ... To pa je sprožilo prehajanje ujevskih samostalnikov med ojevske (npr. sln. *sīn* m, Gsg *sīna* 'sunus' ← psl. **sŷnъ* m, Gsg **-u*) in ob obstoječih besedotvornih členih tipa **mědv-ěnbъ* verjetno nastajanje tudi neologističnih tipa **měd-ěnbъ*, **medīca* (= sln. *medīca* 'medeni napitek', hrv./srb. *médica* 'isto'), **medišče* (= č. *mediště* 'vrhnji del panja, kjer čebele odlagajo med') ..., ki so sledili besedotvornemu postopku ojevskih osnov, za katerega je značilna zamenjava tematskega vokala z novo pripono, npr. **vblk-ъ* m → dem **vblč-ъcbъ*.

Enako relativno kronologijo kot pri nastanku razmerja **mědv-ěnbъ* : **měd-ěnbъ* bi bilo možno prepoznati tudi pri razmerju **kost'-ěnbъ* : **kost-ěnbъ* ijevskih samostalnikov, saj tudi ti odražajo prevedbo v ojevsko deklinacijo (npr. sln. *pōt* m, Gsg *pōta* 'via' ← psl. **pōtъ* m).

Ijevski in ujevski samostalniki z alternacijo *-b* : *-i/-bj-* oz. *-ъ* : *-u/-ov-* odražajo slovansko deklinacijo proterokinetičnega tipa, pri kateri pričakujemo, da bodo njihove izpeljanke z vokalno vzglasno pripono tvorjene iz stranskosklonskih osnov na *-bj-* < **-ej-* (V-) oz. **-ov-* < **-eu-* (V-). Taka tvorjenost se pri ujevskih osnovah potrjuje (npr. csl. *medovina* 'sicera', blg. *medovina* 'medeni napitek' ...), pri ijevskih pa (še?) ni znana, predstavlja pa v odnosu do tipa **mědv-ěnbъ* in tipa **měd-ěnbъ* vmesno stopnjo, ki odraža proterokinetičnost slovanskega deklinativnega vzorca:

- (a) najstarejša plast kot znak akrostatične dekliniranosti: **mědv-ěnbъ*;
- (b) mlajša plast kot znak proterokinetične dekliniranosti: ***medovъ* (prim. **synovъ*);
- (c) najmlajša plast kot znak tematske dekliniranosti: **med-ěnbъ*.

Možnost, da bi oblike tipa **koščica* nastale iz ***kostbjica* > ***kost'ica* in da bi bile tipa *medovina*, ni verjetna. V čakavskem Orlecu na Cresu in Bejski Tramuntani so znani refleksi tipa *koščica*, a fonetično zaporedje **-tj-* se tam realizira v *-tj-*, npr. *netjāk* 'nečak' (Orlec na Cresu – Houtzagers 1985), *netjāk* 'isto' (Bejska Tramuntana – Velčić 2003) < **netbj-akъ*.

Medtem ko pri slovanskih ujevskih samostalnikih ni sporno, da so bili ujevski že na prajezični stopnji in se je ta priponska karakteristika jasno ohranjala vsaj še v zgodnji praslovanščini, tega za slovanske ijevske samostalnike ni mogoče trditi, ker se med njimi ohranjajo tudi stari konzonantni (npr. **zvěrbъ* : gr. θήρ m, Gsg θηρός), ki s posameznimi členi odražajo tvorbo tudi še iz konzonantnih osnov, kot je razvidno iz samostalnika **sōlbъ* f, Gsg **i* 'sal' (prim. gr. ἄλς m, Gsg ἄλός), pri katerem ob starejšem pridevniku iz konzonantne osnove **sol-nъ* soobstaja tudi neologistični **solъnbъ* iz ijevske. Znak starega konzonantnega samostalnika lahko pri slov. abstraktnem samostalniku **stārosbъ* f 'vetustas' ponazarja samostalniki **stārosta* m 'vodja' (sln., p., č., slš.), ki ni izpeljanka iz omenjenega slov. ijevskega samostalnika, ampak njegovega konzonantnega predhodnika. Tudi sinonimna

razmerja tipa **mokrota* : **mokrot'a* (← adj **mòkrъ* 'humidus') so združljiva v prvotni konzonantni osnovi z dentalno pripono **mokro-t*.

Samostalnik **kōstb* še nima konsenzualno sprejetega izvenslovanskega sorodnika. Če izbiramo med najbolj verjetnima možnostma, da je psl. **kōstb* sorodno z lat. *costa* f 'rebro' < **kost-eH₂* ali pa s het. *ḥaštāi/ḥaštij-* n 'kost' in ob tem tudi z lat. konzonantnim samostalnikom *os* n, Gsg *ossis* 'isto',¹⁸ je razvidno, da imamo v vsakem primeru opraviti s staro pide. konzonantno osnovo srednjega spola, ki jo v slovanskem sistemu posredno lahko nakazuje ukrajinski narečni samostalnik *ko-stá* f 'os', tudi *kōsta* f 'isto'¹⁹ < **kostā/kōsta*, saj verjetno predstavlja leksikalizirani NApl n **kost-eH₂* pide. konzonantne osnove tipa **nebesā/nebēsa*.

Ne glede na to, ali je bila konkretna slovanska samostalniška ijevaska osnova na starejših jezikovnih stopnjah tudi ali le konzonantna, je pri iskanju odgovora, kateri jezikovni pojav se odraža v variantnosti osnov **kost'-/kost-*, pomembno, da **se ta variantnost pojavlja v besednih družinah, kjer jedrni del predstavlja slovanski ijevski samostalnik**. Prav v njem kot osrednjem členu besedne družine pa verjetno tudi obstaja vzrok za variantnost osnov **kost'-/kost-*. Če bi v slovanskih sistemih obstajale le variantne tvorbe tipa **kostica* : **kost'ica* brez ijevskih samostalnikov, bi bilo v razmerjih tipa **kostī(ca)* : **kost'ī(ca)* mogoče prepoznati tvorbe *devī* tipa, npr. **bog-yn'i* ← **bogyni*, **tysq̃t'i* ← **tysq̃ti*.

3.1 Slovanski samostalnik **kostb* in njegov zgodnji praslovanski akrostatični deklinativni vzorec

Komparativna evidenca kaže, da se ijevski in ujevski samostalniki, ki so se prajezično deklinirali akrostatično, v slovanskem svetu pojavljajo:

- (a) s tematskim vokalom prestrukturirani v ojevsko deklinacijo: psl. **dēvo* n ← pide. **dōru* NAsg, Gsg **dēru-s*;
- (b) s pripono **-ko-/keH₂* prestrukturirani v ojevsko oz. ajevsko deklinacijo: ob psl. **ovcā* f ← pide. **H₂ōui-s*, Gsg **H₂éui-es* tudi **ovcъ* m (Furlan 2000);
- (c) brezpriponsko prestrukturirani v proterokinetični deklinativni vzorec: psl. **mēdv* n, Gsg **mēdu*.

Proterokinetično deklinirani **mēdv* pa v besedotvornem pogledu s členi tipa **mēdv-ěnv* še v slovanskem svetu ohranja svojo izgubljeno značilnost prvotno akrostatično dekliniranega samostalnika.

Ker smemo enake razmere kot v besedni družini **mēdv* pričakovati pri paralelnih slovanskih ijevskih samostalnikih, lahko členi tipa **kost'-ěnv* tako kot tipa **mēdv-ěnv* predstavljajo posredni znak, da je slovanski proterokinetični deklinativni vzorec ijevskih ali ujevskih samostalnikov izpodrinil starejšega akrostatičnega, ki je v zgodnjem praslovanskem obdobju vsaj deloma še soobstajal s proterokinetičnim, a ga je slednji mlajši kot dominanten izpodrinil. Sled prvotne akrostatičnosti pa se je ohranila v besedotvornih produktih tipa **mēdv-ěnv* oz. tipa **kost'-ěnv*:

¹⁸ O laringalni interpretaciji vzglasja v psl. **kostb* in lat. *costa* ter povezavi s het. *ḥaštāi/ḥaštij-* n 'kost', lat. *os* n, Gsg *ossis* 'isto', sti. *ásti* (NAsg n), Gsg *asthnáh* gl. Lindeman 1997: 153. O problemu vzglasja pri tovrstnih ide. besedah tudi Rousseau 1990.

¹⁹ Citirano po ËSSJa: 11, 168.

Zgodnje praslovansko stanje z znaki obeh deklinacij

Nsg **medv*
 Gsg **medve* (< *-u-es) : **medu* (< *-eu-s)
 Dsg **medvi* (< *-u-eĭ) : **medovi* (< *-eu-eĭ)

Nsg **kostb*
 Gsg **kost'e* (< *-i-es) : **kosti* (< *-ei-s)
 Dsg **kost'i* (< *-i-eĭ) : **kosti* (< *-ēĭ ← *-ei-eĭ)

Medtem ko so variantne tvorjenke tipa **mēdv-ěnb* : **mēd-ěnb* pri ujevskih osnovah zaradi fonetičnega približanja ojevskim osnovam lahko nastale v različnem času in je tip **mēdv-ěnb* zato starejši od tipa **mēd-ěnb*,²⁰ iste razlage zaradi drugačnih fonetičnih razmer v ijevskih samostalnikih ni mogoče aplicirati na variantnih tvorjenkah **kost'ica* : **kostica* ..., saj so lahko nastale sočasno in je bil tip **kost'ica* tvorjen iz akrostatično dekliniranega samostalnika, tip **kostica* pa iz proterokinetično, ko je bila v zadnjem deklinativnem vzorcu morfemska meja stranskosklonskih oblik na podlagi imenovalniških in tožilniških premaknjena in so se ijevski samostalniki proterokinetičnega tipa v besedotvornem pogledu začeli obnašati kot ojevski.²¹

NAsg **kost-b*
 Gsg **kost-i*
 Dsg **kost-i*

Iz tako interpretiranih samostalniških osnov proterokinetičnega tipa so lahko nastajale tvorbe tipa **kost-ica* ..., v katerih se je znak ijevske osnove izgubil. Tudi tvorjenke tipa **kost-bnb* so rezultat proterokinetičnega vzorca, kjer se je na osnovo **kost-* pritaknila samostojna pripona **-bnb*. O takem statusu pripone **-bnb* priča npr. csl. pridevnik *medv-bnb* 'mellis'.

3.2 Slovanski samostalniki tipa sln. *râšč* f, Gsg *raščĭ* kot posredni odraz prvotne akrostatične paradigme ijevskih samostalnikov

Dodatni znak, da so se v zgodnjem praslovanskem obdobju ijevski samostalniki verjetno še vedno vsaj delno sklanjali tudi po arhaičnem akrostatičnem deklinativnem vzorcu, se lahko vidi v slovanskih samostalnikih, ki jih ponazarja sln. *râšč* f, Gsg *raščĭ* 'rast' (Pleteršnik). Ta v slovenščini soobstaja s proterokinetično dekliniranim *râst* f, Gsg *rastĭ* 'isto' in tako kot njegova ukr. sinonimna paralela *rósč* f, Gsg *i* 'rastje' (Grynčenko) z glasovnim zaporedjem -šč- in -o- tudi v imenovalniku ednine odraža stranskosklonsko osnovo **orst'* - akrostatičnega deklinativnega vzorca, ki se je po analogiji prenesla celo v imenovalnik proterokinetičnega vzorca:

²⁰ Ni verjetno, da bi pridevniški tip **mēd-ěnb* nastal fonetično po delabializaciji iz **mēdv-ěnb*.

²¹ Ta značilnost se odraža tudi v zloženkah, kjer ijevski samostalnik kot prvi člen nastopa kot tematski samostalnik, npr. stesl. *съмръто-носънъ* 'morifer' ← *съмрънъ* 'mors' (Vaillant 1974: 750).

Nsg **orstb* >> **orst'b* = sln. *râšč*, ukr. *róšč*

Gsg **orst'e* >> **orst'-i* = sln. *rašči*/**orst'-ě* = ukr. *róšči*

Medtem ko sklanjatveni vzorec sln. *râšč* kaže, da je prvotno akrostatično deklinirani samostalnik s posplošeno osnovo **orst'* prešel v proterokinetično deklinacijo (prim. sln. Gsg *rašči*), je ukr. samostalnik začel pridobivati značilnosti ajevsko dekliniranega samostalnika (prim. ukr. Gsg *róšči* < **orst'-ě*). Ker je ob tem gradivu znan tudi ajevski samostalnik **órst'a* 'incrementum' (= sln. *râšča* f 'rast', ukr. dial. *róšča* 'isto' ...), je verjetno, da je samostalniški tip **órst'a* lahko zadnji rezultat²² nekdanj akrostatično dekliniranih praslovanskih ijevskih samostalnikov.

3.2.1 Psl. **žędb/žęd'-* 'žeja' : **žęd'a*

Enake razmere je mogoče opaziti v besedni družini **žęděti* 'cupere', kjer je ijevski samostalnik proterokinetičnega tipa **žędb* f, Gsg **žędi* znan v hrv. *žęd* f, Gsg *žędi* 'žeja' (ARj), toda srb. *žęd* f z Gsg *žędi* in Asg *žęd/žędu* (ARj) odraža akrostatični tip z delnim prehodom v proterokinetičnega (gen. *žędi*), delnim pa med ajevske samostalnike (Asg *žędu*), tako da je **žęd'a* 'sitis' (= hrv. *žęda*, blg. *žázda* ...) končni rezultat prvotnega akrostatično dekliniranega samostalnika **žędb/žęd'-* f 'žeja'.

3.2.2 Psl. **ųqzb/ųqz'-* 'vez' : **ųqz'a*

Podobno stanje najdemo tudi v besedni družini **ųęz-ti* 'ligare'. V slovenščini ob ijevskem samostalniku *vъz* f, Gsg *vozî* 'Band' (Pleteršnik po Miklošiču) < **ųqzb* obstaja tudi samostalnik tipa sln. *râšč* v vzhodnoštajerskem *vъz* f, Gsg *vozî* 'vrv; vez, ki veže oba dela cepca' (Pleteršnik) in z variantnim vzglasjem *gъž* f, Gsg *gožî* 'vez, ki spaja oba dela cepca; obroč, zanka na jarmu za oje' (SSKJ). Toda v spolu in imenovalniku enako slovin. *gъž* f, Gsg *gъže* 'jermen, ki cepca veže z ročajem' (Lorentz PW) in č. dial. *houž* 'vrv pri plužnem kolesu' (ČJA: 3, 142–143), stč. *húž* f, Gsg *ě* 'vrv' (MSS) < **gъž'ě* kažeta na prehod v ajevsko deklinacijo, katere končni rezultat je sln. *gъža* f, stč. *húže* f (MSS) < **gъž'a* < **ųqz'a*.

3.2.3 Psl. **rъdb/rъd'-* 'rja' : **rъd'a*

Ob arealno širokem **rъd'ă* f 'rja' ijevski samostalnik proterokinetičnega tipa ***rъdb* f, Gsg ***rъdi* ni znan, toda č. *rez* f, Gsg *rzi* 'rja' (ob *rez* m, Gsg *u* 'isto'), ki se navadno razlaga kot sekundarni produkt iz **rъd'ă* = stč. *rzě* (prim. Machek 1968: 513), ima enake značilnosti kot sln. *râšč*, Gsg *rašči* oz. srb. *žęd* f, Gsg *žędi* in zato lahko odraža razvojno stopnjo **rъd'b* f, Gsg **rъd'-i* iz prvotno akrostatično dekliniranega samostalnika **rъdb/rъd'-* f 'rja'.

3.2.4 Psl. **sušb/sus'-* 'suša' : **sús'a*

V besedni družini pridevnika **suhb* 'siccus' obstaja ijevski abstraktni samostalnik proterokinetičnega tipa **sušb* f, Gsg **suš-i* 'siccitas' (= dl. *suš* f, Gsg *y* 'suša') pa tudi

²² V zvezi z novoakutiranim korenskim tonemom pri večini tu prepoznanih slovanskih neologističnih tvorbah na **-ja* naj opozorim na Kapović 2007, kjer je postavljena teza, da so slov. samostalniki na **-ja* s tovrstno korensko intonacijo mladi.

končni rezultat prvotno akrostatično dekliniranega ijevskega samostalnika **sús'a* 'siccitas' (= hrv. *súša*, čak. *sūša*, r. *súša* ...). Da je vmesna stopnja **sušb/sus'* - pridobivala značilnosti ajevsko dekliniranega samostalnika, pa ponazarjata č. *souš* f, Gsg *souše* < **sús'ě* in slš. *súš* f, Gsg *e*.

3.2.5 Psl. tip **dobrotb/dobrot'* - 'dobrota' : **dobrot'a*

Tudi pri sinonimnih razmerjih **dobrotb* : **dobrot'a* (npr. p. *dobroč* : hrv. *dobročá*) bi bilo v členu **dobrot'a* prav tako mogoče prepoznati sled stare akrostatičnosti ijevskih samostalnikov. Samostalniki tipa **mokrot'ā* : **mokròt'a* (prim. hrv. *mokròca* (Lika – ARj) : kajk. *mokròca* (Lipljin 2002) = sln. pkm. *mokróuča*²³) zato niso samo posredni znaki za obstoj ijevskega abstraktnega samostalnika, ampak da so se ti v zgodnji praslovanščini verjetno deklinirali tudi po akrostatičnem vzorcu **mokrotb/mokrot'* - f.

4 Za zaključek

Čeprav slovanski deklinacijski sistem ijevskih in ujevskih samostalnikov potrjuje le obstoj proterokinetičnega deklinativnega tipa NAsg **kostb/synb*, Gsg **kosti/synu* ..., starejšega akrostatičnega, ki se v nekaterih drugih indoevropskih jezikih še ohranja (npr. v vedski stari indijščini, hetitščini, grščini ...), pa ne, nekatere slovanske tvorjenke iz ijevskih samostalnikov nakazujejo, da so bile izpeljane iz samostalniških predlog z jotiranim izglasjem osnov, ki lahko izvirajo iz akrostatičnega deklinativnega tipa. V slovanskih razmerjih tipa **kostb* : **kost'ica/kost'ina/kost'-ěnb* ... (tudi **pěstb* : **pěst'ica/pěst'ina*, **gvrstb* : **pri/per-gvrst'uje* v sln. *prgišče* ...), ki so glede variantnega zaporedja *-st-* : *-st'* - primerljivi z zaporedjem *-d-* : *-dv-* v razmerju **medb* : **medvěnb*, pri katerem na staro akrostatično paradigmo ob zloženki **medv-ěd-b* in pridevniku **medvěnb* kaže tudi sorodno gradivo v sti. *mádh* n, Gsg *mádhvah* oz. gr. *μέθυ* n, Gsg *voç*, je glasovno zaporedje **-st'* - zato lahko posredni znak, da so se ti ijevski samostalniki v zgodnji praslovanščini vsaj deloma še deklinirali tudi po akrostatičnem tipu, ki ga je kasneje izpodrinil mlajši, a dominanten proterokinetični tip **kostb* f, Gsg **kosti*.

Sledove zgodnjepraslovanske akrostatične deklinacije ijevskih samostalnikov je mogoče prepoznati tudi v samostalnikih tipa sln. *rāšč* f, Gsg *rašči* (ob ukr. *róšč* f, Gsg *i* 'rastje'), ki z glasovnim zaporedjem *-šč-* < **-st'* - predstavljajo vmesno stopnjo pri prehajanju akrostatično dekliniranih samostalnikov med slovanske ja-samostalnike tipa **órst'a* 'incrementum' = sln. *rášča* f 'isto', ukr. dial. *róšča*. V to skupino je mogoče prišteti psl. **žēdb/žēd'* - 'žeja' : **žéd'a*, **ūqzb/ūqz'* - 'vez' : **ūqz'a*, **rōdb/rōd'* - 'rja' : **rōd'ā*, **sušb/sus'* - 'suša' : **sús'a*, psl. tip **dobrotb/dobrot'* - 'dobrota' : **dobrot'a*.

²³ Sln. pkm. oblika odraža refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o tipa *kóuža* < **kōža* (Ramovš 1935: 185).

Viri in literatura

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- BDA = *B''lgarski dialektan atlas I–III: fonetika, akcentologija, leksika*, Sofija: Knigoizdatelska k''šta Trud, 2001.
- BER = *B''lgarski etimologičen rečnik I–*, Sofija: B''lgarska akademija na naukite, 1971–.
- Bošković 1975 = Radosav Bošković, *Tragovi praslovenske deklinacije osnova na i s redukovanim osnovinskim suffiksom u casus obliqui*, v: Radosav Bošković, *Odabrani članci i razprave*, Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1978, 410–412.
- ČJA = *Český jazykový atlas 3*, Praha: Akademia, 1999.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského I–*, Praha: Akademia, 1989–.
- ESSJ = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976–2007.
- ÈSSJa = *Ètimologičeskij slovar' slavjanskijh jazykov: praslavjanskij leksičeskij fond I–*, Moskva: Nauka, 1974–.
- Furlan 2000 = Metka Furlan, *Praslovansko *ovъcъ (m.) : *ovъcā (f.)*, v: *Studia etymologica Brunensia* 1, ur. Ilona Janyšková – Helena Karlíková, Praha: Euroslavica, 2000, 163–171.
- Furlan 2007 = Metka Furlan, *Besedna družina kot metoda etimološkega raziskovanja slovanskega leksikalnega fonda*, v: *Slovenska etimologija danas: zbornik simpozijuma održanog od 5. do 10. septembra 2006. godine*, ur. Aleksandar Loma, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2007, 428–429.
- Furlan 2008 = Metka Furlan, *O slovenskih parih tipa kost : koščica ali o nastanku razmerja -st- : -šč-i-* (K identifikaciji zgodnjepraslovanske deklinacije ijevskih samostalnikov), *Jezikoslovni zapiski* 14 (2008), št. 1, 7–27.
- Furlan 2010 = Metka Furlan, *Posebna tvorba kolektivnih samostalnikov na -ajne v cerkljanskem narečju*, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 35–43.
- Grynčenko = Borys Grynčenko, *Slovar' ukrajins'koji movy I–IV*, u Kyjivi, 1907–1909.
- Gutsman = [Ožbalt Gutsman =] Oswald Gutsman, *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Klagenfurt, 1789. (Obrnjena izdaja tega slovarja: Ludwig Karničar, *Deutsch-windisches Wörterbuch ...*, auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar, Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1999 (Slowenistische Forschungsberichte 3).)
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, ur. Ljiljana Jojić – Ranko Matasović, Zagreb: Novi Liber, 2003.
- Houtzagers 1985 = H. Peter Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam: Rodopi, 1985 (Studies in Slavic and General Linguistics 5).
- Ivančič Kutin 2007 = Barbara Ivančič Kutin, *Slovar bovškega govora*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

- Janežič 1851 = Anton Janežič, *Popólni ročni slovár slovénkega in němškega jezika*, U Čelovcu: V zalóžbi J. Sigmundove knjigárnice, 1851.
- Kalsbeek 1998 = Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbaníci near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998 (Studies in Slavic and General Linguistics 25).
- Kapović 2007 = Mate Kapović, The *vòl'ā-Type Accent in Slavic, v: *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, ur. Mate Kapović – Ranko Matasović, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2007, 89–104.
- Karničar 1990 = Ludvik Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.
- Kastelec – Vorenc = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar*, po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1997 (Slovarji).
- Kenda-Jež 1994 = Karmen Kenda-Jež, *Besedišče cerkljanskega narečja: zasnova narečnega slovarja (A–K): magistrska naloga*, Ljubljana, 1994. (Tipkopis.)
- Klingenschmitt 1980 = Gert Klingenschmitt, Zur Etymologie des Lateinischen, v: *Lautgeschichte und Etymologie: Akten der VI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft Wien, 24.–29. September 1978*, ur. Manfred Mayrhofer – Martin Peters – Oskar E. Pfeiffer, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1980, 208–222.
- LiAKZ = *Datoteka ledinskih imen Agencije Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja* (stanje 2003), hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Lindeman 1997 = Fredrik Otto Lindeman, *Introduction to the »Laryngeal Theory«*, Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 1997.
- Lipljin 2002 = Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin: Garestin, 2002.
- Lorentz PW = Friedrich Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch I–III*, Berlin: Akademie Verlag, 1958–1971.
- Machek 1968 = Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, druhé, opravené a doplněné vydání, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1968.
- Magner – Jutronić 2006 = Thomas F. Magner – Dunja Jutronić, *Rječnik splitskog govora = A Dictionary of Split Dialect*, Zagreb: Durieux – Dubrovnik University Press, 2006.
- Merkù 2007 = Pavle Merkù, *Materiali per un dizionario del dialetto sloveno del Torre = Gradivo za slovar terskega narečja*, hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- MSS = Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera, *Malý staročeský slovník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- Mukič 2005 = Franček Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, 2005.

- Miletić 1940 = Branko Miletić, Crmnički govor, v: *Srpski dijalektološki zbornik* (Beograd) 9 (1940), 209–663.
- Murko 1833 = Anton Janez Murko, *Slovénsko-Némshki in Némshko-Slovénski rózh-ni befédnik: Slovénsko-Némshki Dél, V' Grádzi*: Janes Lavre Greiner, 1833.
- Nemanić 1884 = David Nemanić, *Čakavisch-Kroatische Studien*, Wien: In Commission bei Carl Gerold's Sohn, 1884.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, ²1996 (³2009).
- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895: elektronska izdaja*, ur. Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kamnik: Amebis, 2006.
- Pohlin = Marko Pohlin, *Tu malu besedishe treh jesikov. = Das ist: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. = Quod est: parvum dictionarium trilingue*, Laibach: gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger, 1781. (Faksimile: *Tu malu besedishe treh jesikov = Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen: 1781*, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1972 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen 9).)
- Ramovš 1924 = Franc Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1935 = *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Ramovš 1997 = *Zbrano delo 2*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/II).
- Razpet 2007 = Marko Razpet, *Kako se reče po cerkljansko*, Cerkno: Založništvo Jutro, 2007.
- Rousseau 1990 = André Rousseau, *L'alternance *k-/θ- à l'initiale des mots en indo-européen*, v: *La reconstruction des laryngales*, Paris: Société d'Édition Les Belles Lettres, 1990, 149–180.
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SLA = *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Smole 1994 = Vera Smole, *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperskega govora: doktorsko delo*, Ljubljana, 1994. (Tipkopis.)
- SP = *Słownik prasłowiański I–*, Wrocław idr.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974–.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- Steenwijk 1992 = Hans Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1992 (Studies in Slavic and General Linguistics 18).
- Szemerényi 1970 = Oswald Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1970.
- Šašel 1957 = Jaroslav Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, rokopis, hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

- Škofic 1996 = Jožica Škofic, *Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem: doktorska disertacija*, Ljubljana, 1996. (Tipkopis.)
- Špehonja 2003 = Nino Špehonja, *Besednjak Nediško-Taljansko*, Cividale, 2003.
- Štrekelj 1887 = Karl Štrekelj, *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*, Wien: In Commission bei Carl Gerold's Sohn, 1887.
- Tentor 1909 = Mate Tentor, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, JA 30 (1909), 146–204.
- Težak 1981 = Stjepko Težak, *Ozaljski govor*, v: *Hrvatski dijalektološki zbornik V*, Zagreb: Jugoslavenska akademija nauka i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, 1981.
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964.
- Tornow 1989 = Siegfried Tornow, *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch*, Berlin: Otto Harrassowitz, 1989.
- Vaillant 1958 = André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves II: morphologie*, Paris: IAC, 1958.
- Vaillant 1974 = *Grammaire comparée des langues slaves IV: la formation des noms*, Paris: Éditions Klincksieck, 1974.
- Vasmer = Max Vasmer, *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka I–IV: perevod s nemeckogo i dopolnenija člena-korrespondenta AN SSSR O. N. Trubačeva*, Moskva: Progress, ²1986–1987 (¹1964–1973).
- Varbot 1984 = Žanna Ž. Varbot, *Praslavjanskaja morfonologija, slovoobrazovanje i ètimologija*, Moskva: Nauka, 1984.
- Velčić 2003 = Nikola Velčić, *Besedar Bejske Tramuntane*, Mali Lošinj – Beli – Rijeka: Adamić, 2003 (Čakavska biblioteka 11).
- Vlajić-Popović = Jasna Vlajić-Popović, *Istorijska semantika glagola udaranja u srpskom jeziku: preko etimologije do modela semasiološkog rečnika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2002.
- Zdovc 1972 = Paul Zdovc, *Die Mundart des Südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*, Wien: Kommissionsverlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1972.
- Živković 1987 = Novica Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Niš: Prosveta, 1987.

Identifying the Early Proto-Slavic Acrostatic Declension of *i*-Stem Nouns

Summary

Although the Slavic declension system of *i*-stem and *u*-stem nouns only confirms the existence of the proterokinetic declension type NAsg **kostь/synь*, Gsg **kosti/synu*, etc. 'bone/son', but not the older acrostatic type, which is still preserved in some other Indo-European languages (e.g., in Vedic Sanskrit, Hittite, Greek, etc.), some Slavic derivatives from *i*-stem nouns show that they were derived from nominal forms with stems with final jotation, which may have developed from the acrostatic declension type. In Slavic relations of the type **kostь* : **kost'ica/kost'ina/kost'-ěnь* etc. (also **peštь* 'fist': **pešt'ica/pešt'ina*, **gьrštь* 'fist': **pri/per-gьršt'ьje* >> Sln. *prgišče* 'handful' etc.)—which with regard to the variant sequence *-st-* : *-st'-* are comparable to the sequences *-d-* : *-dv-* in the relationship **medь* 'honey' : **medvěnь*, in which the old acrostatic pattern, alongside the compound **medv-ěd-ь* 'bear' and the adjective **medvěnь*, is also indicated by related material in Skt. *mádhu* n, Gsg *mádhvah* 'honey' and Gk. μέθυ n, Gsg -υος 'intoxicating drink'—the phonological sequence *-st'-* may therefore be an indirect sign that in early Proto-Slavic these *i*-stem nouns continued to be at least partly declined following the acrostatic pattern, which was latter supplanted by the younger and dominant proterokinetic type **kostь* f, Gsg **kosti*.

Traces of the early Proto-Slavic acrostatic declension of *i*-stem nouns can also be identified in nouns of the type Sln. *râšč* f, Gsg *rašči* 'vegetation' (alongside Ukr. *róšč* f, Gsg *-i* 'vegetation') that, with the phonological sequence *-šč-* < **-st'-*, represent an intermediate stage in the transition of acrostatically declined nouns among *ja*-stem nouns of the type **órst'a* 'vegetation' = Sln. *râšča* f 'idem', Ukr. dial. *róšča*. To this group may be added PSi. **žędb/žęd'-* 'thirst' : **žęd'a*, **uqzь/uqz'-* 'bond' : **uqz'a*, **rьdb/rьd'-* 'rust' : **rьd'ǎ*, **sušь/sus'-* 'drought' : **sús'a*, and the PSi. type **dobrotь/dobrot'-* 'goodness' : **dobrot'a*.

Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov

Matej Šekli

Cobiss: 1.01

V prispevku je obravnavana genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov. Prikazano je oblikovanje posameznih južnoslovanskih geolektov hierarhične stopnje jezika iz prvotne južne slovanščine. Južna slovanščina se je najprej razcepila na zahodno in vzhodno južno slovanščino; iz zahodne južne slovanščine sta se nato oblikovali slovenščina in osrednja južna slovanščina, iz vzhodne južne slovanščine pa makedonščina in bolgarščina. Za vsak jezik so prikazane njegove definicijske lastnosti, ki ga razmejujejo v razmerju do sosednjega jezika in znotraj širšega areala, ter model njegove lingvogeneze.

Ključne besede: genetolingvistika, geolingvistika, geolekt, genetolingvistična klasifikacija, primerjalno jezikoslovje, zgodovinsko jezikoslovje, južnoslovanski jeziki

Genetic Linguistic Classification of the South Slavic Languages

This article discusses the genetic linguistic classification of the South Slavic languages. It presents the formation of individual South Slavic geolects corresponding to language hierarchical gradation from original South Slavic. At an early stage, South Slavic split into West and East South Slavic; Slovenian and Central South Slavic developed from West South Slavic, and Macedonian and Bulgarian developed from East South Slavic. For each language, the article presents its defining characteristics that delimit it in relation to the neighboring languages and within the area, as well as the model of its linguogenesis.

Keywords: genetic linguistics, geolinguistics, geolect, genetic linguistic classification, comparative linguistics, historical linguistics, South Slavic languages

1 Genetolingvistična klasifikacija geolektov

Genetolingvistika (genetsko jezikoslovje) preučuje sorodstvena (genetska) razmerja med idiomi (idiomi so jezikovni sistemi in jezikovni diasistemi; diasistem je množica sistemov ali diasistemov nižje hierarhične stopnje) ter izdeluje njihovo genetolingvistično klasifikacijo. Vodoravno sorodne organske (nestandardizirane) idiome nižje hierarhične stopnje kakega zemljepisnega kontinuuma združuje v idiome višje hierarhične stopnje glede na stopnjo njihove medsebojne jezikovne sorodnosti (od najnižje do najvišje hierarhične stopnje so to: krajevni govor (jezikovni sistem) > narečje > narečna ploskev > jezik > jezikovna veja > jezikovna družina (jezikovni

diasistemi)) (to so geolekti ali zemljepisne jezikovne pojavnosti), medtem ko pri neorganskih (standardiziranih) idiomih (tj. pisnih, knjižnih, standardnih jezikih) (to so sociolekti ali družbene jezikovne pojavnosti) ugotavlja način njihovega oblikovanja in standardizacije (avtohtonost : alohtonost knjižnega jezika, tj. neorganskega idioma, glede na ljudski jezik, tj. organski idiom; organskoidiomska osnova, kulturno-civilizacijska nadgradnja, standardizacijski posegi pri oblikovanju knjižnega jezika).¹ V središču genetolingvističnega preučevanja je torej jezikovna sorodnost, za določanje katere ima genetolingvistika natančno izdelana jezikoslovna merila. Za vpogled v sorodstvena razmerja med idiomii je nujno potreben vpogled v njihovo jezikovno preteklost, zato je genetolingvistika del diahron(ičn)ega teoretičnega jezikoslovja ter uporablja teoretični in metodološki aparat primerjalnega in zgodovinskega jezikoslovja.

V sedemdesetih letih 19. stoletja je leipziška »mladogramatična« jezikoslovna šola prišla do spoznanja, da se jezik najbolj regularno spreminja na glasovni (izrazni) ravnini.² Ker se glasovna ravnina jezika spreminja najbolj sistemsko in je glasovne spremembe mogoče opisati z natančnimi glasovnimi pravili, je najpomembnejše merilo določanja jezikovne sorodnosti in genetolingvistične klasifikacije (zgodovinsko)glasoslovno. Glasoslovnim merilom se lahko pridružujejo oblikoslovna merila (če se areali oblikovnih značilnosti ujemajo z areali glasovnih značilnosti), najmanj pa so kot genetolingvistično merilo relevantne skladenjske in besedijske značilnosti. Slednje so namreč najbolj odvisne od zunajjezikovnih dejavnikov (pojavljanje oz. izginjanje denotatov v zunajjezikovni stvarnosti, vpliv ozemeljsko stičnih in nestičnih idiomov v stiku). V nadaljevanju so najprej predstavljena merila razmejevanja geolekta na osnovi njegovih definicijskih lastnosti tako v razmerju do sosednjega geolekta kot znotraj širšega areala (inovacije : arhaizem, središče : obrobje; prehodni, mešani, drugotni idiomii) ter modeli lingvogeneze geolekta (enotno : neenotno izhodišče, divergentno : konvergentno spreminjanje).

1.1 Inovacija in arhaizem, središče in obrobje

Geolekt je v razmerju do sosednjega geolekta in znotraj širšega areala mogoče razmejiti na osnovi njegovih definicijskih lastnosti. Definicijska lastnost geolekta je tista njegova lastnost, prisotnost katere ga znotraj areala razmejuje v razmerju do vseh sosednjih geolektov. Pri določanju definicijskih lastnosti geolekta so pomembne njegove jezikovne inovacije, kar pomeni, da je geolekt mogoče definirati s prisotnostjo jezikovne inovacije, sosednji geolekt pa posledično z njeno odsotnostjo. Inovacije, ki so iz večjega areala izoblikovale manjše areale, je mogoče natančneje

¹ Teorija genetolingvistične klasifikacije idiomov na osnovi meril organskost/neorganskost, konkretnost/nekonkretnost (sistemskost, diasistemskost, nesistemskost), višja/nizja hierarhična stopnja je v celoti povzeta po Brozović 1970: 10–14. Členjenje zemljepisne in družbene jezikovne stvarnosti je natančneje prikazano v Šekli 2004.

² Naslov »manifesta« leipziške »mladogramatične« jezikoslovne šole, katerega avtor je August Leskien, se glasi »Die Lautgesetze kennen keine Ausnahmen« (1876). Pomen leipziške šole za razvoj primerjalnega jezikoslovja je prikazan na primer v Pedersen 1931: 283–294. Pregled teorij in metod sodobnega primerjalnega in zgodovinskega jezikoslovja prinaša na primer Hock 1991.

določiti kot: (1) **enostranske (unilateralne)** inovacije: areal A izkazuje inovacijo x (prisotnost spremembe), sosednji areal B izkazuje arhaizem (odsotnost spremembe); (2) **dvostranske (bilateralne), večstranske (multilateralne)** inovacije: areal A izkazuje inovacijo x, areal B izkazuje inovacijo y, areal C izkazuje inovacijo z, ...; (3) kombinacijo obojega: pojavljanje dvostranskih, večstranskih inovacij in ohranjanje arhaizmov.³

Če se poleg prisotnosti/odsotnosti jezikovnih inovacij upošteva še položaj geolekta v znotraj areala (središče : obrobje; središčni geolekt : obrobni geolekt), je mogoče definirati naslednja merila razmejevanja geolektov: (1) **inovacija na obrobju areala** kot definicijska lastnost geolekta na obrobju tega areala (prisotnost slovenskih inovacij na obrobju zahodnojužnoslovanskega areala definira slovenščino v razmerju do osredje južne slovanščine); (2) **odsotnost inovacije v središču areala** kot definicijska lastnost geolekta v središču tega areala (odsotnost slovenskih inovacij v središču zahodnojužnoslovanskega areala definira osrednjo južno slovanščino v razmerju do slovenščine); (3) **inovacija v središču areala** kot definicijska lastnost geolekta v središču tega areala (prisotnost štokavskih inovacij v središču osrednjejužnoslovanskega areala definira štokavščino v razmerju do čakavščine); (4) **odsotnost inovacije na obrobju areala** kot definicijska lastnost geolekta na obrobju tega areala (odsotnost štokavskih inovacij na obrobju osrednjejužnoslovanskega areala definira čakavščino v razmerju do štokavščine).⁴

Odsotnost inovacije na zelo majhnem delu obrobja areala kot definicijska lastnost tega dela obrobja areala kot posebnega geolekta je kot genetolingvistično merilo manj primerna, saj arhaizem načeloma ne more biti definicijska lastnost ozemeljsko zelo majhnega geolekta na obrobju areala; predstavlja pa teoretični problem, saj jezikovno ozemlje z izostankom inovacije ne more biti del geolekta, definirane z inovacijo. Rešitev iz te zagate je za zdaj mogoča z definiranjem posebne zemljepisnojezikovne (geolingvistične) pojavnosti – narečnega otoka. **Narečni otok** je torej skupina govorov središčnega geolekta, ki izkazuje odsotnost inovacije/inovacij na obrobju središčnega geolekta in je hkrati ozemeljsko premajhen, da bi bil lahko definiran kot samostojen geolekt.⁵

1.2 Prehodni, mešani, drugotni geolekti

Poleg »čistih« geolektov (podobno velja za sociolekte) in narečnih otokov se v nekem arealu lahko pojavljajo še naslednje vrste geolekti: (1) **prehodni geolekt**, če izkazuje

³ Delitev inovacij na enostranske, dvostranske, večstranske se pojavlja na primer v makedonistični narečjeslovni literaturi (Marković 2001: 16).

⁴ Merili inovacija na obrobju areala in odsotnost inovacije v središču areala sta bili uporabljeni za členitev slovenščine na narečja in podnarečja (Šekli 2009: 296–297). Merili inovacija v središču areala in odsotnost inovacije na obrobju areala v pričujočem prispevku predstavljata nadgradnjo meril razmejevanja geolektov.

⁵ V narečjeslovju hrvaškega/srbskega jezika je slovenskemu terminu *narečni otok* najbližji hrvaški/srbski termin *dijalekatska oaza*, definiran kot pojav, ki je prostorsko nesorazmerno manjši od svojega ustreznika na isti hierarhični stopnji, od katerega je ločen bodisi zemljepisno (diaspora znotraj jezikovnega ozemlja ali zunaj njega) bodisi politično ali konfesionalno, in izkazuje (genetske, strukturne; arhaične, inovativne) posebnosti (Brozović 1960: 78).

del definicijskih lastnosti geolekta A in del definicijskih lastnosti sosednjega geolekta B ter če so odrazi posameznih značilnosti sistemski (tj. avtohtoni in niso posledica mešanja); (2) **mešani geolekt**, če ima odraze geolekta A in odraze sosednjega geolekta B ter če so odrazi nesistemski, tj. posledica mešanja; (3) **drugotni (sekundarni) geolekt**, če izkazuje starejše inovacije geolekta A in mlajše inovacije sosednjega geolekta B, kar pomeni, da je nastal drugotno, tj. z naplavitvijo inovacij geolekta B na geolekt A.

1.3 Enotno in neenotno izhodišče, divergentno in konvergentno spreminjanje

Pri lingvogenezi oz. oblikovanju posameznih geolektov sta pomembni izhodišče, tj. stanje pred začetkom oblikovanja poznejšega geolekta (enotno : neenotno izhodišče), ter težnja v spreminjanju geolekta (divergentno : konvergentno spreminjanje). Geolekti imajo namreč lahko več modelov lingvogeneze: (1) **enotno izhodišče**, tj. en prvotni geolekt, ki je nastal po starejših konvergentnih inovacijah, ki so zajele več poznejših geolektov, ter **divergentno spreminjanje**, tj. mlajše divergentne inovacije, ki so zajele del areala prvotnega geolekta in ga tako razcepile na manjše geolekte (po tovrstnem modelu lingvogeneze sta se na primer iz prvotne vzhodne južne slovanščine izoblikovali makedonščina in bolgarščina); (2) **neenotno izhodišče**, tj. več prvotnih geolektov, ki so nastali po starejših divergentnih inovacijah, ki niso zajele celotnega areala poznejšega geolekta, ter **konvergentno spreminjanje**, tj. mlajše konvergentne inovacije, ki so zajele celoten areal poznejšega geolekta in ga tako izoblikovale v enoten geolekt (tovrsten model lingvogeneze poznajo na primer slovenščina, kajkavščina, štokavščina).

2 Oblikovanje južnoslovanskih jezikov

Južnoslovanski geolekti hierarhične stopnje jezika, tj. južnoslovanski jeziki v genetolingvističnem pomenu, so se izoblikovali po starejših popraslovanskih inovacijah, ki so izoblikovale tri slovanske makroareale/makrogeolekte (južna, vzhodna, zahodna slovanščina), ter po mlajših južnoslovanskih inovacijah, ki so prvotno južno slovanščino razcepile na manjše geolekte.

2.1 Oblikovanje slovanskih makroarealov

Slovanski makroareali so se iz praslavanščine postopoma izoblikovali s popraslovanskimi inovacijami (predvsem glasovnimi spremembami) različnega zemljepisnega obsega, ki jih je na osnovi njihove večje ali manjše zemljepisne razširjenosti na slovanskem jezikovnem ozemlju (kar je najverjetneje posledica njihove relativne kronologije) mogoče razdeliti na več plasti. Popraslovanske inovacije so zajele vse slovansko jezikovno ozemlje (to so splošnoslovanske inovacije) ali samo njegov del (to so nesplošnoslovanske inovacije), posledica česar je bil razpad slovanskega jezikovnega ozemlja na več manjših geolektov. Popraslovanske inovacije so predstavljene glede na to, kateri geolekti so z njihovo prisotnostjo/odsotnostjo nastali:⁶

⁶ Najprej je navedena inovacija in nato arhaizem. Pri navajanju inovacij, ki so zajele vsaj en makroareal in manj kot en makroareal, je za zgled v razdelku navedeno samo praslavansko izhodišče, zgledi za stanje v posameznih geolektih so navedeni v razdelkih, v katerih so le-ti obravnavani.

1. **splošnoslovansko**: (1) psl. **ōRC* > sl. **RāC* (psl. **ōrdlo* 'ralo', **ōlkom*(*bn*) *v(jb)* 'lakomen' > sl. **rādlo*, **lākom*(*bn*) *v(jb)*);⁷ (2) psl. **b*, **b̥* > sl. **θ* (psl. **němьcъ* 'kdor je nem', Npl **němьci* > sl. **němьc*, Npl **němci*);⁸

2. **vzhodna in južna : zahodna slovanščina**: (1) psl. **s* > jsl., vsl. **s* : zsl. **š* (psl. **šědb* 'siv', **vьse* 'vse' > jsl., vsl. **šědb*, **vьse* : zsl. **šědb*, **vьše*); (2) psl. **kvě₂*, **gvě₂* > jsl., vsl. **cvě₂*, **zvě₂* : zsl. **kvě₂*, **gvě₂* (psl. **květb* 'cvet', **gvězda* 'zvezda' > jsl., vsl. **cvětb*, **zvězda* : zsl. **květb*, **gvězda*); (3) psl. **tl*, **dl* > jsl., vsl. **l* : SZ sln., zsl. **dl* (psl. **šidlo* 'šilo' > jsl., vsl. **šilo* : SZ sln., zsl. **šidlo*);

3. **vzhodna in zahodna : južna slovanščina**: (1) psl. **ōRC*/**oRC* > jsl., srsłš. **RaC* : vsl., zsl. **RoC* (psl. **orsti* 'rasti', **ōlkьtb* 'laket' > jsl., srsłš. **rasti*, **lākьtb* : vsl., zsl. **rosti*, **lōkьtb*); (2) psl. **C^o* : **C^E* > jsl. **C* : vsl., zsl. **C* : **C'* (psl. **duša* 'duša', **dědb* 'ded' > jsl. **duša*, **dědb* : vsl., zsl. **duša* : **d'ědb*); (3) psl. **l̥*, **r̥*, **n̥* : **l^E*, **r^E*, **n^E* > jsl. **l̥*, **r̥*, **n̥* : **l*, **r*, **n* : vsl., zsl. **l'*, **r'*, **n'* (psl. **pole* 'polje' : **lipa* 'lipa' > jsl. **pole* : **lipa* : V blg., vsl., zsl. **pol'e* : **l'ipa* (prim. 4.1.2)); (4) psl. **i* : **y* > vsl., zsl. **i* : **y* : jsl. **i* (psl. **tixь* 'tih' : **ty* 'ti' > jsl. **tixь*, **ti* : vsl., zsl. **t'ixь* : **ty*);

4. **vsaj en makroareal**: (1) psl. **CoRC* > jsl., češ.-slš. **CRaC* : vsl. **CoRoC* : polj., luž. **CRoC* : pomor., plb. **CaRC*/**CRoC* (psl. **vorna* 'vrana', **golsь* 'glas'); psl. **CeRC* > jsl., češ.-slš. **CRěC* : vsl. **CereC*, **ColoC* : polj., pomor., plb., luž. **CReC* (psl. **berza* 'breza', **melko* 'mleko'); (2) psl. **CbRC* : **CRbC* : **CьRC* : **CRbC* > jsl. **CṛC* : vsl. **CerC*, **ColC* : **CReC* : **CoRC* : **CRoC* (psl. **zьrno* 'zrno', **krьstv* 'krst, križ', **kьrmiti* 'krmiti', **drьva* 'drva'; **vьlkь* 'volk', **slьza* 'solza', **dьlgь* 'dolg', **blьxa* 'bolha'); (3) psl. **f*, **d* > Z jsl. **č*, **ž*/**j* : V jsl. **št*, **žd* : vsl. **č*, **ž* : zsl. **c*, **z* (psl. **světa* 'sveča', **meda* 'meja'); (4) psl. **e*, **q* > JV sln., osr. jsl., češ.-slš., luž. **ä*/**e*, **ā*/**o*/**u* : leh., mak.-blg., SZ sln. **e*, **q* (psl. **pětь* 'pet', **mōžь* 'mož'); (5) psl. **ě* [ä] > JV sln., osr. jsl., češ.-slš., luž. **e* : SZ sln., mak.-blg., leh. **ä*; (6) psl. **b* : **b̥* > Z jsl. **ə* : V jsl., vsl., zsl. **b* : **b̥* (psl. **dьnb* 'dan', **pьsb* 'pes', **mьxb* 'mah', **sьnb* 'sen, sanje');

5. **manj kot en makroareal**: (1) psl. **eC'*/**eC^E* : **eC^o* > rus., brus., leh., luž. **e* : **o* : jsl., ukr., češ., slš. **e* (psl. **pětь* 'peč', **medь* 'med'); (2) psl. **g* > nespl. sln., nespl. čak., J rus., brus., ukr., gluž., češ., slš. **γ* > **h* (psl. **noga* 'noga', **gorьxь* 'grah'); (3) psl. **šč*, **žž* > V štok., V jsl. **št*, **žd* : sln., kajk., čak., Z štok., vsl., zsl. **šč*, **žž* (psl. **puščati* 'puščati', **drožžьje* 'droži').

⁷ Teoretično bi glasovno spremembo psl. **ōRC* > **RāC* lahko označili tudi kot praslovansko, saj je zaporedje **RaC* skupno izhodišče vsem slovanskim jezikom. Zaradi koherentnosti tipološkega značaja rekonstrukcije praslovanskega glasovnega sistema (prisotnost odprtih zlogov z izjemo dvoglasniških zvez tipa **(C)oRC*, **CeRC*, **CbRC*, **CьRC*) se je smiselno držati tradicije in imeti zaporedje **RaC* za popraslovansko.

⁸ Praslovanski polglasniki so v vseh položajih izpričani še v stari cerkveni slovanščini, najstarejše stopnje posameznih slovanskih jezikov v zgodovinski dobi pa že kažejo na to, da so polglasniki v šibkih položajih splošnoslovansko onemeli. To dejstvo nekoliko relativizira načelo valovne teorije o premem sorazmerju med zemljepisnim obsegom jezikovne inovacije in njeno starostjo.

Praslovanščina je na tri makroareale ter znotraj le-teh hkrati že na še manjše geolekte, večje od geolekta hierarhične stopnje jezika (južna slovanščina > zahodna južna slovanščina : vzhodna južna slovanščina; zahodna slovanščina > lehitsčina : lužiščina : češčina-slovaščina; vzhodna slovanščina > severovzhodna vzhodna slovanščina : jugozahodna vzhodna slovanščina) razpadla po starejših nesplošnoslovanskih inovacijah:

psl.	jsl.	vs.	zsl.
zložniški sistem			
* <i>ь</i> , * <i>ѣ</i>	* <i>∅</i>		
* <i>orC</i> , * <i>olC</i>	* <i>raC</i> , * <i>laC</i>		
* <i>orC</i> , * <i>olC</i>	* <i>raC</i> , * <i>laC</i> (+ srsiš.)	* <i>roC</i> , * <i>loC</i>	
* <i>CorC</i> , * <i>ColC</i>	* <i>CraC</i> , * <i>Clac</i>	* <i>CoroC</i> , * <i>ColoC</i>	* <i>Cro/raC</i> , * <i>Clo/laC</i>
* <i>CerC</i> , * <i>CelC</i>	* <i>CrēC</i> , * <i>ClēC</i>	* <i>CereC</i> , * <i>ColoC</i>	* <i>Cre/rēC</i> , * <i>Cle/lēC</i>
* <i>CьrC</i> , * <i>CrьC</i> * <i>CьrC</i> , * <i>CrьC</i>	* <i>Cr̥C</i>	* <i>CerC</i> , * <i>CreC</i> * <i>CorC</i> , * <i>CroC</i>	* <i>Cr̥C</i> , ...
* <i>CьlC</i> , * <i>ClьC</i> * <i>CьlC</i> , * <i>ClьC</i>	* <i>Cl̥C</i>	* <i>ColC</i> , * <i>CleC</i> * <i>ColC</i> , * <i>CloC</i>	* <i>Cl̥C</i> , ...
* <i>i</i> : * <i>y</i>	* <i>i</i>	* <i>i</i> , * <i>y</i>	
* <i>ѣ</i> : * <i>ѣ</i>	Z * <i>o</i> : V * <i>ѣ</i> : * <i>ѣ</i>	* <i>e</i> : * <i>o</i>	* <i>e</i> : * <i>e</i> (slš!)
nezložniški sistem			
* <i>C^E</i> : * <i>C^O</i>	* <i>C</i>	* <i>C'</i> : * <i>C</i>	
* <i>š</i>	* <i>s</i>		* <i>š</i>
* <i>kvě₂</i> , * <i>gvě₂</i>	* <i>cvě₂</i> , * <i>zvě₂</i>		* <i>kvě₂</i> , * <i>gvě₂</i>
* <i>tl</i> , * <i>dl</i>	* <i>l</i>		* <i>tl</i> , * <i>dl</i>
* <i>č</i> , * <i>đ</i>	* <i>č</i> , * <i>ž</i> /* <i>j</i> : * <i>št</i> , * <i>žd</i>	* <i>č</i> , * <i>ž</i>	* <i>c</i> , * <i>z</i>

Oblikovanje treh slovanskih makroarealov

2.2 Oblikovanje južnoslovanskih geolektov

Južna slovanščina je na manjše geolekte razpadla po mlajših nesplošnoslovanskih inovacijah, ki se delijo na splošnojužnoslovanske in nesplošnojužnoslovanske. Južna slovanščina se je najprej razcepila na zahodno in vzhodno južno slovanščino.

2.2.1 Splošnojužnoslovanske inovacije

Splošnojužnoslovanske inovacije so zajele celotno južno slovanščino. Večina od njih je prisotna na širšem ozemlju, kot je južnoslovansko (prim. 2.1):⁹ 1. **splošno-slovansko**: (1) psl. **ōRC* > sl. **RāC* (sln. *rálo*, štok. *rālo*, mak. *pało*, blg. *pało*; sln. *lakomān*, štok. *lakom(an)*, mak. *лаком*, blg. *лаком*); (2) psl. **ь*, **ѣ* > sl. **∅* (sln. *Nemāc*, štok. *Nijemac*, *Nemac*, mak. *немец*, blg. *немец*; Npl sln. *Nemci*, štok. *Nijemci*, *Nemci*, mak. *Немци*, blg. *немци*); 2. **vzhodna in južna : zahodna slovanščina**:

⁹ Kjer to ni posebej navedeno, so za ponazoritev stanja v posameznih geolektih navedeni zgledi iz krovnih knjižnih jezikov.

(1) psl. *ś > jsl. *s (sln. *sed* star., štok. *sijed*, *sed*, mak. *ced*; sln. *vse*, štok. *sve*,¹⁰ mak. *ce*, blg. *всичко*); (2) psl. *kvě₂, *gvě₂ > jsl. *cvě₂, *zvě₂ (sln. *cvet*, štok. *cvijet*, *cvet*, mak. *цвет*, blg. *цвет*; sln. *zvezda*, štok. *zvijezda*, *zvezda*, stmak. *звезда*, mak. *свезда*,¹¹ blg. *звезда*); (3) psl. *tl, *dl > jsl. *l (sln. *šilo*, štok. *šilo*, mak. *шило*, blg. *шило*); 3. **vzhodna in zahodna : južna slovanščina**: (1) psl. *ōRC/*oRC > jsl. *RaC (sln. *rasti*, štok. *rasti*, mak. *сум растел*, blg. *сум расъл*; sln. *lakat*, štok. *lakat*, mak. *лакот*, blg. *лакът*); (2) psl. *C^o : *C^E > jsl. *C (sln. *duša*, štok. *duša*, mak. *душа*, blg. *душа*; sln. *ded*, štok. *djed*, *ded*, mak. *dedo*, blg. *дядо*);¹² (3) psl. *l̥, *r̥, *n̥ : *l^E, *r^E, *n^E > jsl. *l̥, *r̥, *n̥ : *l, *r, *n (sln. *polje*, štok. *polje*, mak. *поле*, blg. *поле*; sln. *lipa*, štok. *lipa*, mak. *луна*, blg. *луна*); (4) psl. *i : *y > jsl. *i (sln. *ti*, štok. *ti*, mak. *mu*, blg. *mu*; sln. *tih*, štok. *tih*, mak. *mux*, blg. *mux*); 4. **južna slovanščina in širše**: psl. *CoRC > jsl. *CRaC (sln. *vrana*, štok. *vrana*, mak. *врана*, blg. *врана*; sln. *glas*, štok. *glas*, mak. *глас*, blg. *глас*); psl. *CeRC > jsl. *CRěC (sln. *breza*, štok. *breza*, mak. *бреза*, blg. *бреза*; sln. *mleko*, štok. *mlijeko*, *mleko*, mak. *млеко*, blg. *мляко*).

Poleg teh starejših popraslovanskih inovacij sta za južno slovanščino značilna še: (1) nastanek zlogotvornih zvočnikov (do katerega je deloma prišlo že v predzgodovinski dobi, deloma je namreč izpričan že v stari cerkveni slovanščini): **psl. *CbRC : *CRbC : *CbRC : *CRbC > jsl. *CR̥C** (psl. *zbrno : *krbst̥ : *k̥rmiti : *dr̥va (> stcsl. *зръно*, *крѣстъ* : *крѣмити*, *дрѣва*) > jsl. *zrno = *kr̥st = *k̥r̥miti = *dr̥va > sln. *zarno*, *k̥rst*, *k̥rmiti*, *d̥rva*, štok. *zrno*, *krst*, *k̥rmiti*, *drvo*, mak. *зрно*, *крст*, *сум крмил*, *дрво*, blg. *зръно*, *крѣст*, *сум к̥рмил*, *д̥рво*; psl. *vbl̥k̥ : *sl̥b̥za : *d̥bl̥g̥b̥ : *bl̥b̥xa (> stcsl. *вѣлкѣ*, *сѣлза* : *дѣлѣ*, *бѣлѣха*) > *v̥lk̥ = *sl̥za = *d̥lg̥ = *bl̥xa > sln. *volk*, *solza*, *dolg*, *bolha*, štok. *vuik*, *suza*, *dug*, *buha*, *buva*, mak. *волк*, *солза*, *долг*, *болва*, blg. *вѣлк*, *сѣлза*, *дѣлг*, *бѣлха*);¹³ (2) sovpad praslavanskih *i, *y (ki se je zgodil v zgodovinski dobi, v stari cerkveni slovanščini ni še izpričan): **psl. *i, *y > jsl. *i** (psl. *tix̥ ‘tih’ : *ty̥ ‘ti’ (> stcsl. *тихѣ* : *ты*) > jsl. *tix̥ = *ti̥ > sln. *tih*, *ti*, štok. *tih*, *ti*, mak. *mux*, *mu*, blg. *mux*, *mu*).

2.2.2 Nesplošnojužnoslovanske inovacije

Nesplošnojužnoslovanske inovacije so zajele samo del južne slovanščine in posledično povzročile njen razpad na več geolektov: (1) **psl. *šč̥, *ž̥ > sln., kajk., čak., Z**

¹⁰ V štokavščini je prišlo do metateze ali premeta *vs ≥ sv (štok. *vas *vsa *vse ≥ sav sva sve). Prvotne oblike se ohranjajo v kajkavščini in ponekod v čakavščini (kajk. *ves vsa vse*, čak. *vas vsa vse*).

¹¹ V makedonščini je prišlo do drugotne sporadične glasovne spremembe *zv ≥ zv̥, kar potrjuje starejše makedonsko gradivo (stmak. *звезда*). Zlitnik *z* v *свезда* torej ni neposredno ohranjen iz praslavanske, temveč je nastal drugotno preko vmesnega *z* (psl. *zv̥ezda > stmak. *звезда* ≥ mak. *свезда*).

¹² Vzhodna bolgarščina deloma izkazuje drugačno stanje (prim. 4.1.2).

¹³ Dvoglasniške zveze stcsl. *рѣ, лѣ* : *рѣ, лѣ* (< psl. *CbRC/*CRbC : *CbRC/*CRbC), ki kažejo na delni sovpad praslavanskih dvoglasniških zvez ter na razlikovanje med sprednjimi in nesprednjimi dvoglasniškimi zvezami, v stari cerkveni slovanščini predstavljajo starejše stanje, medtem ko dvoglasniški zvezi stcsl. *рѣ, лѣ* (< jsl. *CR̥C), ki kažeta na popolni sovpad praslavanskih dvoglasniških zvez v nesprednji dvoglasniški zvezi (pri čemer je torej prišlo je do »otrditve« sprednjih dvoglasniških zvez), predstavljata mlajše stanje.

štok. *šć, *žj/*žǰ : V štok., mak., blg. *št, *žd (psl. *puščati, *drožǰbje > sln., kajk., čak., Z štok. *puščati, *drožǰbje/*drožǰbje : V štok., mak., blg. *puštati, *droždǰbje); (2) **psl.** *VžV > sln., kajk., čak., Z štok. *VrV : V štok., mak., blg. *VžV (psl. *možeši 'moreš' > sln., kajk., čak., Z štok. *moreš* : V štok., mak., blg. *možeš*);¹⁴ (3) **psl.** *t̃, *d̃ > Z jsl. *č̃, *j/*ž̃ : V jsl. *št, *žd (psl. *světa, *međa > Z jsl. *svěća, *meja/*meža : V jsl. *svěšta, *mežda); (4) **psl.** *b̃, *p̃ > Z jsl. *o : V jsl. *b̃, *p̃ (psl. *dъnъ, *pъsъ : *mъxъ, *sъnъ > Z jsl. *dъn, *pъs = *mъx, *sъn : V jsl. *dъn, *pъs : *mъx, *sъn); (5) **psl.** *pl̃, *bl̃, *ml̃, *vl̃ > Z jsl. *pl̃, *bl̃, *ml̃, *vl̃ : V jsl. *pj, *bj, *mj, *vj (psl. *zemla 'zemlja' > Z jsl. *zemla : V jsl. *zemja); (6) **psl.** *l̃^E, *ñ^E > Z jsl. *l̃^E, *ñ^E : V jsl. *l̃^E, *ñ^E (psl. *polē 'polje', Gsg m/n *ńego 'njega' > Z jsl. *polē, *ńego : V jsl. *pole, *nego); (7) **psl.** *e, *q > SZ sln., mak., blg. *e, *q : JV sln. *ä, *ā, kajk. *e, *o, čak., štok. *e, *u (psl. *pětъ, *mqžъ > SZ sln., mak., blg. *pet, *mqž : JV sln. *pāt, *māž, kajk. *pet, *mož, čak., štok. *pet, *muž); (8) **psl.** *ǣ [ä] > SZ sln., mak., blg. *ā : JV sln., kajk., čak., štok. *ē (psl. *lēsъ 'les', *mēsto 'mesto, prostor' > SZ sln., mak., blg. *lās, *māsto : JV sln., kajk., čak., štok. *les, *mēsto).

2.2.3 Zahodna in vzhodna južna slovanščina

Inovacije, ki so južno slovanščino razcepile na zahodno in vzhodno južno slovanščino, so torej: (1) zahodnojužnoslovansko-vzhodnojužnoslovanska dvostranska inovacija: psl. *t̃, *d̃ > Z jsl. *č̃, *j/*ž̃ : V jsl. *št, *žd; (2) zahodnojužnoslovanska enostranska inovacija: psl. *b̃, *p̃ > Z jsl. *o : V jsl. *b̃, *p̃; (3) vzhodnojužnoslovanske enostranske inovacije: (a) psl. *pl̃, *bl̃, *ml̃, *vl̃ > V jsl. *pj, *bj, *mj, *vj : Z jsl. *pl̃, *bl̃, *ml̃, *vl̃; (b) psl. *l̃^E, *ñ^E > V jsl. *l̃^E, *ñ^E : Z jsl. *l̃^E, *ñ^E; (c) izguba kolikostnih nasprotij; (č) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi.

Med zahodno in vzhodno južno slovanščino se nahajata **prehodna geolekta**, ki izkazuje del inovacij zahodne in del inovacij vzhodne južne slovanščine: (1) **torlaščina** (prizrensko-timoška narečna ploskev štokavščine), ki je del zahodne južne slovanščine (tj. štokavščine), ima naslednje vzhodnojužnoslovanske inovacije: (a) psl. *t̃, *d̃ > torl. *št, *žd (≥ *č̃, *ž̃), pri čemer sta bila prvotna odraza *št, *žd, izpričana v zemljepisnih imenih (Prizren: *Небрезюите*, *Селогражде*), podobno kot v makedonščini pod vplivom štokavščine zamenjana z drugotnima odrazoma č̃, ž̃ (Koneski 1965: 71–72; 2001: 59); (b) izguba kolikostnih nasprotij; (c) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi; (2) **severna makedonščina** (severnomakedonska narečna ploskev makedonščine), ki je del vzhodne južne slovanščine (tj. makedonščine), je izvedla naslednjo zahodnojužnoslovansko inovacijo: psl. *b̃ = *p̃ > S mak. o (psl. *dъnъ, *sъnъ > S mak. dъn, sъn).

¹⁴ Rotacizem, tj. glasovna sprememba psl. *VžV > *VrV, pri kateri gre za poseben tip lenizacije (šibitve), in sicer za sonantizacijo (tj. spremembo nezvočnika v zvočnik) (Hock 1991: 81–82), je sporadično izpričana na celotnem južnoslovanskem jezikovnem ozemlju (Cvetko Orešnik 1987–1988). Zelo verjetno je, da gre pri tem prvotno za glasovno spremembo, ki je bila kasneje na vzhodu južne slovanščine odstranjena z izravnjavami v t. i. premenjujočih se okoljih (psl. *ženeto : *doženeto > jsl. *žene : *dorene), toda se sporadično ohranila v t. i. nepremenjujočih se okoljih (psl. *ježe, *dože > jsl. *jere : *dore) (Greenberg 1999). Izgolaša *more* : *može* poteka po štokavskem jezikovnem ozemlju (Ivić 2001: 22).

3 Zahodna južna slovanščina

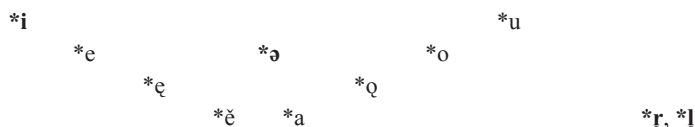
Zahodnojužnoslovanski geolekti so nastali po zahodnojužnoslovanskih inovacijah.

3.1 Zahodnojužnoslovanske inovacije

Zahodnojužnoslovanske inovacije se delijo na splošnozahodnojužnoslovanske in nesplošnozahodnojužnoslovanske.

3.1.1 Splošnozahodnojužnoslovanske inovacije

Zahodno južno slovanščino v razmerju do vzhodne južne slovanščine določajo: (1) psl. **f*, **d* > Z jsl. **č*, **j*/**ž*; (2) psl. **b*, **g* > Z jsl. **g*; (3) psl. **pl*, **bl*, **ml*, **vl* > Z jsl. **pl*, **bl*, **ml*, **vl*; (4) psl. **l^E*, **n^E* > Z jsl. **l^E*, **n^E*; (5) ohranitev kolikostnih nasprotij; (6) odsotnost pregibalno-oblikoskladenjskih balkanizmov. Zahodna južna slovanščina je po splošnozahodnojužnoslovanskih glasovnih spremembah (absolutnokronološko ok. 1000) imela naslednje zložnike:

3.1.2 Nesplošnozahodnojužnoslovanske inovacije

Ozemeljsko bolj razširjene nesplošnozahodnojužnoslovanske inovacije, pomembne za členitev zahodne južne slovanščine na posamezne geolekte, razvrščene glede na zemljepisni obseg in relativno kronologijo, so: (1) psl. **VžV* > sln., kajk., čak., Z štok. **VrV* : V štok. **VžV*; (2) psl. **f*, **d* > sln., SZ kajk. *ć*, *j* > *č*, *j* : JZ kajk., čak. *ć*, *j* : V kajk., štok. *ć*, *ž* > *č*, *ž* (psl. **světa*, **meda* > sln. *sveća*, *meja*, nar. *sveća*, SZ kajk. *svěća*, *meja*, JZ kajk. *svěća*, *meja*, čak. *svića*, *meja* : V kajk. *svěća*, *meža*, štok. *svijeća/sveća*, *međa*); (3) psl. **šč*, **žž* > sln., kajk., čak., Z štok. *šč*, *žž* (> *šč*, *žž* : **šč*, **žj* : **šč*, **žž* : **š*, **ž*) : V štok. **št*, **žd* (psl. **puščati*, **drožžvje* > sln. *puščati*, *drožje*, nar. *puščati*, *drožže*, kajk. *puščati*, *drožje/drožže*, čak. *puščati*, *drožje*, Z štok. *puščati*, *drožde* : V štok. *puštati*, *drožde*); (4) psl. **e*, **o* > SZ sln., mak., blg. **e*, **o* : JV sln. **ä*, **ā*, kajk. **e*, **o*, čak., štok. **e*, **u* (psl. **pęb*, **męb* > SZ sln. **pęt*, **mę* : JV sln. **pät*, **māž*, kajk. **pet*, **mōž*, čak., štok. **pet*, **muž*); (5) psl. **ě* [ä] > SZ sln. **ä* : JV sln., kajk., čak., štok. **e* (psl. **lěsь*, **město* > SZ sln. **läs*, **mästo* : JV sln., kajk., čak., štok. **lēs*, **mēsto*). Po teh spremembah so se v (zahodni) južni slovanščini izoblikovali manjši geolekti.

Te inovacije pa niso izoblikovale samo posameznih zahodnojužnoslovanskih geolektov, ampak so jih tudi notranje razčlenile (severozahodna : jugovzhodna slovenščina; severozahodna : jugozahodna : vzhodna kajkavščina; zahodna : vzhodna štokavščina). Kljub neenotnim izhodiščem nekaterih od teh geolektov pa je nadaljnje konvergentno spreminjanje povežalo nekatere v izhodišču genetolingvistično heterogene areale in jih izoblikovalo v kompaktne geolekte.

3.2 Zahodnojužnoslovanska jezika

Zahodna južna slovanščina se notranje deli na slovenščino in osrednjo južno slovanščino (hr. *srednjojužnoslavenski jezik*).

3.2.1 Slovenščina

Slovenščina ima naslednji model lingvogeneze: divergentno izhodišče (severoza- hodna : jugovzhodna slovenščina) in konvergentno spreminjanje.

Divergentno izhodišče slovenščine predstavljata prvotno dva slovenska makroarela, tj. severozahodna in jugovzhodna slovenščina, ki sta bila posledica različnih smeri naselitve Slovanov na poznejši alpskoslovanski prostor (zgodnejši naselitveni val s severovzhoda okrog leta 550, poznejši naselitveni val okrog leta 585 z jugovzhoda) ter se kaže v prvotnih nesplošnoslovanskih razlikah, ki vsaj v začetku severozahodno slovenščino vežejo na zahodnoslovanski, jugovzhodno slovenščino pa na južnoslovanski jezikovni prostor. Prvotne razlike v slovenščini so naslednje: (a) psl. **tl/*dl* > SZ sln. **tl/*dl* : JV sln. **l* (psl. **pletb/*pletla* 'pletel/pletla', **kradlb/*kradla* 'kradel/kradla', **šidlo* > SZ sln. **pletal/*pletla*, **kradal/*kradla*, **šidlo* : JV sln. **plel/*plela*, **kral/*krala*, **šilo*); (b) psl. **vy-*, **jbz-* 'iz-' > SZ sln. **vy-* : JV sln. **jbz-* (psl. **vybŕati/*jbzŕati* 'izbrati' > SZ sln. **vybrati* : JV sln. **jbzbrati*); (c) psl. **ę*, **q* > SZ sln. **ę*, **q* : JV sln. **e*, **o* (psl. **pętb*, **mqęb* > SZ sln. **pet*, **mqę* : JV sln. **pät*, **mąž*); (č) psl. **ě* [ä] > SZ sln. **ä* : JV sln. **ę* (psl. **lęsb*, **męsto* > SZ sln. **lās*, **māsto* : JV sln. **lēs*, **męsto*) (Rigler 1963: 28–31; Logar 1974).

Konvergentno spreminjanje slovenščine je potekalo v okviru splošnoslovenskih inovacij, do katerih je prišlo v obdobju od konca 10. do konca 12. stoletja in ki so genetolingvistično različna geolekta povezale v celoto. Splošnoslovenske inovacije, ki so slovenščino zamejile znotraj zahodne južne slovanščine in so zato definicijske lastnosti slovenščine, so: (a) naglasni pomik tipa psl. **ōko* > sln. **okō*, tj. splošnoslovanski pomik naglasa s praslovanskega dolgega in kratkega starocirkumfleksiranega zložnika v popraslovanskih dvo- in večzložnicah (10./11. stoletje) (psl. **mēsō* 'meso', **prōso* 'proso', **kōkošb* 'kokoš' > sln. **mēsō*, **prosō*, **kokōš* : osr. jsl. **mēso*, **prōso*, **kōkoš*); (b) naglasni umik tipa psl. **dušā* > sln. **dūša*, tj. splošnoslovanski umik naglasa s popraslovanskega odprtega in zaprtega kratkega (akutiranega) končnega (tj. praslovanskega kratkega ali popraslovanskega skrajšanega praslovanskega dolgega) zložnika na popraslovansko (neskrajšano) prednaglasno dolžino (12. stoletje) (psl. **dušā* 'duša', **vinō* 'vino', **zakōnb* 'zakon' > sln. **dūša*, **vīno*, **zākon* : osr. jsl. **dūšā*, **vīnō*, **zākōn*); (c) vpliv samoglasniške kolikosti na samoglasniško kakovost ter vpliv naglasnega mesta na samoglasniško kolikost (Ramovševa »glavna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma«), katerega posledici sta: (č) udvoglašenje praslovanskih **ě*, **o* v slovenskih dolгих zlogih: sln. **ě*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo* : JV sln. **ei*, **ou* (sln. **svēt* 'svetloba, svet', **bōs* 'bos' > SZ sln. **sviet*, **buos* : JV sln. **sveit*, **bous*) (12./13. stoletje); (d) skrajšava nena- glašenih dolгих zložnikov (po naglasnem umiku tipa psl. **dušā* > sln. **dūša*) (psl. **zakōni* 'zakoni', **moltīti* 'mlatiti', **pisāti* 'pisati' > sln. **zakōni*, **mlatiti*, **pisati* : osr. jsl. **zākōni*, **mlātīti*, **pīsāti*) (Ramovš 1950, 1951).

Nāštete splošnoslovenske inovacije so slovenščino od preostalega dela zahodne južne slovanščine zamejile kot kompakten geolekt, kar pomeni, da je

slovenščino v razmerju do osrednje južne slovanščine genetolingvistično mogoče definirati po naslednjem načelu: **slovenske inovacije na obrobju zahodnojužno-slovanskega areala kot definicijska lastnost geolekta na obrobju tega areala**. Hkrati pa je različna intenzivnost ene od splošnoslovenskih inovacij, in sicer težnja vpliva naglasnega mesta na samoglasniško kolikost in vpliva samoglasniške kolikosti na samoglasniško kakovost, povzročila tudi njegovo notranjo cepitev na manjše areale. Prisotnost oz. odsotnost in čas daljšanja tipa sln. **kráva* 'krava' > **kráva*, tj. daljšanja izhodiščnoslovenskih kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjem besednem zlogu (psl. **brātŭ* 'brat', Gsg **brāta*, **čěsta* 'cesta, pot', **kōža* 'koža', **dolīna* 'dolina', **věděti* 'vedeti' > sln. **brāt*, Gsg **brāta*, **čěsta*, **kōža*, **dolīna*, **věděti*), ter a-jevsko oz. e-jevsko vokalizacija zahodnojužnoslovanskega polglasnika v slovenskih dolгих zlogih (psl. **dǣnъ*, **mѣxъ* > sln. **dān*, **māx*) ter (v zahodni in južni slovenščini) zgodaj, v severni slovenščini pozno podaljšanega) kratkega polglasnika v nezadnjih besednih zlogih (psl. **pǣsŭjъ* 'pasji' > sln. **pāsji*) sta slovenščino nadalje razdelili na štiri makroareale: (a) zahodna in južna slovenščina pozna zgodnje daljšanje (13.–14. stoletje) (Z in J sln. **brāt* **brāta*, **čěsta*, **kōža*, **dolīna*, **věděti*) ter a-jevsko vokalizacijo dolgega in zgodaj podaljšanega polglasnika (Z in J sln. **dān*, **māx*, **pāsji*); (b) severna slovenščina izkazuje pozno daljšanje samo v predzadnjih zlogih (16. stoletje) (S sln. **brāt* **brāta*, **čěsta*, **kōža*, **dolīna*, **věděti*) ter e-jevsko vokalizacijo dolgega in pozno podaljšanega polglasnika (S sln. **dēn*, **mēx*, **pēsji*); (c) vzhodna slovenščina daljšanja nima (V sln. **brāt* **brāta*, **čěsta*, **kōža*, **dolīna*, **věděti*) in pozna e-jevsko vokalizacijo dolgega polglasnika (V sln. **dēn*, **mēx*, **pāsji*) (Ramovš 1950; Rigler 1963).

3.2.2 Osrednja južna slovanščina

Za razliko od slovenščine pa osrednja južna slovanščina skupnih inovacij, ki bi jo povezale v enoten geolekt, ne pozna, kar pomeni, da jo je potrebno v odnosu do slovenščine genetolingvistično opredeliti po naslednjem načelu: **izostanek slovenskih inovacij v središču zahodnojužnoslovanskega areala kot definicijska lastnost geolekta v središču tega areala**.¹⁵ Osrednjo južno slovanščino kot celoto torej lahko definirano samo kot zahodnojužnoslovanski geolekt, ki ne izkazuje splošnoslovenskih inovacij. Edina inovacija, ki bi lahko bila **splošnoosrednjejužnoslovanska** in hkrati nesplošnoslovenska, je sovpad odrazov praslovanskih **e*, **e* v položaju ne za trdonebnikom (prim. 3.2.2.2.1): **psl. **e* = **e* > osr. jsl. **e*** (psl. **pětъ*, **glědati* 'gledati', **ledъ* 'led', **žena* 'žena' > osr. jsl. *pet*, *gledati*, *led*, *žena*).

Nadaljnje inovacije na osrednjejužnoslovanskem ozemlju so izoblikovale posamezne geolekte in njihove podgeolekte. **Nesplošnoosrednjejužnoslovanske** spremembe (v večini po ok. 1200) so: (a) psl. **ǣ* > čak., SZ in JZ kajk. **j* : V kajk., štok. **ž* (psl. **međa* > čak., SZ in JZ kajk. *meja*, V kajk., štok. *meža*); (b) jsl. **o* = **l* > kajk. **o* : čak.-štok. **u* (psl. **mōžъ*, **vŭlkъ* > kajk. *mōž*, *vok* : čak.-štok. *muž*, *vuk*);

¹⁵ »Kako srednjojužnoslavenski nema kakvih zajedničkih inovacija, a od slovenskoga ga odvajaju arhaizmi (npr. slovenski ima progresivnu metataksu starih inicijalnih silaznih akcenata, a hrvatski nema), sledio bi zaključak da termin srednjojužnoslavenski nema genetolingvistički smisao« (Lisac 2009b: 261).

(c) Z jsl. *ə > kajk. *ę : čak.-štok. *a (psl. *dьnъ, *pьsъ, *mьxъ, *sьnъ > kajk. *dēn*, *pēs*, *mēh*, *sēn* : čak.-štok. *dan*, *pas*, *mah*, *san*),¹⁶ (č) psl. *ě > kajk., čak., štok. *ę (od ok. 1300) (*a* v posameznih primerih: psl. *orěxъ 'oreh' > štok. *orah*, psl. *gnězdo 'gnezdo' > čak. *njazlo*).

3.2.2.1 Kajkavščina

Kajkavščina ima naslednji model lingvogeneze: divergentno izhodišče (severozahodna : jugozahodna : vzhodna kajkavščina) in konvergentno spreminjanje.

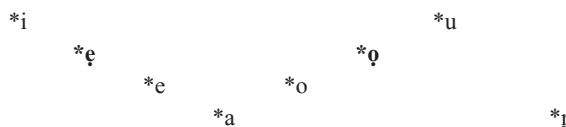
Divergentno izhodišče kajkavščine se kaže v prvotnih treh makroarealih, tj. severozahodna, jugozahodna in vzhodna kajkavščina, ki so najverjetneje posledica širjenja inovacij na kajkavsko območje z različnih arealov zahodne južne slovanščine, pri čemer kaže severozahodna kajkavščina večjo povezanost s slovenščino, jugozahodna kajkavščina s čakavščino ter vzhodna kajkavščina s štokavščino. Prvotna razlika se kaže v odrazih praslovanskih trdonebnikov *ī, *đ: psl. *ī, *đ > SZ kajk. *č*, *j* : JZ kajk. *ć*, *j* : V kajk. *č*, *ž* (psl. *noībъ, *meda > SZ kajk. *noč*, *meja*, JZ kajk. *noč*, *meja*, V kajk. *noč*, *meža*) (Belić 1929).

Konvergentno spreminjanje kajkavščine je potekalo v okviru splošnokajkavskih inovacij. V kroatistični zgodovinskojezikoslovni in narečjeslovni literaturi se kot splošnokajkavske inovacije, ki kajkavščino razmejujejo od slovenskega in od ostalega dela osrednjejužnoslovanskega jezika ter so torej njene definicijske lastnosti, navajajo naslednji pojavi (Lončarić 1996: 32): (1) »**osnovna kajkavska akcentuacija**«, tj. izhodiščni splošnokajkavski naglasni sistem, za katero sta značilni dve inovaciji: (a) nastanek popraslovanskega novega cirkumfleksa iz praslovanskega starega akuta, in sicer predvsem v značilnih oblikotvornih in besedotvornih oblikah znotraj praslovanskega naglasnega tipa a, ter posledično; (b) analoške podaljšave praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov v pregibalnih in besedotvornih oblikah, ki v praslovanskem naglasnem tipu a izkazujejo odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa; opisani inovaciji kajkavščino razmejujeta predvsem v razmerju do čakavščine in štokavščine ter manj v razmerju do slovenščine, saj se diasistema razlikujeta v številu oblikotvornih in besedotvornih oblik z analoškimi podaljšavami praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov: samokajkavski naglasni spremembi, ki zajameta samo kajkavščino, ne pa tudi slovenščine, ter kajkavščino tako razmejujeta od slovenščine, sta: (a) analoška podaljšava praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov v nekaterih besedotvornih kategorijah brez metatonije (psl. *dòbrъbъ '(ta) dobri', *sèdmъbъ 'sedmi', *zelènъbъ '(ta) zeleni', *visòkъbъ '(ta) visoki'; *zèlъbъ 'zelje', *snòpъbъ 'snopje', *žènъskъbъ 'ženski', *kòzъbъbъ 'kozji' > popsl. *dòbri, *sèdmi, *zelèni, *visòki; *zèlje, *snòpje, *žènski, *kòzji > kajk. *dòbri, *sèdmi, *zelèni, *visòki; *zèlje, *snòpje, *žènski, *kòzji :

¹⁶ Na čakavsko-štokavskem jezikovnem ozemlju se glede odraza Z jsl. *ə > čak.-štok. *a pojavljajo trije narečni otoki z izostankom inovacije, in sicer: (1) Z jsl. *ə > ponekod čakavsko *e*, *o*; (2) Z jsl. *ə > zetsko-južnosandžaško (tudi zetsko-sjeniško, zetsko-lovčeško) *ä*; (3) Z jsl. *ə > torlaško (prizrensko-timoško) *ə* (Oblak 1894: 174–175, 170–172; Ivić 2001: 213, 147–148; 1958: 10; Finka 1971: 18; Greenberg 1998: 102–103).

sl. *dòbri, *sèdmi, *zelèni, *visòki; *zèlje, *snòpje, *žènski, *kòzji) oz. z metatoni-
 nijo (psl. *kòža 'koža', Npl *trgòvci 'trgovci', Lsg *na potòku 'na potoku' > **kajk.**
 *kòža, Npl *trgòvci, Lsg *na potòku : sl. *kòža, Npl *trgòvci, Lsg *na potòku; (b)
 umik naglasa v tipu psl. *nestì 'nesti' > **kajk.** *nèsti : sl. *nesti);¹⁷ (2) sovpad zahod-
 nojužnoslovanskih *ě in *ǫ v vseh položajih ne glede na kolikost: **Z jsl.** *ě = *ǫ >
kajk. *e (≠ psl. *e = *ě > kajk. *e); ta inovacija kajkavščino razmejuje v razmerju
 do slovenščine ter čakavščine in štokavščine; (3) sovpad zahodnojužnoslovanskih
 *ǫ in *ǫ̆ v vseh položajih ne glede na kolikost ter poseben fonološki status njunega
 odraza: **Z jsl.** *ǫ = *ǫ̆ > **kajk.** *ǫ (≠ psl. *o, *u > kajk. *o, *u); pozneje lahko na
 posameznih območjih prihaja do fonemskih sovpadov Z jsl. *ǫ = *ǫ̆ = *o ali Z jsl.
 *ǫ = *ǫ̆ = *u; ta inovacija kajkavščino razmejuje v razmerju do slovenščine ter ča-
 kavščine in štokavščine. Naštete značilnosti veljajo za večino sodobnih kajkavskih
 govorov.¹⁸

Izhodiščni kajkavski zložniški sistem se je po splošnokajkavskih samoglasni-
 škah inovacijah glasil takole (Ivić 1958: 8; Lukežić 2012: 184–186):

Prikazane inovacije kajkavščino nedvomno razmejujejo kot enega od samostojnih
 geolektov zahodne oz. osrednje južne slovanščine. V razmerju do osrednje južne
 slovanščine jo je genetolingvistično mogoče definirati po naslednjem načelu: **kaj-**
kavske inovacije na obrobju osrednjejužnoslovanskega areala kot definicijska
lastnost geolekta na obrobju tega areala. Dejstvo, da jo predvsem ena od defini-
 cijskih lastnosti, tj. »osnovna kajkavska akcentuacija«, tesno povezuje s slovenšči-
 no, je zemljepisnojezikoslovno gledano **prehodni geolekt** med slovenščino na eni
 ter čakavščino in štokavščino na drugi strani.

3.2.2.2 Čakavščina in štokavščina

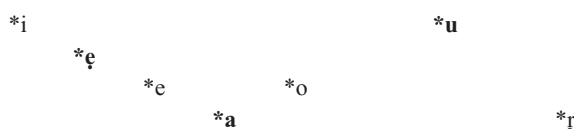
Čakavščino in štokavščino ločita od kajkavščine tile dve značilnosti: (1) **čakavsko-**
štokavski naglasni sistem, ki je za razliko od slovenskega in kajkavskega bolj
 arhaičen, saj ne pozna popraslovanskega novega cirkumfleksa in analoško podalj-
 šanega praslavskega novega akuta na kračini v tolikšnem številu pregibalnih

¹⁷ Na pomembnost izoglose psl. *nestì > sl. *nesti : kajk. *nèsti pri zamejevanju slovenšči-
 ne od kajkavščine me je opozoril Mate Kapović, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

¹⁸ Obstajajo pa tudi govori, ki ene ali več teh značilnosti ne izkazujejo (naglasne posebno-
 sti imajo spodnjesotelski in prigorski govori; sovпада Z jsl. *ě = *ǫ in Z jsl. *ǫ = *ǫ̆ pa
 izostajata v nekaterih zahodnih medmurskih ter nekaterih zagorskih in goranskih govo-
 rih). Genetolingvistično razmerje med slovenščino in kajkavščino ter genetolingvistična
 klasifikacija »kajkavskih« govorov z izostankom definicijskih lastnosti kajkavščine sta
 natančneje obravnavana v Šekli 2013.

in besedotvornih oblik kot ostala zahodnojužnoslovanska geolekta; (2) ohranitev posebnega fonološkega statusa odraza praslovanskega **ě* ne glede na njegovo kolikost: **psl.** **ě* > **čak.-štok.** **e* ($\neq$ psl. **e* = **e* > čak.-štok. **e*); (3) sovpad zahodnojužnoslovanskega **ǫ* z odrazom praslovanskega **a* v vseh položajih ne glede na njegovo kolikost: **Z jsl.** **ǫ* = **a* > **štok.-kajk.** **a*; (4) **Z jsl.** **q* = **l* = **u* > **čak.-štok.** **u*, tj. sovpad zahodnojužnoslovanskih **q* in **l* z odrazom praslovanskega **u* v vseh položajih ne glede na njegovo kolikost, pri čemer torlaščina izkazuje izostanek te inovacije.

Izhodiščni čakavsko-štokavski zložniški sistem se je po čakavsko-štokavskih samoglasniških inovacijah glasil takole (psl. **ě* > čak.-štok. **e*; psl. **a*, Z jsl. **ǫ* > čak.-štok. **a*; Z jsl. **u*, **q*, **l* = > čak.-štok. **u*) (Ivić 1958: 8; Lukežić 2012: 181–182):

3.2.2.2.1 Čakavščina

Čakavščina po večini pozna samo inovacije, ki jo povezujejo bodisi s kajkavščino bodisi z (zahodno) štokavščino (Ivić 1963: 31). Značilnosti čakavščine so: (1) psl. **šč*, **žž* > čak. *šč*, *žž*, psl. **VžV* > čak. *VrV*, kar jo povezuje z zahodno štokavščino ter s kajkavščino in slovenščino; (2) psl. **t*, **d* > čak. *ć*, *j*, kar jo povezuje s kajkavščino in slovenščino; (3) Z jsl. **ǫ* > čak. *a*, Z jsl. **q* = **l* = **u* > čak. *u*, kar jo povezuje s štokavščino; (4) psl. **ě* > čak. **e* > SZ čak. *e* (psl. **světo* 'svetloba, svet', **grěxъ* 'greh' > SZ čak. *svet*, *greh*), sr. čak. *e/i* po pravilu Jakubinskega in Meyerja (*svet*, *grih*), JV čak. *i* (*svit*, *grih*), lastovsko čak. *je* (*svjet*, *grjeh*). Edina samočakavska in hkrati nekajkavska in neštokavska značilnost je *a*-jevski odraz praslovanskega **e* v položaju za (čakavskimi) trdonebniki: **psl.** **C'e* > **čak.** **C'a* (psl. **početi* 'začeti', **žěda* 'žeja', **jězykъ* 'jezik', **kleti* 'kleti, prisegati' > čak. *počati*, *žaja*, *jazik*, *klati*) (Finka 1971: 17; Moguš 1977: 35–36). V razmerju do osrednje južne slovanščine je čakavščino genetolingvistično mogoče definirati predvsem po temle načelu: **izostanek kajkavskih in štokavskih inovacij na obrobju osrednjejužnoslovanskega areala** kot definicijska lastnost geolekta na obrobju tega areala.

3.2.2.2.2 Štokavščina

Štokavščina ima naslednji model lingvogeneze: divergentno izhodišče, skupne inovacije, ki so širše od štokavskih, ter težnje konvergentnega spreminjanja.

Divergentno izhodišče štokavščine je vidno v prvotnih dveh makroarealih, to sta zahodna in vzhodna štokavščina, s tem da kaže zahodna štokavščina večjo povezanost s slovenščino, kajkavščino in čakavščino ter vzhodna štokavščina z

vzhodno južno slovanščino. Razliki med obema geolektoma sta: (1) psl. *šč, *žž > Z štok. *šč, žž*: V štok. *št, žd*; (2) psl. *VžV > Z štok. *VrV*: V štok. *VžV*.

Splošnoštokavske inovacije, ki zajemajo ozemlje, širše od štokavskega, so: (1) psl. **ī*, **ǣ* > štok. *ī, ǣ*, kar je značilno tudi za vzhodno kajkavščino; (2) Z jsl. **ǫ* > štok. *a*, Z jsl. **ǫ* = **ī* = **u* > štok. *u*, kar je značilno tudi za čakavščino; (3) psl. **ě* > štok. **ę* > *ę* sporadično (»govori s nezamjenjenim jatom«: *svět, děd*), Z štok. *i* (mlajše ikavsko narečje: *svit, did*), *ije/je* (vzhodnobosensko narečje: *svijet, djed*), *e* (slavonsko narečje: *svet, ded*), V štok. *ije/je* v južnem delu (vzhodnohercegovoško, zetsko-južnosandžaško narečje: *svijet, djed/děd*), *e* v vzhodnem delu (šumadijsko-vojvodinsko, smederevsko-vršaško, kosovsko-resavsko narečje: *svet, ded*).

Težnje konvergentnega spreminjanja štokavščine niso zajele vsega štokavskega jezikovnega ozemlja, ampak le njegov središčni del (Brozović 1987: 11–12). Tovrstne težnje so: (1) sovpad odraza praslovanskega novega akuta na dolžini z odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini (psl. **Ů* > nespl. štok. *Ů*: psl. **klǫčь* 'ključ', **junākъ* 'mlad mož, junak' > štok. *kljūč, junāk* > *kljūč, junāk*); (2) »novoštokavski« umik naglasa s štokavskega kratkega ali dolgega cirkumflekstiranega zloga (psl. **golǫ* 'glava', **sestrǫ* 'sestra', **narōdъ* 'ljudstvo', **potōkъ* 'potok', **jezъkъ* 'jezik'; **junākъ*; **pytāla* '(je) vprašala', **lopāta* 'lopata'; **neprǫvda* 'neresnica', **děvōjka* 'deklica' > štštok. *glāvā, sestrā, nārōd, potōk, jezīk; junāk; pītāla, lopāta; neprāvda, d(j)evōjka* > nštštok. *glāva, sestra, pōtok, nārōd, jēzik; jūnāk; pītāla, lōpata; nēprāvda, d(j)ēvōjka*); (3) sinkretizem, tj. oblikovno poenostavljanje sklanjatve (psl. Dpl **ženamъ*, Lpl **ženaxъ*, Ipl **ženami* (DIdu **ženama*) > štštok. *ženam*, Lpl *ženah*, Ipl *ženami* → nštštok. Dpl *ženama*, Lpl *ženama*, Ipl *ženama*), ki je ozemeljsko povezan z novoštokavskim naglasnim umikom.

Štokavska narečja je glede na naglasne značilnosti mogoče razdeliti v naslednje skupine (od najbolj arhaične do najbolj inovativne):¹⁹ (1) prisotnost posebnega odraza praslovanskega novega akuta na dolžini in neizvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **slavonsko** narečje (krajevni govori zahodno od Osijeka: *glāvā, sestrā, nārōd, potōk, jezīk*; Gsg *glāvē, sestrē*; Isg *glāvōm, sestrōm; kljūč, junāk; pītāla, lopāta; neprāvda, devōjka, živīmo* (Ivić 1994: 269–271); (2) odsotnost posebnega odraza praslovanskega novega akuta na dolžini in neizvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **zetsko-južnosandžaško** narečje (govor kraja Piperi: *glāvā, sestrā, nārōd, potōk, jezīk*; Gsg *glāvē, sestrē*; Isg *glāvōm, sestrōm; kljūč, junāk; pītāla, lopāta; neprāvda, devōjka, živīmo* (Ivić 1994: 191–192); (3) delna izvedenost novoštokavskega naglasnega umika: (a) **kosovsko-resavsko** narečje izkazuje umik naglasa z odprtega in zaprtega zadnjega kratkega cirkumflekstiranega zloga na dolgi prednaglasni samoglasnik z metatonijo in na kratki prednaglasni samo-

¹⁹ Za vsako štokavko narečje je prikazan genetsko in posledično tipološko najbolj reprezentativen naglasni sistem, kar pa še ne pomeni, da obravnavano narečje ne pozna govorov z drugačnimi naglasnimi sistemi. Zgledi iz posameznih govorov so v korist njihove medsebojne primerljivosti »standardizirani«, tj. narejeni na osnovi v narečjeslovni literaturi dostopnih naglasoslovnih opisov in leksikalno poenoteni.

glasnik z metatakso (govor kraja Kasidol pri Požarevcu: *gláva, sěstra, národ, pòtok, jězik*; Gsg *glāvě, sestrě*; Isg *glāvôm, sestrôm*; *kljûč, junâk; pītāla, lopāta; neprāvda, đevōjka, živîmo* (Ivić 1994: 214–215)); (b) **smederevsko-vršaško** narečje ima umik naglasa z odprtega in zaprtega zadnjega kratkega cirkumflektiranega zloga na dolgi prednaglasni samoglasnik z metatonijo in na kratki prednaglasni samoglasnik z metatakso ali metatonijo: *gláva, sěstra/sěstra, národ, pòtok/pòtok, jězik/jězik*; Gsg *glāvě, sestrě*; Isg *glāvôm, sestrôm*; *kljûč, junâk; pītāla, lopāta; neprāvda, đevōjka, živîmo*; (c) **vzhodnobosensko** narečje pozna umik naglasa z zadnjega in nezadnjega kratkega cirkumflektiranega zloga na dolgi in kratki prednaglasni samoglasnik z metatonijo (govor kraja Kreševo: *gláva, sěstra, národ, jězik*; *Sāvě* Gsg, *djecě* Gsg, *glāvôm* Isg, *djecôm*; *pītala, lōpata, tīpîmo, djevōjka*); (4) popolna izvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **vzhodnohercegovo** narečje (osnova ijekavske knjižne štokavščine), **šumadijsko-vojvodinsko** narečje (osnova ekavske knjižne štokavščine), **mlajše ikavsko** narečje (*gláva, sěstra, národ, pòtok, jězik*; Gsg *glāvě, sestrě*, Isg *glāvôm, sestrôm*; *kljûč, jùnâk; pītala, lōpata; nēprāvda, djěvōjka/đevōjka/divōjka, živîmo* (Ivić 1994: 129–130, 159–161, 178)).

Posledično se tako znotraj zahodne kot vzhodne štokavščine pojavljata skupno inovativno središče (zahodna štokavščina: mlajše ikavsko narečje, vzhodnobosensko; vzhodna štokavščina: vzhodnohercegovo, šumadijsko-vojvodinsko, kosovsko-resavsko, smederevsko-vršaško narečje) ter arhaično obrobje (zahodna štokavščina: slavonsko narečje; vzhodna štokavščina: zetsko-južnosandžaško narečje; torlaščina). V razmerju do ostalih geolektov osrednje južne slovanščine je štokavščino genetolingvistično pogojno mogoče definirati po naslednjem načelu: **štokavske inovacije v središču osrednjejužnoslovanskega areala** kot definicijske lastnosti geolekta v središču tega areala, pri čemer je potrebno računati z ozemljsko precej obsežnimi arhaičnimi narečnimi otoki s popolnim oz. delnim izostankom novoštokavskih inovacij na obrobjih tako zahodne kot vzhodne štokavščine.

Torlaščina (prizrensko-timoška narečna ploskev štokavščine) izkazuje izostanek ene stare zahodnojužnoslovanske (psl. $*\acute{t}, *d > \text{Z jsl. } *\acute{c}, *\acute{z}/*j$) in nekaterih starejših štokavskih (Z jsl. $*a > \text{štok. } a$; Z jsl. $*o = *l = *u > \text{štok. } *u$) ter prisotnost nekaterih mlajših vzhodnojužnoslovanskih inovacij. Značilnosti torlaščine torej so: (1) (vzhodno)štokavske: (a) psl. $*šč, *žž > \text{torl. } *št, *žd \geq \acute{c}, \acute{d}$ (prim. 2.2.3); (b) psl. $*VžV > \text{torl. } VžV$; (c) Z jsl. $*a > \text{torl. } a$; (č) psl. $*o = *u > \text{torl. } u$; (d) psl. $*ě > \text{štok. } *e > \text{torl. } e$; (2) odsotnost štokavskih značilnosti: Z jsl. $*a > \text{torl. } \acute{a}$; jsl. $*l > \text{tor. } *l > l/\acute{a}l/lu$;²⁰ (3) vzhodnojužnoslovanske inovacije: (a) izguba kolikostnih nasprotij; (b) pregi-balno-oblikoskladenjski balkanizmi. Torlaščina je torej podobno kot severna makedonščina **prehodni geolekt** med vzhodno štokavščino in vzhodno južno slovanščino.

²⁰ Odrzi južnoslovanskega $*l$ v torlaščini se v smeri od zahoda proti vzhod spreminjajo od »bolj štokavskih« do »bolj vzhodnojužnoslovanskih«, pri čemer nobeno torlaško narečje ne pozna doslednega štokavskega odraza (jsl. $*l > \text{štok. } u$): (1) prizrensko-južnomoravsko narečje (zahodna torlaščina): jsl. $*l > u$ običajno, *ul* v položaju za zobnikoma *d, s* (*dlug, sluza, slunce*); (2) svrljiško-zaplanjsko narečje (osrednja torlaščina): jsl. $*l > l\acute{a}$ običajno, *lu* v položaju za ustničniki (*bua, vuk, muzem, puni*); (3) timoško-lužniško narečje (vzhodna torlaščina): lužniški govori: jsl. $*l > l\acute{a}/l$ (*slance/slnce*); timoški govori: jsl. $*l > l$ (*vľk, jabľka, pľn, sľza*) (Ivić 2001: 148).

4 Vzhodna južna slovanščina

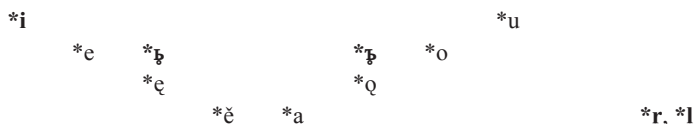
Vzhodnojužnoslovanski geolekti so nastali po vzhodnojužnoslovanskih inovacijah.

4.1 Vzhodnojužnoslovanske inovacije

Vzhodnojužnoslovanske inovacije se delijo na splošnovzhodnojužnoslovanske in nesplošnovzhodnojužnoslovanske.

4.1.1 Splošnovzhodnojužnoslovanske inovacije

Vzhodno južno slovanščino v razmerju do zahodne južne slovanščine določajo: (1) psl. **t*, **d* > V jsl. **št*, **žd* : Z jsl. **č*, **ž*/**j*; (2) psl. **pl*, **bl*, **ml*, **vl* > V jsl. **pj*, **bj*, **mj*, **vj*; (3) psl. **l^E*, **n^E* > V jsl. **l^E*, **n^E*; (4) psl. **b*, **p* > V jsl. **b*, **p*, in sicer psl. **b* > V jsl. *e* (psl. **dъnъ* > V jsl. *den*); (5) izguba kolikostnih nasprotij; (6) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi.²¹ Vzhodna južna slovanščina je po splošnovzhodnojužnoslovanskih glasovnih spremembah (absolutnokronološko ok. 1000) imela naslednje zloznike:

Dvofonemski odrazi praslovanskih trdonebnikov **t*, **d* so bili prvotno najverjetneje značilni za torlaško in celotno vzhodnojužnoslovansko jezikovno ozemlje, o čemer pričajo zemljepisna imena v torlaškem (prim. 2.2.3) in osrednjemakedonskem (**Krivogađane* > Prilep *Кривогаџани*, **Bъrđane* > Kičevo *Брѣдани*) prostoru (Koneski 1965: 71–72; 2001: 59). V makedonskih in bolgarskih krajevnih govorih se sicer pojavljajo različni dvofonemski in enofonemski odrazi (psl. **t*/**d* > *šč/žž*, *št/žd*, *šk/žg*, *k/g*, *t/d*, *č/ž*, *š/ž*), pri čemer naj bi bili enofonemski odrazi tipa *k/č*, *g/ž* drugotni, na večji del makedonskega jezikovnega ozemlja naj bi se razširili iz štokavščine, na kar posredno kažejo: (1) dvojni odrazi praslovanskih trdonebnikov v makedonščini (psl. **moib* ‘moč’, **pomoib* ‘pomoč’, **pređa* ‘preja’, **kradьba* ‘kraja’ > knj. mak. *моќ* : *помощ*, *преја* : *кражба*); (2) zemljepisna razširjenost odrazov: enofonemski odrazi so značilni za večji del, dvofonemski odrazi pa le za jugozahodno in jugovzhodno obrobje (Ohrid, Korča/Korčë, Kostur/Καστοριά; Solun/Θεσσαλονίκη) makedonskega jezikovnega ozemlja (Mirčev 1978: 155–156; Koneski 1965: 69–74; 2001: 58–62; Haralampiev 2001: 81–83; BDA 2001: 211–218).

Izguba praslovanskega epentetičnega *l* je sporadično dokumentirana v že starocerkvenoslovanskih spomenikih (stsl. *корабѣль*, *ѡвѣлникъ* > *корабѣль*, *ѡвѣникъ*),

²¹ Stara cerkvena slovanščina ciril-metodovskega obdobja (863–885) od značilnih vzhodnojužnoslovanskih inovacij izkazuje samo glasovno spremembo psl. **t*, **d* > V jsl. **št*, **žd* (= psl. **šč*, **žž* > V štok., V jsl. **št*, **žd*) ter je genetolingvistično gledano zgodnja vzhodna južna slovanščina.

manj pogosta je v spomenikih ohridske in bolj pogosta v spomenikih preslavske književne šole (Mirčev 1958: 152–153; Koneski 1965: 55; 2001: 55; Haralampiev 2001: 84). Na torlaško-makedonsko-bolgarskem jezikovnem ozemlju se od zahoda proti vzhodu pojavljajo naslednji odrazi: psl. **zeml'a* > *zeml'a*, *zemn'a*, *zemja*, *zem'a* (BDA 2001: 172)²² (knj. mak. *земја* [zemja], knj. blg. *земля* [zem'a]).

V večini vzhodne južne slovanščine je prišlo tudi do raznosnjenja praslovanskih nosnih samoglasnikov **ę*, **ǫ*, pri čemer se na njenem obrobju pojavljajo narečni otoki z ohranjeno nosnostjo (Korča/Korčë, Kostur/Καστοριά; Suho/Σοχός, Visoka/Όσσα) (BDA 2001: 83, 79). Enoten odraz ima v govorih z raznosnjenjem praslovanski sprednji nosnik: psl. **ę* > *e* (psl. **pętb* > V jsl. *pet*).

4.1.2 Nesplošnovzhodnojužnoslovanske inovacije

Najznačilnejše nesplošnovzhodnojužnoslovanske inovacije poleg drugotnih odrazov praslovanskih **f*, **d* so (prikazani so samo najbolj razširjeni odrazi): (1) psl. **ĕC* > *e* : 'ä, 'a (psl. **xlěbъ* 'kruh' > *xleb* : *xl'äb*, *xl'ab*); (2) psl. **ǫ* > *o* : *ə* (psl. **sъnъ* > *son*, *sən*); (3) psl. **ǫ* > *u* : *a* : *ə* (psl. **zǫbъ* 'zob' > *zub*, *zab*, *zəb*); (4) jsl. **ǫ* > *ǫ* : *rə* : *ər* (psl. **zъrno* > *zъno*, *zrəno*, *zərno*), jsl. **l̥* > *u* : *ol* : *l̥*, *lə*, *əl* (psl. **vьlkъ* > *vuk*, *volk*, *v̥lk*, *v̥lək*, *v̥əlk*); (5) jsl. **čr* > *cř*, *cər*, *cřə* : *čer*, *čər*, *čřə* (psl. **čьrнъ* 'črn' > *cřn*, *cären*, *cřən*, *čeren*, *čären*, *čřən*); (6) psl. **x* > *θ*, *v* : *x* (psl. **xytrъ* 'hiter' > *itər*, *xitər*; psl. **suxa* 'suha' > *suva*, *suxa*; psl. **straxъ* 'strah' > *strav*, *strax*); (7) psl. **-ń* > *-ń* : *-n* (psl. **końbъ* 'konj' > *koń*, *kon*); (8) fonologizacija trdo : mehko v soglasniškem sistemu (nastanek mehkostne korelacije): psl. **CE* > **CE* : **C'E* (psl. **dьnъ* > *den*, *d'en*) (BDA 2001: 92, 59, 79, 190–199, 200–203, 219, 204–210, 156, 155); (9) praslovansko prosto naglasno mesto > stalno : prosto naglasno mesto. Iz vzhodne južne slovanščine so po naštetih inovacijah nastali manjši geolekti, pri čemer pozneje ni opaziti izrazitejših teženj konvergentnega spreminjanja.

4.2 Vzhodnojužnoslovanska jezika

Genetolingvistično gledano je ostro mejo med makedonščino in bolgarščino zelo težko potegniti, saj izoglose najznačilnejših nesplošnovzhodnojužnoslovanskih inovacij ne potekajo v snopu,²³ med zahodno makedonščino in vzhodno bolgarščino namreč obstajajo prehodni geolekti. To dejstvo onemogoča jasno notranjo delitev vzhodne južne slovanščine na geolekte hierarhične stopnje jezika. Kljub povedanemu pa je dejstvo, da »makedonski« del vzhodne južne slovanščine izkazuje inovacije, ki v »bolgarskem« delu vzhodne južne slovanščine niso znane. Te inovacije so avtohtone in alohtone, tj. razširile so se s sosednjega (vzhodno)štokavskega jezikovnega ozemlja. Prav te inovacije bi torej lahko bile osnova za notranjo členitev vzhodne južne slovanščine. Navadno se navaja, da je najbolj razširjena makedonska

²² Odrzi tipa V jsl. *zemn'a* so najverjetneje drugotni (**zemja* > *zemn'a*) (tipološka vzporednica je znana iz češčine: psl. **město* > češ. **mjesto* > *město*), areal *zemn'a* pa predstavlja prehod med arealom *zeml'a* in arealom *zemja/zem'a*.

²³ »[M]ak. govori za seto vreme predstavuvale eden takov континуум со буг. и срп. govori што денеска не е можно да се посочи никаква поизразита граница меѓу овие јазици од јужнослов. група« (Koneski 2001: 2).

inovacija psl. **ǫ > o* (Koneski 1965: 31; 2001: 30; Vidoeski 1974: 33; Marković 2001: 13). Manjši ozemeljski obseg imajo drugotni enofonemski odrazi praslovanskih **ǫ, *ǫ̆*, ki imajo za posledico drugotno razločevanje med odrazi praslovanskih **ǫ, *ǫ̆* na eni strani in praslovanskih **šč, *žž* na drugi. Inovacija sega v »staromakedonsko« oz. »starobolgarsko« obdobje (do 15. stoletja) in je ozemeljsko strnjena, zato bi tudi lahko bila merilo za razmejevanje makedonščine od bolgarščine.

4.2.1 Makedonščina

Makedonščina bi torej lahko bila vzhodna južna slovanščina z *o*-jevskim odrazom praslovanskega **ǫ* ter drugotnim razlikovanjem **ǫ, *ǫ̆* : **šč, *žž*, pri čemer sta glede na slednjo značilnost zanjo značilna narečna otoka na jugozahodu in jugovzhodu (Ohrid, Korča/Korčë, Kostur/Καστοριά; Solun/Θεσσαλονίκη). Makedonščina torej znotraj vzhodne južne slovanščine izkazuje predvsem naslednji inovaciji: (1) psl. **ǫ > mak. o* (psl. **ънъ > mak. con*); (2) psl. **ǫ, *ǫ̆ > V jsl. *št, *žd ≥ mak. /t/ /š(t), /d/žž(d)* (psl. **moŭb, *pomoŭb, *prěda, *kradьba > mak. моѡ, помоѡи, прѣѡа, краѡѡа*) : psl. **šč, *žž > mak. št, žd* (psl. **puščalь > mak. пуштал*). V razmerju do bolgarščine bi jo zato pogojno lahko opredelili po naslednjem načelu: **makedonske inovacije na obrobju vzhodnojužnoslovanskega areala** kot definicijske lastnosti geolekta na obrobju tega areala.

Severna makedonščina (severnomakedonska narečna ploskev makedonščine) izkazuje prisotnost zahodnojužnoslovanskih in (vzhodno)štokavskih inovacij: (1) zahodnojužnoslovanska inovacija: psl. **ǫ = *ǫ > Z jsl. *ǫ > S mak. ѡ* (psl. **дънъ, *ънъ > S mak. дѡн, сѡн*); (2) (vzhodno)štokavska inovacija: psl. **ǫ > S mak. u* (psl. **zъbi ‘zobje’, *rъka ‘roka’ > S mak. zubi, ruка*); (3) odsotnost vzhodnojužnoslovanskih inovacij: (a) jsl. **l > S mak. u* (psl. **vьlkъ, *kьlkъ ‘kolk’ > S mak. vuk, kuk*), *lu* v položaju za zobniki (psl. **dьlgo ‘dolgo’, *slьza ‘solza’, *tьlče(tь) ‘(on/ona) tolče’ > S mak. dlugo, sluzа, tluče*); (b) psl. **l̥ > S mak. l̥* (psl. **poľe > S mak. poľe*); (4) vzhodnojužnoslovanski inovaciji: (a) izguba kolikostnih nasprotij; (b) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi (Vidoeski 1999: 160; Marković 2001: 26). Severna makedonščina je podobno kot torlaščina torej **prehodni geolekt** med vzhodno štokavščino in vzhodno južno slovanščino.

4.2.2 Bolgarščina

Bolgarščina bi torej lahko bila vzhodna južna slovanščina brez *o*-jevskega odraza praslovanskega **ǫ* (psl. **ънъ > blg. сѡн*) ter brez razlikovanja med odrazi praslovanskih **ǫ, *ǫ̆* : **šč, *žž* (psl. **moŭb, *pomoŭb, *prěda, *kradьba > blg. моѡи, помѡи, прѣѡа, краѡѡа = psl. *šč, *žž > blg. št, žd* (psl. **puščalь, *drožъje > blg. пуштал, дрождѡ*). V razmerju do makedonščine bi jo lahko opredelili po naslednjem načelu: **izostanek makedonskih inovacij v središču vzhodnojužnoslovanskega areala** kot definicijska lastnost geolekta v središču tega areala.

4.2.3 Knjižna makedonščina in knjižna bolgarščina

Vzhodnojužnoslovanska knjižna jezika izkazujeta tako rekoč maksimalno stopnjo diferenciacije, saj je ogranskoidiomska osnova knjižne makedonščine zahodna makedonščina, knjižne bolgarščine pa severovzhodna bolgarščina. Knjižna

makedonščina in knjižna bolgarščina izkazujeta naslednje genetolingvistično relevantne značilnosti: 1. skupne značilnosti: (1) psl. *šč, *žž > št, žd (knj. mak. *сум нуштал*, knj. blg. *съм нуцал*); (2) psl. *pí, *bí, *mí, *ví > knj. mak. *pj, bj, mj, vj*, knj. blg. *p', b', m', v'* (knj. mak. *земја*, knj. blg. *земя*); (3) psl. *l^E, *n^E > l^E, n^E (knj. mak. *поле, него*, knj. blg. *поле, него*); (4) psl. *ǵ > e (knj. mak. *ден*, knj. blg. *ден*); (5) psl. *ǵ > e (knj. mak. *нет*, knj. blg. *нет*); (6) izguba kolikostnih nasprotij; (7) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi; 2. razlikovalne značilnosti: (1) psl. *ǵ > knj. mak. *o* : knj. blg. *ǵ* (knj. mak. *сон* : knj. blg. *сън*); (2) psl. *ǵ > knj. mak. *a* : knj. blg. *ǵ* (knj. mak. *заб* : knj. blg. *зъб*); (3) psl. *ǵ > knj. mak. *e* : knj. blg. *'a, e* (knj. mak. *пена, неделя* : knj. blg. *пѣна, неделя*); (4) jsl. *ǵ > knj. mak. *r* : knj. blg. *ѣрC, рѣCC* (knj. mak. *зрно, прст* : knj. blg. *зърно, прѣст*), jsl. *ǵ > knj. mak. *ol* : knj. blg. *ǵlC, lǵCC* (knj. mak. *волк, сонце* : knj. blg. *вѣлк, слѣнце*); (5) jsl. *ǵ > knj. mak. *cr* : knj. blg. *čer* (knj. mak. *црн* : knj. blg. *черен*); (6) psl. *ǵ > Z mak. **ǵ* > knj. mak. *ja* : knj. blg. *e* (knj. mak. *јазик* : knj. blg. *език*); (7) psl. *ǵ, *ǵ > knj. mak. *k/š(t), g/ž(d)* : knj. blg. *š(t), ž(d)* (knj. mak. *ноќ* : *помош, меѓа* : *кражба* : knj. blg. *нощ, помош, межда, кражба*); (8) psl. *x > knj. mak. *ǵ, v, x* : knj. blg. *x* (knj. mak. *итар, мува, тух* : knj. blg. *хитѣр, муха, тух*); (9) psl. *ǵ > knj. mak. *-n* (psl. **koń* > knj. mak. *коњ* : knj. blg. *кон*); (10) stalno naglasno mesto na predpredzadnjem zlogu v knjižni makedonščini : prosto naglasno mesto v knjižni bolgarščini.

Zložniški sistem zahodne (in posledično knjižne) makedonščine vsebuje naslednje zložnike (psl. *e, *ǵ, *ǵ, *ǵ > Z mak. *e*; psl. *a, *ǵ > Z mak. *a*; psl. *o, *ǵ, jsl. *ǵ > Z mak. *o* (+ *l*)):

i		u
e		
	a	*ǵ

Zložniški sistem vzhodne (in posledično knjižne) bolgarščine v naglašanih zlogih vsebuje naslednje zložnike (psl. *e, *ǵ, *ǵ, *ǵ/*ǵC/*ǵCE > V blg. *e*; psl. *a, *ǵC > V blg. *(')a*; psl. *ǵ, *ǵ, jsl. *ǵ, *ǵ > V blg. *(r, l +) ǵ* (+ *r, l*)):

i		u
e	ǵ	o
	a	

5 Sklep

Južna slovanščina se je iz praslovanščine izoblikovala po popraslovanskih inovacijah, ki se glede na zemljepisni obseg (in relativno kronologijo) delijo na: (1) splošnoslovanski inovaciji: (a) psl. *ǵRC > sl. *RǵC; (b) psl. *ǵ, *ǵ > sl. *ǵ; (2) južnoslovansko-vzhodnoslovanske inovacije: (a) psl. *ǵ > jsl., vsl. *ǵ; (b) psl. *kvǵ₂, *gvǵ₂ > jsl., vsl. *cvǵ₂, *zvǵ₂; (c) psl. *tl, *dl > jsl., vsl. *l; (3) južnoslovanske (in širše) inovacije: (a) psl. *ǵRC/*ǵRC > jsl., srsłš. *RǵC/*RaC; (b) psl. *CoRC >

jsl., češ.-slš. *CRaC; psl. *CeRC > jsl., češ.-slš. *CRěC; (c) psl. *CbRC : *CRbC : *CbRC : *CRbC > jsl. *CṘC; (č) psl. *i : *y > jsl. *i. Z naštetimi inovacijami nastalo južno slovanščino so na zahodno in vzhodno južno slovanščino razcepili tele inovacije: (1) zahodnojužnoslovansko-vzhodnojužnoslovanska dvostranska inovacija: psl. *f, *d > Z jsl. *č, */*ž : V jsl. *št, *žd; (2) zahodnojužnoslovanska enostranska inovacija: psl. *b, *b > Z jsl. *ə : V jsl. *b, *b; (3) vzhodnojužnoslovanske enostranske inovacije: (a) psl. *pl, *bl, *ml, *vl > V jsl. *pj, *bj, *mj, *vj : Z jsl. *pl, *bl, *ml, *vl; (b) psl. *l^E, *n^E > V jsl. *l^E, *n^E : Z jsl. *l^E, *n^E; (c) izguba kolikostnih nasprotij; (č) pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi. Med zahodno in vzhodno južno slovanščino se nahajata prehodna geolekta, ki izkazujeta del inovacij zahodne in del inovacij vzhodne južne slovanščine: (1) **torlaščina**, ki je del zahodne južne slovanščine (tj. štokavščine), ima naslednje vzhodnojužnoslovanske inovacije: psl. *f, *d > torl. *št, *žd (≥ č, ž), izguba kolikostnih nasprotij, pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi; (2) **severna makedonščina**, ki je del vzhodne južne slovanščine (tj. makedonščine), je izvedla naslednjo zahodnojužnoslovansko inovacijo: psl. *b = *b > S mak. ə.

Iz zahodne južne slovanščine so po starejših nesplošno zahodnojužnoslovanskih inovacijah nastali manjši geolekti (severozahodna in jugovzhodna slovenščina; severozahodna, jugozahodna in vzhodna kajkavščina; čakavščina; zahodna in vzhodna štokavščina; torlaščina). To so bila divergentna izhodišča, iz katerih sta se pozneje v okviru konvergentnega spreminjanja oblikovali slovenščina in osrednja južna slovanščina, jezikovno mejo med katerima je mogoče potegniti na osnovi inovacij v slovenščini.

Slovenščina ima v razmerju do osrednje južne slovanščine naslednje inovacije (definijske lastnosti): (1) naglasni pomik tipa psl. *mēso, *prōso, *kōkoš > sln. *mēsō, *prosō, *kokōš (10./11. stoletje) : osr. jsl. *mēso, *prōso, *kōkoš; (2) naglasni umik tipa psl. *dušā, *vinō, *zakōn > sln. *dūša, *vīno, *zākon (12. stoletje) : osr. jsl. *dūšā, *vīnō, *zākōn; (3) vpliv samoglasniške kolikosti na samoglasniško kakovost ter vpliv naglasnega mesta na samoglasniško kolikost (Ramovševa »glavna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma«), katerega posledici sta: (4) udvoglašanje tipa sln. *lēs, *bōs > SZ sln. *lies, *buos : JV sln. *lejš, *boys (12./13. stoletje); (5) skrajšava nenaglašanih dolgih zložnikov: psl. *zakōni, *mōltīti, *pīsāti > sln. *zakōni, *mlatīti, *pisāti : osr. jsl. *zakōni, *mlātīti, *pīsāti. Slovenščino je znotraj zahodne južne slovanščine mogoče definirati po naslednjem načelu: slovenske inovacije na obrobju zahodnojužnoslovanskega areala kot definijske lastnosti geolekta na obrobju tega areala.

Osrednja južna slovanščina v razmerju do slovenščine izkazuje samo eno inovacijo (definijsko lastnost), in sicer psl. *e = *e > osr. jsl. *e (psl. *pētъ, *glēdati, *ledъ, *žena > osr. jsl. pet, gledati, led, žena), zato jo je znotraj zahodne južne slovanščine mogoče opredeliti predvsem po naslednjem načelu: izostanek slovenskih inovacij v središču zahodnojužnoslovanskega areala kot definijska lastnost geolekta v središču tega areala. Osrednja južna slovanščina se notranje deli na kajkavščino ter čakavščino-štokavščino.

Kajkavščina je prehodni geolekt med slovenščino in osrednjo južno slovanščino (skupni slovensko-kajkavski inovaciji sta popraslovanski novi cirkumfleks

in posledično analoške podaljšave nekaterih praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov) ter pozna v razmerju do slovenščine in osrednje južne slovanščine naslednje inovacije (definijske lastnosti): (1) analoške podaljšave tipa psł. **dòbrъbъ*, **zèlbejъ*; **kòža*, Npl **tŕgòvъci*, Lsg **na potòku*; **nesti* > kajk. **dòbri*, **zèlje*; **kòža*, Npl **tŕgòvci*, Lsg **na potòku*; **nèsti* : sln. **dòbri*, **zèlje*; **kòža*, Npl **tŕgòvci*, Lsg **na potòku*; **nesti*; (2) Z jsl. **ě = *ə* > kajk. **ę* (≠ psł. **e = *ę* > kajk. **e*); (3) Z jsl. **ǫ = *ǐ* > kajk. **ǫ* (≠ psł. **o*, **u* > kajk. **o*, **u*). Znotraj osrednje južne slovanščine jo je mogoče razmejiti po naslednjem načelu: kajkavske inovacije na obrobju osrednjejužnoslovanskega areala kot definijske lastnosti geolekta na obrobju tega areala.

Čakavščina-štokavščina se v razmerju do kajkavščine razmejujeta z naslednjimi inovacijami: (1) psł. **ě* > čak.-štok. **ę* (≠ psł. **e = *ę* > čak.-štok. **e*); (2) Z jsl. **ə = *a* > čak.-štok. **a*; (3) Z jsl. **ǫ = *ǐ = *u* > čak.-štok. **u*. Čakavščina v razmerju do kajkavščine in štokavščine pozna samo eno inovacijo (definijsko lastnost), in sicer psł. **C'ę* > čak. **C'a* (psł. **početi*, **žeda*, **językъ*, **kłeti* > čak. *počati*, *žaja*, *jazik*, *klati*), zato jo znotraj osrednje južne slovanščine mogoče definirati predvsem po naslednjem načelu: izostanek kajkavskih in štokavskih inovacij na obrobju osrednjejužnoslovanskega areala kot definijska lastnost geolekta na obrobju tega areala. Štokavščina je izvedla nekatere ozemeljsko zelo široko razširjene inovacije, ki pa kljub temu niso zajele celotnega štokavskega jezikovnega ozemlja: (1) psł. **klúčъ*, **junākъ* > štok. *ključ*, *junāk* > *ključ*, *junāk*; (2) »novoštokavski« naglasni umik tipa psł. **golvā*, **sestrā*, **naròdъ*, **potòkъ*, **językъ*; **junākъ*; **pytāla*, **lopāta*; **neprāvda*, **děvōjka* > štštok. *glāvā*, *sestrā*, *nāròd*, *potòk*, *jezik*; *junāk*; *pītāla*, *lopāta*; *neprāvda*, *d(j)evōjka* > nštštok. *glāva*, *sēstra*, *pòtok*, *nàrod*, *jèzik*; *jùnāk*; *pītala*, *lòpata*; *nèprāvda*, *d(j)èvōjka*; (3) sinkretizem, tj. oblikovno poenostavljanje sklanjatve: psł. Dpl **ženamъ*, Lpl **ženaxъ*, Ipl **ženami*, DIdu **ženama* > štštok. *ženam*, Lpl *ženah*, Ipl *ženami* → nštštok. Dpl *ženama*, Lpl *ženama*, Ipl *ženama*. Štokavščina ima posledično inovativno »novoštokavsko« središče in arhaično »staroštokavsko« obrobje, ki ga sestavlja več narečnih otokov. V odnosu do ostalih geolektov osrednje južne slovanščine je štokavščino pogojno mogoče opredeliti po naslednjem načelu: štokavske inovacije v središču osrednjejužnoslovanskega areala kot definijske lastnosti geolekta v središču tega areala.

Iz vzhodne južne slovanščine so po nesplošnovzhodnojužnoslovanskih inovacijah nastali manjši geolekti, pri čemer pozneje ni opaziti izrazitejših teženj konvergentnega spreminjanja. Jezikovno mejo med makedonščino in bolgarščino je zato težko določiti, saj se izoglose najznačilnejših nesplošnovzhodnojužnoslovanskih inovacij (odrazi psł./jsl. **ě*, **ǫ*, **ǫ*, **ǐ*, **čŕ*, **x*, **-ń*, **CE*; naglasno mesto) ne pokrivajo. Kljub temu dejstvu pa se zdi, da je bilo inovativno središče, na katerem se pojavljajo inovacije večjega zemljepisnega obsega, na (zahodno)makedonskem jezikovnem ozemlju.

Makedonščina v razmerju do bolgarščine izkazuje naslednji inovaciji: (1) psł. **ǫ* > mak. *o* (psł. **sъnъ* > mak. *сон*); (2) psł. **í*, **ǵ* > V jsl. **št*, **žd* ≥ mak. *í/k/š(t)*, *ǵ/g/ž(d)* (psł. **moľbъ*, **pomoľbъ*, **prěda*, **kŕadъba* > mak. *моќ*, *помош*, *нреџа*, *кражба*) (do zamenjave prvotnih odrazov **št*, **žd* z drugotnimi odrazi *í/k*, *ǵ/g* je najverjetneje prišlo s širitvijo inovacije z (vzhodno)štokavskega jezikovnega ozemlja) : psł. **šč*, **žž* > mak. *št*, *žd* (psł. **puščaľbъ* > mak. *nyumal*). Medtem ko je

prva inovacija zajela vse makedonsko jezikovno ozemlje, druga inovacija ni dosegla njegovega jugozahodnega in jugovzhodnega obrobja. Makedonščino bi znotraj vzhodne južne slovanščine pogojno lahko opredelili po naslednjem načelu: makedonske inovacije na obrobju vzhodnojužnoslovanskega areala kot definicijske lastnosti geolekta na obrobju tega areala.

Bolgarščina nima lastnih inovacij, ki bi zajele celotno bolgarsko jezikovno ozemlje, zato bi jo posledično znotraj vzhodne južne slovanščine lahko definirali po naslednjem načelu: izostanek makedonskih inovacij v središču vzhodnojužnoslovanskega areala kot definicijska lastnost geolekta v središču tega areala (psl. **сънъ* > blg. *сън*; ps. **тоѣъ*, **помоѣъ*, **прѣда*, **кѣдѣба* > blg. *мощ*, *помощ*, *прежда*, *кражба* = ps. **пушчалъ*, **дрожъље* > blg. *нушал*, *дрожеду*).

Literatura

- BDA 2001 = *Български диалектен атлас: обобщаващ том I–III: фонетика, акцентология, лексика*, София, 2001.
- Brozović 1960 = Dalibor Brozović, O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Zagreb) 3 (1960), 68–88.
- Brozović 1963 = Dalibor Brozović, O rekonstrukciji predmigracionog mazaika hrvatskosrpskih dijalekata, *Filologija* (Zagreb) 4 (1963), 45–56.
- Brozović 1963/64 = Dalibor Brozović, O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dialektologije, osobito o klasifikaciji dijalekata, *Jezik* (Zagreb) 11 (1963/64), 53–60.
- Brozović 1970 = Dalibor Brozović, *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb: Matica hrvatska, 1970.
- Brozović 1978 = Dalibor Brozović, Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978, 9–83.
- Brozović 1984–1985 = Dalibor Brozović, Srpskohrvatski jezik kao genetolingvistički, tipološki i sociolingvistički fenomen, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* (Zagreb) 27–28 (1984–1985), 99–105.
- Brozović 2005 = Dalibor Brozović, O odnosu jezikoslovne teorije i jezikoslovne terminologije, 4. *međunarodni leksikološko-leksikografski skup: jezikoslovno nazivlje – dijalekatna leksikografija*, Zagreb, 2005, 23. (Zbornik povzetkov.)
- Brozović – Ivić 1988 = Dalibor Brozović – Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1988.
- Cvetko Orešnik 1987–1988 = Varja Cvetko Orešnik, Zum Rhotacismus im Südslawischen, *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 13–14 (1987–1988), 433–446.
- Finka 1971 = Božidar Finka, Čakavsko narječje, *Čakavska rič* (Split) 1 (1971), 11–71.

- FO 1981 = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić idr., Sarajevo: ANUBiH, 1981.
- Greenberg 1998 = Marc L. Greenberg, Vatroslav Oblak and Early Innovations in the South Slavic Vocalic Systems, v: *Vatroslav Oblak: mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998 (Obdobja 17), 101–110.
- Greenberg 1999 = Marc L. Greenberg, Multiple Causation in the Spread and Reversal of a Sound Change: Rhotacism in South Slavic. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2 (1999), 63–76.
- Greenberg 2000 = Marc L. Greenberg, *A Historical Phonology of the Slovene Language*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2000.
- Greenberg 2002 = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.
- Haralampiev 2001 = Иван Харалампиев Haralampiev, *Историческа граматика на българския език*, Велико Търново: Фабер.
- Hock 1991 = Hans Henrich Hock, *Principles of historical linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ²1991.
- Ivanov 1994 = Йордан Иванов, *Българска диалектология*, Пловдив, 1994.
- Ivić 1958 = Павле Ивић, Основные пути развития сербохорватского вокализма, *Вопросы языкознания* 7 (1958), št. 1, 3–20.
- Ivić 1961–1962 = Pavle Ivić, Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezične oblasti, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4–5 (1961–1962), 117–130.
- Ivić 1963 = Pavle Ivić, O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata, *Књижевност и jezik* 10 (1963), 25–37.
- Ivić 1966 = Pavle Ivić, Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe, *Orbis scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*, München, 1966, 375–383.
- Ivić 1968 = Pavle Ivić, Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima, *Zeitschrift für Linguistik* 11 (1968), 57–69.
- Ivić 1994 = Павле Ивић, *Српскохрватски дијалекти: њихова структура и развој 1: описна разматрањ и штокавско наречје*, с немачког превела Павица Мразовић, v: Павле Ивић, *Целокупна дела III*, редактор издања Милорад Радовановић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994. (Ponatis dela: Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, Haag, 1958.)
- Ivić 2001 = Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*, приредио Драгољуб Петровић, v: Павле Ивић, *Целокупна дела II*, редактор издања Милорад Радовановић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001. (Ponatis dela Pavle Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1956.)
- Ivšić 1936 = Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 48 (1936), 47–88. (Ponatisa: 1996, 2012)

- Ivšić 1937 = Stjepan Ivšić, Osnovna kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574), v: *Zbornik u čast A. Belića*, Beograd, 1937, 183–195.
- Koneski 1965 = Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Кочо Рацин, 1965 (²1967, ³1981).
- Koneski 2001 = Блаже Конески, *Историска фонологија на македонскиот јазик*, ред. Људмил Спасов, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2001.
- Lisac 2003 = Josip Lisac, 2003: *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb, 2003.
- Lisac 2009a = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Zagreb, 2009.
- Lisac 2009b = Josip Lisac, 2009: Hrvatska narječja u srednjem vijeku, *Povijest hrvatskoga jezika 1: srednji vijek*, Zagreb, 2009, 261–281.
- Logar 1974 = Tine Logar, Pregled zgodovine slovenskega jezika, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 9* (1974), 103–113. (Ponatis v: Logar 1996: 331–336.)
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja: besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²1993 (Cicero).
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Institut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996.
- Lončarić 1996 = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Lukežić 2012 = Iva Lukežić, *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1: fonologija*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Rijeka: Filozofski fakultet – Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2012.
- Marković 2001 = Марјан Марковиќ, *Дијалектологија на македонскиот јазик 1*, Скопје: Филолошки факултет »Блаже Конески«, 2001.
- Menac-Mihalić – Celinić 2012 = Mira Menac-Mihalić – Anita Celinić, *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije*, Zagreb: Knjigra, 2012.
- Mirčev 1978 = Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София: Хаука и изкуство, ³1978 (¹1958, ²1963).
- Moguš 1977 = Milan Moguš, *Čakavsko narječje: fonologija*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Moguš 1993 = Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: Globus, 1993 (²2005).
- Moguš 2010 = Milan Moguš, *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 2010.
- Oblak 1894 = Vatroslav Oblak, Die Halbvokale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen, *Archiv für slavische Philologie* 16 (1894), 153–197.
- Pedersen 1931 = Holger Pedersen, *Linguistic Science in the nineteenth Century: Methods and Results*, Cambridge, 1931. (Ponatis: *The Discovery of the Language: Linguistic Science in the nineteenth Century*, Cambridge, 1952.)
- Peco 1985a = Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Naučna knjiga, ³1985.
- Peco 1985b = Asim Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd: Naučna knjiga, ³1985.

- Ramovš 1932 = Fran Ramovš, Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen, *Mélanges de Philologie offerts à M. J. J. Mikkola* = *Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Ser. B XXVII*, Helsinki, 1932, 218–238.
- Ramovš 1936 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana, 1936 (²1995).
- Ramovš 1950 = Fran Ramovš, Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija* 3 (1950), št. 1–2, 16–23.
- Ramovš 1951 = Fran Ramovš, Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma, *Slavistična revija* 4 (1951), št. 1–2, 1–9.
- Rigler 1963 = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14 (1963), št. 1–4, 25–78.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: ZRC SAZU.
- Smole 2000 = Vera Smole, 2000: *Zgodovinska slovnica in dialektologija II: narečne skupine*, Ljubljana. (Rokopis.)
- Stojkov 1962 = Стойко Стойков, *Българска диалектология*, София, 1962 (²1968, ³1993).
- Šekli 2004 = Matej Šekli, Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine), v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2004 (Obdobja 22), 41–58.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009 (Obdobja 26), 291–318.
- Šekli 2013 = Matej Šekli, Zemljepisnojezikoskovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9 (2013), 3–53.
- Vidoeski 1974 = Божидар Видоески, Етапи во дијалектната диференцијација на македонскиот јазик, *Предавања, VII семинар* (1974), 18–25. Ponatis v: Видоески 1998: 33–38.
- Vidoeski 1998 = Божидар Видоески, *Диалектите на македонскиот јазик 1*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998.
- Vidoeski 1999a = Божидар Видоески, *Диалектите на македонскиот јазик 2*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999.
- Vidoeski 1999b = Божидар Видоески, *Диалектите на македонскиот јазик 3*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999.
- Vidoeski 2000 = Божидар Видоески, *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2000.

Genetic Linguistic Classification of the Slavic Languages

Summary

South Slavic (SSL) developed from Proto-Slavic (PSl.) through post-Proto-Slavic innovations, which are divided as follows according to their geographical spread (and relative chronology): (1) Common-Slavic (Sl.) innovations: (a) PSl. **ǝRC* > Sl. **RǝC*; (b) PSl. **ǝ*, **ǝ* > Sl. **ǝ*; (2) South Slavic and East Slavic (ESL) innovations: (a) PSl. **ś* > SSL-ESL. **s*; (b) PSl. **kvě₂*, **gvě₂* > SSL-ESL. **cvě₂*, **zvě₂*; (c) PSl. **tl*, **dl* > SSL-ESL. **l*; (3) South Slavic (and wider) innovations: (a) PSl. **ǝRC*/**oRC* > SSL, Central Slovak **RǝC*/**RaC*; (b) PSl. **CoRC* > SSL, Czech-Slovak **CRaC*; PSl. **CeRC* > SSL, Czech-Slovak **CRěC*; (c) PSl. **CbRC* vs. **CRbC* vs. **CbRC* vs. **CRbC* > SSL. **CRĕC*; (d) PSl. **i* vs. **y* > SSL. **i*. South Slavic, formed by these innovations, was further fragmented into West South Slavic (W SSL) and East South Slavic (E SSL) by the following innovations: (1) West South Slavic and East South Slavic bilateral innovation: PSl. **t̑*, **d̑* > W SSL. **č*, **j*/**ž* : E SSL. **št*, **žd*; (2) West South Slavic unilateral innovation: PSl. **ǝ*, **ǝ* > W SSL. **ə* : E SSL. **ǝ*, **ǝ*; (3) East South Slavic unilateral innovations: (a) PSl. **p̑l̑*, **b̑l̑*, **m̑l̑*, **v̑l̑* > E SSL. **pj*, **bj*, **mj*, **vj* : W SSL. **pl̑*, **bl̑*, **ml̑*, **vl̑*; (b) PSl. **l̑E* > E SSL. **l̑E* : W SSL. **l̑E*; (c) loss of quantitative oppositions; (d) flexional-morphosyntactic Balkanisms. Between West and East South Slavic there are two transitional geolects that display partially West South Slavic and partially East South Slavic innovations: (1) **Torlak Štokavian** (Serbian *торлачки дијалекат*), which is part of West South Slavic (i.e., Štokavian), has the following East South Slavic innovations: PSl. **t̑*, **d̑* > Torlak **št*, **žd* ($\geq \acute{c}$, $\acute{ž}$), loss of quantitative oppositions, and flexional-morphosyntactic Balkanisms; (2) **North Macedonian** (Macedonian *северни говор*), which is part of East South Slavic (i.e., Macedonian), carried out the following West South Slavic innovation: PSl. **ǝ* = **ǝ* > North Mac. *ə*.

From West South Slavic, smaller geolects (i.e., Northwest and Southeast Slovenian, Northwest, Southwest, and East Kajkavian, West and East Štokavian, and Torlak Štokavian) arose after innovations not part of Common West South Slavic. These were divergent starting points, from which later, through convergent development, Slovenian (Sln.) and Central South Slavic (CSSL) formed. The language border between the two can be drawn on the basis of innovations in Slovenian.

In relation to Central South Slavic, **Slovenian** displays the following set of innovations (i.e., its defining characteristics): (1) accent advancement of the type PSl. **mēsō* 'meat', **prōsō* 'millet', **kōkošb* 'hen' > Sln. **mēsō*, **prosō*, **kokōš* (10th/11th century) vs. CSSL. **mēsō*, **prōsō*, **kōkoš*; (2) accent retraction of the type PSl. **dušā* 'soul', **vinō* 'wine', **zakōn̑* 'law' > Sln. **dūša*, **vīno*, **zākon* (12th century) vs. CSSL. **dūšā*, **vīnō*, **zākōn̑*; (3) vowel quantity conditioning vowel quality as well as place of the accent conditioning vowel quantity (Ramovš' "main trend in the development of the Slovenian vowel system"), the consequences of which are: (4) diphthongization of the type Sln. **lēs* 'wood', **bōs* 'barefoot' > NW Sln. **lies*, **buos* : SE Sln. **lejs*, **boys* (12th/13th century); (5) shortening of unaccented long vowels: PSl. **zakōn̑* 'laws', **moltīti* 'to hit', **pisāti* 'to write' > Sln.

*zakòni, *mlatiti, *pisàti vs. CSSl. *zakòni, *mlātiti, *pīsati. Within West South Slavic, Slovenian can be defined according to the following principle: Slovenian innovations on the margins of the West South Slavic area as defining characteristics of the gelect on the margins of the area.

In relation to Slovenian, **Central South Slavic** displays just one innovation (i.e., its defining characteristic); namely, PSl. **ę* = **e* > CSSl. **e* (PSl. **pętb* ‘five’, **głędati* ‘to watch’, **lędb* ‘ice’, **žena* ‘woman’ > CSSl. *pet*, *gledati*, *led*, *žena*), and therefore within West South Slavic it can be defined, first of all, according to the following principle: absence of Slovenian innovations in the center of the West South Slavic area as defining characteristics of the gelect in the center of the area. Central South Slavic is internally divided into Kajkavian (Kajk.) and Čakavian-Štokavian (Čak., Štok.).

Kajkavian is a transitional gelect between Slovenian and Central South Slavic (common Slovenian-Kajkavian innovations are post-Proto-Slavic neo-circumflex and, consequently, analogical lengthening of some Proto-Slavic short neo-acute syllabemes) and, in relation to Slovenian and Central South Slavic, displays the following set of innovations (i.e., its defining characteristics): (1) analogical lengthening of the type PSl. **dōbrъb* ‘good’, **zēlbje* ‘cabbage’; **kōža* ‘skin’, Npl **trgōvъci* ‘merchants’, Lsg **na potōku* ‘on the stream’; **nesti* ‘to take’ > Kajk. **dōbri*, **zēlje*; **kōža*, **trgōvci*, Lsg **na potōku*; **nēsti* vs. Sln. **dōbri*, **zēlje*; **kōža*, **trgōvci*, Lsg **na potōku*; **nesti*; (2) W SSL. **ě* = **ǫ* > Kajk. **ę* (= PSl. **e* = **ę* > Kajk. **e*); (3) W SSL. **ǫ* = **ǫ* > Kajk. **ǫ* (= PSl. **o*, **u* > Kajk. **o*, **u*). Within Central South Slavic, Kajkavian can be defined according to the following principle: Kajkavian innovations on the margins of the Central South Slavic area as defining characteristics of the gelect on the margins of the area.

Čakavian-Štokavian is delimited by the following set of innovations in relation to Kajkavian: (1) PSl. **ě* > Čak.-Štok. **ę* (= PSl. **e* = **ę* > Čak.-Štok. **e*); (2) W SSL. **ǫ* = **a* > Čak.-Štok. **a*; (3) W SSL. **ǫ* = **ǫ* = **u* > Čak.-Štok. **u*. In relation to Kajkavian and Štokavian, Čakavian displays just one own innovation (i.e., its defining characteristic); namely, PSl. **C’ę* > Čak. **C’a* (PSl. **počęti* ‘to begin’, **žęđa* ‘thirst’, **językъ* ‘tongue’, **klęti* ‘to swear’ > Čak. *počati*, *žaja*, *jazik*, *kłati*), and therefore within Central South Slavic it can be defined, first of all, according to the following principle: absence of Kajkavian and Štokavian innovations on the margins of the Central South Slavic area as defining characteristics of the gelect on the margins of the area. Štokavian underwent some territorially extensively widespread innovations, which nevertheless did not encompass the entire Štokavian linguistic territory: (1) PSl. **klŭčb* ‘key’, **junākъ* ‘young man, hero’ > Štok. *kljŭč*, *junāk* > *kljŭč*, *junāk*; (2) “Neo-Štokavian” accent retraction of the type PSl. **golvā* ‘head’, **sestrā* ‘sister’, **narōdb* ‘people’, **potōkъ* ‘stream’, **jęzŭkъ* ‘tongue’; **junākъ* ‘young man, hero’; **pytāla* ‘(she) asked’, **lopāta* ‘shovel’; **neprāvъda* ‘untruth’, **děvōjъka* ‘girl’ > Old Štok. *glāvā*, *sestrā*, *nārōd*, *potōk*, *jęzik*; *junāk*; *pītāla*, *lopāta*; *neprāvda*, *d(j)evōjъka* > New Štok. *glāva*, *sēstra*, *pōtok*, *nārod*, *jēzik*; *jùnāk*; *pītala*, *lōpata*; *nèprāvda*, *d(j)èvōjъka*; (3) syncretism; that is, formal simplification of declension: PSl. Dpl **ženamъ* ‘to the women’, Lpl **ženaxъ* ‘by the women’, Ipl **ženami* ‘with the women’ (DIdu Dpl **ženamъ* ‘to/with the two women’) > Old Štok.

ženam, Lpl *ženah*, Ipl *ženami* → New Štok. Dpl *ženama*, Lpl *ženama*, Ipl *ženama*. Štokavian is consequently characterized by an innovational “Neo-Štokavian” center and archaic “Old-Štokavian” margins, which form some dialect islands. Štokavian can conditionally be defined according to the following principle in relation to other geolects of Central South Slavic: Štokavian innovations in the center of the Central South Slavic area as defining characteristics of the geolect in the center of the area. From East South Slavic smaller dialects arose after innovations not found in Common East South Slavic, whereby later no noteworthy tendencies of convergent evolution can be observed. The language border between Macedonian and Bulgarian is therefore difficult to draw seeing that the isoglosses of typical phonetic changes (i.e., the reflexes of PSI./SSL. *č, *ǵ, *ǵ, *ǵ, *ǵ, *čǵ, *x, *-ń, *CE; accent position) do not overlap. Nevertheless, it seems that the innovative center, from which the innovations of a larger geographical range spread, was on (West) Macedonian territory.

Macedonian (Mac.) displays the following set of innovations in relation to Bulgarian: (1) PSI. *ǵ > Mac. *o* (PSI. *сѣнь ‘dream’ > Mac. *сон*); (2) PSI. *f, *d > W SSL. *št, *žd ≥ Mac. *í/k/š(t)*, *d/ǵ/z(d)* (PSI. *moťb ‘strength’, *pomotb ‘help’, *prěda ‘spinning’, *kradьba ‘stealing’ > Mac. *моќ, помош, преџа, кражба*) (the replacement of the original reflexes *št, *žd with the secondary reflexes *í/k*, *d/ǵ* most probably occurred because of the spread of the innovation from (East) Štokavian language territory) vs. PSI. *šč, *žž > Mac. *št, žd* (PSI. *puščalb ‘(he was) leaving’ > Mac. *пуштам*). Whereas the first innovation extended to the entire Macedonian language territory, the second one did not reach its southwestern and southeastern margins. Within East South Slavic, Macedonian can conditionally be defined according to the following principle: Macedonian innovations on the margins of the East South Slavic area as defining characteristics of the geolect on the margins of the area.

Bulgarian has no own innovations that encompass the entire Bulgarian language territory, and therefore within East South Slavic it can be defined according to the following principle: absence of Macedonian innovations in the center of the East South Slavic area as defining characteristics of the geolect in the center of the area (PSI. *сѣнь > Blg. *сѣн*; PSI. *moťb, *pomotb, *prěda, *kradьba > Blg. *мош, помощ, прежда, кражба* = PSI. *puščalb, *drožьbe ‘yeast’ > Blg. *пуцал, дрожди*).

Patristické texty v sanktorálu chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do 15. století

Petra Stankovska

Cobiss: 1.01

Článek obravňuje homilie cerkvenih očetov v sanktoralu hrvaškoglagolskih brevirjev. Na osnovi strukture *Propria sanctorum* in tekstoloških razlik med patrističnimi besedili skušamo ugotoviti razlike med posameznimi primerki hrvaškoglagolskih brevirjev v njihovem sanktoralnem delu in obenem obrazložiti njihov možni nastanek in povezanost z latinskimi predlogami.

Ključne besede: *Proprium sanctorum*, brevir, hrvaškoglagolski, homilije, koledar

Patristic Texts in the *Proprium Sanctorum* of Croatian Glagolitic Breviaries up to the Fifteenth Century

The article deals with homilies of the Church Fathers in the *Proprium Sanctorum* of Croatian Glagolitic breviaries. Based on structural characteristics of the *Proprium Sanctorum* and textological variants in patristic texts, differences are sought in particular codices of Croatian Glagolitic breviaries. An explanation is sought for the possible origin of these differences and their relation to the Latin originals.

Keywords: *Proprium Sanctorum*, breviary, Croatian Glagolitic, homily, calendar

0 Úvod

Dochované chorvatskohlaholské (= chhlah.) breviáře vzniklé do 15. stol. můžeme podle výsledků textologických studií různých druhů textů v nich obsažených, biblických i nebiblických, rozdělit do dvou hlavních skupin textové tradice – severní: krěsko-istrijské a jižní: zadrsko-krbavské.¹

Strukturou a složením textů jsou chhlah. breviáře poměrně jednotné, až na některé případy výběru starozákonních (Vajs 1910: 35–38; Tandarić 1993: 188), evangeliálních a jiných novozákonních lekcí, popřípadě s nimi souvisejících homiletických textů (Pantelić 1993: 74; Tandarić 1993: 184) v *Propriu de tempore*.

¹ Na základě zkoumání breviářů bylo toto rozdělení stanoveno pro starozákonní lekce již J. Vajsem (Vajs 1910: 9–11) a potvrzeno i dalšími konkrétními výzkumy biblických textů (např. Ribarova 1987: 123–159; Bauerová 1989: 353–364; Taseva 1997: 12–30; Jurić-Kappel 2004: 183–190; Badurina-Stipčević 2006: 5–126 aj.). Toto textologické rozdělení bylo v podstatě potvrzeno i u homiletických textů (Stankovska 2001).

Zvláštnosti ve výběru textů oproti ostatním chorvatskohlaholským breviářům se vztahují na kodexy příslušející severní textologické skupině a dosvědčují větší liturgickou starobylost respektive její znaky v breviářích této skupiny, přičemž svědčí o nutné existenci liturgicky staršího typu breviáře v chorvatskohlaholské verzi, jehož stopy nalézáme ve starobylých zlomcích a v některých kodexech »severní« textologické skupiny (Vajs 1910; Pantelić 1993: 71–74).

1 Jednotlivé části chorvatskohlaholského breviáře

Texty mnoha lekcí nacházejících se v *Propriu de tempore*, tedy části breviáře uvádějící služby o pohyblivých svátcích roku v tzv. vánočním a velikonočním cyklu, byly z obsahového a textologického hlediska poměrně hojně zkoumány. To však platí v mnohem menší míře o lekcích nacházejících se v části breviáře obsahující liturgii na pevné svátky liturgického roku, v *Propriu sanctorum* – sanktorálu (služby o svátcích významnějších světců) i v *Commune sanctorum* – komunálu (předpis služeb na svátky méně významných světců, kteří nemají vlastní officium a pro něž se užívá společných oficií podle typu světce, např. »panna mučednice«, »skupina mučedníků« apod.). Kromě některých studií o jednotlivých, zejména hagiografických textech (nověji např. Badurina-Stipčević 2008, 2010; Petrović 2008), či obecnějších syntetických studií (Pantelić – Nazor 1977; Grabar – Nazor – Pantelić 1973; Pantelić 2000), nebyly další texty z této části breviáře prakticky zkoumány. Příčinou menší pozornosti věnované této části breviáře byl zřejmě jednak fakt, že se v ní nenacházejí biblické texty v tak hojně míře jako v části temporální,² jednak asi to, že je sama skladba *Propria sanctorum* do jisté míry závislá na místě používání breviáře, popřípadě na osobě jeho objednavatele či aktuálního vládce území, kde se kodex používal. Proto se může jeho obsah pozměňovat nejen v souvislosti se stářím a typem breviáře, ale i v souvislosti s dalšími okolnostmi, které se často odrážejí i v *Propriu sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů (Pantelić 2000: 349–352; Pantelić – Nazor 1977: 25).

² Většina prací věnovaných starozákonním breviářním textům byla inspirována myšlenkou vyslovenou J. Vajsem o velké starobylosti některých starozákonních textů vyskytujících se především ve vrbnických breviářích a o jejich možné spojitosti s tzv. Metodějovým překladem celé Bible kromě Knih Makabejských, o němž se hovoří v Metodějově životě. Pokud by breviářní texty v chorvatskohlaholských breviářích skutečně představovaly nejstarší slovanskou verzi biblického textu, staly by se dokladem Metodějova překladu Bible do slovanského jazyka. Takováto možnost byla jistě silnou inspirací právě pro důkladnou filologickou práci se starozákonními breviářními texty, ačkoliv sám Vajs vyjádřil jistou, velmi konkrétní skepsi ohledně možnosti rekonstrukce Metodějova překladu Bible na základě chorvatskohlaholských liturgických knih (Vajs 1910: CVII–CVIII). A i podle nejnovějších výzkumů biblické texty v chorvatskohlaholských breviářích nesou spíše stopy tzv. preslavské, tedy bulharské, redakce (pro evangelní text: Aleksejev 2008; Stankovska 2012; pro některé starozákonní lekce Petkov – Dimitrova 2004 a podle ústního sdělení M. Mihaljeviće to platí i pro mnohé další starozákonní lekce ve vrbnických kodexech).

2 *Proprium sanctorum* v chorvatskohlaholských breviářích

Podobně jako u *Propria de tempore* je do určité míry možné u hagiografických textů vysledovat dvě textologické (a částečně i typologické³) skupiny i v sanktorální části breviáře (Pantelić 2000: 353–354; Badurina-Stipčević 2010: 47), ačkoliv stáří dochovaných památek není tak velké jako u temporální části, kde máme doloženy i kodexy severní skupiny z počátku 14. stol. a snad i z konce 13. stol. (zejm. první Vrbnický breviář a několik zlomků). Z dodnes kompletně dochovaných 27 rukopisných a dvou tištěných chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do konce 15. stol. (Pantelić 2000: 349) jich má sanktorální část dochovanou v různém rozsahu devatenáct; pět z druhé poloviny 14. stol.: Vrbnický 4 (VB4), Lublaňský C161a/2 (LUB) chovaný v Národní a univerzitní knihovně v Lublani, Illirico6 (Vat6) z pol. 14. stol. chovaný v Římě ve Vatikánské knihovně (Biblioteca Apostolica Vaticana) pod signaturou Borg. Illir. 6, Oxfordský (Oxf) chovaný v Bodleyově knihovně v Oxfordu a Pašmanský breviář (PM) z 14.–15. stol. chovaný v Záhřebu v Arhivu HAZU pod signaturou IIIb10; ostatní byly pořízeny v 15. století.

2.1 Typ a obsah *Propria sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů 13.–15. století

Proprium sanctorum chorvatskohlaholských breviářů odpovídá obecně principem své struktury latinským sanktorálům dané doby užívaným většinou řeholních řádů. Sanktorály se vyvinuly z původního soupisu služeb na svátky několika nejvýznamnějších světců (Jana Křtitele, prvomučedníka sv. Štěpána aj.). Postupem času se k nim přidávaly další, přičemž se právě významné svátky vánočního cyklu začaly pro větší pohodlí zařazovat do temporální části breviáře (pouze cisterciácký a dominikánský řád dával přednost původnímu řazení všech svátků světců do sanktorálu) (Hughes 1982: 9), takže i v chorvatskohlaholských breviářích nacházíme svátky sv. Štěpána (26. 12.), Jana Křtitele (27. 12.), sv. Neviňátek (28. 12.), sv. Tomáše (29. 12.) či sv. Silvestra (31. 12.) v *Propriu de tempore*, a tudíž nebudou ani texty určené ke službě na tyto dny předmětem tohoto výkladu.

S bouřlivým rozšiřováním *Propria sanctorum* v 13.–14. století došlo k jeho základnímu rozrůznění ve smyslu výběru svátků světců a stupně jejich důležitosti. Při této diferenciaci hrálo roli zejména místo vzniku a užívání breviáře, neboť význam některých světců (prakticky všech, kteří nepožívali nejvyšší úcty na celém území papežské obediencie jako např. Panna Marie, sv. Petr a Pavel, evangelisté, archanděl Michael aj.) se místně mohl lišit a světec, který byl uctíván např. v Německu velkým svátkem (třeba sv. Anna či sv. Markéta), nemusel mít v sanktorálu

³ Typ breviáře vývojově staršího či mladšího, jak jej identifikujeme na základě obsahu *Propria de tempore*, je na základě *Propria sanctorum* možné jen stěží určit. Je to dáno především tím, že se sanktorální část vyvíjela jinak než část temporální. Nejdříve byly totiž až do 11.–12. stol. do breviářů zařazovány zvláštní služby pouze na svátky několika nejvýznamnějších světců, teprve 13.–14. stol. přináší velké množství svátků světců do breviáře respektive do *Propria sanctorum* (Ušeničnik 1945: 402) a jejich výběr se lišil hlavně podle toho, kde knihy vznikly a byly užívány. Takže spíše než časové hledisko je u sanktorální části breviáře v popředí hledisko územní.

z jiné části Evropy ani komemoraci, natož službu (např. v akvilejských, a tedy i v chorvatskohlaholských breviářích). Svátky byly mnohdy dodávány podle patronů místa, města či kostela, popřípadě na počest rodu světského vladaře, krále či císaře (srov. např. Waddell 2007: 72). Kromě těchto vlivů působily na obsah sanktorálu i další vlivy, které lze bez znalosti přímých písemných předloh jen těžko určit.

Skladbu sanktorální části chorvatskohlaholských breviářů (a tím i misálů) je tedy možné spolu s M. Pantelić charakterizovat jako římskou s dodatky mnohých svátků světců z nejrůznějších tradic: »Kalendar představja vječni rimski kalendar uz veliko šarenilo samostanskih, regionalnih i domaćih svetkovina. U njemu se mi-ješaju benediktinske, franjevačke i pavlinske svetkovine, svetački datumi mađarske krune i domaći svetački praznici.« Novljanski II. breviář uvádí svátek světců skoro na každý den a pouze 33 dnů v roce nemá liturgii k uctění žádného světce (Pantelić – Nazor 1977: 25). Podobně, vycházejí ze sanktorálu prvotisku chorvatskohlaholského breviáře, charakterizuje jeho obsah Tandarić: »[S]anktoral prvotiska brevija- ra iz 1491. uzet u cjelini slaže se s rimskim (vatikanskim i lateranskim) sanktoralom kakav je oblikovan krajem 13. st. Takvo je stanje i u drugim hrvatskoglagoljskim brevijarima, uz jedan ili drugi dodatak.« (Tandarić 1993: 188).⁴ Tato situace v chorvatskohlaholských breviářích zcela odpovídá i obecně evropskému vývoji sanktorální části breviářů užívaných i v jiných částech Evropy (Hughes 1982: XXXVIII). Přesněji lze obsah chorvatskohlaholského sanktorálu spojit zvláště se severoitalskými liturgickými příručkami: »[S]anktoral je sinteza najstarijih blagdanara rimsko-mediteranske provenijencije sa benediktinsko-franjevačkim svetkovinama; za glagoljske sanktorale karakteristična je infiltracija patrona grada Ankone: sv. Kiri-jaka biskupa (4. 5.) i sv. Liberija benediktinca (26. 5.).« (Grabar – Nazor – Pantelić 1973: 492). Takže i chorvatskohlaholská *Propria sanctorum* jsou typem sanktorálu běžně užívaného na území akvilejského patriarchátu, některé chorvatskohlaholské kodexy jsou pak doplněny o služby na svátky slovanských, východních i místních dalmatských světců, i když mnohé z nich nalézáme i v latinských breviářích užíva-ných na daném území.

2.1.1 Patristické, zvláště homiletické texty v *Propriu sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů

Obsah *Propria sanctorum* je těsně svázán s kalendářem zachycujícím rozdělení nepohyblivých svátků během roku a uvádí služby na svátky významnějších světců, jejichž kult byl ctěn v místě užívání breviáře. Podle významu daného světce se liší i struktura a obsah služby k uctění jeho památky. Liturgie o svátku prvního řádu tak obsahovala kromě delšího (9 či 6 lekcí) hagiografického čtení i vlastní officium – hymny, slovo většinou církevního otce, evangelní čtení a příslušnou homilii některého z církevních otců. U méně významných světců se uvádí kratší hagiografické čtení (o rozsahu 3 lekcí až 1 lekce), s doprovodným patristickým textem a hymnem

⁴ Zcela paralelně je stejná situace i v chorvatskohlaholských misálech: »Hrvojev misal ima veliko šarenilo svetkovina različita podrijetla i od francuskih, južnoitalijanskih, afričkih, carigradskih do dalmatinskih, mađarskih pa i čeških svetaca.« (Grabar – Nazor – Pantelić 1973: 492).

či bez těchto dalších liturgických textů, které se v takovém případě berou z *Commune sanctorum* – komunálu (Pantelić – Nazor 1977: 28). Středem naší pozornosti budou tedy významnější svátky, které mají v liturgii předepsanu vlastní homilii, popřípadě jiný patristický text. U níže uvedených svátků jsou patristické texty většinou ve všech zkoumaných breviářích, pokud tomu tak není, je datum opatřeno poznámkou. Některé svátky s jakkoli zvláštní službou jsou uvedeny na konci seznamu a samostatně rozebrány:

- sv. Ondřej** – 30. 11. (hom. Řehoře Velikého na čtení začínající Mt 4,18);⁵
Neposkrvněné početí Panny Marie – 8. 12. (hom. sv. Jeronýma na Mt 1,1, ve Vat6 uvedena jako homilie Origenova);
sv. apoštol Tomáš – 21. 12. (hom. sv. Řehoře Velikého na J 20,24);
Obrácení sv. Pavla – 25. 1. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 19,2);
Očištění Panny Marie – 2. 2. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Ambrože, Vat6 chybně uvádí hom. sv. Augustina na L 2,22);
sv. Cyrila a Metoděje – 14. 2. – *komentář uveden zvlášť*;
Stolec sv. Petra – 22. 2. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 16,13 – odkazuje na *Commune sanctorum*);
sv. Benedikt z Nursie – 21. 3. (hom. Řehoře Vel. na Mk 10,15);
Zvěstování Panny Marie – 25. 3. (slovo sv. Augustina, nemá vlastní homilii a odkazuje na homilii z temporálu na středu posledního adventního týdne);
sv. Marek evangelista – 25. 4. (odkaz na homilii Řehoře Velikého);
sv. Filip a Jakub – 1. 5. (hom. sv. Augustina na J 14,1);
Nalezení sv. Kříže – 3. 5. (hom. bisk. Jana na J 3,1, N2⁶ ohlašuje homilii sv. Augustina);
Jan evangelista před Latinskou branou – 6. 5. (hom. sv. Jeronýma na Mt 20,20);
Archanděl Michael – 8. 5. (hom. sv. Jeronýma na Mt 18,1, LUB Vat6 mají jen odkaz na homilii jiného dne);
sv. Víta, Modesta a Krescencie – 15. 6. – *komentář uveden zvlášť*;
Vigilie sv. Jana – 23. 6. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Ambrože na L 1,57, N2 chybně ohlašuje Augustinovu homilii);
Vigilie sv. Petra a Pavla – 29. 6. (slovo sv. Lva, hom. sv. Jeronýma na Mt 16,13);
Připomínka sv. Pavla – 30. 6. (slovo sv. Augustina);
Oktáv apoštolů Petra a Pavla (slovo sv. Augustina, slovo Maksima, hom. bisk. Jana);
sv. Sedm bratří a Rufina – 10. 7. (slovo sv. Augustina, pouze v některých brev.: Vat6, LJ, LUB);
sv. Eliáš – 19. 7. – *komentář uveden zvlášť*;
Vigilie sv. Marie Magdalény – 22. 7. (slovo sv. Augustina, čte se homilie z období velkého půstu);
sv. Jakub, apoštol – 25. 7. (slovo Jana Zlatoústého);
sv. Petr v okovech – 1. 8. (slovo sv. Ambrože, odkaz na homilii sv. Jeronýma);
Vigilie Panny Marie sněžné – 5. 8. (homilie sv. Augustina na L 11,27, KOS⁷ označuje jako hom. Ivana Presbytera);
Vigilie sv. Vavřince – 9. 8. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Augustina na J 12,14);

⁵ Dále se uvádějí pouze incipitní verše jednotlivých novozákonních perikop.

⁶ Druhý novljanský breviář z r. 1495 z Nového Vinodolského.

⁷ Zkratkou KOS označujeme prvotisk chhlah. breviáře z r. 1491.

Vigilie Nanebevzetí Panny Marie – 14. 8. (slovo sv. Jeronýma, hom. sv. Augustina na L 10,38);

sv. Augustin – 28. 8. (slovo sv. Augustina);

Vigilie Stětí Jana Křtitele – 29. 8. (slovo Jana Zlatoústého, hom. sv. Augustina na Mk 6,17);

sv. Sabina – 29. 8. (hom. sv. Augustina je pouze ve Vat6, ostatní breviáře mají jen vzpomínku bez homilie);

Vigilie narození Panny Marie – 7. 9. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 1,1–2);

sv. Kornelia a Cypriána – 16. 9. (hom. sv. Augustina na J 12,31);

sv. Matouš, apoštol – 21. 9. (hom. sv. Ambrože na Mt 9,9);

sv. Archanděla Michaela – 29. 9. (slovo Řehoře Velikého, hom. sv. Jeronýma na Mt 18,1, jen v některých breviářích, chybí např. v N2);

sv. Jeroným – 30. 9. (slovo sv. Jeronýma pouze v LJ⁸);

Vzpomínka na sv. Cesara – 2. 11. (hom. Řehoře Velikého jen ve Vat6).

2.1.2 Zajímavá officia *Propria sanctorum* chhlah. breviářů z hlediska distribuce patristických textů

Skladba *Propria sanctorum* je tedy ve zkoumaných breviářích málo variabilní jak co do výběru svátků světců, tak i co do jejich důležitosti, a proto se zřídka projevují mezi breviáři rozdíly v množství či výběru homiletických čtení. Nejčastěji nacházíme rozdíly v rubrikách, kde je uvedeno chybně jméno autora textu (např. o svátku Očištění Panny Marie) či místo vlastního textu je pouze odkaz na lekci z *Commune sanctorum* či *Propria de tempore* (Stolec sv. Petra, Zvěstování Panny Marie). Struktura chorvatskohlaholského sanktorálu zcela jistě vychází z latinských příruček užívaných na tomto území, neboť velmi podobnou základní strukturu nalézáme např. v latinském breviáři z 15. stol. chovaném v Národní a univerzitní knihovně v Lublani pod signaturou Ms 37, který připomíná např. dokonce i památku sv. Václava, která je v jihoevropském prostředí hlaholitů přičítána pouze vlivu ze severu, snad z Čech, přičemž byl tento závěr utvořen na základě srovnání s misálem, který byl na chorvatské území přivezen rodinou Zrinských ze severu (Pantelić 1965: 113). Oproti tomu u breviáře Ms 37 nic nenasevčuje jeho přímému severnějšímu původu. Kromě tohoto latinského breviáře bylo nalezeno i několik latinských liturgických příruček ze záhřebské provincie, v sanktorální části podobných zkoumaným chorvatskohlaholským knihám (Pantelić 2000: 127–128). V některých chorvatskohlaholských sanktorálech se však nacházejí i služby světcům, které jsou svým původem i skladbou zajímavější než ostatní. Jde např. o svátek sv. Cyrila a Metoděje (14. 2.), sv. Víta, Modesta a Krescencie (15. 6.) a sv. Eliáše (20. 7., resp. vigilie 19. 7.).

Sv. Cyril a Metoděj (v chhlah. breviáři: **Kurila i Metodija**, případně **Ćurila i Valentina**) – připomínka respektive služba na počest Cyrila a Metoděje se vyskytuje pouze v několika chorvatskohlaholských kodexech (celkem 9), přičemž jsou i mezi nimi rozdíly. V některých kodexech (např. LUB) je dodáno i čtení z

⁸ Zkratkou LJ označujeme Lublanský breviář z 15. stol. chovaný v Národní a univerzitní knihovně v Lublani pod signaturou Ms 163.

homilie sv. Jeronýma na evangelní perikopu Mt 10,34–40, které je v některých latinských breviářích spojováno se svátkem sv. Valentina a zřejmě tak došlo k mechanickému převzetí této evangelní perikopy s homilií i na sv. Cyrila, který umřel 14. 2. – tedy ve stejný den, na nějž připadá svátek sv. Valentina. O jakém si polomechanickém přejímání svědčí i označení v Novljanském II. breviáři, který přímo uvádí »svátek sv. Čurila i Valentina«, zatímco LUB označuje »Kurila i Metodija« a podobně i Vat6, ačkoliv ten tento svátek uvádí až v doplňku za vlastním sanktorálem. Otázkou je, jak si vysvětlit určení stejné evangelní perikopy (Mt 10,34–40) na svátek soluňských bratrů v Remešském evangeliáři (Pantelić 1965: 112) – bylo by snad možné, že je toto označení v Remešském evangeliáři výsledkem dřívějšího spojení svátku sv. Valentina a soluňských bratrů v chorvatskohlaholských sanktorálech?

Sv. Vít, Modest a Krescencie (v chhlah. breviáři: **Vid, Mendost i Krstenci-ja**) – dochované chorvatskohlaholské breviáře nemají na svátek těchto mučedníků (15. 6.) zvláštní službu, nachází se zde pouze tři až šest lekcí textu o mučení svatých, označovaného jako druhá církevněslovanská legenda, a zvláštní orace. Hagiografické lekce mají svůj základ v legendě o sv. Vítovi, která je hojně doložena i v latinských breviářích a pasionálech rozšířených na území severní Itálie i širšího dalmatského území (Záhřeb,⁹ východní části dnešního Slovinska¹⁰ a zřejmě i jinde.). V této souvislosti je zajímavý tzv. Svatotomášský zlomek (Vajs 1901), který uvádí jinou legendu o sv. Vítovi, tzv. první církevněslovanskou svatovítskou legendu (její plná verze je doložena v ruskocírkevněslovanském Uspenském sborníku), spolu s orací, zvláštní evangelní perikopou a homilií. Je velmi pravděpodobné, že jde o výsledek úpravy služby podle zvyklostí na českém území, která je i příčinou záměny tzv. druhé sl. svatovítské legendy legendou první (Matějka 1973: 86) i doplnění zvláštním evangelním čtením s homilií Řehoře Velikého, která provázejí služby na významné svátky, jakým v Čechách svátek sv. Víta nepochybně byl.

Sv. Eliáš (v chhlah. breviáři: **Ilija**) – v sanktorálu breviáře MR 161 ze záhřebské Národní a univerzitní knihovny (Metropolitana), breviáře JAZU IIIc 21 a na konci *Propria sanctorum* breviáře popa Mavra z r. 1460 se jako doplnění psané písařem tohoto kodexu nachází na 19. 7. určená služba na svátek sv. Eliáše s vlastními liturgickými texty, evangelní perikopou i homilií připsanou Bedovi Ctihodnému (hom. Bedy Ct. na L 4,24), jejímž skutečným autorem byl Héric z Auxerre. Celá služba je sestavena podle latinské předlohy, již lze nalézt např. v breviářích východofranského původu (Pantelić 1965: 124–126) a s velkou pravděpodobností pronikla do chorvatskohlaholských breviářů až v 15. stol., i když nelze vyloučit ani starší tradici.

⁹ Doložena je v nejstarším dochovaném latinském breviáři záhřebské diecéze z r. 1290 chovaném v záhřebské Národní a univerzitní knihovně Metropolitana pod signaturou MR 67 i v mladším záhřebském breviáři z 14.–15. stol. MR 104 (Matějka 1973: 91).

¹⁰ Doložena např. v latinském rukopisném breviáři Ms 37 chovaném v Národní a univerzitní knihovně v Lublani.

3 Závěr

Samotné texty homilií byly do chorvatskohlaholského sanktorálu přeloženy přímo z latinského breviáře (podobně jako je tomu u homiletických textů v *Propriu de tempore* (Stankovska 2003: 153), vykazují však mnohem méně různosti než patristické texty v temporálu, což může být dáno jednak jejich relativně pozdními a dobou vzniku blízkými doklady, jednak malou variabilitou jejich skladby. Pokud je v nich patrná nějaká úprava, pak to byla spíše spontánní redakce jazyková bez zřejmé závislosti na neslovanské předloze. Pouze v případech dodávaných služeb můžeme uvažovat o rozdílných latinských předlohách, v takovém případě však byly zřejmě pouze izolovaně dopřeloženy jednotlivé služby, ostatní text však revidován nebyl. Přes přítomnost některých lokálních vlivů ve skladbě jednotlivých sanktorálů (máme na mysli drobné rozdíly typu dodané služby např. na svátek sv. Eliáše apod.), neshledáváme u homiletických textů v sanktorálu žádnou výraznější revizi.

Literatura

- Aleksejev 2008 = Anatolij A. Aleksejev, O vzaimosvjazi pravoslavnoj i katoličeskoj tradicii novogo zaveta v rukopisnuju epochu, *Slovo* 56–57 (2008), 57–65.
- Badurina-Stipčević 2006 = Vesna Badurina-Stipčević, *Knjige o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskoj književnosti: *Prva knjiga o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskim brevijarima, *Slovo* 54–55 (2006), 5–126.
- Badurina-Stipčević 2008 = Vesna Badurina-Stipčević, Translacija sv. Pavla Pustinjaka u hrvatskoglagoljskom *II. Novljanskom brevijaru* iz 1495. godine, *Slovo* 58 (2008), 285–312.
- Badurina-Stipčević, 2010 = Vesna Badurina-Stipčević, Hrvatskoglagoljska *Muka svetoga Andrije apostola*, *Slovo* 60 (2010), 41–71.
- Bauerová 1989 = Helena Bauerová, K problematice předloh textu proroka Jonáše v charvátskohlaholských breviářích, *Slavia* 58, 1989, 353–364.
- Grabar – Nazor – Pantelić 1973 = Biserka Grabar – Anica Nazor – Marija Pantelić, *Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića: transkripcija i komentar*, ur. Vjekoslav Štefanić, Ljubljana: Mladinska knjiga – Zagreb: Staroslavenski institut – Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1973.
- Hughes 1982 = Andrew Hughes, *Medieval Manuscripts for Mass and Office: a Guide to their Organization and Terminology*, Toronto: University of Toronto Press, 1982 (¹1937).
- Jurić-Kappel 2004 = Jagoda Jurić-Kappel, Hrvatskoglagoljske apokalipse, v: *Glagoljica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta* (Zagreb – Krk, 2.–6. listopada 2002.), ur. Marija-Ana Dürriegl – Milan Mihaljević – Franjo Velčić, Zagreb: Staroslavenski institut – Krk: Krčka biskupija, 2004, 183–190.
- Matějka 1973 = Ladislav Matějka, Dvije crkvenoslavenske legende o svetom Vidu, *Slovo* 23 (1973), 73–96.

- Pantelić 1965 = Marija Pantelić, Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460., *Slovo* 15–16 (1965), 94–149.
- Pantelić 1993 = Marija Pantelić, Fragmenti hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stoljeća, *Slovo* 41–43 (1993), 61–146.
- Pantelić 2000 = Marija Agnezija Pantelić, Sastav sanktorala i kalendara hrvatskoglagoljskih misala i brevijara (s kulturološkog i liturgijskopovijesnog motrišta), v: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost II: srednji vijek i renesansa (XIII–XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Zagreb: Školska knjiga, 2000, 349–366.
- Pantelić – Nazor 1977 = Marija Pantelić – Anica Nazor, *II. Novljanski brevijar: hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. godine: župni arhiv Novi Vinodolski: fototipsko izdanje*, Zagreb: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig« – Turistkomerc, 1977.
- Petkov – Dimitrova 2004 = Petko Petkov – Margaret Dimitrova, Perikopi ot Knigata na prorok Daniil v harvatskata glagoličeska knižnina, *Glagoljica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb – Krk, 2.–6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürriegl – Milan Mihaljević – Franjo Velčić, Zagreb – Krk: Staroslavenski institut – Krčka biskupija, 2004, 167–182.
- Petrović 2008 = Ivanka Petrović, Latinska i glagoljska tradicija sv. Krizogona (Krševana) i sv. Anastazije u hrvatskoj hagiografiji, *Slovo* 56–57 (2008), 451–475.
- Ribarova 1987 = Zdenka Ribarova, Knjiga proroka Jone, *Slovo* 37 (1987), 123–159.
- Stankovska 2001 = Petra Stankovska, Homilie v Propriu de tempore charvátskohlaholských breviářů, v: *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova 1*, ur. Dubravka Sesar, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2001, 269–274.
- Stankovska 2003 = Petra Stankovska, O kolika revizích svědčí homiletické texty v chorvatskohlaholských breviářích?, v: *Česká slavistika: české přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana, 15.–21. 8. 2003*, ur. Ivo Pospíšil, Praha: Academia, 2003, 147–154.
- Stankovska 2012 = Petra Stankovska, Odkaz přeslavské školy v chorvatskocírkevněslovanských liturgických památkách, v: *Preslavská knižovna škola 12*, Šumen: Šumenski universitet, 2012, 76–89.
- Tandarić 1993 = Josip Leonard Tandarić, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost: rasprave i prinosi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- Taseva 1997 = Lora Taseva, Knigata na prorok Iezekiil v srednovekovnata bălgarska i chărvatska knižnina, *Palaeobulgarica* 21 (1997), № 3, 12–30.
- Ušeničnik 1945 = Franc Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, Ljubljana: Škofijski ordinariat, 1945.
- Vajs 1901 = Josef Vajs, Hlaholský zlomek nalezený v Augustiniánském klášteře v Praze, *Časopis českého muzea* 75 (1901), 21–35.
- Vajs 1910 = Josef Vajs, *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář Vrbnický)*, Praha: Královská česká společnost nauk, 1910.
- Waddell 2007 = Chrysogonus Waddell, *The Primitive Cistercian Breviary (Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Ms. Lat. Oct. 402): with Variants from The »Bernardine« Cistercian Breviary*, Fribourg: Academic Press Fribourg, 2007 (Spicilegium Friburgense 44).

Patristična besedila v *Proprium sanctorum* hrvaškoglagolskih brevirjev, nastalih do 15. stoletja

Povzetek

Vsebina in struktura hrvaškoglagolskega brevirja je v do danes ohranjenih kodeksih, nastalih do 15. stoletja, v veliki meri enotna. Brevirji kažejo drobne vsebinske in tekstološke razlike, katerih preučevanje prispeva k spoznavanju tekstološke tradicije te liturgične knjige. Pri tem zavzemajo posebej pomembno mesto patristična besedila, ker niso bibličnega izvora in zato v njih ne nahajamo plasti prevzetega starocerkvenoslovanskega prevoda tako, kot ga nahajamo v bibličnih lekcijah; posledično je iz patrističnih besedil jasneje razvidna tekstološka linija. Hrvaškoglagolski brevir je bil sestavljen po vzoru in kot prevod latinskega brevirja (razen delov bibličnega besedila), ki pa kot liturgični priročnik kaže nekatere vsebinske razlike predvsem v sanktoralnem delu, ki vsebuje predpise molitev na dneve, povezane s čaščenjem posameznih svetnikov ali skupin svetnikov, tako da je na njegovo vsebino vplivalo npr. čaščenje lokalnih svetnikov, zaščitnikov cerkve ipd. To sicer razmeroma majhno nihanje v hrvaškoglagolskih brevirjih se odraža tudi v naboru patrističnih besedil. Besedila iz ohranjenih brevirjev bomo primerjali tudi s fragmentarno ohranjenimi patrističnimi besedili iz hrvaškoglagolskih brevirjev.

Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji

Silvo Torkar

Cobiss: 1.01

V slovenskih izantroponimnih toponimih je bilo ugotovljenih 162 dvočlenskih slovanskih antroponimov (vštevši 7 kolektivnih vzdevkov tipa *Mokronog*, vendar brez predponskih imen tipa **Postoj* ali imen z zanikanjem tipa **Nerad*), od tega 118 v krajevnih imenih (102 v Sloveniji, 14 v Avstriji, 2 v Italiji), še 6 v gorskih imenih, še 2 v vodnih imenih, še 18 v imenih zaselkov, še 16 v imenih izginulih ali preimenovanih naselij in še 2 v hišnih imenih.

Ključne besede: dvočlenski slovanski antroponimi, slovenska zemljepisna imena, onomastika, etimologija

Two-Element Slavic Anthroponyms in Slovenian Toponymy

Among Slovenian toponyms formed from anthroponyms, 162 two-element Slavic anthroponyms have been found (including seven epithets of the type *Mokronog*, but without prefixed names of the type **Postoj* or names with negation of the type **Nerad*), of which 118 are in place names (102 in Slovenia, fourteen in Austria, two in Italy), as well as six in oronyms, two in hydronyms, eighteen in names of hamlets, eighteen in names of former or renamed settlements, and two in oeconyms.

Keywords: two-element Slavic anthroponyms, Slovenian geographical names, onomastics, etymology

1.0 Raziskave slovenskega toponimičnega fonda so pokazale, da je na slovenskem etničnem ozemlju (zunaj Republike Slovenije predvsem na avstrijskem Koroškem in Štajerskem ter v Italiji) mogoče prepoznati nad tisoč zemljepisnih imen, nastalih iz slovanskih antroponimov (Torkar 2010: 255). V pretežni meri gre za krajevna imena, vendar tudi za okrog 70 vodnih in okrog 40 gorskih imen. Številna tovrstna zemljepisna imena so izpričana samo v historičnih virih, pozneje pa so bila bodisi zamenjana s svetniškimi in izapelativnimi imeni, bodisi so izginila skupaj s krajem samim. Če k naštetim imenom prištejemo še več stotin mikrotoponimov (LiAKZ), ki izkazujejo svojo slovansko antroponimsko podlago, naraste skupno število na več kot 1400 enot.

1.1 Znotraj korpusa slovanskih oz. staroslovenskih antroponimov, ki so vsebovani v slovenskih toponimih, vzbujajo posebno zanimanje dvočlenski antroponimi.

Da bi lahko rekonstruirali praslovanski antroponimični sistem, je najprej treba zbrati gradivo in opraviti ustrezno rekonstrukcijo za vsak posamezni slovanski jezik posebej. Idealno je, kadar so stari antroponimi izpričani neposredno v starih listinah, ker iz njih izvemo še marsikaj koristnega tako o času in kraju zapisa kot o nosilcu imena in naslovniku zapisa. Utemeljitelj slovanskega imenoslovja F. Miklošič v svojih treh razpravah (1860, 1864, 1872–1874) še ni mogel v zadovoljivi meri upoštevati slovenskega historičnega gradiva, ker takrat še ni bilo objavljeno. Staroslovenska osebna imena je zato iz starih listin prvi sistematično zbral šele zgodovinar F. Kos (1886), sledil pa mu je jezikoslovec J. Scheinigg (1893). Najdlje so v raziskavah svojega starega antroponimičnega fonda prišli poljski (Taszycki 1925; Karaš 1956; Karpluk 1960; Malec 1971, 1974; Rymut 1993) in češki jezikoslovci (Svoboda 1964; Pleskalová 1998), s tem vprašanjem pa so se ukvarjali tudi ruski (Trubačov 1988; Toporov 1993; Vasiljev 2005), bolgarski (Zaimov 1967, 1973, 1975), za starolužiška in polabska imena nemški (Schlimpert 1978), srbski (Grković 1983, 1986), ukrajinski (Hudaš – Demčuk 1991), makedonski (Stankovska 1995–1997, 2002) in slovaški jezikoslovci (Majtán 1997). Slovensko gradivo (tako na podlagi zapisov osebnih imen v listinah kot na podlagi študija toponimov) so raziskovali zlasti Scheinigg (1892), Štrekelj (1906), Ramovš (1924), Kelemina (1926), Skok (1929, 1934), Kranzmayer (1956–1958), Bezljaj (1956–1961, 1965, 1967, 1976), Mertelj (1960/61), M. Košmrlj (1970), Rospond (1970, 1983), Šimundić (1973), Kronsteiner (1975, 1982), Merku (1996), Pohl (2000) in Snoj (2009).

1.2 Rymut je opredelil slovansko zloženo ime kot ime, ki je sestavljeno iz dveh leksemov, od katerih vsaj eden nastopa v funkciji sestavnega dela imena v več slovanskih jezikih. K praslovanski dobi lahko po njegovem uvrstimo tista zložena imena, od katerih sta oba člena nastopala v različnih osebnih imenih v več slovanskih jezikih, tista dvočlenska imena, ki se v celoti ponavljajo v več (vsaj v dveh) slovanskih jezikih, pa tudi takšna imena, ki lahko nastopajo samo v enem od slovanskih jezikov, vendar se oba njhova člena pojavljata v različnih imenih v različnih slovanskih jezikih, npr. *Boleslavъ* (nastopa v več jezikih), *Boleradъ* (znan le v staročeški antroponimiji, vendar sta leksema *Bole-* in *-radъ* znana iz različnih imen iz različnih jezikov) (Rymut 1993: 5). V dosedanjih raziskavah je bilo že večkrat ugotovljeno, da se dvočlenski antroponimi glede na čas nastanka in glede na tvorjenost delijo na plast imen, ki nadaljuje praindoevropsko dediščino, na plast, ki je nastala v praslovanski dobi in na imena, ki so nastala šele v okviru razvoja posameznih slovanskih jezikov (Rymut 1981: 472).

V okviru tretje plasti so se postopoma začeli pojavljati t. i. strukturni neologizmi, ko so se posamezni drugi členi (zlasti *-mir* in *-slav*, pri nas pa tudi *-goj*) začeli mehanično pritikati k prvim in s tem pridobili vlogo priponskih obrazil. Nekateri tovrstni neologizmi so očitni, vendar to ne pomeni, da je vselej mogoče ločiti plast nekdanj pomenonosnih imen od novih tvorjenk, ki nikoli niso bile pomenonosne (Malec 1971: 62).

1.3 Pričujoči prispevek zasleduje v prvi vrsti namen karseda izčrpno evidentirati sedanja in nekdanja slovenska zemljepisna imena, ki vsebujejo staroslovenske dvočlenske antroponime, in podati besedotvorno rekonstrukcijo tako enih kot

drugih. S tem bo omogočen študij kar najbolj celovitega korpusa staroslovenskih dvočlenskih imen, ki so v večjem obsegu znana na podlagi izpisov iz starih listin, v manjši meri pa ohranjena tudi v sodobnih ali že izumrlih priimkih.

V monografiji o staropoljskih zloženih osebnih imenih (Malec 1971: 133) zasledimo podatek, da je bilo 109 staropoljskih antroponimov rekonstruiranih na podlagi krajevnih imen. Med zložena imena je avtorica uvrstila tudi predponska imena in imena z negacijo, ne pa tudi zelo številnih vzdevkov tipa *Trzęsybroda*, *Mokronos*, ki jih je obravnavala v posebni razpravi (Malec 1974). V naši raziskavi je bilo na podlagi zemljepisnih imen rekonstruiranih kar 163 zloženih staroslovenskih imen, med katere smo uvrstili tudi sedem t. i. kolektivnih vzdevkov (*Mokronog*, *Krivoglavice*, *Lipoglav*, *Grabonoš*, *Lomanoše*, *Muhabran* in *Muhober*), ne pa tudi okrog 40 predpinskih imen in imen z zanikanjem (npr. **Postoj* v tpn *Postojna*, **Negoj* v tpn *Negova*, **Zgost* v hdn in tpn *Zgoša*) ki jih nekateri jezikoslovci sicer uvrščajo med dvočlenske antroponime. Zaradi omejenosti prostora so v prispevku opuščeni številni koristni podatki o pridevniških in stanovniških izpeljankah, zemljepisni legi in primerjalnem slovanskem gradivu, od historičnih zapisov pa so praviloma navedeni samo najstarejši ali samo najbolj povedni. Pričujoči prispevek je nastal v pretežni meri na podlagi izsledkov še neobjavljene disertacije (Torkar 2010).

2.0 Gradivo z rekonstrukcijami

- Baríslavci**, 1450 *Werislabetsch*, **Berislav-ьci*, prek tpn **Berislavlja ves* iz atn **Berislavъ* (Štrekelj 1906: 43).
- Bezgovnice, Spodnje, Zgornje**, 1265–1267 *Zwigenitz*, **Jъzbygoj-ьnica* iz atn **Jъzbygojъ* (Torkar 2010: 228).
- Bitgóvec**, potok, 1826 *Bidgoutz*, **Bytogoj-ьць* iz atn **Bytogojъ* (Torkar 2008: 26).
- Bitagójnik**, hrib, 1819 *Bittahonig*, **Bytogoj-ьnikъ* iz atn **Bytogojъ* (Merkù 2006: 44).
- Bódislavci**, 1445 *Wodischlawczen*, **Bōdislav-ьci* iz atn **Bōdislavъ* (prek tpn **Bodislavlja ves*), prim. atn *Wodizlaw* 1280–1295 (Miklošič 1864: 20).
- Bódrež (1)**, 1367 *Modraz*, **Moјьdrag-ъъ* iz atn **Moјьdorgъ* (Torkar 2010: 34).
- Bódrež (2)**, 1359 *Boligras*, 1457 *Woldrosch*, **Bol'edrag-ъъ* iz atn **Bol'edorgъ* (Torkar 2010: 34).
- Bóldraž**, 1406 *Wuldres*, **Bol'edrag-ъъ* iz atn **Bol'edorgъ* (Snoj 2009: 70).
- Bránoslavci**, lok. **Prñožlavci**, 1445 *Pruenygen*, **Branislav-ьci* iz atn **Branislavъ* (prek tpn **Branislavlja ves*), prim. atn *Branizla* 1291 (Košmrlj 1970: 105).
- Bráslovče**, 1140 *Frazlov*, 1262 *Vrazlaucz*, **Braslavъc-je* iz atn **Braslavъць* iz **Braslavъ*. Rospond (1970: 43) *Braslovče* izvaja iz atn **Braslavъ*, tega pa, enako kot Taszycki (1958: 49), iz nedoločniške osnove glagola **borti* (cksl. *brati*). Prim. atn *Frazlau* 1091.
- Brátislavci**, 1248 *Brattuzlausdorf*, 1286 *Bratizlausdorf*, **Bratislav-ьci*, prek tpn **Bratislavlja ves* iz atn **Bratislavъ* (Štrekelj 1906: 44).
- Bratonéčice**, 1780 *Bratoniczicze*, **Bratoněž-itji* iz atn **Bratoněgъ*, prim. atn *Bratrong* 1200 (Štrekelj 1906: 46).
- Brégovnice**, 1421 *Dobregonitz*, **Dobrogoj-ьn-ica* iz atn **Dobrogojъ*, atn *Tobrogoy* 1065 (Torkar 2010: 229).
- Bréngova**, 1265–1267 *Vramgoj*, **Branigoj-eva* (*въсь*) iz atn **Branigojъ* (Kelemina 1926: 72).
- Budgánja vas**, 1324 *Bodigoysdorf*, **Bōdigoj-ьna въсь* iz atn **Bōdigojъ*, prim. atn *Bondigoiz* 1075–1090 (Bezljaj 1956: 71).

- Búdgoji**, it. *Bodigoi*, 1805 *Podigoi*, iz atn **Bǫdigojъ* v imenovalniku množine (Merkù 1982: 11).
- Butóraj**, 1499 *Bitorai*, **Bytoradъ* iz atn **Bytoradъ* (Košmrlj 1970: 111; Torkar 2010: 47).
- Celestrina**, 1432 *Selestrin*, **Želistryjъna*, iz atn **Želistryjъ* (Torkar 2012a: 698).
- Čábrače**, 1291 *Schabrattssch*, 1501 *Tschabratzi*, **Čabrat-ja* (vъsъ) iz atn **Čabratъ* (Bezljaj 1976: 71).
- Čádrām**, 1253 *Shabratin*, 1780 *Tschedram*, **Čabrat-ina* iz atn **Čabratъ* (Torkar 2010: 52).
- Čádrāmska vas**, 1253 *Shabratin*, 1527 *Schabers Darff*, **Čabrat-ina* iz atn **Čabratъ* (Torkar 2010: 52).
- Čádraže**, 1360 *Sadras*, **Čadrag-jъ* + *-jane* iz atn **Čadragъ* (Bezljaj 1956: 109).
- Čádrġ**, 1300 *Zadroc*, 1377 *Čadrach*, 1515 *Tschadrach*, **Čadragъ* (lěsъ) iz atn **Čadragъ* (Torkar 2007: 259).
- Čágonā**, 1399 *Tschagaw*, 1425 *Zaga*, **Čagojъna* iz atn **Čagojъ* (Štrekelj 1906: 47).
- Čágošče**, 1350 *Tragotsch*, *Tzagotz*, **Čagost-jъ* + *-jane* iz atn **Čagostъ* (Bezljaj 1976: 72).
- Čeliguje**, iz atn **Čeligojъ* v tožilniku množine, ki se ohranja v priimku *Čeligoj* (Snoj 2009: 262).
- Čépiče**, nem. *Zapfendorf*, tudi **Málčape** in **Male Čape**, **Čep-itji* iz ptn **Čepitjъ* k atn **Čepъ*. Imenska različica *Malčape* (iz atn **Maločepъ* iz **Mali Čepъ*) je opisno izraženi ptn *Čepiče* (Bezljaj 1956: 113).
- Čížġuj**, it. *Cicigoi*, 1707 *Cicigoi*, iz atn **Čičigojъ*, ki se ohranja v priimku *Čičigoj* (Torkar 2010: 64).
- Črnómelj**, 1228 *Schirnomel*, **Čьrnomъl-jъ*, iz hpk **Čьrnomъlъ* k atn **Čьrnomirъ* (Skok 1926: 3; Bezljaj 1965: 115).
- Désenci**, 1322 in *villa Zdestanczen*, **Sьděstanъci* iz tпn **Sьděstan-ja* vъsъ iz atn **Sьděstanъ*, prim. atn *Zdestan* 1181 v Furlaniji (Torkar 2010: 68).
- Dobriša vas**, 1351 *Dobruetesdorff*, **Dobrotěh-ja* vъsъ iz atn **Dobrotěhъ*, pozneje **Dobryh-ja* vъsъ iz hpk **Dobryha* (Bezljaj 1976: 106).
- Dóbrnež**, 1324 *Dobruenestorf*, **Dobroněg-jъ* iz atn **Dobroněgъ*, prim. atn *Dobronega* 945 (Bezljaj 1956: 142).
- ***Dobromisel**, staro ime za **Velovlek**, 1248 *Dobromuezzel*, **Dobromyslъ* iz atn **Dobromyslъ*, prim. atn *Dabramuzli* v 9. st. (Kos 1939: 102).
- Dobrtěša vas**, ok. 1480 *Dobretesch*, **Dobrotěh-ja* vъsъ iz atn **Dobrotěhъ* (Bezljaj 1956: 142).
- ***Domamer**, staro ime **Nove vasi**, ok. 1220–1230 aput *Domamer*, atn **Domamirъ*, prim. atn *Domamer* 1220 (Blaznik 1988: 16).
- ***Domaslavlje**, staro ime za **Šmihel pri Žužemberku**, 1136 *domus Lausdorff ad sanctum Michaelē*, **Domaslav-je* (selo) iz atn **Domaslavъ*, prim. atn *Domeszlau* 1085–1097 (Kos 1915: 80).
- Domžále**, 1230 *Dommselsdorf*, 1493 *Dwmsall*, **Domažal-je* (selo) iz atn **Domažalъ* (Snoj 2009: 119).
- Dóslavče**, 1247 *Vedozlawich*, **Vidoslavitji* iz atn **Vidoslavъ* (Finžgar 1956: 289).
- Drabóslovica**, 1485–90 *Dobraslabicy*, **Dobroslov-a* (vъsъ) + *-ica* iz atn **Dobroslovъ* (Bezljaj 1976: 106).
- Drabósnje**, nem. *Drabosenig*, **Dobrosěmъn-jъ* iz atn **Dobrosěmъ* (Torkar 2010: 86).
- Drabúnaže**, 1394 *Drabnitzen*, **Dobroněg-jъ* + *-jane* iz atn **Dobroněga* (Torkar 2010: 86).
- Dragatúš**, 1359 *Dragotusch*, **Dragotuh-jъ* iz atn **Dragotuhъ* (Štrekelj 1906: 99).
- Dragobáček**, 1291 *Dragobratsch*, 1501 *Dragobratschitzi*, **Dragobrat-jъ* iz atn **Dragobratъ* (Skok 1934: 193).
- Dragočájna**, 1455 *Dragotschein*, **Dragočajъna* iz atn **Dragočajъ* (Bezljaj 1965: 290).
- Drágomer**, 1598 *Dragomeria*, **Dragomir-je* (selo) iz atn **Dragomirъ* iz **Dorgomirъ*, prim. atn *Dragmer* 1050–1065 (Kos 1886: 117).
- Dragomeriče**, 1428 *Dragomerisch*, **Dragomiritji* iz atn **Dragomirъ* (prozorno).
- Drágomilo**, 1436 *Dragomeil*, **Dorgomilъ* (potokъ) iz atn **Dorgomilъ* (Kos 1886: 117).

- Dragomirje**, 1404 in villa *Dragomet*, 1451 *Dragormer*, **Dragomir-je* iz atn **Dragomir̥* (prozorno).
- Dragónja vas**, 1527 *Drassiganawess*, **Dražigoj-yna v̥s̥* iz **Dražigoj̥* (Torkar 2010: 76).
- *Dragoteš**, staro ime za **Dolenje Brdo**, 1291 *Dragothes*, **Dragotēh-j̥* iz atn **Dragotēh̥* (Torkar 2010: 239).
- Dragovič**, 1492 *Dragowitz*, **Dragovit-j̥* iz atn **Dragovit̥*, prim. atn *Dragouit* 1181 (Košmrlj 1970: 113).
- Dráše**, nem. *Draschitz*, 1238 *Costidrach*, **Draž-itji* iz okr. i. **Drag̥* k atn **Gostidrag̥*, prim. atn *Gostidrago* 850–950 (Kronsteiner 1982: 64).
- Dragožice**, 1268 *Dragozisach*, **Dragožit-je* + *-jane* iz atn **Dragožit̥*, atn *Dragosid* 990 (Mertelj – Bezljaj 1960/61: 202).
- Dráža vas**, 1365 *Gaedersdorf*, **Drag-ja v̥s̥* iz hpk **Drag̥* k atn **G̥r̥dodrag̥* (etim. tu).
- Drážgoše**, 1291 *Drasigos*, **Dražigost-j̥* iz atn **Dražigost̥* (Skok 1934: 193).
- Drbógovje**, **Dobrogoj-evo* iz atn **Dobrogoj̥*, prim. atn *Dourogoy* 1181 v Furlaniji (Košmrlj 1970: 104).
- Družmirje**, 1309 *Tresimir*, 1424 *Smersdorf*, **Družimir-je* (*selo*) iz atn **Družimir̥*, prim. atn *Drusemer* ok. 1200 (Bezljaj 1956: 159).
- Gastabíl**, hrib, **Gostobyľ-j̥* (*v̥rh̥*) iz atn **Gostobyľ̥*, prim. atn *Goztibil* 957–993 (Torkar 2010: 251).
- Gasteráj, Spodnji, Srednji, Zgornji**, 1265–1267 *Goztyray*, **Gostirad-j̥* (*dol̥*, *v̥rh̥*) iz atn **Gostirad̥* (Bezljaj 1956: 172).
- Gladomés**, 1220–1230 *Gladomouz*, **Vladomysl-j̥*, iz atn **Vladomysl̥* (etim. tu).
- Godémarci**, 1445 *Godimerzen*, **Godimir-̥ci* iz atn **Godimir̥* (prek tpn **Godimirja ves*), prim. atn *Godimir* 957–993 (Miklošič 1860: 49, 1864: 26).
- Godímer**, tpn, izpričan 1316 nekje na tržaškem Krasu, **Godimir̥* iz atn **Godimir̥* (Merkù 2006: 79).
- Godónič**, 1450 *Godawitz*, 1689 *Godouiz*, **Godovit-j̥* iz atn **Godovit̥* (Torkar 2010: 91).
- *Gojmirje**, 1460 *Gomeriach*, tpn nekje pri Kokarjah, **Goj̥mir-je* + *-jane* iz atn **Goj̥mir̥*, prim. atn *Goimer* 850 (Miklošič 1864: 50).
- Góselna vas**, nem. *Gösselsdorf*, ok. 1000 *Gozlindorf*, 1050 *Goslauuis*, 1193 *Gozzeldorf*, **Goj̥slav-a v̥s̥* iz atn **Goj̥slav̥* oz. **Goj̥s̥yl-ina* iz hpk **Goj̥s̥yl̥*, atn *Goyzlav* 1200 (Kronsteiner 1982: 64).
- Grdoslovec**, kraško brezno, **G̥r̥doslav-̥s̥* iz atn **G̥r̥doslav̥* (etim. tu).
- Grosúplje**, 1136 *Groschlupp*, **Graslab** na avstr. Štajerskem 860 *ad Crazulpam*, 927 *ad Grazluppa*, **Gradil'ub-je* (*selo*) iz atn **Gradil'ub̥* (Rospond 1983: 74).
- Hobónše pri Stari Oselici**, 1291 *Chotwusse*, **Hotēb̥q̥d-ja-v̥s̥-jane* iz atn **Hotēb̥q̥d̥* (Bezljaj 1965: 115).
- Hotédřica**, 1421 *Kathedresicz*, **Hotēdrag-ja v̥s̥* + *-ica* (**Hotedražica*) iz atn **Hotēdrag̥* (Bezljaj 1956: 293).
- Hotémaže**, 1207 *Chotmosach*, 1436 *Chathemesach*, **Hotēm̥q̥ž-j̥* + *-jane* iz atn **Hotēm̥q̥ž̥* (Košmrlj 1970: 108).
- Hotémež**, 1689 *Hotemesch*, **Hotēm̥q̥ž-j̥* + *-jane* iz atn **Hotēm̥q̥ž̥* (Košmrlj 1970: 108).
- Hranjigovci**, 1433 *Kranestorff*, **Hranigoj-̥ci*, prek tpn **Hranigoja ves* iz atn **Hranigoj̥* (Štekelj 1906: 51).
- Hudímarje**, **Hodimir-je* iz atn **Hodimir̥*, prim. atn *Hademar* 1075 (etim. tu).
- Jereslávce**, 1780 *Jeroszlavcze*, **Jaroslav-̥ci* iz atn **Jaroslav̥* (prek tpn **Jaroslav̥lja ves*), prim. atn *Ierazlawa* in *Gerozla* v 12. stol. (Miklošič 1860: 115).
- Kándřše**, 1350 *Kandres*, **Kanidrag-j̥* + *-jane* iz atn **Kanidrag̥* (Ramovš pri Ilešiču 1933: 88).
- Kosímerni Dol**, 1309 *Cressimerstal*, **Krēsimir-̥n̥j̥ dol̥* iz atn **Krēsimir̥* (Torkar 2008: 25).

- Kotmára vas**, nem. *Köttmannsdorf*, 1142 *Kotmansdorf*, 1147 *Chotmarsdorf*, **Hotěmir-ja* *вѣсь* iz atn **Hotěmirъ*, prim. *Chotemir* 850, knez **Hotimir* 752–769 (*Cheitmarus*, zapis 870) (*Lessiak* 1922: 94).
- Kotrědež**, 1581 *Quotredessac*, **Hotědrag-jъ* + *-jane* iz atn **Hotědragъ* (*Bezljaj* 1956: 293).
- Kozmerice**, 1377 *Costamerica*, **Gostimir-ja* (*вѣсь*) + *-ica* iz atn **Gostimirъ*, prim. atn *Gozmer* 1253 (*Košmrlj* 1970: 107).
- Ladigoj**, mtn, **Vladigojъ*, iz atn **Vladigojъ* (prozorno).
- ***Ladislav**, staro ime zas. **Benetek**, 1448 *Ladissla*, 1451 *Ladislau*, iz atn **Vladislav-ъсѣ* ali **Vladislavъ*, prim. atn *Ladislav* 1444 (prozorno).
- Lásigovci**, 1320 *Lazzigoicz*, **Vlastigoj-ъci*, iz atn **Vlastigojъ*, psl. **Volstigojъ*, prim. atn *Lástigoy* 1181 v Furlaniji (*Štrekelj* 1906: 53).
- Lastomérci**, ok. 1280–1295 *Lazmerstorf*, **Vlastimir-ъci*, iz atn **Vlastimirъ*, psl. **Volstimirъ*, prim. atn *Lazdimir* 957–993 (*Štrekelj* 1906: 53).
- Legóje**, tudi **Ledgonje**, 1364 zu *Lodguin*, **L'utigoj-ъna* iz atn **L'utigojъ* (*Torkar* 2010: 232).
- Lékmarje**, 1404 in *Nekmer*, **Něgomir-je* iz atn **Nekmir* iz **Něgmir* iz **Něgomirъ*, prim. atn *Negomir* 965 (*Torkar* 2010: 114).
- Lémerje**, 1366 *Lyhomer*, 1784 *Lehomerje*, **Lihomir-je* (selo) iz atn **Lihomirъ* (*Košmrlj* 1970: 107).
- Libóvija**, potok, 1232 *inter aquam Lyboam et Muram*, **L'ubovid-ja* (voda) iz atn **L'ubovidъ* (*Torkar* 2007: 261).
- Ligójna**, 1526 *Oberludigoni* in *Vunderludigoni*, **L'utigoj-ъna* *вѣсь* iz atn **L'utigojъ* (*Torkar* 2010: 117).
- Límače**, tudi **Límarče**, 1488 *Fritzendorf*, **L'utomiritji* ali **L'utomirtitji* iz atn **L'utomirъ* ali ptn **L'utomirъсѣ* (etim. tu).
- Límarče**, nem. *Limmersach*, 1265 *Ludmeriz*, 1380 *Lüdmertzschtzig*, **L'utomiritji* ali **L'utomirtitji* iz atn **L'utomirъ* ali ptn **L'utomirъсѣ* (*Torkar* 2010: 124).
- Limárja vas**, nem. *Limmersdorf*, 1267 *Lendmerstorf*, **L'utomir-ja* *вѣсь* iz atn **L'utomirъ* (*Torkar* 2010: 125).
- Límbarje**, 1265–1267 *Lubomeriach*, **L'ubomir-je* (*бѣрдо*) + *-jane* iz atn **L'ubomirъ*, prim. atn *Lubumer* 1220 (*Košmrlj* 1970: 108).
- Lipsénj**, 1425 *Lubsssem*, 1438 *Lubsen*, 1581 *Lupsen*, **L'ubisěmъ-jъ* iz atn **L'ubisěmъ*, prim. atn *Luzem* v 12. stol. (*Torkar* 2010: 118).
- Litíja**, 1256 *Lutigiam*, *Lvtyam*, 1689 *Lutija*, *Uletye*, **L'utid-ja* iz atn **L'ut(ov)idъ* (*Torkar* 2007: 261).
- Ljubgójna**, lok. **Ligôjna**, 1303 *Lvblogoy*, **L'ubŕligoj-ъna* iz atn **L'ubŕligojъ*, prim. atn *Lubigoy* 1342 (*Pintar* 1909: 47).
- Ljubíja**, 1350 *Lufey*, **L'ubid-ja* (voda) iz atn **L'ub(ov)idъ* (*Torkar* 2007: 261).
- Ljubljána**, 1146 *Luwigana*, 1327 *Glublana*, 1328 *Glublana*, **L'ubid-ja* (voda) + *-jane* iz atn **L'ub(ov)idъ* (*Torkar* 2007: 267).
- Lokmírce**, 1527 *Luttunsthtarff*, **L'utomirъci* iz atn **L'utomirъ*, prim. atn *Lutomer* 850–950 (*Torkar* 2010: 232).
- Lubozlaw**, 1265–1267 in *Chreinen apud Lubozlaw*, atn **L'uboslavъ* (prozorno).
- Ludmerska graba**, mtn, 1385 in *Ludmer*, **L'utomir-ъski potokъ* iz atn **L'utomirъ* (etim. tu).
- Mágozd**, 1570 *Domagost*, **Domagostъ* iz atn **Domagostъ* (*Torkar* 2012a: 696).
- Mákovce**, 1316 *Makozlausdorf*, **Makov-ъci* iz hpk **Makъ* k atn **Makoslavъ* (*Torkar* 2010: 232).
- ***Maločepiče**, staro ime za **Pristavo**, 1270 *Malscip*, ok. 1400 *Malozepitsch*, **Maločep-itji* iz ptn **Maločepitjъ* k atn **Maločepъ* iz **Mali Čepъ* (*Bezljaj* 1956: 113).
- Merigojca**, mtn, **Mirigoj-a* (*niva*) + *-ica* iz atn **Mirigojъ*, prim. atn *Myrugoy* 1239 (*Torkar* 2010: 232).

- ***Məstomira**, danes kraj **Marinčki**, 1335 *Mystomira*, **Məstomir-a* (vʙsʙ) iz atn **Məstomirʙ*, prim. atn *Mistibor* 1181 v Furlaniji (Torkar 2010: 239).
- Migójnice**, 1265–1267 *Makoyñ*, **Mojʙgoj-ʙn-ica* iz atn **Mojʙgojʙ*, prim. atn *Mogoy* 1185 (Torkar 2010: 130).
- Mišlje**, nem. *Annamischl*, 1399 *Elemischl*, **Velemysl-jʙ* + *-jane* iz atn **Velemyslʙ* (Košmrlj 1970: 109).
- Modráže**, 1822 *Minotrasch*, windisch *Motrasche*, **Ninodrag-jʙ* + *-jane* iz atn **Ninodragʙ* (Torkar 2010: 132).
- Mrzláva vas**, lok. **Mrslávlja vas**, 1780 *Merzlava Vasz*, **Miroslav-ja* vʙsʙ iz atn **Miroslavʙ*, prim. atn *Mirzlav* v 12. stol. (Torkar 2010: 135).
- Négastrn**, 1348 *ze Ober Nogostrinne*, **Něgostryj-nʙ* (vʙrhʙ) iz atn **Něgostryjʙ* (Torkar 2012a: 697).
- Nômenj**, 1253 *Numin*, 1330 *Nemiingen*, *(Čʙr)*nom-ynʙ* (dolʙ) iz atn *Čʙr*nomirʙ* (Bezljaj 1965: 115).
- Očėslavci**, 1780 *Sultzdorf* oder *Zhesnavas*, **Volčeslavci*, iz atn **Volčeslav* (**Vʙlkoslavʙ*) (Torkar 2010: 141).
- Okóslavci**, 1445 *Wusskoslawecz*, ok. 1500 *Wolcoflautzn*, **Vʙlkoslavʙci*, iz atn **Vʙlkoslavʙ* (Štrekelj 1906: 54).
- Paržlje**, 1385 *Parislach*, **Borisʙl-je* + *-jane* iz hpk **Borisʙlʙ* k atn **Borislavʙ* (Snoj 2009: 302).
- Perdislovce**, 1309 *Pribislasdorf*, 1471 *Priedislawitz*, **Pribyslav-ʙci* iz atn **Pribyslavʙ*, prim. atn *Pribizlauuus* 989 (Košmrlj 1970: 105).
- Počehóva**, 1120 *Pozengazelo*, ok. 1220 *Potzegowe*, **Počegojeva* (vʙsʙ) iz atn **Počegojʙ* (Torkar 2010: 145).
- Prébkovje**, 1343 *Prybikoy*, **Pribygoj-evo* iz atn **Pribygojʙ*, prim. atn *Pribgoy* 1134 (Torkar 2010: 233).
- Pridova**, nem. *Pridahof*, 1362 *Prybigoy*, 1527 *Pridiga*, **Pribygojʙ* iz atn **Pribygojʙ* (Mader 1986: 77).
- Rádgonā, Gornja**, 1211 *Rategoyspurch*, 1213 *Ratigoyspurch*, **Radigoj-ʙna* iz atn **Radigojʙ*, prim. atn *Radegoi* 1075–1090 (Kos 1886: 132).
- Rádgonica**, lok. **Rádvanjca**, ok. 1400 *Radegonicz*, **Radigoj-ʙn-ica* iz atn **Radigojʙ* (Torkar 2010: 158).
- Radigaj** (tudi **Radigoj, Radigaja**), potok, **Radigojʙ* iz atn **Radigojʙ* (prozorno).
- Rádizel**, 1463 *Radess(ell)*, **Radisʙl-jʙ* iz hpk **Radisʙlʙ* k atn **Radislavʙ* (Štrekelj 1906: 56).
- ***Radmilje**, staro ime za **Lovrenc na Pohorju**, 1191 *capellam Sancti Laurentii de Radmil*, 1256 *ecclesia Sancti Laurentii in Radmilach*, **Radomil-jʙ* + *-jane* iz atn **Radomilʙ* (Torkar 2010: 240).
- Radmírje**, lok. **Ratmírje**, 1426 *Fretmansdorf Wratomyeri*, **Bratimir-je* iz atn **Bratimirʙ* (Torkar 2010: 158).
- Rádmožanci**, 1322 *Radamos*, **Radomž-jan-ʙci* iz **Radomž-jane* iz atn **Radomžʙ* (Torkar 2008: 158).
- Radómažna**, hrib, **Radomž-ʙna* (gora) iz atn **Radomžʙ* (Torkar 2010: 252).
- Rádomerje**, 1432 zu *Puchlarn*, 1780 *Radomirie*, **Radomir-je* iz atn **Radomirʙ* (Miklošič 1860: 91).
- Rádomerščak**, 1500 *Puchlerperg*, 1780 *Radomirstiak*, **Radomir-ʙsk-jakʙ* iz atn **Radomirʙ* (Miklošič 1860: 91).
- Rádoslavci**, 1265–1267 *Radozlausdorf*, **Radoslav-ʙci* iz atn **Radoslavʙ* (Miklošič 1860: 91).
- Radoslawsdarf**, staro ime zas. **Mirni Dol**, 1322 in villa *Radoslawsdarf*, iz atn **Radoslavʙ* (prozorno).
- Radoslovník**, hišno ime, **Radoslav-ʙnikʙ* atn **Radoslavʙ*, tudi priimek *Radoslovník* (prozorno).

- Rádvenci**, 1420 *Radigesdorff*, 1527 *Radouantze*, **Radovanъci* iz atn **Radovanъ*, prvotna podstava je bila **Radigojъ* (Štrekelj 1906: 55).
- Rátež**, 1284 *Rattesch*, 1337 *Rades*, 1439 *Radotesch*, **Radotěh-jъ* iz atn **Radotěhъ* (Bezljaj 1961: 143).
- Ratibovec**, potok in mtn, 1826 *Rakiboutz*, **Ratibōd-j-evъcъ* iz atn **Ratibōdъ* (Torkar 2010: 246).
- Ródmošci**, ok. 1280 *ze Ručdmoten*, **Radomqъ-ъci* iz **Radomqъ-a vъsъ* iz atn **Radomqъъ* (Torkar 2008: 166).
- Samotěšnik**, 1377 *Somotesina*, **Sěmitěš-ina* iz atn **Sěmitěhъ*, prim. atn *Scemitech* v 12. stol. (Košmrlj 1970: 111).
- Samotórica**, 1340 *Samaturnicz*, **Samotvor-ja vъsъ* + *-ica* iz atn **Samotvorъ* (Snoj 2009: 366).
- Samatórca**, 1327 in villa *Samotoriče*, gl. zgoraj.
- Sanábor**, lok. **Snóbər**, 1499 in 1780 *Samobor*, **Samoborъ* iz atn **Samoborъ* (Košmrlj 1970: 114).
- Sebéborci**, 1365 *Zebepurch*, 1499 *Zebyborcz*, **Sebébor-ъci* iz atn **Sebéborъ*, prim. atn *Zebobor* 1060 (Lubaš 1971: 88).
- Sebébrje**, mtn, **Sebébor-je (pol'e)* iz atn **Sebéborъ*, gl. zgoraj.
- Sebétih** in ***Sebétiš**, staro ime za **Daljne Njive**, 1780 *Dolnye Nywe oder Sabetitsch*, **Sebětěhъ (vъrhъ)* in **Sebětěh-jъ (vъrhъ)* iz atn **Sebětěhъ*, prim. atn *Sebetech* 850–950 (Torkar 2010: 253).
- Sédraž**, 1265–1267 *Zedraz*, **Sedrag-jъ* iz atn **Sedragъ* iz **Sebědragъ*, atn *Sebedrach* 864 (Kronsteiner 1975: 61).
- Ségonje**, 1780 *Szegoni*, **Segoj-ъno* iz atn **Segojъ*, različica k **Seběgojъ*, atn *Zebegoi* 993 (Kronsteiner 1975: 61).
- Ségovci**, 1120–1124 *Zegonewъz*, 1445 *Stegersbach*, **Segoj-ъci* iz atn **Segojъ* (Torkar 2010: 172).
- Semislávce**, 1201 *Semislau*, 1488 *Zimislawigk*, **Sěmislavitiъi* iz ptn **Sěmislavitiъъ* k atn **Sěmislavъ*, prim. atn *Zemizlaua* v 12. stol. (Scheinigg 1892: 108).
- Sídraž**, 1421 *Schydrachs*, **S(eb)idrag-jъ* iz atn **Sebědragъ* (Kronsteiner 1975: 61).
- Skómarje**, 1313 *Scomer*, **Skoromir-je* iz atn **Skoromirъ* (Torkar 2010: 173).
- Slagómerje**, staro ime za **Žahenberc** 1269 *Logomer*, 1436 *Slagamer*, **Slavomir-je (selo)* iz atn **Slavomirъ* (etim. tu).
- Slávisla vas**, 1780 *Slavisla vas*, **Slavislja vas* iz hpk **Slavisel* k atn **Slavoslav* (Torkar 2010: 234).
- Smérče**, nem. *Emmersdorf*, 1253 *Edmarsdorf*, **Semirъc-jъ* + *-jane* iz hpk **Semirъcъ* k atn **Semirъ* iz **Seběmirъ* (Kranzmayer 1958: 62).
- Smeriče**, nem. *Stemeritsch*, 1265 *Zmeritsche*, **Stojъmiritiъi*, iz ptn **Stojъmiritiъъ* k atn **Stojъmirъ* (Torkar 2010: 188).
- Snéberje**, 1359 *Zzomebryach*, 1363 *Sewemriach*, **Seběmir-je (pol'e)* + *-jane* iz atn **Seběmirъ*, prim. atn *Zebemir* 864 (etim. tu).
- Sódraž**, lok. **Sódrež**, 1823 *Sodreschberg*, **Stojъdrag-jъ (vъrhъ)* iz atn **Stojъdragъ*, prim. atn *Stoidrag* 1002–1018 (Bezljaj 1961: 204).
- Sodráževa**, nem. *Zedras*, 1384 *Cedrasen*, **Sedrag-jъ* + *-jane* iz atn **Sedragъ* iz *Sebědragъ* (Torkar 2010: 188).
- Sódražica**, lok. **Sedřšca**, 1220 *Stoidrasicz*, **Stojъdrag-jъ* + *-ica* iz atn **Stojъdragъ* (Bezljaj 1961: 204).
- Srómlje**, 1268 *Zwaromes*, 1315 *Swaromel*, **Svarom-je* iz hpk **Svaromъ* k atn **Svaromyslъ* (Bezljaj 1956: 216).
- Stágonce**, 1780 *Stagonza*, **Stojъgoj-ъn-ica* iz atn **Stojъgojъ* (Košmrlj 1970: 114).
- Stainganik**, staro ime za **Brdo** pri Slovenskih Konjicah, 1387 *zu Stainganik*, 1497 *Na*

- Werdo bey Steyngoynickh*, **Stanigoy-ьnikъ* iz atn **Stanigoyъ*, prim. atn *Ztanagoi* 1085–1097 (prozorno).
- Stanomerichribu**, staro ime za **Vrh Sv. Treh Kraljev**, 1501 *Stanomerichribu*, **Stanimir-jъ hribъ* iz atn **Stanimirъ*, prim. atn *Stanumer* 1304 (prozorno).
- Stódrež**, potok pri Makolah, **Stojьdrag-jъ* (potokъ) iz atn **Stojьdragъ* iz **Stojьdorgъ* (etim. tu)
- Stógovci (1)**, 1307 *Mietsdorf*, **Stojьgoj-ьci* iz atn **Stojьgojъ*, prim. atn *Stoigei* v 12. stol. (Kos 1886: 136).
- Stógovci (2)**, lok. **Stógovce**, 1438 *Stegestorff*, gl. zgoraj.
- Strahomêr**, 1451 *Strachamerie*, **Strahomir-je* (selo) iz atn **Strahomirъ* (Miklošič 1860: 102).
- Stražgónjca**, lok. **Strgójnca**, 1237 *Drascoy*, 1527 *Strassigonaves*, **Strašigoy-ьna vьsъ*, uni-verbizirano v **Strašigoy-ьnica* iz atn **Strašigoyъ* (Torkar 2010: 185).
- Svetógej**, hišno ime v Hlebcah, iz atn **Světogojъ*, atn *Zwetogoy* 1291 na Luši pri Škofji Loki (Skok 1929: 194).
- Šáligoji**, it. *Saligoj*, nar. *ta par Šálgujih*, iz atn **Šaligojъ*, ki se ohranja v priimku *Saligoi* (Štrekelj 1906: 60).
- Štagina**, pritok Save pri Blanci, 1689 *Stanigai*, **Stanigoyъ* iz atn **Stanigoyъ* (Torkar 2010: 247).
- Štémarje**, mtn, 1590 *en uort na Stemary*, **Stojьmir-je* iz atn **Stojьmirъ*, prim. atn *Ztoimar* v 9. stol. (Torkar 2010: 242).
- Štímarji**, ok. 1112 *Sitimer*, **Žitimir-je*, iz atn **Žitimirъ*, prim. atn *Sitmer* v 12. stol. (Kos 1915: 21).
- Tégoška gora**, gora, 1843 *Tegoshze*, **Hotégost-je* (sleme, bardo) iz atn **Hotégostъ* (Torkar 2010: 254).
- Terbégovci**, 1265–1267 *Trebkoysdorf*, 1445 *Tribegoyczen*, **Trěbьgoj-ьci* iz atn **Trěbьgojъ* (Štrekelj 1906: 61).
- Tíhaborj**, 1136 *Tehaboi*, **Těhobъd-jъ* (potokъ) iz atn **Těhobъdъ* (Bezljaj 1961: 259).
- Tmára vas**, nem. *Emmersdorf*, 1175 *Thuomersdorf*, **Tvojьmir-ja vьsъ* iz atn **Tvojьmirъ* (etim. tu).
- Tódraž**, 1291 *Witodras*, 1560 *Bitodrosi*, **Bytodrag-jъ* iz atn **Bytodragъ* (Torkar 2010: 194).
- Tomíšelj**, 1397 *Domischel*, 1689 *Tomifchle*, **L'utomysl-jъ* iz atn **L'utomyslъ* (Ramovš 1924: 304).
- Trdobójci**, 1440 *Terdowoycz*, **Tvьrdobъd-j-ьci* iz atn **Tvьrdobъdъ* (prek tpn **Tvьrdobъd-je* (selo) (Košmrlj 1970: 112).
- Trdorgej**, hišno ime na Lepi Njivi, 1500 *Tordogoynickh*, iz atn **Tvьrdogojъ*, prim. atn *Dridogoi* 1030, v 17. stol. še priimek **Trdogoj* (Kos 1911: 15).
- Trebija**, 1291 *in der Trebei*, **Trěb(ov)id-ja* (voda) iz atn **Trebid* (< **Trěbovidъ*), prim. atn *Trebit* v 12. stol. (Torkar 2007: 261).
- Trebúška vas**, 1411 *Trebegotschach*, 1780 *Trebuscha*, **Trěbuh-ja vьsъ* iz hpk **Trěbuhъ* k atn **Trěbégostъ* (Bezljaj 1961: 271).
- Trémerje**, 1380 *Tremesveld*, **Trěběmir-je* (pol'e) iz atn **Trěběmirъ*, atn *Trebemer* 1160 (Torkar 2010: 200).
- Večéslavci**, 1365 *Wenchezlaufolua*, 1499 *Wecheslawcz*, **Větjeslav-ьci* iz atn **Větjeslavъ*, prim. atn *Weschezlau* 1200 (Miklošič 1860: 47).
- Vísprije**, nem. *Weißbriach*, 1374 *Weizpriach*, **Vyšepri-d-jъ* + -jane, iz atn **Vyšepri-dъ* (Torkar 2012b: 96).
- Vítomarci**, 1297 *Witmarsdorf*, 1307 *Witomersdorf*, **Vitomir-ьci*, iz atn **Vitomirъ*, prim. atn *Witemir* 850 (Štrekelj 1906: 62).
- Vízmarje**, 1283 *Geiselmanssdorf*, 1421 *Geysmerstorf*, **Vyšemir-je* + -jane, iz atn **Vyšemirъ*, prim. atn *Vvizzemir* v 9. stol. (etim. tu).

- Vodenice**, ok. 1340 *Wodenitz*, 1498 *Wodidraß*, **Bōden-ja* (všs) + -ica iz hpk **Bōdenъ* k atn **Bōdidragъ* iz **Bōdidorgъ* (Torkar 2010: 210).
- Vodiča vas**, nem. *Gödersdorf*, 1174 *Godewicedorf*, **Godēvit-ja* všs iz atn **Godēvitъ* (Kronsteiner 1982: 64).
- Vukomorje**, 1780 *Vukomorie*, **Vьlkomir-je*, iz atn **Vьlkomirъ*, prim. atn *Wolkomer* 1265 (Miklošič 1860: 43).
- Welygoy**, staro ime za **Dobrovce**, ok. 1220 aput *Welygoy*; atn **Veligojъ*, prim. atn *Welgoy* v 12. stol. (prozorno).
- Wenizlausdorf**, staro ime zas. **Gerinci**, 1286 *Wenizlausdorf*, **Benislavci*, iz atn **Benislav* (neologizem iz *Benedictus* in -slav?) (etim. tu).
- Witgamberg**, mtn, 1265–1267 *Widigoy*, **Vidigoj-ъna* (gora), iz atn **Vidigojъ*, prim. atn *Vi-digoy* 1448 (prozorno).
- Zbígovci**, 1265–1267 *Spisaersdorf*, ok. 1280–1295 *Weickerestorf*, **Jьzbygoj-ъci* iz atn **Jьzbygojъ* (prek tpn **Jьzbygoja* všs) (Kelemina 1926: 72).
- Zelislausdorf**, staro ime zas. **Čevca**, 1322 in villa *Zelislausdorf*, iz atn **Želislavъ* (prozorno).
- Złódrzek**, hrib, 1324 *Zlodriol*, 1780 *Zlodershe*, **Zělodrag-je*, iz atn **Zělodragъ* (Torkar 2010: 254).
- Želéběj**, 1490 *Salabey*, **Želebōd-jъ*, iz atn **Želebōdъ* (Bezljaj 1967: 162).
- Ženčáj**, ok. 1400 *Syemtsche*, **Sěmičajъ* iz atn **Sěmičajъ* (Torkar 2010: 236).
- Žiganja vas**, 1350 *Sidigoystorf*, 1689 *Shigainauas*, **Židigojъna* všs iz atn **Židigojъ* (Torkar 2010: 225).
- Žimarice**, 1436 *Sygmarietz*, 1689 *Sigmarze*, **Živomir-ja* (všs) + -ica, iz atn **Živomirъ* (etim. tu).
- Žitára vas**, nem. *Sittersdorf*, 1430 *Sittersdorf*, **Žitorad-ja* všs, iz atn **Žitoradъ*, prim. atn *Situvradus* 1190 (Pohl 2000: 51).
- ***Župislavci**, danes **Spodnje Ravno**, 1448 *Supisslawetz*, **Župislav-ъci*, iz atn **Župislavъ* (prozorno).

2.0.1 Če pri drugih Slovanih, zlasti zahodnih, zasledimo veliko število toponimov, ki so nastali kot kolektivni vzdevki ali pa s pluralizacijo priimkov (Górnowicz 1970), je pri Slovencih tovrstnih toponimov komaj za peščico.

- Grabonōš**, lok. **Krabonōš**, 1361 *Grabanischen*, 1780 *Kronoschendorf* (Ven.) *Kravanosch*, **Krabonoše*, iz apel. **krabonošъ*, ta pa iz **kraba* 'maska' + *nositi*, prim. češ. tpn *Krabonoš* (Bezljaj 1956: 193).
- Krivoglavice**, 1593 *Lwke Krywoglawacz*, atn **Krivoglavъсъ* (iz apel. **krivogolvъ*), prim. srb. tpn *Krivoglavci* v Bosni (Miklošič 1874: 188).
- Lipoglav (1)**, 1780 *Lepoglava*, *Lipoglava*, (**Mali, Veliki**) **Lipoglav (2)**, 1169 *Luppoglaw*, **Lupoglavъ*, iz apel. **lupoglavъ* (< **lupogolvъ*). Prim. hdn *Tunglav*, orn *Trupoglav*, priimke *Naraglav*, *Kozoglav* (Bezljaj 1961: 279, Górnowicz 1970: 48).
- Lománoše**, 1527 *Räderstorf*, 1845 *Lumanoše*, **Lomonoše*, iz apel. **lomonošъ*. Naselje je imelo dve imeni: eno iz atn na **Rad-*, drugo iz vzdevka, ki je prevladal (Bezljaj 1967: 159).
- Mokrónog**, 1158–1173 *Nazzenvzzen*, 1689 *Mokronah*, **Mokronogъ*, rod. mn. od kol. vzdevka **Mokronozi* (iz apel. **mokronogъ*). Prim. tpn *Mokronoge* v Bosni in Hercegovini (4) in tpn *Mokronozi* v srbskih srednjeveških virih (Miklošič 1874: 202, Torkar 2009: 415).
- Múhabran**, 1780 *Muhaber*, 1825 *Muchabran*, in **Múhaber**, 1780 *Muhober*, *Muhoberi*. Gre za pozno toponimizacijo šaljivih vzdevkov **Muhobrani* in **Muhoberi*, nastalih iz sintagm 'braniti se muh', 'muhe brati' (Košmrlj 1970: 114).

2.1 V slovenskih izantroponimnih toponimih je bilo ugotovljenih 162 dvočlen-skih slovanskih antroponimov, od tega 118 v krajevnih imenih (102 v Republiki Sloveniji v 122 naseljih, 14 v Avstriji v 22 naseljih, 2 v Italiji v 4 naseljih), še 6 v gorskih imenih osmih gora, še 2 v vodnih imenih devetih voda, še 18 v imenih 31 zaselkov in drugih manjših lokacij, še 16 v imenih 19 izginulih ali preimenovanih naselij in še 2 v hišnih imenih. Skupno število poimenovanih zemljepisnih objektov je 216. Pri Kronsteinerju (1975) zasledimo 42 od teh 162 imen.

2.2 Izkazalo se je, da so v slovenski toponimiji zakodirani številni antroponimi, ki jih v drugih slovanskih jezikih ne srečamo. Največ je takšnih s členom *-gojъ* na drugem mestu: **Bitogoj*, **Bodigoj*, **Branigoj*, **Čagoj*, **Čeligoj*, **Čičigoj*, **Dobrogoj*, **Dražigoj*, **Hranigoj*, **L'utigoj*, **Mojgoj*, **Počegoj*, **Sebegoj*, **Stanigoj*, **Stojgoj*, **Strašigoj*, **Svetogoj*, **Šaligoj*, **Trdogoj*, **Trebegoj*, **Veligoj*, **Vidigoj*, **Vladigoj*, **Vlastigoj*, **Zbigoj*, **Židigoj*. Nekaj je tudi takšnih s členom *-dragъ*: **Bitodrag*, **Bodidrag*, **Čadrag*, **Grdodrag*, **Hotedrag*, **Kanidrag*, **Mojdrag*, **Ninodrag*, s členom *-slavъ* so: **Grdoslav*, **Makoslav*, **Župislav*, s členom *-bōdъ* sta **Ratibod* in **Trdobod*, s členom *-čajъ* sta **Dragočaj* in **Semičaj*, s členom *-mirъ* sta **Māstomir* in **Tvojmīr*, s členom *-sēmъ* sta **Dobrose* in **L'ubisem*, s členom *-myslъ* sta **Svaromisl* in **Vladomisl*, drugi pa so še: **Čabrat*, **Domažal*, **Dragožit*, **Dražigost*, **Godovit*, **Gostobil*, **Hotemož*, **L'utovid*, **Maločep*, **Negostrij*, **Samotvor*, **Višepriid*, **Zdestan*.

3 Pregled korenov v oblikah prvega in drugega člena antroponima

3.1 Kot prvi in drugi člen nastopajo (18 korenov):

bori- (1) in *bra-* (1) : *-bor* (2), *bōdi-* (3) : *-bōd* (5), *brato-* (3) : *-brat* (2), *ča-* (4) : *-čaj* (2), *drago-* (8) in *draži-* (2) : *-drag* (13), *goj-* (2) : *-goj* (28), *gosti-* (4) : *-gost* (4), *l'ubo-* (5) : *-l'ub* (1), *miro-* (2) : *-mir* (31), *něgo-* (2) : *-něg* (2), *rad-* (6) : *-rad* (3), *sěmi-* (3) : *-sēm* (2), *slavo-* (2) : *-slav* (26), *stani-* (2) : *-stan* (1), *těho-* (1) : *-těh* (5), *vid-* (2) : *-vid* (3), *vito-* (1) : *-vit* (2), *žit-* (2) : *-žit* (1).

3.2 Samo kot prvi člen nastopajo (53 korenov):

Beni- (1), *beri-* (1), *bole-* (1), *brani-* (2), *byto-* (3), *čbsti-* (1), *čvrno-* (1), *dobro-* (6), *doma-* (4), *družī-* (1), *god-* (3), *gradi-* (1), *grdo-* (2), *hodi-* (1), *hotě-* (5), *hrani-* (1), *jaro-* (1), *jъzby-* (1), *kani-* (1), *krěsi-* (1), *liho-* (1), *l'ut-* (4), *mak-* (1), *malo-* (2), *moj-* (2), *mъst-* (1), *nin-* (1), *počę-* (1), *priby-* (2), *rati-* (1), *samo-* (2), *sebě-* (6), *skor-* (1), *stoj-* (3), *straho-* (1) in *straši-* (1), *svaro-* (1), *svę-* (1), *sъdě-* (1), *šali-* (1), *trěb-* (4), *tvoj-* (1), *tvrd-* (2), *vęče-* (1), *vele-* (2), *vlad-* (3), *vlasti-* (2), *volko-* (2) in *volče-* (1), *vyše-* (2), *zělo-* (1), *želi-* (3), *žbdi-* (1), *živo-* (1), *župi-* (1).

3.3 Samo kot drugi člen nastopajo (9 korenov):

-byl (1), *-čęp* (2), *-mil* (2), *-mqž* (2), *-mysl* (5), *-stryj* (2), *-tuh* (1), *-tvor* (1), *-žal* (1).

4.0 Obravnavana krajevna imena delimo glede na način nastanka na stanovniška, patronimična in svojilna imena.

4.1 Stanovniška imena so:

- (a) na *-ci*: *Barislovci*, **Benislavci*, *Bodislavci*, *Branoslavci*, *Bratislavci*, *Desenci*, *Godemarci*, *Hranjigovci*, *Jereslavec*, *Lasigovci*, *Lastomerci*, *Lokmirce*, *Makovce*, *Očeslavci*, *Okoslavci*, *Perdislovce*, *Radmožanci*, *Radoslavci*, *Rodmošci*, *Sebeborci*, *Segovci*, *Stogovci* (2×), *Terbegovci*, *Večeslavci*, *Vitomarci*, *Zbigovci*, **Župislavci*;
- (b) na *-jane*: *Čadraže*, *Čagošče*, *Drabunaže*, *Dragožiče*, *Hobovše*, *Hotemaže*, *Hotemež*, *Hudimarje*, *Kandrše*, *Kotredež*, *Limbarje*, *Ljubljana*, *Mišlje*, *Modraže*, *Parižlje*, **Radmilje*, *Smerče*, *Smeriče*, *Sneberje*, *Sodraževa* (< **Sedražane*), *Višprije*, *Vižmarje*;
- (c) toponimi, ki so nastali kot kolektivni vzdevki ali pa s pluralizacijo priimkov, nastalih iz vzdevkov: *Grabonoš* (**Krabonoše*), *Krivoglavice* (**Krivoglavci*), *Lipoglav* (**Lupoglavci*), *Lomanoše* (**Lomonoše*), *Mokronog* (**Mokronozi*), *Muhabran* (**Muhobranci*), *Muhaber* (**Muhoberi*).

4.2 Zelo redka so patronimična imena (na *-iči*): *Bratonečice*, *Doslovče*, *Dragomeriče*, *Limarče*, **Maločepiče*, *Semislavče*.

4.3 Najbolj produktivno skupino predstavljajo svojilni izantroponimski toponimi:

- (a) priponsko obrazilo *-jv*: *Bodrež* (2×), *Boldraž*, *Braslovče*, *Butoraj*, *Čabrače*, *Črnomelj*, *Dobriša vas*, *Dobrnež*, *Dobrtiša vas*, **Domaslavlje*, *Domžale*, *Drabosnje*, *Dragatuš*, *Dragobaček*, *Dragomer*, *Dragomerje*, *Dragovič*, *Draž* *vas*, *Dražgoše*, *Družmirje*, *Gastabil* (orn), *Gasteraj*, *Godovič*, *Grosuplje*, *Kotmara vas*, *Lekmarje*, *Lemerje*, *Limarja vas*, *Lipsenj*, *Litija*, *Ljubija*, *Mrzlava vas*, *Radizel*, *Radmirje*, *Radomerje*, *Ratež*, *Sebebrje* (mtn), *Sedraž*, *Sidraž*, *Skomarje*, *Slagomerje*, *Sromlje*, *Strahomer*, *Štemarje* (mtn), *Tihaboj*, *Tmara vas*, *Todraž*, *Tomišelj*, *Trebija*, *Tremerje*, *Vodiča vas*, *Vukomorje*, *Želebej*, *Žitara vas*;
- (b) priponsko obrazilo *-ov/-ev*: *Brengova*, *Drbogovje* (< **Dobrogojevo*), *Počehova*, *Prebkovje* (< **Pribygojevo*);
- (c) priponsko obrazilo *-bn-*: *Budganja vas*, *Celestrina*, *Čagona*, *Dobrna*, *Dragočajna*, *Dragonja vas* (< **Dražigojna vas*), *Goselna vas*, *Kosimerni dol*, *Ligojna*, *Ljubogojna*, *Negastrn*, *Radgona*, *Segonje*, **Vidgojna*, *Žiganja vas* (< **Židigojna vas*);
- (č) priponsko obrazilo *-b*: *Čadrg*, **Dobromysl*, **Domamir*, *Dragomilo*, *Gladomes*, **Godimir*, *Ladigoj*, **Ladislav*, *Magozd*, **Mbstomir*, *Sanabor*, *Sebetih* (orn), *Slavisla vas*, *Ženčaj*;
- (d) priponsko obrazilo *-yn'i*: *Nomenj*.

- 4.4** Nekateri toponimi so nastali iz dvobesednih svojilnih imen s poenobesedenjem:
- (a) priponsko obrazilo *-ica*: *Bezgovnice, Bregovnice, Draboslovica, Hotedršica, Kozmerice, Merigojca, Radgonica, Samotorica* (2×), *Sodražica, Stagonce, Stražgonjca, Vodenice, Žimarice*;
 - (b) priponsko obrazilo *-ikъ*: *Bitagojnik* (orn), *Čegovnik, Radoslovnik* (imeni domačij), *Samotešnik* (mtn);
 - (c) priponsko obrazilo *-ьcb*: *Bitovec* (hdn), *Grdoslovec* (ime kraške jame), *Ratibovec* (hdn);
 - (č) priponsko obrazilo *-akъ*: *Radomerščak*.

Krajšave

atn – antroponim, antroponimski -a -o
 hdn – hidronim
 hpk – hipokoristik, hipokoristični -a -o
 mtn – mikrotoponim
 orn – oronim
 ptn – patronimik, patronimični -a -o
 tpn – toponim

apel. – apelativ
 it. – italijanski -a -o
 lok. – lokalno
 nem. – nemški -a -o
 ok. – okoli
 okr. i. – okrajšano ime
 psl. – praslovanski -a -o
 srb. – srbski -a -o
 zas. – zaselek

Viri

- Blaznik 1986–1989 = Pavle Blaznik, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500* 1–3, Maribor: Obzorja, 1986–1989 (Historična topografija Slovenije II).
- Finžgar 1955/56 = Franc Saleški Finžgar, Vasi pišejo, *Jezik in slovstvo* 1 (1955/56), št. 10, 289–291.
- Höfler 1986 = Janez Höfler, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1986.
- Kos 1911 = Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (do leta 1246)* 3: *1001–1100*, Ljubljana: Leonova družba, 1911.
- Kos 1915 = Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (do leta 1246)* 4: *1101–1200*, Ljubljana: Leonova družba, 1915.

- Kos 1939 = Milko Kos, *Urbarji salzburske nadškofije*, Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1939 (Srednjeveški urbarji za Slovenijo 1).
- Kos 1948–1954 = Milko Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 1–2, Ljubljana: SAZU, 1948–1954 (Srednjeveški urbarji za Slovenijo 2–3).
- Kos 1975 = Milko Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije* (za Kranjsko do leta 1500) 1–3, Ljubljana: SAZU, 1975.
- Kos 1991 = Dušan Kos, *Urbarji za Belo krajino in Žumberk* 1–2, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- LiAKZ = *Datoteka ledinskih imen Agencije RS za kmetijske trge in razvoj podeželja* (stanje 2003; elektronski vir).
- Merkù 1999 = Pavle Merkù, *Slovenska krajevna imena v Italiji: priročnik = Toponimi sloveni in Italia: manuale*, Trst: Mladika, 1999.
- SKI 1985 = Franc Jakopin idr., *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985 (Leksikoni Cankarjeve založbe).
- Zdovc 1993 = Pavel Zdovc, *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem = Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten: pisava, izgovarjava in naglas, vezava in sklanjatev ter izpeljava slovenskih koroških krajevnih imen*, gradivo zbral, izbral in uredil Pavel Zdovc, Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, 1993.
- Zelko 1982 = Ivan Zelko, *Historična topografija Slovenije: Prekmurje do leta 1500*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1982 (Historična topografija Slovenije I).

Literatura

- Bezljaj 1956–1961 = France Bezljaj, *Slovenska vodna imena* 1–2, Ljubljana: SAZU, 1956–1961 (Dela razreda za filološke in literarne vede 9).
- Bezljaj 1965 = France Bezljaj, Slovenski imenotvorni proces, *Jezik in slovstvo* 10 (1965), št. 3–4, 113–118. (Ponatis v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi* 1, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, 2003 (Linguistica et philologica 6), 289–294.)
- Bezljaj 1967 = France Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.
- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1: A–J, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976.
- Górniewicz 1970 = Henryk Górniewicz, Slawische zweigliedrige Wohnernamen in ihrer Beziehung zu Appellativen und Personennamen, *Onomastica Slavogermanica* (Berlin) 5 (1970), 45–50.
- Grković 1983 = Милица Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљам*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 1983.
- Grković 1986 = Милица Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд: Народна књига, 1986.
- Hudaš – Demčuk 1991 = Михайло Л. Худаш – Марія О. Демчук, *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення)*, Київ: Наукова думка, 1991.

- Ilešič 1933 = Svetozar Ilešič, Kmetska naselja na vzhodnem Gorenjskem, *Geografski vestnik* (Ljubljana) 9 (1933), 3–94.
- Karaš 1956 = Mieczysław Karaš, O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych, *Onomastica* (Kraków) 2 (1956), 260–281.
- Karpluk 1960 = Maria Karpluk, *Słowiańskie imiona kobiece*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960.
- Kelemina 1926 = Jakob Kelemina, Nove dulebske študije, *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) 21 (1926), 57–75.
- Kos 1886 = Franc Kos, Ob osebnih imenih pri starih Slovencih, *Letopis Matice slovenske* 1886, 107–151.
- Košmrlj 1970 = Maja Košmrlj, Dvočlenska antroponima v slovenskih krajevnih imenih, v: *Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana) 2, 102–117.
- Kranzmayer 1956–1958 = Eberhard Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten* 1–2, Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1956–1958.
- Kronsteiner 1975 = Otto Kronsteiner, *Die alpenlawischen Personennamen*, Wien: Österreichische Gesellschaft für Namenforschung, 1975.
- Kronsteiner 1982 = Otto Kronsteiner, *Die slowenischen Namen Kärntens*, mit einer Einleitung von Heinz Dieter Pohl), Wien, ³1982.
- Lubaš 1971 = Władysław Lubaš, *Słowotwórstwo południowosłowiańskich nazw miejscowych z sufiksami -ci, -ovci, -inci itp.*, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1971.
- Mader 1986 = Brigitta Mader, *Die Alpenslawen in der Steiermark*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986.
- Majtán 1997 = Milan Majtán, Zložené slovanské osobné mená v slovenskej toponymii, *Onomastica* (Kraków) 42 (1997), 95–128.
- Malec 1971 = Maria Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław idr.: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971.
- Malec 1974 = Maria Malec, Dwuczłonowe przeczyszczenia i przydomki staropolskie, *Onomastica* (Kraków) 19 (1974), 191–229.
- Merkù 1982 = Pavle Merkù, *Slovenski priimki na zahodni meji*, Trst: Mladika, 1982.
- Merkù 1996 = Pavle Merkù, Predkrščanska slovenska osebna imena v Trstu (1307–1406), v: *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC – Trst: Mladika, 1996, 451–455.
- Merkù 2006 = Pavle Merkù, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, ur. Metka Furlan – Silvo Torkar, Ljubljana: Založba ZRC, 2006 (Linguistica et philologica 15).
- Mertelj – Bezljaj 1960/61 = Drago Mertelj – France Bezljaj, Slovenska krajevna imena na -jane: po seminarski nalogi Draga Mertelja priredil za tisk France Bezljaj, *Jezik in slovstvo* 6 (1960/61), št. 6, 187–192; št. 7, 220–225.
- Miklošič 1860 = Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Wien, 1860.
- Miklošič 1864 = Franz Miklosich, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen*, Wien, 1864.

- Miklošič 1872 = Franz Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen* 1, Wien, 1872.
- Miklošič 1874 = Franz Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen* 2, Wien, 1874.
- Pleskalová 1998 = Jana Pleskalová, *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*, Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1998.
- Pohl 2000 = Heinz Dieter Pohl, *Kärnten: deutsche und slowenische Namen = Koroška: slovenska in nemška imena: kommentiertes zweisprachiges Verzeichnis der Siedlungs-, Berg- und Gewässernamen = Österreichische Namenforschung* 28 (2000), zv. 2–3, Wien: Praesens – Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj: Hermagoras/Mohorjeva, 2000 (Studia Carinthiaca XIX).
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Rospond 1970 = Stanisław Rospond, O derywacji fleksyjnej w nazewnictwie miejscowym słoweńskim, v: *Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana) 2, 30–63.
- Rospond 1983 = Stanisław Rospond, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jъ*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983.
- Rymut 1981 = Kazimierz Rymut, Warstwy chronologiczne w słowiańskich dwuczłonowych nazwach osobowych, *Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Ljubljana: SAZU, 1981, 471–477.
- Rymut 1993 = Kazimierz Rymut, Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych, *Onomastica* (Kraków) 38 (1993), 5–19.
- Scheinigg 1892–1893 = Johann Scheinigg, *Slovenische Ortsnamen aus Personennamen, Carinthia I* (Klagenfurt) 82 (1892), 106–115, 150–157, 179–187; 83 (1893), 104–111, 154–159, 185–190.
- Scheinigg 1893 = Johann Scheinigg, *Slovenska osebna imena v starih listinah, Izvestje Muzejskega društva za Kranjsko* 3 (1893), 8–13, 47–53, 94–101, 140–148.
- Scheinigg 1893b = Johann Scheinigg, *Slovenische Ortsnamen aus Personennamen, Carinthia I* (Klagenfurt) 83 (1893), 83–91, 154–161, 185–191 (nadaljevanje enote Scheinigg 1892).
- Schlimpert 1978 = Gerhard Schlimpert, *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte*, Berlin: Akademie-Verlag, 1978.
- Skok 1926 = Petar Skok, Toponomastički prilozi, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) 5 (1926), 1–14.
- Skok 1929 = Petar Skok, Iz slovenačke toponomastike, *Etnolog* (Ljubljana) 3 (1929), 179–195.
- Skok 1934 = Petar Skok, Iz slovenačke toponomastike II, *Etnolog* (Ljubljana) 7 (1934), 51–87.
- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Modrijan – Založba ZRC, 2009.
- Svoboda 1964 = Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.
- Stankovska 1995–1997 = Љубица Станковска, *Македонска ојконимија I–II*, Скопје: Метаморфоза, 1995–1997.

- Stankovska 2002 = Љубица Станковска, *Суфиксите -јъ, -јь, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп: Институт за старословенска култура, 2002.
- Šimundić 1973 = Mate Šimundić, Značenje najstarijih slovenskih osobnih imena, *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) n. v. 5 (1973), 14–46.
- Štrekelj 1906 = Karel Štrekelj, Razlaga nekterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju 1, *Časopis za zgodovino in narodopisje* (Maribor) 3 (1906), 41–64.
- Taszycki 1925 = Witold Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków, 1925, ponatis v: Witold Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne I: onomastyka*, Wrocław – Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1958.
- Toporov 1993 = Владимир Н. Топоров, Праславянская культура в зеркале собственных имен (элемент *mir-), v: *История, культура, этнография и фольклор славянских народов: XI Международный съезд славистов*, Москва: Наука, 1993, 3–118.
- Torkar 2007 = Silvo Torkar, O neprepoznanih ali napačno prepoznanih slovanskih antroponimih v slovenskih zemljepisnih imenih: Čadrg, Litija, Trebija, Ljubija, Ljubljana, Biljana, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 16 (2007), 257–273.
- Torkar 2008 = Silvo Torkar, Slovenska zemljepisna imena, nastala iz slovanskih antroponimov, *Slavistična revija* 56 (2008), kongresna številka, 17–29.
- Torkar 2009 = Silvo Torkar, Flektivna derivacija v slovanskih krajevnih imenih (jezikovnozgodovinski vidik), *Slavistična revija* 56–57 (2009) = *Trubarjeva številka*, 411–419.
- Torkar 2010 = Silvo Torkar, *Tvorba slovenskih zemljepisnih imen iz slovanskih antroponimov: identifikacija, rekonstrukcija in standardizacija*, Ljubljana, 2010. (Tipkopis.)
- Torkar 2012a = Silvo Torkar, Razpoznavanje slovenskih zemljepisnih imen, *Slavistična revija* 60 (2012), 693–707.
- Torkar 2012b = Silvo Torkar, Kontinuiteta slovenstva v luči onomastike, v: *Slovenici v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov*, Ljubljana: Svetovni slovenski kongres, 2012, 93–104.
- Trubačov 1988 = Олег Н. Трубачев, Праславянская ономастика в этимологическом словаре славянских языков, выпуски 1–13, *Этимология: сборник научных трудов* 1985, отв. ред. член-корреспондент АН СССР О. Н. Трубачев, Москва: Наука, 1988, 3–16.
- Vasiljev 2005 = Валерий Л. Васильев, *Архаическая топонимия Новгородской земли*, Великий Новгород: Новгородский государственный университет – Новгородский межрегиональный институт общественных наук, 2005.
- Zaimov 1967 = Йордан Заимов, *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров: проучване на жителските имена в българската топонимия*, София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1967.
- Zaimov 1973 = Йордан Заимов, *Български географски имена с -јъ*, София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1973.
- Zaimov 1975 = Йордан Заимов, Двучленни лични имена в българската топонимия (принос към Славянския ономастичен атлас), *Onomastica* (Kraków) 20 (1975), 169–230.

Two-Element Slavic Anthroponyms in Slovenian Toponymy

Summary

Among Slovenian toponyms formed from anthroponyms, 162 two-element Slavic anthroponyms have been found (including seven epithets of the type *Mokronog*, but without prefixed names of the type **Postoj* or names with negation of the type **Nerad*), of which 118 are place names (102 in Slovenia, fourteen in Austria, two in Italy), as well as six oronyms, two hydronyms, eighteen hamlets, sixteen in the names of former or renamed settlements, and two in oconyms.

Among these geographical names, there appear anthroponyms with the following roots: *-mir/mir-* (33), *-goj/goj-* (30), *-slav/slav-* (28), *-drag/drago-/draži-* (23), *-rad/rad-* (9), *-bqd/bqd-* (8), *-gost/gost-* (8), *-tēh/tēh-* (6), *-čaj/ča-* (6), *dobro-* (6), *-l'ub/l'ub-* (6), *sebē-* (6), *-brat/brato-* (5), *hotē-* (5), *mysl'/mysl'-* (5), *-sēm/sēmi-* (5), *-vid/vid-* (5), *doma-* (4), *l'ut-* (4), *-nēg/nēg-* (4), *trēb-* (4), *-bor/bori-/bra-* (4), *byto-* (3), *-stan/stani-* (3), *stoj-* (3), *vlad-* (3), *vŕlk-/volče-* (3), *želi-* (3), *-žit/žit-* (3), *brani-* (2), *-čep* (2), *god-* (2), *grdo-* (2), *-glav* (2), *malo-* (2), *-mil* (2), *moj-* (2), *-mōž* (2), *priby-* (2), *samo-* (2), *-stryj* (2), *tvrd-* (2), *vele-* (2), *vlasti-* (2), *vyše-* (2), and with a frequency of one *Beni-*, *beri-*, *bol'e-*, *-byl*, *čvsti-*, *družī-*, *gradi-*, *hodi-*, *hrani-*, *jaro-*, *jzby-*, *kani-*, *krēsi-*, *krivo-*, *liho-*, *lomo-*, *lupo-*, *mak-*, *mokro-*, *myst-*, *nino-*, *-nog*, *-nos*, *počē-*, *rati-*, *skor-*, *straho-/straši-*, *svaro-*, *svēt-*, *svdē-*, *šali-*, *-tuh*, *tvoj-*, *-tvor*, *vēče-*, *zēlo-*, *-žal*, *žbdi-*, *živo-*, *župi-*.

These place names are divided with regard to how they were formed into demonymic, patronymic, and possessive names.

The demonymic names are:

- in *-ci*: *Barislovci*, *Bodislavci*, *Bratislavci*, etc. (27 names);
- in *-jane*: *Čadraže*, *Čagošče*, *Dragožiče*, etc. (22 names);
- toponyms that were formed as collective epithets or through pluralization of surnames formed from epithets are: *Grabonoš* (**Krabonoše*), *Krivoglavice* (**Krivoglavci*), *Lipoglav* (**Lupoglavi*), *Lomanoše* (**Lomonoše*), *Mokronog* (**Mokronozi*), *Muhabran* (**Muhobrani*), *Muhaber* (**Muhoberi*).

Patronymic names (in *-iči*) are very rare: *Doslovče*, *Semislavče*, etc. (6 names).

The most productive group is **possessive toponyms formed from anthroponyms**:

- suffix *-jv*: *Bodrež* (2), *Braslovče*, *Butoraj*, etc. (55 names);
- suffix *-ov/-ev*: *Brengova*, *Drbogovje* (< **Dobrogojevo*), etc. (4 names);
- suffix *-bn-*: *Budganja vas*, *Celestrina*, *Čagona*, etc. (15 names);
- suffix *-v*: *Čadrg*, *Dragomilo*, *Magozd*, etc. (14 names);
- suffix *-yn'i*: *Nomenj*.

Some toponyms were created from two-word possessive names through univerbation:

- suffix *-ica*: *Draboslovica*, *Hotedršica*, *Sodražica*, etc. (13 names);
- suffix *-ikv*: *Bitagojnik* (oronym), *Samotešnik* (microtoponym), etc. (4 names);
- suffix *-vcb*: *Bitovec* (hydronym), *Grdoslovec* (karst speleonym), *Ratibovec* (hydronym);
- suffix *-akv*: *Radomerščak*.

Prevzete besede neslovanskega in slovanskega izvora v knjižni slovenščini 16. stoletja

Andreja Legan Ravnikar

Cobiss: 1.01

Pomanjkanje izrazov je predstavljalo najmočnejšo motivacijo za sprejemanje besed iz inventarja drugih jezikov v knjižno slovenščino 16. stoletja. Primerjava med pisci, predvsem med Trubarjem in Dalmatinom v odnosu do Krelja in Juričiča, je glede na razlikovalne jezikovne koncepte in sociolingvistične okoliščine pokazala med posameznimi avtorji različne deleže prevzetih besed iz nemščine, klasičnih in svetopisemskih ter romanskih in slovanskih jezikov. Razčlenjevali smo pomensko podobo oz. pomenske razvoje mlajših in starejših prevzetih besed.

Ključne besede: knjižna slovenščina 16. stoletja, prevzemanje, nemščina, latinščina, italijanščina, hrvaščina, cerkvena slovanščina

Borrowed Words of Non-Slavic and Slavic Origin in Sixteenth-Century Standard Slovenian

A lack of expressions represents the strongest motivation for borrowing words from the inventory of other languages into sixteenth-century standard Slovenian. A comparison among writers, primarily between Trubar and Dalmatin versus Krelj and Juričič, with regard to distinguishing linguistic concepts and sociolinguistic circumstances reveals a differing share of words in their works borrowed from German, classical languages and Biblical languages, Romance languages, and Slavic languages. This article analyzes the semantic character or semantic development of more recent and older borrowed words.

Keywords: sixteenth-century standard Slovenian, borrowing, German, Latin, Italian, Croatian, Church Slavic

0 Pomanjkanje izrazov je predstavljalo najmočnejšo motivacijo za sprejemanje besed iz inventarja drugih jezikov v najstarejšo knjižno slovenščino.¹ V 16. stoletju se je izrazni primanjkljaj pokazal pri prevajanju del nemških protestantov in

¹ Integracija tujih besed gre lahko skozi različne stopnje, od sprejemanja citatnih besed, tj. besed brez vidnih znakov podomačitve, v slovensko besedilo (pisava, izgovor in naglas kot v tujem jeziku) prek tujk, ki so se glasoslovno, pisno in/ali oblikoslovno poslovenile, do izposojenk, ki so se povsem prilagodile zakonitostim slovenskega jezika (Toporišič 1992: 14, 299–300, 334). Poimenovanje prevzeta beseda za slovensko besedo tujega izvora za naše potrebe povsem zadostuje.

pri oblikovanju samostojnejših besedil. Največja je bila potreba pri poimenovanju novih verskih pojmov (protestantska teologija in sprememba verskega življenja) ter prevajanju tujih materialnih in kulturnih pojmov v slovenščino (Orožen 1996: 114–288; Legan Ravnikar 2008: 15–33). Prihod novih ali na novo prevzetih besed, čeprav so za poimenovane pojme že obstajali izrazi v jeziku, je sprožil pojav novih besedilnih zvrsti (nastali so abecedniki, slovnica, dva slovarja in dva koledarja). V delih posvetnega značaja se je oblikovalo tudi strokovno izrazje, npr. jezikoslovno, šolsko, upravno, in zametki strokovnega izrazja drugih strok (Novak 2004: 142–156; 2007: 266–276). Razlog za sprejemanje besed je bila tudi želja po večji prestižnosti besedila, kar je primerljivo z rabo latinskega izrazja v drugih evropskih jezikih (Ahačič 2011: 114).

1 V geselskih in kazalčnih iztočnicah Besedja² se potrjuje raba različnih stopenj podomačitve prevzetih besed, kar razkriva dinamiko sprejemanja tujejezičnih besed (pot, čas prevzema) in njihove spremembe do popolne integracije v slovenski knjižni jezik. Na podlagi primerjalnih analiz s prevodno predlogo lahko ugotavljamo večjo ali manjšo naslonitev nanjo, sprejemanje tujih besedotvornih modelov in oblikovanje pomenske podobe prevzetih besed v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Ker je problematika zelo obsežna in kompleksna, smo se osredotočili na glavne značilnosti sprejemanja prevzetih besed glede na izvor.

1.1 Besede, prevzete iz nemščine

Zaradi dolgotrajnega in neposrednega stika ter znanih okoliščin naslonitve na nemške reformatorske tokove je večina tujejezičnih besed v najstarejši slovenski knjižni jezik prišla iz nemščine ali z njenim posredovanjem.³ Poleg glasoslovne in pisne raznolikosti ter manjše oblikoslovne in večje besedotvorne variantnosti je zanje značilna pomenska razčlenjenost (večpomenskost).⁴ V postopku jezikovne izposoje

² Besedje (2011) je okrajšano poimenovanje za znanstveno monografijo Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki smo jo pripravili Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak. Kot nas seznanja Uvod (Merše 2011: 7–16), so bile pri zbiranju in pripravi jezikovnega gradiva upoštewane vse knjižne izdaje s slovenskim besedilom iz druge polovice 16. stoletja, tudi slovenske ustreznice v Megiserjevih slovarjih, skupno torej 53 knjig (1550–1603). Na podlagi popolnega izpisa vseh občnoimenskih besed v vsakokratni rabi je bilo potrjenih več kot 22.000 različnih besed, vključujoč tudi citatne besede in besedne zveze, ki se smiselno vključujejo v slovensko besedilo. V slovarski obliki predstavljenemu besedju so pripisane besednovrstne in druge slovnične oznake ter podatki, v katerih delih se pojavljajo, kar kaže na prvo pojavitev v knjigi, besedilno zvrst pojavljanja določene besede in obseg rabe v 16. stoletju.

³ Prim. t. i. ljudske izposojenke v Kranzmayer (1944), Striedter-Temps (1963); podobno v drugih slovanskih jezikih (Štebih Golub 2010 za kajkavščino, Kočeva-Lefedžieva 2004 za bolgarščino). Za češčino in slovaščino obstaja obširna monografija Stefana M. Newerkle (Newerkle 2011), ki pa mi je ni uspelo pregledati.

⁴ Za nazornjšo predstavo, kako so iz nemščine prevzete besede in tvorjenke iz njih v razmerju do domačega izrazja zaznamovale knjižno slovenščino 16. stoletja, zlasti pri črkah f, š, ž, naj navedem abecedni seznam iz Besedja – od *štift* do *švoh*: *štift* 1 m, *štift* 2 ž, *štift*

se zgodita dve vrsti semantičnih sprememb: semantična prilagoditev prevzete besede in sprememba v pomenskem polju jezika sprejemnika (Štebih Golub 2010: 177). V pomenski strukturi prevzetih besed tako prepoznavamo izhodiščni pomen (za obravnavani čas), razvitost drugotnih pomenov, podpomenov in pomenskih odtenkov;⁵ njihov pomen je ožji kot v izvornem jeziku ali pa se ob splošni sprejetosti v slovenščino širi. Če je poimenovanje predhodno že obstajalo, iz nemščine sprejete besede povzročajo pomenske spremembe domačih besed ali jih potiskajo na obrobje rabe. Pomenski odmik v smer pejorativnosti (slabšalno) se kaže pri prevzetih besedah iz uvodov, komentarjev ali polemičnih odlomkov Trubarjevih, Kreljevih in Dalmatinovih del, kjer se soočajo teološka in povsem praktična vprašanja liturgije itd. pri katolikih in protestantih.⁶

3 m/ž, štifta, štiftan, štiftanje, štiftar, štiftati, štiglic, stih, štihlan, štil 1 [pisalo], štil 2 [ročaj], štima, štimajoč, štiman, štimanje, štimati, štimati se, štimica, štimovec, štipendija, štiresto, štiri, štirideset, štirideseter, štirideseti, štiridesetkrat, štiridesetni, štirikrat, štirinajst, štirinajsti, štirinogat, štirinogav, štirired, štiristo, štiristokrat, štirivoglast, štirivoglat, štirje, štivra, štivrati, što zlog, štok 1 [deblo], štok 2 [ječa], štok 3 [skrinja], štokfiš, štolc 1 m, štolc 2 prid. nepregib., štor, štoklja, štokljin, štorovje, štos, štrafan, štrafati, štrafinga, štraje sam. ž mn., štrajfan, štrajfani, štrajfanje, štrajfati, štrajfen prid., štraj-finga, štrajfovati, štrama, štramljan del., štramljati, štranga, štravbi*, štravs, štravsov, štreng, štrifan, štrifati, štrigel, štriglati, štrih, štrik, štrikan, štrikar, štrikati, štrit, štritan, štritanje, štritar, štritati, štritati se, štruc, štrukelj, štu zlog, štučast, študent, študera sam. ž, študiranje, študirati, študirati se, štueta, štuk, štuka*, štukanje, štukek, štumati se, štumf, štumpf, štip, štipa, štipan, štipati, šturn, šturnje, šturnati, šturema, šturn, šturma, šturman, šturmanje, šturmati, štur mavba, šu zlog, šudnik, šula, šular, šularec, šularica, šularski, šulmajster, šulmaster, šulmašter, šulmejster, šulmester, šulmešter, šulmojster, šulmojstrica, šulmojšter, šulmoster, šulmoštrica, šulmošter, šultes*, šum, šumeč, šumečen, šumejoč, šumenje, šumeti, šumljati, šumošter, šupa 1 [luska], šupa 2 [skedenj], šupna, šurc, šustar, šuster, šustvati, šustvo, šuštar, šuštarški, šušto, šuštvati, šuta, šutina, švabiški, švabski, švah prid., švendenski, švermar, švermer, švermeriški, švoh prid. nepregib. Podrobneje o značilnostih sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja Legan Ravnikar (2012). Ob strani bomo pustili dobesečno prevajanje besed iz nemščine, ki je bodisi besedotvorno ali pomensko motivirano. Kalkiranje kot enega od osnovnih načinov širitve slovenskega glagolskega besedja v 16. stoletju je natančno raziskala in popisala Majda Merše (2009: 129–146).

⁵ France Novak (2004: 73–241) je na konkretnih zgledih besed iz besedil slovenskih protestantov 16. stoletja predstavil veliko poimenovalnih vrst za bogatenje besednega zaklada. Najbolj tipične so bile: metaforizacija, metonimizacija, terminologizacija, natančnejše določanje pomenov z opisovanjem (oblikovanje ustaljenih besednih zvez, ki niso termini niti frazemi), približevanje (pri prevodih gre za iskanje najprimernejše ustreznice za besedo v izvorniku), poosebitev, frazeologizacija, simbolizacija.

⁶ Taka so besedila: TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREDGVVOR (TT 1557), ANTITHESIS INV RASLOZHENIE. PRAVE CHRISTIANSKE INU ANTI-Christianske krive Vere (KB 1566) in GMAIN PREDGVVOR ZHES VSO SVETO BIB-LIO (DB 1584) ter Trubarjeve razlage v TR 1558, TAr 1562, TO 1564, TC 1575 in še kje.

1.1.1 Novi pomeni v slovenščini, pri prevzetih besedah velikokrat spodbujeni z nemško predlogo, se pogosto oblikujejo po metafori, kjer izbrana podobnost predstavlja motivacijo za poimenovanje novega predmeta, pojava ali pojma, npr. pri *cehati*:⁷

cehati (< nem. *zechen*) 1. kdo *veselo popivati, lahko se zabavati v družbi; veseljačiti*: tu, kateru je nym porozhenu puſte ſtati, inu nekaj drusiga ſture, Gredo ta zhafſ fe prehajat [!], ygrat, zehat, kadar bi vñihñi imejli dellati, enu inu drugu opraviti TPo 1595, II, 176; prim. *Gehen .. ſpacieren/ ſpielen/ zechen/ da ſie im haufe arbeyten* LH 1566, II, CV.

2. živeti brezskrbno, grešno, ne misleč na posledice lahkomiſelnih dejanj: Lubi drug, fi li ti ſnal poprej lakomnovati, offerſten inu fvojevoln biti, inu mojo beſſédo ferratati [...] ti fi dolgu zehal, lubi muj, plazhaj tudi enkrat TPo 1595, II, 261; prim. *Du haſt lang gezech/ lieber bezale auch ein mal* LH 1566, II, CLV.

1.1.2 Beseda dostikrat vsebinsko ostane zelo blizu izhodiſčnemu pomenu, le premaknjena je v drugo besedilno okolje. Ima pomenski označevalnik preneseno (pren.), npr. pri *ceha*:⁸

ceha (< nem. *die Zeche*) 1. *lahkotna zabava v družbi, povezana s popivanjem; veseljačenje*: Zeha, he, ſymbolum, ſympoſium, zech, vrten BH 1584, 60; compotor. *Germ.* ein Zechgeſell, oder Zutrincker, mittrincker. *Sclau.* v zehi tovariſh MTh1603, I, 303;

2. pren. *račun za pretekla lahkomiſelna, greſna dejanja*: Ali ony [Iudi] ſo je hoteli taku imejti, ony ſo dolgu zehali, inu ſi ſabſtoin puſtili pridigovati, ali letu ſo morali to zeho na enkrat plazhati, Bug nyh ſuper vezh nei hotel ſliſhati, pred teim ſe ti varuj TPo 1595, II, 261.

1.1.3 Pogost je tudi nastanek novih pomenov z zamenjavo oz. metonimičnim pomenskim prenosom in sinekdoho, npr. pri *cimper* (dejanje – rezultat dejanja: gradnja – zgradba; del – celota: ostreſje – hiſa). Primerjava z Luthrom kaſe na ſamostojno rabo ſtarejſe prevzete besede *cimper*, ki ni bila spodbujena s prevodno predlogo:

⁷ Omenjeni geſelski članek, le z izpoſtavljenimi pomeni in vzorčnimi zgledi zanje, in vsi naſlednji ſo naſtali pri redaktorskem delu avtorice tega prispevka, in ſicer za načrtovani zgodovinski ſlovar najſtarejſe knjiſne ſlovenſčine. Pod naſlovom *Slovar ſlovenſkega knjiſnega jezika 16. ſtoletja* ga pripravljamo ſodelavci Sekcije za zgodovino ſlovenſkega jezika Inſtituta za ſlovenſki jezik Frana Ramovſha ZRC SAZU. Prvi del (A–D) bo predvidoma 2016 izſel pri Zaloſbi ZRC, ZRC SAZU. Glavna redakcijska načela ſo teoretično (Uvod, Sploſno o ſlovarju) in praktično (ſ poskusnimi geſelskimi članki) predſtavljeni v PS 2001. V letih 2011–2012 ſo bila poſamezna načela po skupnem dogovoru ſodelavcev ſekcije na redakcijskih ſestankih nekoliko ſkrajſana, ſpremenjena in po potrebi dopolnjena z reſitvami problematike, ki do tedaj ſe ni bila aktualna; nova problematika ſe reſuje ſproti. Oblikovanje geſelskega članka v računalniſko obliko omogoča redakcijski program iLex, vnos ſe opravlja ſ pomočjo internega Priročnika za vnaſanje geſel za SSKJ 16 v iLex (delovno gradivo), ki ga je pripravil Kozma Ahačič (2012).

⁸ Nemſka večpomenka *die Zeche* je bila v 16. ſtoletju ſprejeta z dvema pomenoma: *das Trinkgelage* ‘popivanje, veseljačenje’ in *das Zechgeld* ‘znesek, ki ſe plača v goſtilni, zlaſti za pijačo; zapitek’; od tod gre pomenski prenos na ‘račun za greſna dejanja’.

cimper (< stvn. bav. *zimpar) 1. *navadno lesen objekt s stenami in streho, ki nudi zavetje; stavba, zgradba*: Inu on je meril ta zimpër, kakòr je dolg bil, so vñem tèm, kar fe ga je dèrshalu, od eniga vogla do drusiga 1584, II, 80b; *prim.* WND er mas die lenge des Gebews/ mit allem was dran hieng LB 1545, II, 1482;

// *leseno nosilno ogrodje za streho stavbe; ostrešje*: Na teifte fhtiri (vogle) je on [Salomo] en frop polushil is Cedrovih deffak [...] Inu osgoraj vèrhu en Zymper od Cedrou na téhifih ftebreh, katerih je bilu, pet inu fhtirideffeti DB 1584, I, 186b; *prim.* Vnd oben drauff ein Gezimer von Cedern LB 1545, I, 636;

2. *gradnja, zidava*: Inu Salomonovi Sydarji, inu Hiranovi Sydarji, inu Giblimi, fo fekali, inu fo pèrpraulali lejs inu kamenje, h'zympru te Hilhe DB 1584, I, 186a; *prim.* vnd bereiten zu Holz vnd Steine zu bawen das Haus LB 1545, I, 633.

1.1.4 Nekateri prevzeti izrazi s konkretnim pomenom simbolizirajo določen abstrakten pojem (navajamo ga s pomenskim označevalnikom simbolno). Tipičen pomenski kvalifikator v slovanskem opisu besed 16. stoletja je tudi poosebitev (pooseb.): za poimenovanje duhovnih pojavov iz biblijskih besedil, ki so dobili človeške lastnosti, za ubesedenje duhovnega, abstraktnega sveta, ki je s poosebitvijo konkretno prostorsko predstavljen, za ponazoritev abstraktnih pojmov, npr. pri *ceder*:

ceder (< nem. *die Zeder*) 1. *veličastno zimzeleno iglasto drevo s trpežnim, dragocenim lesom; cedra*: On gre prece mej drevje v'gosd, de Cedre poſſleka, inu vsame Bukovje inu Hraftje, ja en Ceder, kateri je saſſajen DB 1584, II, 18a; / pooseb. Hualyte tiga Golpudi [...] Gorre inu vfi hrybi, Ta rodouytna driueſſa inu ty cedri TPſ 1566, 262b; Inu Smreke ſe tudi nad tabo veſſele, inu Cedri v'Libanu (inu pravio) Od tiga zhaſſa, kar ti leſhiſh, nihzhe ſem gori nehodi de bi nas poſſlekal DB 1584, II, 6b; Ioas pak, Israelfki Krajl, je poſſal k'Amaziu, Iudoufkimu Kralu, inu je puſtil njemu povédati. Ta Glog v'Libani, je poſſal h'Cedru v'Libani, inu je puſtil njemu povédati: Daj tvojo Hzhher mojemu Synu k'Sheni DB 1584, I, 212a;

// *simbolno za lepoto, žlahtnost, trpežnost izraelskega (božjega) ljudstva*: Ieſt [GOSPVVD] hozhem tudi od vèrha tiga viſſokiga Cedra vſeti, inu osgoraj od njegovih vej en mlad ° vèrſhihzh odtèrgati, inu ga na eno filnu viſſoko Gorro ſaſſaditi [...] de bo mladice pognal, inu ſad prineſſèl, inu en zhaſtit Ceder poſtal (° vèrſhihzh) tu je, naſhiga GOSPVDA Criſtuſa, ta je od viſokiga Cedra, tu je, od Boſhyga folka, inu od Davidoviga roda) DB 1584, II, 67b.

1.2 Besede, prevzete iz latinščine

1.2.1 Citatne besede znotraj ali ob slovenskem besedilu (robne opombe itd.) so v delih slovenskih protestantskih piscev po večini latinskega izvora. V Besedju 2011 je opozorjeno na razlike med citatno prevzetimi pojavnimi oblikami in tistimi, ki so bile v prilagojeni ali neprilagojeni obliki vključene v slovensko sobesedilo.⁹ Latinizmi so se pod vplivom prevodnih predlog pojavljali predvsem v priročnikih, ki so jih protestantski pridigarji potrebovali za službovanje v cerkvi (TO 1564, TC 1575, DAG 1585), nekateri samo v abecedno urejenih seznamih na koncu DB 1578 in DB 1584. Naj naštejemo nekaj zgledov: *abortus*, *acervus*, *alij*, *accidens*, *adplicatio*,

⁹ Sobesedilno vključenim latinskim besedam v neprilagojeni obliki je lahko pripisan drugačen spol, kot je dejansko v latinščini, npr. *symbolum* sam. m lat., na izvorni jezik pa je v obeh primerih opozorjeno z okrajšavo lat. (Merše 2011: 13).

antithesis, apokalypsis, apostolicus, argumentum, aromaticum, batus,¹⁰ *censura, collecta, confessio, hymnus, magnificat, symbolum* itd. Pregled celotnega občnomskega izražja v Besedju 2011 je potrdil, da se je citatna podoba sprejete latinske besede (in grške na -on) tudi pri pogosto rabljenih izrazih v imenovalniku ednine praviloma ohranjala, v odvisnih sklonih pa so se na prevzeto podstavo pripenjale slovenske končnice, npr. im. ed. *evangelium* (v 16 delih), *evangelion* (v 16 delih) in *evangeli* (v 38 delih), rod. *evangelia* (hrvaška različica pri Juričiču: *evangelije*). Citatnost v imenovalniku se kaže tudi pri prevzemanju latinskih samostalnikov drugih sklanjatev, npr. im. ed. *farao* (v 9 delih – pri Trubarju, Dalmatinu, Krelju in Bohoričju), rod. *faraona*; osnova slovenskih odvisnih sklonov je postopoma prodirala tudi v prvi sklon: *faraon* (TA 1562, JPo 1578).¹¹ V Besedje 2011 so zajete tudi latinske citatne in polcitatne besedne zveze, ki se smiselno vključujejo v slovensko besedilo: *abominatio desolationis* gl. *abominatio* –, *desolationis* –; *antifone de tempore* gl. *antifona, de tempore* –; *aqua vitae* gl. *aqua* –, *vitae* –; *collecta de tempore* gl. *de tempore, kolekta*.¹² Poglejmo zglede v sobesedilni rabi:

Taku imao ty Shulary fazheti pejti, Deus in Adiutorium etc. Sa nim ta Cor tu kar fa teim gre, eno Antifono de tempore. Potle en Pfalm, en Cor latinski en Vers, ta drugi Cor Nembski oli Slouenski [...] Natu imao ty Otroci ta Catehifimus poueidati inu ifuprashouati, inu molyti, koker ie od fpreda poftaulenu. Sa teim fe ima ta Hymnus, potle ta Magnificat Latinski inu Slouenski peiti TO 1564, 111b.

1.2.2 Večje število različnih, po večini adaptiranih latinskih tujk je zaznati v Kreljevi in Juričičevi postili (KPo 1567, JPo 1578). Juričič je nekatere strokovne izraze latinskega ali grškega izvora, ki jih je Krelj uvajal, raje opuščal. Toda pregled celotnega gradiva za posamezne iztočnice je pokazal, da je te »nove« besede Krelj na določenih mestih res enkrat ali dvakrat izpostavil, v nadaljnji rabi pa se je tudi on držal ustaljenih izrazov, čeprav nemškega izvora, npr. *parabola* (KPo 1567) : *prigliha* (KPo 1567, JPo 1578), *pedagog* (KPo 1567) : *šulmojster* (v 15 delih, vključno s Kreljem in Juričičem), *predikant* (KB 1566, KPo 1567, JPo 1578) : *predigar* (v 17 delih, vključno s Kreljem in Juričičem) in *pridigar* (v 31 delih, vključno s Kreljem in Juričičem). Primerjajmo zglede v sobesedilu:

¹⁰ Izraz brez latinske končnice je postal homonim: *batus* [votla mera] sam. m (DB 1584), prim. *bat* 1 [leseno orodje] sam. m, *bat* 2 [votla mera] sam. m.

¹¹ Podrobneje o izrazni podobi prevzetih besed iz latinščine Ahačič 2011. Za Trubarjev slovenski cerkveni red (TO 1564) je bilo že ugotovljeno, da so se latinske tujke, torej neposredno v knjižno slovenščino sprejete besede iz latinščine, skoraj dosledno zapisovale po latinskem pravopisu (celo končnice slovenskih sklonov, npr. -ae namesto -e). Prevzemanje spola je potekalo po enakih modelih kakor pri besedah, prevzetih iz latinščine v sodobni slovenščini, npr. različici *levit* in *levita* sta v Besedju 2011 izpričani zaradi ohranjene latinske ajevske končnice (Ahačič 2011: 114, 116).

¹² Z dolgim pomišljajem so v Besedju 2011 označene besednovrstno neopredeljene iztočnice, ki nastopajo kot del besedne zveze.

Nevodijo jih v'Čerkou k'predigam, ne poſhleio jih v'fhulo, alli ako lih premoreio doma ijm Pedagoge ne dërſhe KPo 1567, XLVIb; *prim.* Oni nyh V cerkou kpredigam neuodio, Nyh V shulo ne poſhleio, inu ako lih premoreio, tako nym doma Shulmoiftra ne dërſhe JPo 1578, II, 32a; Tako bi imeli tudi vfi Goſpodarij inu Goſpodine, po Hiſſah fuoie Otroke inu poſle examinirati inu ſpraſhouati [...] Rauno tako Shulmoiftri inu Shulmoiftrize fuoie Shularze inu Shularize JPo 1578, I, 75a; *prim.* Ravnò tako fhulmoiftri inu Shulmoiftrice fvoie fhularce inu fhularice KPo 1567, XCVIIIb.

1.3 Besede, prevzete iz hebrejščine, aramejščine in grščine

1.3.1 Redko se pojavljajo citatni in podomačeni zapisi besed iz svetopisemskih jezikov – hebrejščine (*ammi, asara, breshith, halleluia, kaph* 'ime hebrejskega soglasnika'),¹³ aramejščine (*ceph*) in stare grščine (*anathema, christeleison*). Običajno so besede navedene ob robu besedila s pojasnilom o izvoru (gl. DB 1584); njihova raba je priložnostna in ima pojasnjevalno vlogo. Pričakovano se v knjižni slovenščini 16. stoletja niso ustalile, iz njih niso nastajale novotvorjenke in tudi pomenskih razvoj niso doživljale:

Aku gdu GOSPVDA Ieſufa Criſtufa néma ſa lubu, ta bodi ^b Anatema, Maharam Mota.
(^b Pan ſe rezhe Gërzhki Anathema, Iudouſki pak Maharam, tu je vſe enu: Moth pak ſe rezhe Smèrt. Inu hozhe S. Paul tulikajn rezhi: Kateri Criſtufa nelubi, ta bodi panan ali ſaklet k'fmèrti) DB 1584, III, 96a; PERVE MOESSOVE BVQVE, GENESIS IMENOVANE, Iudouſki, Bresith DB 1584, I, 1a.

1.4 Besede, prevzete iz italijanščine

1.4.1 Vpliv italijanskih narečij (beneška italijanščina) in drugih manjših romanskih jezikov (furlanščina, istrska in dalmatinska romanščina) se zaradi jezikovne stičnosti kaže v prevzetih besedah, sprva dialektizmih iz primorske narečne skupine. Juričič se je izogibal sprejemanju tistih besed romanskega izvora iz Kreljevega prevoda prvega dela Spangenbergove postile, ki so hkrati zaznamovale geografsko ožjo rabo, npr. *kordavec, mandrija, moneta* (Merše 1998: 219). Drugi izrazi romanskega izvora so bili rabljeni širše, npr. *bandero/bandera, barka, barkarol* in *barkador, bregeše, fortuna*, kar dokazuje raba v Trubarjevih in Dalmatinovih delih.¹⁴ Ustalenost dokazujejo razviti drugotni pomeni, prenesena raba, stalne besedne zveze, frazemi:

¹³ Primerjalno s hebrejskim izvirnikom je Trubarjev (TPs 1566) in Dalmatinov prevod starozaveznih psalmov (DB 1584) raziskovala Francka Premk (1992).

¹⁴ Popis vseh uporabljenih besed z vsemi pojavitvami v Besedju 2011 omogoča vpogled v njihovo rabo in razkriva konkurenčna razmerja med njimi v knjižni slovenščini 16. stoletja. Tako lahko za sopomenke in pomensko sorodne besede, kot so *barkador* in *barkarol* z različicami, *brodnik, čolnar* in *mornar*, ugotavljamo, da je bil najbolj frekventen splošno rabljeni izraz *čolnar* (v 12 delih), sledi *barkarol* (v 7 delih) z različicami *barkorol* (DB 1584), *barkalor* (TC 1575), *barkoral* (TT 1557) in *barkador* (KPo 1567). Po štirje knjižni viri so izkazani pri *brodniku* in iz hrvaščine sprejetem *mornarju*.

bandero (< ital. bandiera) *barvna tkanina na drogu, praviloma z znamenji, ki so simbol pripadnosti; zastava*: še pelamo ueni Alexandriski barki [...] ta ie imeila enu Banderu tiga Caftora inu Poluxa TT 1557, 427; Tvoje ladru je bilu is pišlanih Shid is Egypta, de je tvoje Banderu bilu, inu tvoje odeje, is gelih shid inu karmashina, is teh otokov Elifa DB 1584, II, 72b; pren. On mene pellá u'vinlki Kelder, inu lubesan je njegovu banderu zhes me DB 1584, I, 332b;

● **slišati pod bandero** *pripadati kaki skupnosti, katere simbol je*: morem per tem merkati, de jeft v'tvoje Krajleftvu, inu pod tvoje Banderu flifhim, sicer bi mene ta Svejt drugazhi dershál TPo 1595, III, 168; Kay ie moyh [Chrifuševih] Liudy, inu kateri kuli pod moyo Banderu flishi, ta fe mora Voiskouati inu biti JPo 1578, III, 43;

// *kdor nosi zastavo*: Potle ie šhlu tu Banderu Rubenouiga Kampa, fuoio Voisko, inu zhes nega Voisko ie bil Elizur Sedeuou fyn DB 1578, 122b.

1.5 Besede, prevzete iz hrvaščine

1.5.1 Znano je, da je bil v slovenskem jezikovnem prostoru do neke mere prisoten jezik neposrednih sosedov – kajkavski na severovzhodu in čakavski na Kranjskem – kot posledica priseljevanja zaradi turške nevarnosti v 15. in 16. stoletju (Orožen 1996: 168, 171). V slovenskem prevodu Spangenbergove postile Hrvata iz Vinodola Jurija Juričiča¹⁵ se vpliv hrvaščine kljub njegovemu dolgotrajnemu bivanju na slovenskih tleh in dobremu poznavanju slovenščine izkazuje na vseh jezikovnih ravninah. Gre za tipološke odmike od knjižne norme 16. stoletja, kar potrjuje tudi izrazje v Besedju 2011. Med glasoslovnimi posebnostmi izstopa ijevski odraz jata (ě), npr. *brig, cvitje, sviča*;¹⁶ v oblikoslovnih paradigmah se ujevski odraz nenaglašene izglasnega *u* nadomešča z *o*, npr. im./tož. ed. *bandero* (Trubar, Dalmatin: *banderu*); rabijo se razlikovalni zaimki in zveze, npr. vprašalni in nedoločni zaimek *čij, čim ... s tem/tim*. Že opravljena primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile je pokazala na Juričičevo načelo prednosti izbire bolj uveljavljenih izrazov, nevtrajnejših in pomensko nedvoumni, kar je vključevalo tudi izvirnost besed (Merše 1998: 218). Na ta način je Juričič v svoji postili opravičeval tako izločanje kot ohranjanje prevzetih besed.

1.5.2 Prekmurske besede se deloma prekrivajo z izrazi v 3. registrskem stolpcu DB 1584 z opredelitvijo *Slovenſki, Besjzhki* in v neopredeljenem seznamu besed na koncu DB 1578.¹⁷ Izpričane so tudi v Megiserjevih slovarjih (MD 1592; MTh

¹⁵ Okrog leta 1560 je Jurij Juričič prišel v Ljubljano za pridigarja v cerkvi nemškega viteškega reda in pod vplivom Antuna Dalmate postal protestant. 1561 je bil odstavljen, a od deželnihi stanov postavljen za pridigarja pri protestantski cerkvi sv. Elizabete v Ljubljanski bolnišnici; služboval je tudi na različnih mestih v Ljubljani in Kamniku. Leta 1571 je končal slovenski prevod 2. in 3. dela Spangenbergove postile, ki je izšel šele 1578 v Ljubljani, obenem s ponatisom Kreljevega prevoda 1. dela iz leta 1567.

¹⁶ Gl. preglednico črkovnih znamenj za glasove knjižnega jezika slovenskih protestantov v Besedju (2011: 29–31).

¹⁷ O poreklu besed v 3. registrskem stolpcu iz DB 1584 ni enotnega mnenja. Martina Orožen (1996: 204–206) npr. govori o panonizmih, ki so skupni slovenskim prekmurskim in hrvaškim kajkavskim govorom, deloma celo čakavščini. Na podlagi glasoslovnih in oblikoslovnih odrazov Jakob Müller (2005: 133–137) dvomi, da je izrazje v 3. stolpcu

1603), posamič z oznako hrv., pri Juričiču pa se ne pojavljajo: *agnec*, *betek/beteg* (iz madžarščine),¹⁸ *brojiti*, različici *brunc* in *brunoc*. Zgledi so običajno izpričani v naštevalnih nizih, npr. *Crajski Galufia Coróshki Lajharija Slovénski oli Besjázhki zhalárnoft Hervazki, Dalmatinški, Istrianški, Crafski hinba* (DB 1584: III, Cc, Iva); Shtorkla *Zhapla*, Zopra *Zhara*, Zopernik *Zharnik* (DB 1578: 181b). Z besedami iz 4. stolpca je imela Dalmatinova Biblija (1584) širšo informativno vrednost – da bi jo lažje razumeli južnoslovanski sosedje; na razvoj slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja pa pričakovano niso imele vpliva.

1.5.3 Kajkavski zgodovinski slovar (Finka 1984–) vsebuje slovarske sestavke za nekatere besede iz 3. registrskega stolpca ali iz Megiserjevih slovarjev, kot *ale* veznik, *armar*, *babina*, *cipeliš*. Besedno družino *crikva*, *crikven*, *crikoven*,¹⁹ besede *četiri*, *pristanišče* itd. najdemo samo v Juričičevem prevodu postile (JPo 1578). Redke izmed njih so bile sprejete v knjižni jezik v procesu slavizacije v 2. polovici 19. stoletja, npr. *pristanišče*. Pomene razkrivajo konkretni zgledi v sobesedilu:

Sakai karľzhanska *Criqua* ie Sasidana na en takou Kaman, kateriga paklenska Vrata ali Sila nemore premozhy JPo 1578, II, 34a; Chriftus ie fuoio Cerkou bogato oskarbel, sBoshyo befedo [...] inu pozhtenim *Crikounim* pouishaniem inu kaftiganiem JPo 1578, II, 48b; Kzhafu tiga Potopa, ie le ofam Liudy ohranieno, Vfodomu le *zhetiri* Liudye JPo 1578, II, 155a; Imamoli vshe štakouega pogublienja [...] pres shkode kakraiu priti vprai Port ali *priftanishzhe*: Tako ie potreba, da imamo edniga, kateri ob onu ftran na kraiu ftoji inu nam Roko poda JPo 1578, II, 62a.

1.6 Besede iz stare cerkvene slovanščine

1.6.1 Jezik hrvaške glagoljaške redakcije se je s »staroslovenskim bogoslužjem« v koprski in tržaški škofiji vzdrževal v zahodnoslovenskem jezikovnem prostoru, kar je manjši odmev dobilo tudi v knjižni slovenščini 16. stoletja.²⁰ Starocerkvenoslovanske besede in njihove besedne družine, ki so dostikrat splošnoslovanske, so zapisovali Krelj, doma iz Vipavske doline, občasno tudi Juričič in Trubar, npr. *blagosloviti*, *čislo*,²¹ *glumiti se*, *kobniti*, *prinos* (*prinositi*, *prinošenje*), *prorok* (*prorokinja*, *prorokovan*, *prorokovanje*, *prorokovati*), *rabota* (*raboten*, *rabotiti*, *rabotnik*),

prekmursko, čeprav je nekaj več kot polovica besed etimološko (zgodovinsko) glasovno in pomensko enakih besedam prekmurskega knjižnega jezika.

¹⁸ Izpričan je v DB 1584, BH 1584, MD 1592, MTh 1603 in v kajkavskem zgodovinskem slovarju (Finka 1984–). Različica *betež* se pojavlja kar v 30 delih slovenskih protestantov: pri Primožu in Felicijanu Trubarju, Dalmatinu, Tulščaku in Znojilšku; v MD 1592 Megiser besedo označi kot hrvaško. Tudi različici *brunc* in *brunoc* nista potrjeni niti v kajkavskem (Finka 1984–) niti v prekmurskem zgodovinskem slovarju (Novak 2006).

¹⁹ Primerjava števila pojavitev je tudi pokazala, da je Juričič praviloma pisal slovenske ustreznice: *cerkev* (146×) in *cerkva* (17×) : *crikva* (7×); *cerkven* (11×) in *cerkoven* (7×) : *crikven* (2×) in *crikoven* (1×).

²⁰ Podrobneje o Krelju in starocerkvenoslovanski tradiciji na naših tleh prim. Orožen 1986, 1993, 1996: 160–187.

²¹ *Števenje* 'število' se pojavlja le izjemoma: *Aku glih tu shtiuene tih Israelskih otruk bode, koker tiga morskiga peiska, taku vsai le ty oftanki bodo ohraneni* TT 1560, 16a.

slovo 'črka', 'ime črke',²² *sodec* 'sodnik',²³ *vreme* 'čas'. Nekatere izmed njih izkazuje omejeno rabo. V besedilih je na primer prevladal verski izraz nemškega izvora žegen z besedno družino, ki ga je poleg *blagoslov* in redko *prinos* zapisoval tudi Krelj. Z Juričičem sta namreč pogostejše rabila izraze z večstoletno govornjeno tradicijo v cerkvi: *ofer*, *ofran*, *ofrati*, *ofrovanje*, *ofrovati*:

Inu [IESVS] vsameijh [pet hlebov inu dvei ribi], inu gledaiozh v'nebefa, ijh blagoslovi alli shegna, inu raslomi hlebe KPo 1567, CXXVIIb; Ako bodete štimo Gofpodnō pošluhali [...] taku zhe Gofpod fvoi shegen vam iſkasati, shegnani bodete v'meftu, na puli, shegnan bode ſad valhiga telef, valhe Semlie inu shivine. Shegnan bodeſh kar sazhneſh alli puſtiſh KPo 1567, LXXXIXb; Nevéſteli, da ti kijr prinofio alli offruio od offrov ali prinofov iedo, inu ti kijr Altaru ſreſheio, ſe od Altara shivio? KPo 1567, XXV; Neuéſteli, da ti kyr offruio od offrov iedo, inu ti kyr Altaru ſreſheio, ſe od Altara shivio? JPo 1578, I, 14a.

1.6.2 Drugače je bilo z danes zastarelim izrazom čislo, ki je z več kot štiristo pojavitvami izpričan v 22 knjigah – pri Primožu in Felicijanu Trubarju, Juričiču, Dalmatinu, Bohoriču, Tulščaku, Troštu, Znojlišku in Megiserju. Ima razvejeno pomensko strukturo in se pogosto rabi v stalnih predložnih zvezah. Pomenska razmerja med njimi smo razpoznavali iz vseh 426 pojavitev, posamezne pomene in podpomene smo vsakokrat predstavili s tipičnim zgledom:

1. *kar izraža, koliko enot kaj obsega, šteje; število*: Vtem Zhiſlu, ſto inu 53. ie edna lepa skrounoſt JPo 1578, II, 26;
2. *s prilastkom količina, izražena s številkami; število*: Po tém, kakor je zhiſlu letih offrou, po tém ima tudi tu zhiſlu téh Shpishnih offrou inu Pytnih offrou biti DB 1584, I, 87a;
// v zvezi **prez čisla** aa) *izraža zelo veliko količino; brez števila, brezštevilčen*: Kadar ie pag ena uelika pres zhishla mnoshiza ludi ukupe bila prishla, tako de ſo ſe umei febo gneli, ſažhne on [Jezus] gouoriti TT 1557, 205; ab) *izraža zelo visoko stopnjo, mero; brez konca, neskončen*: Nerpoprei, kir ſe ſtem takim klizanam, ta Boshya dobruta inu Miloft, kir ie preuelika, pres zhiſla, pres mere, pres grunta, Katera ſe ne more obeni rizhi perglihati, ſamezhuae, ſaſhpotuie TC 1575, 227;
// v zvezi **ni čisla** ba) *izraža zelo veliko količino; ni števila*: Sheſtdeſet je Krajliz, inu offemdeſet ravnſhen, inu Dézhel nej zhiſla DB 1584, I, 333b; bb) *izraža zelo visoko stopnjo, mero; ni konca*: Naſh GOSPVD je velik, inu velike mozhy, inu njegove modruſti nej zhiſla DB 1584, I, 316a;
3. *v zvezi pri čisli/čislui: lastnost česa glede na število; natančno*: Gdoye Ierusalem raſualil? Chriſtus lih perzhiſli [!] ne imenuie gdobie imel ſtoriti JPo 1578, II, 133b;
4. *kar je sestavljeno iz več ljudi, ki jih povezujejo skupne lastnosti, potrebe, cilji, in tvori celoto; skupnost*: Ta Sludi pag ie bil ſhal noter utiga Iudeſha [...] ta iſti ie bil od tiga zhisla tih duanaſt TT 1557, 240.

²² Domača ustreznica *črka* je izpričana v 9 delih, tudi pri Krelju in Juričiču, iz nemščine sprejeti *puhſtab* z različico *puhſtob* se pojavlja v 12 delih, tudi pri Juričiču, pri Krelju še *tipselj*.

²³ *Sodnik* je potrjen le v KPo 1567, splošno razširjen pa je bil iz nemščine sprejeti *rihter* (v 10 delih) z besedotvorno različico *rihtar* (v 34 delih). Pojavlja se pri vseh najpomembnejših protestantskih piscih in je »oblikoval« razvejano besedno družino (*rihta* 'sodišče', *rihtarica*, *rihtarski*, *rihtarstvo*, *rihtati*, *rihten*, *rihtovati*).

2 Pregled jezikovnega gradiva s stališča prevzetega izrazja je pokazal na zanimiva razmerja prepletenosti z vsemi jeziki, s katerimi je bila knjižna slovenščina 16. stoletja v kakršnem koli neposrednem jezikovnem in posrednem prevodnem stiku. Dovzetnost za tujejezično besedje v obravnavanem času so zaznamovale tudi sociolingvistične okoliščine v preteklih stoletjih, vplivi različnojezičnih liturgij na slovenskem etničnem prostoru, najbolj odločilno pa pojav slovenske protestantske cerkve s prevodi in priredbami aktualnih verskih knjig, predvsem iz nemščine in latinščine. Treba se je zavedati, da je tematika prevzetih besed v knjižni slovenščini 16. stoletja kompleksna in še zdaleč ne izčrpana; morda bo ta članek spodbudil še natančnejše raziskave po avtorjih in njihovih delih, z bolj kvantitativno izmerljivimi rezultati.

Viri

- Belostenec 1740 = [Ivan Belostenec =] Joannis Bëllosztënëcz, *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum ærarium, selectioribus synonymis ...* 1–2, Zagrabiae: Typis Joannis Baptistæ Weitz, MDCCXL. (Ponatis: Zagreb: Liber – Mladost, 1972–1973.)
- Besedje 2011 = Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnika – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU, 1976–2007.
- BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae*, Wittenberg, 1584. (Ponatis: Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae* = *Zimske urice proste*, prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič, Maribor: Obzorja, 1987.)
- DAG 1585 = Jurij Dalmatin, *AGENDA*, Wittenberg, 1585.
- DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578.
- DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
- FDW 1989– = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989–.
- Finka 1984– = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, ur. Božidar Finka – Radoslav Katičić (od 3. knjige), Zagreb: JAZU, 1984–.
- Grimm 2004 = *Der digitale Grimm: deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*, Frankfurt am Main: zweitausendeins, 2004 (<http://dwb.uni-trier.de/de/>) (dostop aprila 2013).
- Jambrešić 1742 = Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples: in usum potissimum studiosae juventutis*, Zagrabiae: typis academicis Societatis Jesu, per Adalbertum Wilh. Wesseli, 1742. (Ponatis: Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, 1992 (Posebna izdanja Zavoda za hrvatski jezik 1).)
- JPo 1578 = Jurij Juričić, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.

- KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
 KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
 LB 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist: die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545. (Ponatis: München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974 (DTV Text-Bibliothek 6031–6033).)
 LH 1566 = Martin Luther, *Hauffpoftill* I–III, Nürnberg: Vlrich Newber – Dieterich Gerlatzen, 1566.
 MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
 MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Theaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
 Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
 Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC. (Elektronska izdaja, verzija 1.0.)
 PS 2001 = Majda Merše – France Novak – Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
 Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1997).
 TAr 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KER-SZHANSKE*, Tübingen, 1562.
 TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
 TC 1575 = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
 TO 1564 = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
 TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
 TPs 1566 = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Daidou*, Tübingen, 1566.
 TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
 TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
 TT 1560 = Primož Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560.

Literatura

- Ahačič 2011 = Kozma Ahačič, Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk, v: *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, ur. Kozma Ahačič – Petra Testen, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 109–122.
 Kočeva-Lefedžieva 2004 = Ana Kočeva-Lefedžieva, *Nemski leksikalni elementi v b''lgarskite govori*, Sofija: B''lgarska akademija na naukite, Institut za b''lgarski ezik, 2004.
 Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach, 1944 (Veröffentlichung des Instituts für Kärntner Landesforschung).

- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
- Legan Ravnikar 2012 = Andreja Legan Ravnikar, Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 131–148.
- Merše 1998 = Majda Merše, Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve postile, v: *Vatroslav Oblak*, Ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1998 (Obdobja 17), 217–231.
- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2011 = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–31.
- Müller 2005 = Jakob Müller, Prekmursko besedje v Registru 1584?, v: *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*, ur. Jože Vugrinec, Murska Sobota: Ustanova dr. Štifterjeva fundacija, 2005, 130–139.
- Newerkla 2011 = Stefan M. Newerkla, *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*, Frankfurt am Main idr.: Lang, ²2011 (Schriften über Sprachen und Texte 7).
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 10).
- Novak 2007 = France Novak, Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007 (Obdobja 24), 263–282.
- Orožen 1986 = Martina Orožen, Sledovi starocerkvenoslovanske liturgične terminologije v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika, v: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste* (Novi Sad) 36 (1986), 7–17.
- Orožen 1993 = Martina Orožen, Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 143–160.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Premk 1992 = Francka Premk, *Korenine slovenskih psalmov*, Ljubljana: Trubarjevo društvo, 1992.
- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2: razprave in članki*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, 1997 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/II).
- Skubic 2007 = Mitja Skubic, *Uvod v romansko jezikoslovje*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, ⁴2007 (¹1982).
- Striedter-Temps = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa Institut – Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1963

- (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der freien Universität Berlin 27).
Štebih Golub 2010 = Barbara Štebih Golub, *Germanizmi kajkavskoga književnog jezika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010.
Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave Filozofske fakultete).

Borrowed Words of Non-Slavic and Slavic Origin in Sixteenth-Century Standard Slovenian

Summary

The majority of foreign words used in sixteenth-century standard Slovenian were taken from German or with German as an intermediary. In addition to sociolinguistic circumstances—due to which German words had already existed in the contemporary spoken language for centuries—borrowing was also stimulated by the integration of Slovenian Protestant writers in the German Reformation movements. The semantic structure of words borrowed from German can reveal their original meaning, the development of other meanings, secondary meanings, and shades of meaning (Jurij Dalmatin, Primož Trubar). Foreign words in or alongside a Slovenian text, which appear under the influence of the original text, are mostly of Latin origin. Occasionally there are foreign and Slovenized transcriptions of words from Hebrew, Aramaic, and Ancient Greek (Trubar, Dalmatin) written in the margins with an explanatory role. Because of language contact between Slovenian and Italian dialects and minor Romance languages on the western edge of Slovenian ethnic territory, in addition to generally widespread words (Trubar) there are also more local words of Romance origin (Krelj). In the work of the Croatian writer Jurij Juričić, despite his good knowledge of Slovenian, the influence of Croatian is seen typologically at all linguistic levels. The tradition of the Old Slavic liturgy on the margin of the ethnic territory had an influence on the presence of expressions of Church Slavic origin in the works of Krelj and Juričić. Their works also often preserve general Slavic words that had more quickly fallen out of use in the territory of the central Slovenian dialects.

Znotrajjezikovni in/ali medjezikovni dejavniki oblikotvornih sprememb v slovenskem zgodovinskem oblikoslovju

Irena Orel

Cobiss: 1.01

Prispevek utemeljuje razmerja med stalnicami in variantami v zgodovini slovenskega (knjižnega) jezika, predstavlja tipologijo dvojnic glede na različne dejavnike, ki jih povzročajo, ter obravnava posamezne nalikovne spremembe v pregibalnih vzorcih knjižne in neknjižne zvrsti jezika. Nekatere spremembe, ki so bile izkazane v posameznih slovanskih jezikih, bi lahko razložili tudi s sociolingvističnimi medjezikovnimi vplivi.

Ključne besede: zgodovinsko oblikoslovje, nalika, pregibanje, jezikovna variantnost, sociolingvistika

Internal Linguistic and/or External Factors in Inflectional Changes in Slovenian Historical Morphology

This article substantiates the relationships between fixed and variable elements in the history of (standard) Slovenian, presents a typology of doublets with regard to various factors that give rise to them, and examines individual analogical changes in inflectional patterns in the standard and nonstandard form of the language. Some changes that have been attested in individual Slavic languages can also be explained through sociolinguistic interlinguistic influences.

Keywords: historical morphology, analogy, inflection, language variation, sociolinguistics

1 Jezikovne spremembe v zgodovini slovenskega oblikoslovja

1.1 Zgodovinsko jezikoslovje, usmerjeno v prepoznavanje tistih sistemskih razvojnih procesov, ki določene obstoječe glasovne, oblikoglasne, oblikovne, skladenjske, besedne prvine sopostavljajo in jih zamenjujejo z novimi, vključuje razvojno perspektivo z ugotavljanjem skupin sprememb v jeziku, nastalih zaradi različnih jezikovnosistemskih in zunajjezikovnih vzrokov od najstarejše stopnje v razmerju do mlajših stopenj, in z določanjem skupin inovacij v prostorski in časovni razsežnosti. V starejših obdobjih spremlja razgibano glasovno spremenljivost živahno nalikovno posploševanje ali razlikovanje. V zgodovinskem oblikoslovju je nalika ali analogija pojmovana kot neregularen neglasovni dejavnik, pri katerem ene oblike paradigme vplivajo na druge tako, da se povečuje glasovna in oblikoslovna podobnost med oblikoslovno sorodnimi besedami (Hock 1991: 167). Že od

mladogramatikov je analogija skupaj z regularnimi fonološkimi spremembami in jezikovnim prevzemanjem ena od treh osnovnih vrst jezikovnih sprememb in po lastnostih drugo sredstvo, ki nadzoruje jezikovni razvoj, hkrati pa je najbolj heterogena in problematična, kot pravi Ljiljana Subotić (2002: 92); razlaga jo kot težnjo, da tiste enote, ki so podobne po pomenu, postanejo podobne tudi po obliki, upoštevajoč načelo izomorfizma in načelo jasnosti (transparentnosti).

1.2 Oblikoslovje je tisti del slovnične zgradbe, ki je najmanj odvisen od tujejezičnih vplivov, saj temelji na lastnem oblikospreminjevalnem in oblikotvornem sistemu, ki se mu podrejajo tudi prevzete leksikalne jezikovne prvine z oblikovnimi podomačitvami. Poleg glasovnih in nalikovnih sprememb je treba pri normiranju knjižnega jezika v starejših obdobjih upoštevati tudi vplive geografsko bližnjih ali sorodnih slovanskih jezikov, ki so spodbudili nalikovne spremembe ali samostojno učinkovali na slovensko knjižnojezikovno paradigmatico, kar je odvisno od družbeno- in kulturnozgodovinskih razmer določenega obdobja in od splošnih silnic jezikovnega spreminjanja v govorih. Fran Ramovš je med dejavniki, ki povzročajo glasovne spremembe tudi v oblikoslovju, v svojih predavanjih navedel, da neustaljene družbene razmere vplivajo na bolj sproščeno razvojno jezikovno pot (Ramovš 1952: 6),¹ kar vsekakor velja za slovenščino, ki si je kot nedržavni in neuradni ne-institucionalni jezik morala izboriti svoj položaj na različnih družbenih področjih.

1.3 Oblikovne spremembe neglasovnega značaja so motivacijska sila jezikovnega razvoja in izraz jezikovne dinamike, živosti, inovativnosti, produktivnosti in kreativnosti, glede na starejše prvine odpravljajo oblikovno kompleksnost, variantnost, redundantnost in posplošujejo, poenostavljajo, poenotijo razlike z uvajanjem ene same oblike v paradigmatičnem in sintagmatičnem razmerju ali pa vzpostavljajo razlikovanje med dvema v glasovnem razvoju sovpadajočima oblikama. Odvisnost pisnega/knjižnega jezika na starejših stopnjah od zemljepisne oz. pokrajinske glasovno-oblikovne raznovrstnosti je z osmotskim prehajanjem iz govora v pisni kod sprožala dvojničnost oz. variantnost, normativno neenotnost, neustaljenost, uveljavljanje regionalne sredobežne, na govoru temelječe rabe v nasprotju z narodnopovezovalno vlogo knjižnega jezika. V slovenskem zgodovinskem razvoju so tovrstne inovacije² pogosto soobstajale istočasno s starejšo prvino ali drugo spremembo in ustvarjale (ne)hoteno variantnost.

¹ »[P]olitичne in socialne izpremembe vplivajo tako na glasovne kakor na morfološke izpremembe. [...] Dokler je življenje družbe mirno in urejeno, je vse polno ustanov, ki jezik vežejo: šole, cerkev, gledališče, zlasti pa knjiga; vse te ustanove gojijo določene norme in jih predajajo družbi. Če se gospodarske ali socialne in politične razmere omajajo, postanejo neurejene tudi družbene institucije, jezik dobi bolj sproščeno pot.« (Ramovš 1952: 6)

² Martina Orožen je opredelila jezikovne inovacije v razvoju slovenskega jezika »vse od nastanka alpske in panonske slovenščine (8.–9. stoletje)«, »najbolj prepoznavne, v govorni-dialektalni podobi slovenskega jezika v danem prostoru« (Orožen 2010: 25) in predstavila sistemske poenostavitve v oblikoslovju (Orožen 2010: 28–31).

1.4.1 V zgodovinskem raziskovanju slovenskega pisnega (10. stoletje) in od 16. stoletja tudi knjižnega jezika je prepoznavna zakonitost dvojničnost oz. variantnost jezikovnih prvin, izkazana na vseh jezikovnih ravneh na sinhroni in diahroni ravni. Nastala je kot posledica soobstoja starejše (prednalikovne) oblike in (nalikovne) inovacije, redko dveh različnih inovacij zaradi strukturnih zakonitosti; omogočajo jo neustaljenost pisne norme, govorna/narečna raznolikost, posnemanje (jezikovno zgledovanje) in jezikovnostično ali načrtno zunajjezikovno osmišljeno oživiljanje nekaterih oblik. Dvojnice prepoznavamo v jeziku istega avtorja, istega besedila, pojavljajo se celo v isti povedi, v razvoju lahko ena prevlada in postane normativna. Jezikovne spremembe nastajajo s posplošitvijo ene od dvojnic ali variant zaradi različnih znotraj- in zunajjezikovnih razlogov, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju.

1.4.2 Antipod prevladujoči dvojničnosti oz. variantnosti nekaterih jezikovnih prvin predstavljajo stalnice (invariente), ki določajo jezikovno ustaljenost, stabilnost posameznih jezikovnih prvin skozi čas in jih lahko spremljamo v pisnih/knjižnih besedilih na vseh jezikovnih ravneh. Ohranitev prvotne, izhodiščne oblike ne pomeni le razvojnozaviralne težnje, temveč je dokaz za ustaljenost, stabilnost, arhaičnost jezika, medgeneracijsko ali medobdobno jezikovno preslikavo kot posledico vzorovanja in sovplivanja ob neprestani konfrontaciji z živo rabo v vsakdanjem sporazumevanju, izkazuje pa tudi posnemanje predhodnega jezikovnega vzorca in prezrcaljanje podobnih struktur pod vplivom predhodnih besedil, piscev, lastnih jezikovnih pogledov idr.

1.5.1 Za starejši pisni in knjižni jezik se izkazuje, da je dvojničnost oz. variantnost celo stalnica, ki dobi v 18. stoletju tudi normativno vlogo. Pojavi se že v najstarejših ohranjenih rokopisih iz najzgodnejšega obdobja, v Brižinskih spomenikih (972–1039), ki so nastali na prehodu iz praslovanskega narečja v alpsko-panonsko slovenščino kot prepisi po starejši predlogi, z uvajanjem zgodneslovenskih inovacij (mlajših oblik) in je prvopisno-prepisnega značaja, diahrona in večavtorska. Oblikovne dvojnice, nastale po naliki, ki se ohranja v slovenščini do danes (npr. *greh* – *grehov*, *grehi* – *grehe*, *iego* – *iega*, *moiego* – *mega* idr. (Ramovš – Kos 1937: 11, 13),³ prva in druga zaradi medsklonskega razlikovanja – prva z uvajanjem glasovne končnice, druga s posplošitvijo mehke končnice, zaimenski z južnoslovansko inovacijo po sintagmatskem ujemanju s samostalniško končnico), so (ne)hoteno nastale inovacije pod vplivom govorjene rabe (na Koroškem) ob prepisu/zapisu besedila. Tudi v poznejših srednjeveških zapisih molitvenih obrazcev (Celovski/Rateški rokopis (1362–1390) in Starogorski rokopis (1492–1498)) so dvojnice lahko uvedene s prepisovanjem in diatopično, deželnojezikovno razlikovalno: čeprav so nastali v osrednjem gorenjskem narečnem prostoru, so v njih vidni narečni vplivi

³ Ramovš govori o jezikovnih dvojnostih: »Vse te razlike se po svojem bistvu skrijejo na eno samo: poleg oblik, o katerih vemo, da jih je imela praslovanščina in jih je podedovala tudi prvotna slovenščina, nastopajo tudi že oblike, ki so slovenska jezikovna novost. Pred seboj imamo tedaj izraz dveh časovno različnih razvojnih stopenj (starejše [...] in mlajše).« (Ramovš – Kos 1937: 11)

prepisovalcev s področja njihove rabe (koroško; beneškoslovensko-notranjsko). Drugačnega, medjezikovnega izvora so oblikovne spremembe v Stiškem rokopisu; zaradi neslovenskega porekla zapisovalcev (čeških menihov) lahko nekatere spremembe končniških sklonskih morfemov pripišemo češkim interferencam, npr. v sedanjiku 1. osebe množine glagolov (*vpiti*, *zdihovati*): *vpyeme*, *zdvchvgeme* (Czestyena body III, V); kjer sovpadajo z dolenjskimi položajnimi glasovnimi premenami (narečni preglaš), so lahko razložene tudi glasovno: roditeljske ednine *fwetega kryffe* (Mylost yno gnada V), podobno *Jeffyffe* (Czestyena body IX; Toporišič 1992: 17).

1.5.2 V osrednjem slovenskem knjižnem jeziku od srede 16. stoletja je družbeno-zvrstna prepletenost spodbudila variantnost, ki se odraža na več ravneh, saj je knjižni (deželni) jezik v stalni interakciji z zemljepisnimi različki, pa tudi bližnjimi in oddaljenimi slovanskimi slovničnimi vzori, tako zaradi tovrstne pripadnosti piscev, uglednosti, upoštevanja širše slovensko, ne le deželno, že kar slovansko usmerjenih naslovnikov. Izkazana je bila glasovno arhaična ali pa dolenjsko spremenjena knjižna norma, ki od Trubarjevega najbolj dolenjsko narečno obarvanega glasovnega in arhaičnega oblikoslovnega sestava⁴ dobiva pri jezikoslovno izobraženih piscih (Sebastijanu Krelju, Adamu Bohoriču in Juriju Dalmatinu) vse bolj etimološko glasovno podobo z opuščanjem nekaterih glasovnih narečnih prvin, ki vzdržujejo tudi nespremenjene oblikovne vzorce (npr. samostalniške končnice *-om*⁵ v moškem in srednjem spolu, ohranjanje nedoločniškega končaja *-ti* idr.).

1.5.3 Medtem ko je bila v 17. stoletju spremenljivost sprva zamejena zaradi sledenja pisni tradiciji 16. stoletja nasproti drugačni govorjeni rabi kljub ideološki verski razliki – opazna je v katoliški Hren-Čandkovi priredbi lekcionarja iz leta 1612 ter deklarativno izražena v 60 let mlajši izdaji Janeza Ludvika Schönlebn (1672) kot pisanje po šegi rodu (»scribamur more gentis«) nasproti govorjenju po šegi pokrajine (»loquamur more regionis«) –, je v rokopisih gorenjskih piscev (npr. Adama Skalarja, v prevodu Stapletonovih evangelijev) ponovno zaživela gorenjsko-dolenjska knjižna nadnarečna dvojnost, prepoznana že v kranjskih mestnih prisegah iz prve polovice 16. stoletja.

1.5.4 Spajanje rodovno opredeljene pisne normiranosti z regionalno govorjeno podobo v zamejenem obsegu lahko spremljamo zlasti v 18. stoletju, ko je pomenila ustrezeni kompromis med obema kodoma ter starejšo in novejšo pisno normo. Pri jezuitskem pridigarju Jerneju Basarju (1734), ki je sicer upošteval normo »kranjskih Evangeliov«, je izražena in uveljavljena dvojničnost v predgovoru k pridigam kot kompromisna odločitev za srednjo pot, ki bi zadostila potrebam različnih

⁴ Nekatere redke zapisane narečne glasovne alternacije nenaglašanih samoglasnikov pri Trubarju potrjujejo njegovo hoteno ohranjanje prvotne glasovne podobe.

⁵ Končnica *-am* za dajalnik mošine srednjega spola (*deylam* proti *ýefikom*) je izkazana že v Stiškem (1440), Starogorskem (*dolfchnickham*) in Kranjskem rokopisu (*fduema perftama*) (Mikhailov 2001).

naslovnikov:⁶ avtor ob pretežno črkopisnih/glasovnih dvojnicah (npr. gorenjsko-dolenjski odraz (*toko, toku*)) omenja dvojnico za mestnik ednine (*u'mejsti, u'mejste*), knjižni in pogovorni končaj nedoločnika (*snam pifat, snam pifatī*), navaja etimološko upravičeno obliko ob nalikovni, ki jo ima za izhodiščno: »u'tai/ītim kraju, na mejfti, u'tai/ītimu (neperftavim u)« (predgovor, točka 9).

1.5.5 Regionalizacijski procesi in področno/zemljepisno govorno približevanje so dosegli vrh v drugi polovici 18. stoletja v vseh treh deželah Notranje Avstrije s kranjsko, koroško in vzhodnoštajersko različnostjo na vseh jezikovnih ravninah, medtem ko je prekmurski knjižni jezik pretežno temeljil na lastni (nad)narečni jezikovni podobi s posamičnimi glasovnimi etimološkimi popravki. Dvojnice sociolingvističnega značaja soobstajajo med osrednjim knjižnim in pokrajinskim jezikom (npr. pri Korošcih *inu – noj* 'in'), glasovne tudi znotraj narečja (rožanski dvojni enoglasniški odraz za naglašeni jat pri Andreju Šusterju Drabosnjaku (*diev, div* 'del') in Ožbaltu Gutsmanu (*griehe, riunost*)), med nadnarečnim knjižnim jezikom in narečjem oz. govorom (npr. osrednjeslovensko kranjsko in vzhodnoslovensko pri Petru Dajniku in v prekmurskem knjižnem jeziku).

1.5.6 Načrtna odprava dvojničnosti/variantnosti je značilna za izoblikovanje pomenotnega splošnoslovenskega knjižnega jezika s premišljeno normativno vlogo. T. i. »nove oblike«, uvedene sredi 19. stoletja, ki so jih že od srednjega veka v osrednjem prostoru nadomeščale mlajše, pomenijo zamenjavo mlajše spremenjene oblike in ponovno vzpostavitev etimološko upravičene starejše oz. prvotne, ki je ostala stalnica v nekaterih zemljepisno obrobni govori in narečjih (koroško, vzhodnoštajersko, prekmursko), kot npr. že omenjena samostalniška končnica *-om* namesto glasovne ali nalikovne *-am*, edninske pridevniške končnice *-ega, -emu, -em* namesto iz srednjega veka poznanih nalikovnih *-iga, -imu, -im*. Do konca 19. stoletja so bile odpravljene še nekatere ponovno uvedene starejše prvine: npr. arhaična pridevniško-zaimenska končnica v dajalniku in mestniku ženskega spola, ohranjena v koroškem narečju (*-ej*), nedoločniška glagolska pripona *-no-* namesto *-ni-* (*dvignoti*), ki je imela kratek čas tudi ilirsko varianto *-nu-* (*dvignuti*), *črez* je bil zamenjan s *čez*, *vže* z *že*, *kteri*, *keteri* z v 16. stoletju normiranim *kateri* idr. Nekateri pisci in jezikoslovci so jih ohranjali še dlje ob drugih starinskih/starejših jezikovnih prvinah.⁷

1.5.7 Oblikovne dvojnice obstajajo tudi v sodobnem pravopisnem standardu in imajo značaj prvotnega, tradicionalnega, knjižnega proti sočasni govorjeni vsakdanji rabi, ki sicer področno variira (npr. dvojnična končnica v roditeljski ednine

⁶ »[S]em otel per timo mojmo pifanjo eno frejdo pot dershati, katero tebi u'timu predgovoru pokashem« (Basar 1734: predgovor), kjer so dvojnice opazne v mestniku ednine imenske sklanjatve, tudi glede na navedeno dvojnico v istem sklonu z *-i* oz. *-e*.

⁷ Pater Stanislav Škrabec je leta 1918 v Jezikoslovnih spisih I ohranjal starejšo izrazno podobo iz 16. stoletja, kot npr.: *vže* 'že', *keteri* 'kateri', *ptujcem* 'tujcem', *najpopolniji* 'najpopolnejši' (jezik), *terdi* 'trdi', *verstice* 'vrstice', *djanja* 'dejanja', *mej* 'med', *temuč* 'temveč' ipd.

moškega spola: *medú* in *méda*, *mirú* in *míra*, *ledú* tudi *léda*, toda *sína* tudi *sinú*, *-je* proti *-i* v imenovalniku množine določenih samostalnikov za osebe moškega spola: *gospódje/brátje/fántje* tudi *gospódi/bráti/fánti*, osebnozaimenska oblika tožilnika množine: *njih* in *njé*, ženski dvojniski obliki: *médve* tudi *mídve*, mestniška dvojniska prvotna (stalnica) in nalikovna oblika: *náju* tudi *náma*, dvojniska in pluralizirana oblika: *njíju* tudi *njih* itd.).

2 Dejavniki sprememb v zgodovini slovenskega (knjižnega) jezika

2.1.0 Kot je bilo prikazano v kratkem jezikovnem pregledu, tipologijo diahrone in sinhronne variantnosti na starejših jezikovnih stopnjah sooblikujejo različni dejavniki. Razloge za zamenjavo stalnice z inovacijo lahko iščemo v jezikovnih strukturnih razvojnih procesih: poleg glasovnih sprememb so prevladujoče nalikovne izravnave psihične narave, kot so: odprava razlikovanja, posploševanje in iz njega izhajajoče poenostavljanje oblikovnih sestavov, vzpostavitev paradigmskega ali sintagmatskega ujemanja, uvajanje razlikovanja, kontaminacija, zlitje dveh oblik v eno (blending) itd. Najvidnejša jezikovnozvrstna dejavnika sta kodno in družbenojezikovno določena: (a) medkodno preklapljanje oz. prehajanje prvin govorenega v pisni jezik in z njim povezano (b) socialnozvrstno preklapljanje med zemljepisnimi različki (idioletki), jezikom okolja (sociolekti).⁸ Enopokrajinski/enodeželni večnarečni in s tem nadnarečni usmerjenosti pisnega/knjižnega jezika v vseh obdobjih (kranjsko : gorenjsko-dolenjsko) je sopolstavljena meddeželna mednarečna (kranjsko – koroško – štajersko v okviru politične enote Notranje Avstrije), ki je nato z izbranimi izvornimi invariantnimi zamenjavami prevladala kot vseslovenski knjižni jezik. V omejenem obsegu pa je jezikovna dihotomija tudi diasistemska (osrednjeslovenski (kranjski) in vzhodnoslovenski prekmurski knjižni jezik): s spreminjenimi družbeno-političnimi razmerami po prvi svetovni vojni zmagajo sredotežni procesi, diasistemska ostaja na ravni zvrstnosti: knjižno – neknjižno. Poleg teh dveh družbeno opredeljenih dejavnikov je imel pomembno vlogo pri jezikovnem spreminjanju tudi jezikovnostični dejavnik, vsi pa so v interakciji s pragmatičnimi silnicami, ki imajo največjo spreminjevalno moč.

2.1.1 Oblikovno zamenljivost v vseh obdobjih povzroča sovplivanje na ravni prenosniške zvrstnosti oz. medkodnih prehodov med govorenim in pisnim jezikom, ki so bili najizrazitejši v predknjižnem obdobju od prvih zapisov v visokem in poznem srednjem veku (Brižinski spomeniki, molitveni obrazci) in v času neustaljene knjižne norme do poenotenja knjižne norme sredi 19. stoletja (v rokopisnih besedilih tudi pozneje). Na neupoštevanje normativnih pravil čedalje bolj vplivajo tudi danes.

2.1.2 Dvojničnost/variantnost povzročajo družbenozvrstna preklapljanja: med nadnarečnim pisnim/knjižnim (deželnim) jezikom kot izrazom kultivirane stopnje v razmerju do zemljepisnih različkov, tudi namerno zaradi dostopnosti pisnih besedil

⁸ Prim. Orel 2003: 552; 2009: 3.

vsem slovenskim in (bližnjim) slovanskim bralcem. Medzvrstna prehajanja poteka-
jo v treh koncentričnih krogih: (a) v ožjem (notranjem) med knjižnim jezikom in
narečji, konkretnimi zemljepisnimi različki, primarnim govorom pisca ali okolja,
(b) v širšem deželnem (upravno/cerkveno določenem) in (c) najširšem meddežel-
nem s funkcijo vplivnosti osrednjedeželnega proti obrobni (perifernodeželni).
Pisci so si v različni meri in po lastnih močeh prizadevali za nadnarečnost besedil,
kar so dosegali tudi z uporabo dvojnic (knjižno – narečno) v različnih vrstah bese-
dil. Največjo jezikovno enotnost in normativnost z najmanj variantnosti so imeli
komisijsko nadzorovani prevodi Svetega pisma (tako enoavtorski protestantski pre-
vod Jurija Dalmatina (1584) kot skupinski katoliški (1784–1802)), najmanjšo pa
rokopisi, tudi uradovni, odvisni od jezikovne zmožnosti piscev oz. pisarjev.

2.1.3 Slovnico dvojničnost/variantnost so pospeševali tudi jezikovnostični vplivi
(prevzemanje, prevajanje, kalkiranje, medjezikovne interference) zaradi ozemelj-
ske bližine, gospodarsko-političnih in kulturnih stikov, tujejezične politično-uprave
nadrejenosti, latinskega cerkvenega jezika, pa tudi zaradi jezikovnega sorodstva
in kulturnega povezovanja, na (ne)posredne tujejezične prenose pa je vplival tudi
izhodiščni jezik prevodnih besedil, piščeva večjezikovna izobrazba, dvojezičnost
ali nezmožnost rabe prvega jezika idr. Zavest o različnosti slovnicih zgradb in
leksemov je širilo primerjanje jezikov vsaj od humanizma dalje,⁹ ki se je okrepilo v
času preroda z dejavnostjo jezikoslovcev v oživiljenem projektu slovnice in slovar-
jev jezikov sveta in doseglo višek sredi 19. stoletja z ilirističnim in vseslovanskim
gibanjem na književni ter s primerjalnim slovanskim jezikoslovjem na znanstveni
ravni.

2.1.4 Dvojničnost podpirajo pragmatični dejavniki: živost, tj. potrjenost v govor-
jeni rabi, sporočilnost, vplivanska vloga (argumentacija, prepričevanje) ipd. Neu-
staljenost pisne norme v starejšem knjižnem jeziku je lahko posledica dajanja pred-
nosti besediloslovnim načelom koherentnosti, posredovanju miselne vsebine pred
jezikovnim izrazom ali upoštevanju družbeno in krajevno različnih naslovnikov.
Variantnost ustvarja izbirnost jezikovnih sredstev iz dveh ali več podsistemov ter
omogoča boljšo recepcijo bralcev in širšo uporabnost besedil.¹⁰ Opredelimo jo lah-
ko tudi glede na besediloslovna merila: pojavlja se v istem besedilu ali v različnih
besedilih, pri istem piscu, v času zapisa, v različnem trajanju pojavitve oz. rabe, za
določene naslovnike ipd. Če je merilo besedilo, so dvojnice prepoznavne: na ravni
istega besedila kot prepisovalna variantnost ali v različnih izdajah istega besedila
istega ali drugega avtorja, med besedili istega avtorja ali v primerjavi z različnimi
istočasnimi ali raznočasnimi besedili ipd. Dvojnice rušijo kohezivnost besedila in jo

⁹ Npr. primerjava očenašev v Bohoričevi slovnici in pri Hieronimu Megiserju (očenaš v štiridesetih jezikih, 1593) ter sopostavitev Svetega pisma v šestih jezikih tudi s sloven-
skim prevodom (Biblia Sacra Eliasa Hutterja (1599)).

¹⁰ K vsesplošni rabi dvojnic je gotovo prispevala tudi ustaljena slogovna/retorična besed-
nozvezna prvina, tj. raba dvojničnih prirednih zvez dveh so-, blizu- ali protipomenskih
leksemov, ki je prisotna v slovenskih zapisih že od Brižinskih spomenikov dalje.

hkrati povečujejo za različne uporabnike. Glede na pisca se pojavljajo pri enem avtorju, sočasno ali raznočasno, ali med različnimi avtorji, tudi posnemovalno, zavračevalno idr. Glede na naslovnike so opredeljene lokalno, regionalno, narodnostno in jezikovno sorodno, slovansko.

3 Oblikovne spremembe kot dvojnice ali zamenljivke

3.1 Soobstoj stalnic in spremenljivk, izkazanih v starejših slovenskih tiskanih in rokopisnih besedilih, lahko raziskujemo v okviru (a) sočasne dvojničnosti in (b) raznočasne zamenljivosti. Ena od dvojnic je prvotna, izhodiščna/starejša, tj. stalnica, ohranitev prvotnega/starejšega stanja, druga je mlajša – inovacija, konkurenčna dvojnica, sprememba, zamenjava prvotne ali starejše; obe lahko soobstajata kratek ali daljši čas, iz obeh pa lahko nastane še vmesna nalikovna omejeno (avtorsko, zemljepisno) rabljena tretja oblika. Npr. izhodiščnoslovenska dvojninska oblika rodilnika in mestnika *dveju*, *obeju* izginja ob tekmujoči množinski obliki *dveh*, *obeh*; obe sta lahko osnova za novo vmesno po nesistematični naliki (zmes, zlitje (angl. *blending*)) tvorjeno ožjenarečno obliko *dvejuh* (Trubar) ali koroško *obuh*, poznano tudi iz stare češčine, poljščine in ruščine (Ramovš 1952: 110). Po takem vzorcu je nastala tudi v Bohoričevi slovnici navedena rodilniška dvojninska oblika obojnega zaimka *najh*, *vaih* 'naju, vaju' proti *nju* (Bohorič 1584: 79, 80), kjer je dvojninski obliki dodan množinski -*h* zaimenske sklanjatve, kot je v rabi npr. pri svojilnih zaimkih (npr. *mojh*, *tvoih*, *fvoih* (Bohorič 1584: 86, 90 (= 88), 89).

3.2 Ob prevladi mlajše dvojnice pa je prvotna/starejša lahko ohranjena na zemljepisno obrobni, izoliranih, odročnih področjih: npr. v mestniku ednine je prvotna končnica -*ě* o-sklanjatve, izkazana le v Brižinskih spomenikih, v 16. stoletju pri Trubarju in Dalmatinu le v oksitoniranih oblikah (Trubar: *vtim duhei*, *listei*, *moriei* proti *vduhi*, *na moryu* (1), *muryu* (1), *mury* (1); Dalmatin: *morjej*, *morji*, *morju*, *murji*, *murju*)¹¹ in v obrobni zahodnoslovenskih narečjih, ohranjena z odrazom nenaglašene *ě* v ziljščini, rezijanščini, pri izomorfnih dajalniško/mestniški končnici *a*-sklanjatve pa na Koroškem, v Reziji, Beneški Sloveniji, Beli krajini, tu vzporedno z mlajšo končnico -*i* z odrazom etimološkega *i* (Logar 1996: 321), medtem ko sta jo v osrednjem pisnem/knjižnem jeziku zamenjala končniška morfema -*i* in -*u*, ki se vzporedno pojavita že v stiškem spovednem obrazcu (1440): *na boffyam meýfju* (II, LXI), *po zým fywotý* (II, LV): prvi je značilen za mehki tip o-sklanjatve in za i-sklanjatev, tvoren na vzhodu in zahodu in je nalikovne narave, ponekod pa tudi glasovne po višanju prvotnega končniškega fonema (razvoj nenaglašene *jata* v *i*), ali pa je nastal iz -*u* po pomiku proti sprednji legi v panonskih govorih. Nevtralni osrednjenknjižni dvojnici tipa *na križu*/*križi*,¹² ki ju je utrdila knjižna norma

¹¹ Oblike so preverjene v prevodih Svetega pisma na www.biblija.net (dostop 16. 5. 2013).

¹² V prekmurskem knjižnem jeziku in vzhodnoštajerski različici je -*i* pri samostalniki in zaimensko-pridevniških oblikah po narečnem glasovnem prehodu *u > i* posplošen tako v dajalniku kot v mestniku. Obe končnici sta v osrednjih narečjih glasovno oslabei: -*i*

16. stoletja, sta bili v času preroda ob koncu 18. stoletja v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku načrtno odpravljeni v prid *-i* zaradi medsklonskega razlikovanja (dajalnik *-u*, mestnik *-i*) ali medsklanjatvenega nalikovanja (izravnava s končnicami ženske *a-* in *i*-sklanjatve). V 19. stoletju pa se posploši nalikovna končnica *-u* kot ostanek prvotne moške *u*-sklanjatve po paradigmatični medsklonski izravnavi in uvedbi medsklonskega sinkretizma: dajalnik *-u*, mestnik *-u*, ki je obstajal v drugih sklanjatvenih vzorcih (ženskega spola *a-* in *i*-sklanjatve), z naliko pa se uvaja medsklanjatveno razlikovanje po spolu (*-i* v mestniku ednine ženskega, *-u* pa moškega, srednjega spola);¹³ Kopitar (1808) in Vodnik (1811) imata v mestniku samo *-u*, medtem ko je v vzhodnoštajerskih slovnica *-i* (*u*) (Šmigoc (1812), Dajnko (1824)). V splošnoslovenskem jeziku druge polovice 19. stoletja se dvojnici etimološko začasno fonetično razporedita glede na trdi/mehki soglasnik osnove (v *mestu* : v *pisanji*). V govorjenem jeziku je tovrstno izenačevanje med dajalnikom in mestnikom po vzoru samostalnikov prešlo tudi k pridevniško-zaimenski sklanjatvi (dajalnik ednine *njemu*, *temu*, *novemu* – mestnik ednine *pri njem*, *tem*, *novem* > mestnik ednine **pri njemu*, **temu*, **novemu* (*k temu novemu sosеду* – **pri temu novemu sosеду* 'pri tem novem sosedu'), ki je podprta še z drugo, sintagmatično istosklonsko izravnavo končniškega morfema samostalniške odnosnice s končnico pridevniško-zaimenskega levega ujemalnega prilastka in se posploši tudi pri samostalniških zaimkih. To naliko lahko v besedilih sledimo že od začetka knjižnega jezika, v 16. stoletju redko, pogosta je v 18. stoletju, ko je poleg Basarjeve omembe (1734) dvojnica v pridevniški in zaimenski sklanjatvi (prvotna oblika in z dajalnikom izravnana oblika) neenotno potrjena tudi v slovnica 18.¹⁴ in prve polovice 19. stoletja; Gutsman (1777) ima medsklonsko razlikovanje kot pri samostalniški moški sklanjatvi: dajalnik *njemu*, mestnik *per njemi* (31), pri pridevniku pa etimološko obliko, ki se glasovno izenači z orodniško: *per fvetem*, *se fvetem* (20); Kopitar (1808) le z nalikovno obliko v mestniku: *lep-imu*, *njemu* (255, 281), Vodnik (1811) z nalikovno obliko pri zaimkih in dvojnico pri pridevniki moškega spola: *per njemu* (57), moški spol: *per lep-imu* (*lepim*), srednji spol: *lep-imu* (37); Šmigoc (1812) z dvojnico in etimološko obliko na prvem mestu: *njem* (*mu*) (56), *lep-im* (*-imu*) (37), enako Murko (1832: 27), a kasneje le *lep-imu* (1843: 31, 1850: 25), pri osebнем zaimku le z obliko *njem* (1832: 43) oz. *onému*, *oném* (1843: 59, 1850: 49),

kvantitetno v polglasnik in intenzitetno v *-e*, kar se pojavlja tudi v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku od 18. stoletja: *-u* prehaja intenzitetno v *-o* v gorenjskem narečju in pri gorenjskih piscih (npr. v rokopisih pri pridevniških oblikah variantno že v kranjskih pri-segah iz začetka 16. stoletja (*deželskimu/deželskimo/deželskemo*), pri Basarju (1734) v predgovoru in v pridigah, v nekaterih kranjskih in koroških tiskih druge polovice 18. stoletja ipd.).

¹³ Redko pa se nasprotno, verjetno po sintagmatski izravnavi, v mestniku ednine posplošu-je oblika orodnika: *po mojem promožejnem* (Kranjski rokopis 2), sicer je zapisan *-u* (*kher se Vpraudj, olli vfuetu rezhe*) (Kranjski rokopis 3). Ta nalika se izjemoma pojavlja tudi v starejšem knjižnem jeziku, npr. pri Trubarju, Svetokriškem idr.

¹⁴ Pohlin mestnika še ni prepoznal in navaja namesto njega ablativ z *od* in samostalnikom v rodilniku, v besedilih pa v mestniku prevladuje *-u*: *per temu*, *njemu*; tako tudi pri samostalniku samo *-u*: *na/po svejtu*, v *njegovemu poshelenju* (Pohlin 1789: 46) itd.

Dajanko (1824) z nalikovno obliko: dajalnik, mestnik *lepemi* (157), Metelko (1825, 1830) ima že današnje stanje, Muršec (1847) z dvojnico: (*per*) *njemu, njem* (26), Janežič (1854) pa ima že današnje sklonske oblike (*lepem* (30), *njem* (42)). Nalikovna medsklonska izravnava se pri določenih zaimkih (vprašalnih in/ali iz njih tvorjenih oziralnih, nedoločnih in nikalnih) razširi iz dajalnika in mestnika še v orodnik (kar je značilno za zaimensko-pridevniški vzorec v gorenjskem narečju), v slovnicaх npr. Kopitar (1808): mestnik *kómu (kóm)* 'kom', orodnik *kóm* : mestnik *kómur* 'komer', orodnik *kómur* 'komer' (295–296), Vodnik (1811): mestnik *per komu, kóm, zhím, zhím*, orodnik *s' kom, s' zhím* : *per komur, s' komur, per zhímur, s' zhímur* (61); celo še v drugi polovici 19. stoletja (Janežič (1854): *kdo*, mestnik, orodnik *kom, kaj*: mestnik *čem, čím*, orodnik *čím* (45), *kdor*: dajalnik, mestnik, orodnik *komur; kar*: dajalnik, mestnik, orodnik: *čemur, čímur* (46).

3.3 Kljub normativni dvojničnosti v vseh pisnih besedilih imajo stalnice kontinuiteto v obrobni narečjih (npr. rezijanščini, ziljščini, prekmurskem narečju) in so bile lahko ponovno uvedene ob kodificiranju splošnoslovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja (npr. nekatere vzhodnoslovenske narečne in knjižnojezikovne stalnice (*-om/-em* pri samostalniki moškega in srednjega spola v orodniku ednine in dajalniku množine namesto glasovne/nalikovne *-am*, tu so bili lahko zgled ob stari cerkveni slovanščini tudi nekateri slovanski jeziki (hrvaški, ruski, češki le v množini), edninske pridevniške oblike *-ega, -emu, -em* namesto nalikovnih *-iga, -imu, -im* idr.).

4 Medjezikovne vzporednosti oblikovnih sprememb

4.0 Medjezikovno vzorovanje oz. oblikovni prenos kot posledica stičnega vpliva tujega jezika na bližnje govore ali načrtnega uvajanja iz bližnjih in drugih slovanskih jezikov ali interferenc v knjižnem jeziku zaradi jezikovne bližine se v slovenskem knjižnem oblikoslovju izkazuje kot možen spreminjevalni dejavnik, predvsem če v govorih takšne spremembe ne obstajajo. Nekatere nalikovne spremembe, vzporedne v različnih slovanskih jezikih in znane slovenskim piscem in slovničarjem, ki so soustvarjali novo podobo knjižnega jezika, bi lahko bile posplošene tudi pod vplivom drugega jezika, ki ima to spremembo v svojem oblikoslovnem sestavu. Z medjezikovnega ali medkulturnega stališča ali z medsebojnim zgledovanjem (podobna struktura v slovanskih jezikih) bi potencialno lahko obravnavali nekatere samostalniške (npr. poenotenje nekaterih množinskih končnic v vseh treh spolih), zaimenske (npr. nove tvorbe svojilnih zaimkov za 3. osebo) in glagolske prvine (deležja v hrvaškem, kajkavskem knjižnem jeziku), čeprav so razločljive s tipološko sorodnimi spremembami (analogijo, poenostavljenjem, razlikovanjem).

4.1 Samostalniška sklanjatev v množinskem vzorcu moškega/srednjega spola v starejšem knjižnem jeziku izkazuje nekatere spremembe, ki pomenijo odklon od podedovanih prvotnih historičnih oblik in težnjo k oblikovnemu izenačenju, unifikaciji s samostalniki ženske *a*-sklanjatve, ki jo je v nadaljnji standardizaciji knjižnega jezika, temelječi na etimološkem načelu, opustila. Tine Logar v Pregledu

zgodovine slovenskega jezika v obdobju od 17. do 18./19. stoletja omenja »unifikacijo sklanjatve samostalnikov v množini, pri čemer so se lahko v stranskih sklonih posplošile *a*-jevske, *o*-jevske ali *i*-jevske končnice ali pa je drugod razlika med moškimi in srednjimi samostalniki na eni strani in ženskimi na drugi strani ostala, kar je npr. značilno tudi za oblikoslovno arhaični slovenski knjižni jezik« (Logar 1996: 336). Izenačenje treh množinskih sklonskih oblik (npr. dajalnik *mestam*, mestnik *mestah*, orodnik *mestami*) pa je poleg zamejene govorjene rabe pospeševalo vzorovanje po ženski *a*-sklanjavi, podobno kot v ruščini. Gre za posplošitev oblik ženskega spola *-am*, *-ah*, *-ami* poleg predhodne v dajalniku še v mestniku in orodniku množine samostalnikov moškega in srednjega spola. Lahko jo je spodbudila glasovna/nalikovna sprememba dajalniške oblike, ki je medsklanjatveno izravnavo izvedla že prej. Posplošitev ženskih oblik je v množinskih sklonih izvedena v ruščini (dajalnik *volkám*, mestnik *volkáh*, orodnik *volkámi*), delno v poljščini (dajalnik *wilkom*, mestnik *wilkah*, orodnik *wilkami*) (Matasović 2008: 184; Babič 2003: 93 po Ivanov 1983: 277). Razlaga z medjezikovnim slovanskim vplivom je v primerih, ko oblikovno spremembo lahko razložimo z glasovno premeno ali vplivom krajevene rabe, neumestna. Zaradi njene izpričanosti v slovenskih vzhodnih in zahodnih zemljepisnih različkih jo lahko pojmuje kot tipološko posplošitev ženskih oblik in posledično spolsko izenačitev oz. sinkretizem (prim. Orr 2000: 88–89). V dajalniku in orodniku je posplošena že v Pohlinovi slovnici: *S' temi Krayl-ami*, *s' Fant-ami*; *s' Temi Rogami* – *Rogovami* (Pohlin 1768: 23–26), *is Serzami*, *s' Oblizhjami* (32–33), ki pa jo Pohlin glasovno razločuje od ženske oblike z zamenjavo *-i* z *-e* (*s' teme Krayliz-ame* (28)), kar pomeni, da ni predvidel medsklanjatvene izravnave po spolih, temveč istosklošno izravnavo (v orodniku) v vseh številih: npr. *s' Fant-am*, *-ama*, *s' Fant-ami* (25), podobno kot pri sedanjskih glagolskih oblikah: *dam*, *dama*, *damo* (62). Da je imel to končnico za prvotno, je pojasnjeno v opombi 2, kjer opozarja še na govorjene oblike brez te nalike, ki jih razlaga kot redukcijo (»v govoru pogosto požrejo črko ali dve: *s' Kraylmi* ali *Krayli*, *s' Gospudmi* ali *Gospudi* namesto *s' Gospudami*« (Pohlin 1768: 24/212)). Ali lahko po tem sklepamo, da je bila živa tudi v ljubljanskem govoru? Enake oblike v vseh treh sklonih navaja Gutsman, ki jo izkazuje tudi v mestniku množine: *per Gospudah* (Gutsman 1777: 9), nalike pa ne upošteva Kopitar (ima le tedanje knjižne *-ama* v dajalniku in orodniku dvojine ter *-am* v orodniku ednine in dajalniku množine, sicer so enake današnjim) niti Vodnik, ki pa ima le da ima v orodniku množine posplošeno končnico *-mi* (*s' rak-mi*, *s' kraj-mi* (Vodnik 1811: 15), v opombi pa pojasni alternacijo z *-i* »savol krajfhiga al lepfhiga« (16), zlasti zaradi ujemanja s pridevnikom (*s' lepimi ráki* (16), niti Metelko. Naliko zasledimo pri Dajniku (1824), a le pri samostalniki srednjega spola v dvojini in množini (npr. v dajalniku, mestniku in orodniku *let-ama*;¹⁵ *let-am*, *let-ah*, *let-ami* (108)), kjer je narečno podprta, medtem ko v moški paradigmi nalike ni. Muršec (1847) ob sodobnih knjižnih kot dvojnice navaja v oklepaju še ženske končnice (Muršec 1847: 8), enako Murko (1843: 17; 1850: 13) le v dajalniku in orodniku (*rák-om* (*am*), *rák-i* (*omi*, *ami*, *mi*)), Janežič (1854) pa ne več.

¹⁵ V dvojnem vzorcu je izkazana govorna izravnava mestniške in orodniške oblike.

4.2 Med prepoznanimi vplivi jezikovne stičnosti so omenjene spremembe v rabi določenih oblikoslovnih kategorij, npr. izguba dvojinske oblike in zamenjava z množinsko pri osebnem zaimku *nama* ob jugozahodni slovenski etnični meji v Primorju in Beli krajini ter v krajih blizu Hrvaške po Tesnièreju kot posledica kajkavskih in čakavskih narečij (Jakop 2008: 27). Romanski vpliv italijanščine (beneščine ali furlanščine), ki nima srednjega spola, je bil omenjen tudi v sklanjatvi samostalnikov srednjega spola s končnico *-a* na skrajnem zahodnem območju v Nadiških dolinah (Cronia 1950: 324, 326): imenovalnik ednine *mièsta, brda*, a po Ramovšu navaja tudi možnost poenotenja sklonov v množini med samostalniki ženskega in srednjega spola.¹⁶ Kalkirana je raba povratnega svojilnega zaimka namesto osebnosvojilnega za 3. osebo (*sin svoj* za 'njegov' v Černjejskem rokopisu s področja terskega narečja, podobno navaja tudi Skubic); povzemanje s samostalnikom ali z naglašeno obliko osebnega zaimka izraženega predmeta z naslonsko obliko osebnega zaimka v dajalniku ali tožilniku (*Danijelo jo pozna puno judi, Mene me ne boli* (Matajur) (Skubic 1997: 84–86)) idr. V zgodovini slovenskega jezika je bila poudarjena vloga nemškega jezika pri rabi trpnika, že od Brižinskih spomenikov dalje, pogojena s tovrstnimi starobavarskimi starovisokonemškimi vzorci, ali raba svojilnega roditeljskega zaimka namesto svojilnega pridevnika, raba člena itd., kar živi (še danes) tudi v govoru.

4.3.1 Panonski prostor je ohranjal nekatere posebnosti, skladne s hrvaškimi kajkavskimi zaradi skupnega razvoja (npr. posplošitev trdih končnic zaimenske sklanjatve (roditeljskega zaimka *toga, novoga*, mestnik ednine *toj, novoj*). Skupna nalikovina inovacija je značilna za roditeljskega zaimka zaimenske sklanjatve, izkazana že v Brižinskih spomenikih, za samostalniški osebni zaimek, ki nastopa tudi v funkciji svojilnega zaimka za 3. osebo: *iego – iega* 'njega; njegov' (psl. **jegð*); v nadaljnjih obdobjih se starejša ne ohranja, v rabi je le mlajša, ki ima povsod še inovacijo z *n-* od predlogov (*k, s, v*). Od začetka 16. stoletja pa zaradi razlikovanja nastane pridevniška izpeljanka *njegov* (npr. Černjejski rokopis : *niega, niegov* – morda zaradi pisca s čakavskega govornega območja Janeza s Krka). V knjižnem jeziku 16. stoletja nastopa redko pri Trubarju (v Besedju 2011: 285 je navedenih 8 Trubarjevih ključnih del iz let 1555–1595 od skupno 33, 4 izpisi so dosegljivi tudi v spletnem Svetem pismu www.biblija.net (1555–1557)),¹⁷ tudi iz stilističnih razlogov, da bi se izognil ponovitvi v obeh funkcijah v istem stavku: »inu postauio na verh **nega** glave **negoui** urzah pissan« (Mt 27,36), »Inu **negovi** jogri vprašao **nega** inu pravio:« (Jn 9,1). Krelj je posplošil rabo oblike *njegov*, ki jo je vnesel v prevod Biblije (1584) tudi Jurij Dalmatin, Bohorič (1584: 83) pa jo kot izpeljanko svojilnega pomena omenja pri osebnem zaimku *on* z opombo, da se latinsko ne da izraziti. Dvojnici se ohranjata celo v 20. stoletje z različno stopnjo pogostnosti: *njega – njegov*. Druge

¹⁶ »Ma essa può essere avvenuta anche qui per l'unificazione di casi al plurale fra sostantivi femminili e neutri (Ramovš, VII, 167)« (Cronia 1950: 324).

¹⁷ Npr.: »Ta Gospud ie Kral imer inu vekoma, Ty Aydie konez vľameio is *negoue* femle« (Ps 10,16); »Ifrael veffeliffe vtim, kateri ga ie sturil, Ty Sionski Otroci veffelite fe vtim *negouim* Kralu« (Ps 149,2).

tvorjene oblike so opažene šele v 18. (*njihov*) oz. v 19. stoletju (*njun*); ženska oblika *njen* je izkazana v Černjejskem rokopisu (*jen*), dvojinska *najin* šele v 18. stoletju, *vajin* pa že v 16. stoletju v Dalmatinovi Bibliji (1584). Oblika *negov* je obstajala tudi v kajkavskem in čakavskem knjižnem jeziku (npr. *negov/nega* : *nih* (Konzul 1564)), a ne moremo z gotovostjo zatrditi, da se je uveljavila z medjezikovnim knjižnim vplivom, čeprav je rabo posplošil ravno Krelj, pri katerem so izkazani vplivi prek učitelja, Istrana Matije Vlačića, saj bi oblika lahko nastala po modelu pridevniških svojilnih zaimkov (za govor je namreč tipična roditeljska raba *od njega*). V hrvaščini se pojavlja od 13. stoletja kot inovacija, oblika je razširjena še v slovenščini in bolgarščini (Matasović 2008: 240 po Lani Hudeček 2006); Blaž Jurišić (1992: 156) je razložil tvorbo oblike. Kopitar (1808: 289–290) navaja izpeljanko *njegov*, *njen*, toda v dvojini in množini ima oblike roditeljskega zaimka *naju*, *vaju*, *njih*, enako kot v grščini.

4.3.2 V knjižnem jeziku je opazna povečana raba deležij sedanjega časa na *-č* in preteklega časa na *-(v)ši* namesto podrednega stavka na oblikoskladenjski ravni pod vplivom čakavske in kajkavske cerkvenoslovanske pisne tradicije, ohranjene v književnih delih 16. stoletja, ki jo lahko zaradi neživosti v govoru obravnavamo kot medjezikovno dvojnico:¹⁸

Trubar 1557: ... *inu ta Iskushnauez stopi knemu* ... (III, 7), ... *inu on odpre fuia uufta, nee uuzhi inu prau* ... (V, 9),

Konzul: ... *I pristupivši knemu napastnik* ... (4 A, 6), *I otvorivši usta svoe učaša nih govoreći* (5 A, 11),

Krelj 1567: *On pak odgovori inu ednimu meij niji rezhe* (Mt 20),

Vramec 1586: *A on odgouoriuši iednomu zmeg nih reche* (52),

Küzmič 1771: *i priftoupivši knyemi te fzküsavecz* (11).

Pogostejša je pri nekaterih piscih hrvaškega rodu (Jurij Jurišić) oz. poznavalcih njihovega pismenstva (Krelj)¹⁹ ter neposrednih uporabnikov kajkavskih obrednih besedil (prekmurski pisci v 18. stoletju), ki se je razširila po Kopitarjevem priporočilu Küzmičevega prevoda v 19. stoletju tudi v osrednjem knjižnem jeziku (prim. Jesenšek 1998: 138 po Francetu Kidriču).²⁰

¹⁸ Podobno tudi češka narečja ne poznajo rabe tvornopreteklih deležnikov (HMČ 1986: 243).

¹⁹ Miklošič (1856: 201) navaja primere za pretekle aktivne participe po Krelju, zagrebških (1730), trnavskih (1694) evangelijih, Küzmičevi izdaji Novega zakona iz leta 1848, Metelku, narodnih pesmih in omenja ustno ljudsko rabo le redkih: *oprimši, omedlevši, rekši, skrivši, ozeravši se* (Vraz).

²⁰ Marko Jesenšek ob Tomšičevi razlagi Küzmičevo uvajanje deležij po grški predlogi razlaga s starocerkvenoslovanskim vplivom (Jesenšek 1998: 137, op. 1), za drugo polovico 19. stoletja pa navaja po Martini Orožen tudi kalkiranje po slovanskih čeških in ruskih vzorcih (Jesenšek 1998: 139).

5 Sklep

Oblikovno dvojničnost oz. variantnost lahko pojmuje kot pomembno komunikacijsko, normodajalno in nekonvencionalno pomenonosno in besedilotvorno sestavino jezikovnega sistema. Glede na družbenozvrstno stratifikacijo jezika nastajajo spremembe v starejšem knjižnem oblikoslovnem sestavu pod vplivom številnejših sprememb v govorjenem kodu, s prehajanjem narečnih oblikospreminjevalnih vzorcev v pisni/knjižni jezik. Nekatere knjižne nalikovne spremembe, izkazane v posameznih slovanskih jezikih, so potencialno posnemovalno vplivale na slovenski jezik, medtem ko so druge, izpričane tudi v slovenskih narečjih, tipološko razložljive. Sočasni medjezikovni zgledi (sosednjih) slovanskih jezikov razen pri neslovenskih piscih (npr. v Stiškem rokopisu) so bili poznani slovenskim avtorjem v celotni zgodovini knjižnega jezika, od prerodnega in narodnega ozaveščenja v 18. in 19. stoletju pa so bili z razvojem primerjalnega slovanskega obravnavanja jezika tudi hoteno vneseni v našo jezikovno strukturo, zato so bile ujemalne knjižne izravnave lahko pospešene po zgledu slovanskih jezikoslovnih stikov. V oblikotvorju so ob analognih in tipoloških razvojnih težnjah v lastnem jezikovnem sistemu težje dokazljivi in so omejeni večinoma na nekatere ozko knjižne zgradbe.

Viri in literatura

- Besedje 2011 = Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Babič 2003 = Vanda Babič, *Učbenik stare cerkvene slovanščine*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003.
- Basar 1734 = Jernej Basar, *Conciones juxta libellum Exercitiorum s. p. Ignatij in singulas anni Dominicas digestae per P. Bartholomaeum Bassar = PRIDIGE ISBUKVIZ IMENVANIH EXERCITIA S. OZHETA IGNAZIA*, Labaci: Adami Friderici Reichhardt, 1734 (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZXFAJNVP>) (dostop 16. 5. 2013).
- Bohorič 1584 = Adam Bohorizh, *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*, prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič, Maribor: Obzorja, 1987.
- Comrie 1996 = Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, Oxford (UK) – Cambridge (Massachusetts, USA): Blackwell Publishers, ²1996 (¹1981).
- Cronia 1950 = Arturo Cronia, Contributi alla dialettologia slovena (= Prispevki k slovenski dialektologiji), *Slavistična revija* 3 (1950), št. 3–4, 321–326.
- Dajnko 1824 = Peter Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Grätz: Johann Andreas Kienreich, 1824.
- Gutsman 1777 = Oswald Gutsman [= Ožbalt Gutsman], *Windische Sprachlehre*, Klagenfurt: gedruckt bey Ignaz Aloys Kleinmayer, 1777.
- HMČ 1986 = Arnošt Lamprecht – Dušan Šlosar – Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

- Hock 1991 = Hans Henrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ²1991 (¹1986).
- Ivanov 1983 = Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva: Prosveščeniye, 1983.
- Janežič 1854 = Anton Janežič, *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*, Celovec: Eduard Liegel, 1854.
- Jesenšek 1998 = Marko Jesenšek, *Deležja in deležniki na -č in -ši*, Maribor: Slaviščno društvo Maribor, 1998 (Zora 5).
- Jurišić 1992 = Blaž Jurišić, *Nacrt hrvatske slovnice: glasovi i oblici u povijesnom razvoju 2*, Zagreb: Matica hrvatska, 1992 (Znanstvena knjižnica) (¹1942).
- Konzul 1564 = Stipan Konzul Istranin, *Katekizam*, VTubingi, M.D.LXIII.
- Krelj 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Ratisbonae, 1567.
- Kopitar 1808 = Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana: Wilhelm Heinrich Korn, 1808.
- Küzmič 1771 = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPO-DNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA / ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÜZMICS SU-RDÁNSZKOM. F.*, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije – Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 1999 (¹1771).
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996.
- Matasović 2008 = Ranko Matasović, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska, 2008.
- Metelko 1825 = Franc Serafin Metelko, *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*, Laibach: Leopold Eger, 1825 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4V2HLYMI>) (dostop 16. 5. 2013).
- Metelko 1830 = Franc Serafin Metelko, *Slowenische Sprachlehre*, Ljubljana: im Verlage der k. k. Volksschulbücher-Verschleissung des Laibacher Gubernial-Gebiethes, 1830.
- Mikhailov 2001 = Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst: Mladika – Knjižnica Dušana Černeta, 2001.
- Miklošič 1856 = Franz Miklosich [= Franc Miklošič], *Grammatik der slavischen Sprachen: Formenlehre*, Wien, 1856.
- Murko 1832 = Anton Murko, *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*, Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung, Johann Lorenz Greiner, 1832 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-X3M1PUVN>) (dostop 16. 5. 2013).
- Murko 1843 = Anton Murko, *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*, zweite,

- umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage, Grätz: Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung, ²1843 <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZW8FNGJU>> (dostop 16. 5. 2013).
- Murko 1850 = Anton Murko, *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*, zweite, umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage, Grätz: Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung, ³1850.
- Muršec 1847 = Jožef Muršec, *Kratka slovenska slovnica za pervence*, v Gradci, 1847.
- Orel 2003 = Irena Orel, Slovenski pisni jezik nekdanj in danes – med izročilom in govorom, v: *Slovenski knjižni jezik: aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003 (Obdobja 20), 551–562.
- Orel 2009 = Irena Orel, Starejša besedila kot vir za preučevanje zemljepisnih jezikovnih razlik, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009 (Obdobja 26), 3–22.
- Orr 2000 = Robert Orr, *Common Slavic Nominal Morphology: a New Synthesis*, Bloomington: Slavica, 2000.
- Orožen 2010 = Martina Orožen, Slovenski jezikovni razvoj v luči sistemskih inovacij in jezikovne kreativnosti, v: Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: od sistema k besedilu*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2010 (Zora 74), 25–40.
- Pohlin 1789 = Marko Pohlin, *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH ALI UKA POLNE VESELE, INU SHALOSTNE PERGODBE TE VASY MILDHAJM*, na Duneju: per Christianu Grosserju, 1789.
- Pohlin 2003 = Marko Pohlin, *Kraynska grammatika [1768] – Bibliotheca Carniolicae*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija (izd.) – DZS (zal.), 1952.
- Ramovš – Kos 1937 = Fran Ramovš – Milko Kos, *Brižinski spomeniki*, Ljubljana: Akademsko založba, 1937.
- Skubic 1997 = Mitja Skubic, *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997 (Razprave FF).
- Subotić 2002 = Ljiljana Subotić, *Istorijska lingvistika*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Katedra za srpski jezik i lingvistiku, 2002.
- Šmigoc 1812 = Janez Leopold Šmigoc, *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre*, Grätz: Aloys Tusch, 1812 <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-498IC5B5>> (dostop 16. 5. 2013).
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, Jezikoslovna obravnava, v: *Stiški rokopis: študije*, ur. Mihael Glavan, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1992 (Monumenta Slovenica 2), 17–31.
- Vramec 1586 = Antun Vramec, *Postilla*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Kršćanska sadašnjost – Varaždin: Zavod za znanstveni rad, 1990.
- www.biblija.net = Sveto pismo na internetu, Svetopisemska družba Slovenije (dostop 16. 5. 2013).

Internal and/or External Linguistic Factors in Inflectional Changes in Slovenian Historical Morphology

Summary

This article presents the typology of variations and some changes in medieval texts and in the central Slovene standard language from the sixteenth to the nineteenth centuries (unification of some plural noun endings in all three genders, and pronominal, adjectival and verbal changes) that occurred in the development of the inflectional system and may be explained by internal linguistic factors (analogy, simplification, dissimilation), or as a result of language contact over time (similar structure in other Slavic languages). These include possessive pronouns for the third person with the new formation *njegov* 'his' (< Old Slavic **jego*, *njega* 'of him, his') and the frequent use of the present and past participle (both found in Croatian, in the Kajkavian and Chakavian standard language, as a result of mutual imitation), but not the generalization of certain feminine plural case forms to all noun declensions in Russian and Polish, which also occurred in Slovene dialects as a result of the typological changes in different languages.

Лексико-синтаксические изменения в современном словенском языке

Андрея Желе

Cobiss: 1.01

Leksikalno-skladenjske spremembe v sodobni slovenščini

Pri različnofunkcijski širitvi besedil in besedja pomensko-skladenjske lastnosti današnje leksike predvsem zaradi visoke stopnje prevzetosti posegajo tudi v sistemskost slovenščine.

Ključne besede: leksika, skladnja, pomenotvorje, besedotvorje, tvorbeno-pretvorbene zmožnosti slovenščine

Lexical-Syntactic Changes in Contemporary Slovenian

In the multifunctional expansion of texts and the lexicon, it is especially due to the high degree of borrowing that the semantic-syntactic features of today's lexicon have also extended into the systemic character of Slovenian.

Keywords: lexicon, syntax, meaning creation, word formation, transformational generative capacity of Slovenian

0 Лексические, т.е. смыслообразовательные свойства современной лексики главным образом из-за большого числа заимствований затрагивают системный аспект языка, поэтому с точки зрения идентификации-пояснения-наименования в процессе образования и преобразования слов необходимо вновь и вновь актуализировать подчеркиваемое Левстиком обращение к словенским мыслительным основам, т.е. необходимость уметь «думать по-словенски» (Vidovič Muha 1988: 47–48).

Синтаксические изменения, развитие семантико-синтаксических изменений рассматривается с точки зрения сочетаемости, которая является категориальным семантическим компонентом прежде всего глаголов и отглагольных производных, и как системный языковой показатель семантико-синтаксических изменений глаголов действует также на уровне текста. Основные тенденции развития направлены в сторону образования глаголов, сужающих поле сочетаемости до наиболее частотной одновалентной сочетаемости с прямым объектом (в винительном падеже). Сообщение чаще всего сгущается и интенсифицируется во все более частотных предложно-морфемных сложных глаголах, а винительный при них можно рассматривать как универсальный/немаркированный падеж с семантико-синтаксической ролью

конкретизируемого содержания или целеустановки. Активизированное сгущение и интенсификация сообщаемого выражается в субстантивации и преобразовании действия/события в разряд состояний в сложном сказуемом, что, как следствие, вызывает более частотное предложно-морфемное употребление отглагольных дериватов и прилагательных в рамках высказывания.

1 Лексические изменения, т.е. свойства при образовании новых слов и значений, и возможности современной лексики преимущественно с точки зрения большого числа заимствований. В связи с более высоким уровнем заимствования словообразовательных основ (новых) производных, очевиден рост употребительности суффиксальных аффиксов *-ka* и *-ar*, различающихся как социальной, так и стилистической маркировкой (немаркировано используются производные: *adutka* (kozyрь – о женщине), *anonimka* (анонимка), *balirka* (тюкователь сена), *cedejka* (CD-диск), *ekspertka* (женщина-эксперт), сленгизмы или разговорные примеры: *fotka* (фото), *komercialka* (коммерческое телевидение), *minimalnka/minica* (минимальная плата), *nacionalnka* (национальное телевидение), *pozitivka* (позитивно мыслящая), *čajčkar* (любитель чая), *džipar* (шофер джипа), *piknikar* (тот, кто ходит на пикники), *šankar* (бармен), *travar* (целитель), *trimčkar* (бегун), *zgubar* (неудачник) и т.п.). Еще более тесно связан с заимствованными основами суффикс *-er* (*newager* (последователь движения «Нью Эйдж»), *biker/bajker* (байкер), *marker* (маркер), *rejver* (рейвер), *skener* (сканер), *server* (сервер); с новыми словообразовательными основами используются суффиксы *-(n)ik* и *-(v/l)ec* (*bralnik* (сканер), *čitalnik* (читалка, ридер), *brskalnik* (поисковая система), *brkljalnik* (эксплорер), *dlančnik* (карманный компьютер), *gladovnik* (объявивший голодовку), *hostesnik* (хост), *masažnik* (массажный стул), *panik* (паникёр), *potresnik* (протестующий), *dnevnikovec* (сотрудник издания «Dnevnik»), *frutarijanec* (фруторианец), *medijec* (представитель прессы), *lokalec* (местный), *mobilec/mobilnik* (мобильник), *vedejevec* (исполняющий обязанности)).¹ В настоящее время маркированность приведенных выше производных весьма непостоянна и различна. При использовании всех перечисленных выше аффиксов очевидна нейтрализация значения одушевленности и лица, напр., *balerinka* (туфли-балетки) : *balirka* (тюкователь сена) : *govorka* (женщина-оратор), *disketar* (дисковод) : *zavarovalničar* (страховой агент), *skener* (сканер) : *sklejter* (скейтер), *dlančnik* (карманный компьютер) : *gladovnik* (объявивший голодовку), *mobilec* (мобильный телефон) : *tatarec* (бифштекс по-татарски) : *medijec* (телеведущий); *motilnik* (источник помех) в контексте *Mobilni telefoni so lahko usodni motilniki občutljivih naprav* (Мобильные телефоны могут стать существенными

¹ Учитывая системное языковое сходство, подобные актуальные производные можно отметить и в чешском языке (ср. NSČ 1998; 2004), напр. *bavička* (девушка-аниматор), *bejvalka* (бывшая жена), *balíčkář* (разносчик пакетов помощи при Красном Кресте), *batůžkář* (путешествующий с одним рюкзаком), *datař* (программист компьютеров), *roska – roskář* (склеротик) и т.п.

помехами для чувствительных аппаратов), а также *motilec* (передатчик помех) в *močnejši motilci na nizkih frekvencah* (мощные передатчики помех на низких частотах). Как одушевленные (лицо) маркированы такие производные, как *bikica* (рожденная в созвездии Быка), *robotik* (робототехник) в противовес таким неодушевленным значениям, как, напр., у слова *tajnica* (секретарь > автоответчик) и т.п.² Как сленговые или, по крайней мере, как стилистически маркированные рассматриваются некоторые новые производные на *-ica*, типа *frendica*, *starčica*, *suhica*, и на *-ič*, типа *kafič*, *pornič*, *krimič*, *narkič*, *mobič* и т.п.

При интенсивном образовании расширяется употребление вариантов, напр., *prenosni telefon* (мобильный телефон) и *mobilnik*, разг. также *mobilec* и *mobi*, сленг. *handy*; *skinhead* (скинхед) – *obritoglavec* (бритоголовый) и сленг. *skin*. Статус окказионализма имеет, напр., *fulkulščina* ('нечто очень крутое', от англ. *full cool*).

По данным корпуса (FidaPLUS) образование новых производных может стать отражением ситуации в обществе, напр., *dekan* (декан) (SSKJ) – *dekanja* (декан-женщина), *dojenček* (младенец) (SSKJ) – *dojenčica* (младенец-девочка) (FidaPLUS),³ может указывать на определенную устойчивость и распространенность объекта или явления, благодаря чему без двусмысленности могут быть образованы производные варианты, напр., *internetar* – *internetnik* – *internetovec* (интернетчик).

С другой стороны, узус диктует образование целых словообразовательных групп, типа: *internet*, *internetizirati*, *internetski*, *internetizacija*, *internetovec*, *interpelirati*, *interpeliranec*; *klik*, *klikniti*, *klikati*, *poklikati*, *klikanje* и т.п. Современное словообразование идет также и в позитивном направлении, допускающем существование дублетов, типа *favlirati/favlati* *igralca* (вывести из игры игрока за нарушение правил), *slovenizirati/sloveniti* (словенизировать) *pisavo* (письмо)/*imena* (имена), *vlogo* (роль) и т.п.

1.1 Расширение или сужение значения уже устоявшихся лексем и потенциальные новообразованные варианты. Типичным и частотным является процесс повторной семантизации или лексикализации слова, напр., *afna* (собачка 'постоянный знак в электронных адресах'), *kresnik* ('литературная награда'), *fazan/fazanka* ('новичок/новенькая'), *ježek* (липучка 'застежка на одежде/обуви, заменяющая пуговицы, молнию, шнурки'), *stenica* (жучок 'подслушивающее устройство'), *miška/miš* (мышка 'входное устройство компьютера

² Также и с точки зрения информативно-нормативного аспекта необходимы более подробные описания при лексикологической и лексикографической обработке этих новых производных, наряду со словариком новой лексики они представлены и прокомментированы в монографии Института словенского языка 2009: *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)* (Gložančev и др. 2009); в качестве основного электронного источника использовался электронный корпус текстов «Nova beseda» (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).

³ Указанные в скобках аббревиатуры (SSKJ или FidaPLUS) обозначают, что слово включено в Словарь словенского литературного языка или в электронный текстовый корпус FidaPLUS.

для выбора команд на экране'), *brisalka*, *vnašalka*, *vračalka* (удаление, ввод, возврат 'клавиши на клавиатуре компьютера') а также *mesečnik* ('продавец месячных проездных билетов на автобус') и т.п.

1.2 Стремление к экономичности выражается в тенденции к однословным наименованиям, отдельные ставшие однословными выражения уже прочно вошли в обиход и стандартизировались, напр., *daljinski upravljalec* – *daljinec* (пульт [дистанционного управления]), *pristopna cena* (вступительный взнос) – *pristopnina*, *spletna stran* (сайт) – *spletnica*. Как правило, более новые однословные наименования являются стилистически маркированными, напр., *voznik avtobusa* (шофер автобуса) – *avtobusar*, *digitalni fotoaparati* (цифровой фотоаппарат) – *digitalec*, *boljši trg* (блошиный рынок) – *bolšjak* и т.п.⁴

У вновь образованных производных глаголов обычно сокращается число валентностей и поэтому сужается поле сочетаемости, напр., *osamiti se/koga* (уединить(ся)), используется также *oposamezniti se/koga*, *skenslati*, *skipati*, *slalomirati*, *strankariti*, *vinariti*, *vitalizirati*, *vkodirati*, *virtualizirati* (*se*), *udružbiti*, *ufilmiti*, *utvariti*, *užitkariti*, *zadekati* (*se*), *zadevati* (*se*), *zaselotejpati*, *downloadati*, *zaštekati* (*se*), *zatežiti* и т.п. В языкознании по модели *ubesediti* ('выразить в словах') и *upovediti* ('выразить в высказывании') появляется также *ustavčiti* ('выразить в предложении'), *uimeniti* ('выразить в нарицании, имени') в: *Ni treba, da bi pretirano ustavčevali, vendar je dejstvo, da se dandanes pretirano uimenjuje* (Нет нужды сыпать предложениями, но факт остается фактом, в настоящее время в ходу слишком много имен существительных).

Из-за языковой экономии достаточно быстро закрепляются однословные словенские эквиваленты, типа *prenašati* для *downloadati* (скачать), но в то же время из-за того, что все словенские соответствия являются словосочетаниями, продолжают употребляться заимствованные термины, напр., *velnes* 'хорошее самочувствие'. Во всяком случае, у новейших производных глаголов типа: *cestniniti*, *fenati*, *klikati*, *mejlati*, *glisirati*, *hekati*, *kofetkati*, *lisičiti*, *paničariti*, *parčkati* (*se*), *piknikirati*, *pipsati*, *repati*, *rejvati*, *soteskati*, *šminkirati*, *šopingirati*, *televizirati* (*se*), *trimati*, *vkodirati* сокращается и упрощается поле сочетаемости и сохраняется только субъектная валентность (т.е. это одновалентные глаголы) или, в крайнем случае, еще объект в винительном падеже (т.е. это двухвалентные глаголы).

1.3 Для предикативно-определятельного отношения типично также образование отдельных новых слов, имеющих первоначально семантико-синтаксическое употребление, напр., *in*, *fit*, *fensi*, *mega*, *fora*, *profi*, *car*, *fen*, *faca*, *štala*, *dejt* 'встреча, свидание', *flet* 'квартира', *akcija*, *alko* 'алкоголик, пьяный' в таких

⁴ Аналогично в чешском языке (ср. NSČ 1998; 2004), напр., *akciovka* (< *akciová společnost* 'активизированное общество'), *bejvalka* (< *bývalá manželka* 'бывшая жена') и т.п.

контекстах, как: *To je zdaj in* (Это сейчас в моде), *Ta je car* (Он крутой чувак), *Blago je/ima jo v akciji* (На товар у них скидки), *Ni pene* (Нет проблем / Это не проблема) и т.п.

1.4 В примерах интенсификации при использовании в текстах различного типа возникает больше возможностей актуализации словосочетаний для достижения сильнейшего выразительного эффекта, напр., особое семантико-синтаксическое использование *agresiven* (агрессивный) в лексикализированном словосочетании *agresivno zdravljenje* (агрессивное лечение), *drsen* (скользящий) в *drseno striženje* (скользящая стрижка), *butičen* (бутичный) в *butični hotel* (бутик-отель), *butična proizvodnja* («бутичное производство»), *čitalec* (считывающее устройство) в *optični čitalec* (оптическое считывающее устройство), *dekolte* (декольте) в *nožni dekolte* («ножное декольте») и т.п.

1.5 Позитивное направление в словообразовании намечают также процессы образований и преобразований словосочетаний, напр., *televoting* – *telefonsko glasovanje* – *teleglasovanje* и т.п. Заимствование производных слов, типа *know-how* (ноу-хау) (*tuja podjetja s svojim uvoženim razvojnim potencialom, know-howom in izdelki nove generacije* – иностранные фирмы со своими импортированным потенциалом развития, ноу-хау и изделиями нового поколения), несмотря на морфологическую адаптацию, требует постепенного словообразования словенских эквивалентов.

1.5.1 Системная непредсказуемость сложений. Сложения, имеющие в производящей основе заимствованные компоненты, которые впоследствии заменяются словенским эквивалентом, образуются системно более предсказуемо.

Тот факт, что мы имеем дело с действительным сложением, дает возможность лишь замены обеих корневых морфем заимствованного сложения, и в дальнейшем (как следствие) их использование с различными другими корневыми морфемами (Vidovič Muha 1988: 17, 161, 163; 2011).⁵

В настоящий момент преобладают сложения с компонентами типа: *akva-*, *alter-*, *avdio-*, *avto-*, *bio-*, *eko-*, *evro-*, *e-*,⁶ *hidro-*, *impro-*, *info-*, *multi-*, *narko-*,

⁵ Материал монографии Ирены Страмлич Брезник *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B* (Stramljič Breznik 2004), подтверждает это.

⁶ Производные слова с элементом *e-* приводятся вместе с другими сложениями, хотя уже было установлено, что по своей структуре они не относятся к сложениям с соединительной морфемой, поскольку производящее слово или сочетание в них усечено (учитывая, что пока только *elektronni* сокращается до *e-*, остальные усечения по большей части непредсказуемы), эти усеченные части и используются в производном слове. Несмотря на то, что из-за дериватов с компонентом *e-*, мы не можем говорить о полной системной непредсказуемости, образования такого рода выходят за рамки деривационных процессов. С точки зрения степени системности подобных дериватов важно отметить, что образование собственных дериватов с компонентом *e-* характерно еще только для чешского и словацкого языков (Logar 2004: 130–131).

sam-, turbo- (*akvagimnazija, akvakultura, alterscena, alterkultura, avdiokaseta, avtocitat, biosnov, ekoturizem, evroposlanec, e-knjiga, e-potrošnik, hidroterapija, improvečer, infotočka, multikino, narkoscena, samozaposlitev, turboščetka*); и сложения с компонентами *-fil, -holik, -mat, -net* (*kinofil, pedofil, teveholik, kavomat, infomat, parkomat, zdravkomat, kondomat, telnet, udbanet*).⁷ Компонент *kiber-* в *kiberprostor, kiberseks, kibertrg* и т.п. уже вышел из употребления.

1.5.2 Актуализированное словообразование

Соотношение между речевой основой и деривационно-выразительными реализациями типа *pica datekap* (пицца «пальчики оближешь»), *bar bikofe* (бар «я бы кофе»), *mim'grede kafe* (кафе «мимо проходил»), *malica k'rneki* (закуска «ерунда на постном масле»), *čistomimo/čistbrezveze zabava* (дурацкая вечеринка), *tvojihpetminut agencija* (агенство «твоих пять минут»), *nočindan trgovina* (круглосуточный магазин «ночь и день») и т.п. Подобные выражения, используемые в виде атрибутов, из-за непредсказуемости возникновения непосредственно из разговорной речи следует считать окказионализмами.

1.6 Терминологизация и детерминологизация как параллельные процессы. Постоянные ступенчатые взаимные переходы от терминологизации к детерминологизации и обратно особенно эксплицитно проявляются у глаголов, как главных организаторов высказывания в текстах различного типа: *absorbirati vlago/pline/svetlobo/kisik* (абсорбировать влагу/газы/свет/кислород) (физ.) > *Tržišče ni absorbiralo vse industrijske proizvode* (Рынок не смог абсорбировать (принять) всех промышленных изделий), *Mesta so absorbirala vse podeželsko prebivalstvo* (Города абсорбировали (поглотили) все сельское население), *kanalizirati reko* (направлять реку) (тех.) > *kanalizirati družbene interese* (канализировать, направлять общественные интересы) и т.п.

1.7 При рассмотрении экспрессивности как словообразующего элемента выделяются глагольные модификационные дериваты типа: *zvončkljati, davkovati, telefonariti* и т.п.; возрастает употребительность обычных отсубстантивных глаголов с экспрессивными существительными, напр., *fotkati, koketkati, kuhariti, martinčkati se, šminkirati, paničariti, pipniti* и т. п., которые в целом типичны для разговорного словенского, однако в качестве стилистических элементов употребляются также и в письменном языке.

⁷ Подобные сложения актуальны в чешском языке (ср. NSČ 1998; 2004), напр., *akvacentrum, audioprogram, biobar, biostrava* 'биологическая еда', *ekotaška* 'экологическая сумка для покупок', *ekoaktivista, euroskeptik, e-žurnalistika, videoreklama; jidloholik, workoholik, eurofil, kinofil, bankomat; napkomat* по-чешски называется *parkovník*, работа на дому – заимствованным словом *telework*.

2 Глаголы рассматриваются с точки зрения синтаксических или сочетаемостных изменений. Сочетаемость как типичное/ингерентное семантическое свойство глаголов и как категория развития анализируется главным образом с точки зрения семантики глаголов (Žele 2001: 238–239), которые сами означают новое явление (специальное: *digitalizirati/internetizirati vse, ekologizirati regionalni sistem, internetizirati vse, piratizirati programe, poračunaliti vsa opravila, poskenirati sliko, premrežiti s sistemom kanalov, vitaminizirati margarino, tehnizirati kmetijstvo* и т.п. или общественно-политическое: *globalizirati svet, internacionalizirati študij, regionalizirati dejavnost, reprivatizirati lastništvo, zdemoralizirati družbo* и т.п.) или благодаря своим семантико-деривационным возможностям, т.е. новым значениям вводят новое явление *abstinirati glasovanje, balirati železne odpadke/hmelj/krmoseno, blefirati veselje, (igrati (se) na računalnik, pognati programska okna, prostituirati se industriji, servisirati izstope na sisteme, seliti se na strežnik)*. Преобладание производных (отсубстантивных преимущественно с суффиксом *-irati*) глаголов действия/поведения/управления/говoreния/движения, среди которых большой процент (62%) сложных слов с префиксальными морфемами *po-, pre-, za-, raz-, z/s, o-* и *v-* (*filmizirati, lastniniti, kanonizirati, stekleničiti, tračariti, polastniniti, prelastniniti, zasneževati, razmrežiti, zintrigirati, olastniniti, opomeniti, osredičiti se, vsajati*) свидетельствует о сужении сочетаемостного поля, которое обычно морфолого-синтаксически ограничивается (автоматизированно/нейтральной) немаркированной винительной валентностью. Наиболее частотен переход из разряда одновалентных в двухвалентные или поливалентные глаголы, напр., *abstinirati glasovanje, blefirati veselje, diplomirati/magistrirati/doktorirati zgodovino*. Преобладание винительной валентности с наиболее частотным актантом конкретизируемого содержания и при этом более точная/специализированная иерархизация семантики внутри глагола свидетельствует об обязательной двухвалентности глагола, который не зафиксирован в Словаре словенского литературного языка (SSKJ), напр., *foulirati nasprotnika, lastniniti/olastniniti kapital, onaglasiti izraze, zaimeniti/pozaimeniti sopomenke, praizvesti igro, (pre) miksati material, preblefirati nastop, sponzorirati dejavnost, stekleniti steno, vprogramirati v rom, zdogovoriti intervju, specializirati jezikoslovje* (наряду с *specializirati se v jezikoslovju* (специализироваться в области языкознания)).⁸ В противовес одновалентности некоторых производных глаголов (образованных преимущественно аффиксальным способом или сложением), напр.,

⁸ В этих примерах мы имеем дело с пространственно-временным переносом действия на другого участника, поскольку этот иной участник с семантической ролью содержания действия (Vsd) всего лишь точнее определяет содержание действия в высказывании. Таким образом, действие сохраняется только в рамках функционирования субъекта, а потому свободноморфемная частица SE, с устойчивым компонентным значением 'возвратности', может быть опущена. Однако о возможности прямого дополнения можно говорить только в случае содержательного участника, в то время, как одушевленный действующий актант выражается дополнением, в творительном падеже, напр., *solidarizirati z junakom* и т.п.

diskati cel večer (провести на дискотеках целый вечер), *lobirati po podjetjih* (лоббировать на предприятиях), *raftati po rekah* (сплавляться по рекам), *breznariti na krasu* (лазить по пропастям на Крассе), *klošariti po mestu* (бродяжничать по городу), *razkomotiti se na kavču* (удобно разместиться на диване), *dobro se samoohranjati* (беречь себя) и т.п. Склонность к немаркированной валентности прямого дополнения проявляют также и дериваты, образованные из предложных сочетаний типа *prizemljiti plovilo* (посадить самолет), *ubesediti dogajanje* (описать словами происходящее), *uprостorjevati objekte* (располагать объекты в пространстве), *ustekleničiti vodo* (разливать воду по бутылкам) и т.п.

2.1 При все возрастающей употребительности производных приставочных глаголов, определенные словенские приставочные аффиксы сохраняют только фазовость, напр., *zaasfaltirati* (заасфальтировать), *zamoralizirati* (начать морализировать), *zmasakrirati* (начать бойню), другие могут опосредованно выражать общественные изменения, напр., *pre-*: *predefinirati ukaze* (по-новому дефинировать указы), *preorganizirati svet* (реорганизовать мир), *prestrukturirati gospodarstvo* (реструктурировать экономику), *preusposablјati lјudi* (переквалифицировать кадры) и т.п. Широко представлен также приставочный аффикс *do-*, который своей «окончателъностью» или «целевой установкой» вводит абсолютный прямой объект и таким образом актуализирует общественный момент, напр., *doformulirati vse* (до конца все сформулировать), *dokapitalizirati podjetja* (докапитализировать предприятие), *dokvalificirati presežne delavce* (дополнительно квалифицировать лишних работников) и т.п.⁹ Этим типизируется также преобладающий вид глагольного действия – так, напр., дериваты с префиксальным формантом *po-* *polastniniti* (присвоить), *poskenirati* (посканировать) обычно выражают переход в новое состояние, дериваты с префиксом *pre-* – изменение действия, а с префиксом *do-* – окончательность/целестремленность (завершенность) действия.¹⁰

У вторичных производных обычно сужается сочетаемостное поле, напр., *prednastaviti digitalni izenačevalnik* (сделать предварительные установки на цифровом эквалайзере), *prenamestiti programsko opremo* (заново установить программное обеспечение), *preošteviliti stavbo* (присвоить дому новый номер). Приставочные морфемы вторичных производных чаще, чем обычно, имеют только объектное значение, дополнительно сужающее сочетаемостное поле глагольного деривата.

⁹ Сопоставительно *za-* и *z-* как потенциальные чистовидовые приставки приводятся также в чешском (МČ 1: 404–405) и словацком языке (MSJ: 414); приставка *po-* распространена в чешском (МČ 1: 398), в качестве наиболее частотного выделяется значение перехода в новое состояние или свойство; для приставки *pre-* также и в чешском (МČ 1: 399) выделяется значение изменения; для *do-* и в словацком (MSJ: 409), и в чешском (МČ 1: 395) выделяются значения законченности и целеструений.

¹⁰ Сочетаемостная типология глагольных дериватов с учетом всех приставочных аффиксов, вычленяемых на материале Словаря словенского литературного языка (SSKJ), рассматривается в работе Ады Видович Мухи (Vidovič Muha 1993).

2.2 Только левая (неосновная) сочетаемость сохраняется у глагольных дериватов, семантика которых включает внутреннего участника, напр., *dopisnikovati* (быть корреспондентом)/*ministrovati* (выполнять функции министра)/*predstojnikovati* (выполнять функции председателя)/*klošariti* (просить милостыню); *diskati* (ходить по дискотекам), *vrtičkati* (огородничать), *izpitovati* (сдавать экзамены), или же выражают только определенный способ перемещения, напр., *razkomotiti se* (удобно разместиться).

Учитывая семантику включенного т.н. внутреннего участника, глагольный дериват семантико-синтаксически может уточняться обязательным обстоятельством, напр., *piknikirati po obeh dolinah* (устраивать пикники в обеих долинах).

2.3 Признаком стремления к большей коммуникативной эффективности или рационализации является переход в разряд состояния и субстантивизация высказывания. Аспект агенса в состояниях при помощи предложноморфемного прилагательного обычно выражает: (а) отношение измерения/меры (*vreden za* (стоящий для), *znan po* (известный чем-л.), *priden za* (прилежный к), *blazen od* (обезумевший от)), (b) сопоставительное отношение (*primeren za* (годен к), *prikladen za* (подходящий для)) и (с) модальное отношение оценки состояния/свойства (*privržen/sovražen komu/čemu* (приверженный кому-чему/враждебный по отношению к кому), *zmožen za* (способный на)). Здесь также очевидно преобладает сочетаемость с винительным падежом: *Ves divji je nanj* (Он в гневе на него), *Je dober za delo* (Он хороший работник), *Jezen je na vse* (Он зол на всех), *Je nor na konje* (Он сходит с ума по коням), *Udarjen je na denar* (Он думает только о деньгах) и т.п.

Также и в случаях субстантивизации высказывания возможность метонимического перехода из исходного действия (De) в другие словообразующие значения и иерархическое распределение возможных ролей зависят от семантики выбранного глагола: *igranje* (игра) (De) *nogometa* (в футбол) (Vsd) *s prijatelji* (с друзьями) (Rad) *za nagrado* (за награду) (Cd), *igralec* (играющий) (Vd) *sonate* (сонату) (Vsd) *na klavir* (для фортепьяно) (Rad); *igralo* (игровое приспособление) (Pd) *s krogi* (с кольцами) (Sd) *za guganje* (для того, чтобы качаться) (Cd); *igrača* (игрушка) (Sd) *za odrasle* (для взрослых) (Cd) и т.п.

3 Заключение. Все чаще системно непредсказуемые новообразования – зачастую простое соединение компонентов из разговорных основ – в настоящее время, к сожалению, приходится трактовать не как стремление к языковой экономии и рациональности, а как более легкие и упрощенные короткие пути в языке, которые в то же время являются результатом растущего незнания языковой системы.*

* По желанию автора русский текст статьи не был отредактирован. (Редактор)

Источники и литература

- Bajec 1952 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 2: izpeljava slovenskih pridevnikov*, 3: *Zloženke*, Ljubljana: SAZU, 1952 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 6).
- Bajec 1959 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 4: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 14).
- FidaPLUS = <http://www.fidaplus.net/>.
- Gložančev и др. 2009 = Alenka Gložančev и др., *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*, под ред. Andreja Žele, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Listkovna kartoteka in manjše elektronske zbirke iz obdobja 1990–2004, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Logar 2004 = Nataša Logar, *Nove tehnologije in nekateri nesistemski besedotvorni postopki*, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: FF, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004 (Obdobja 22), 121–132.
- MČ 1 = *Mluvnice češtiny 1*, Praha: Academia, 1986.
- MSJ = *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- NSČ 1998 = *Nová slova v češtině: slovník neologizmů 1*, под ред. Olga Martinčová и др., Praha: Academia, 1998.
- NSČ 2004 = *Nová slova v češtině: slovník neologizmů 2*, под ред. Olga Martinčová и др., Praha: Academia, 2004.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – DZS, 1970–1991.
- Stramljič Breznik 2004 = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora, Priročniki 1).
- Toporišič 1982 = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993 = Ada Vidovič Muha, *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*, *Slavistična revija* 41 (1993), № 1, 161–192.

- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, ²2011.
Žele 2001 = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

Перевод на русский язык
Татьяна Филимонова

Leksikalno-skladenjske spremembe v sodobni slovenščini

Povzetek

Leksikalne spremembe oz. besedotvorno-pomenotvorne lastnosti in zmožnosti današnjega besedja so obravnavane zlasti z vidika visoke stopnje prevzetosti. V povezavi z višjo prevzetostjo besedotvornih podstav (novo)tvorjenk je opazno naraščanje samo določenih priponskih obrazil. Povečujejo se zlasti zloženske in v zvezi s prevzetimi sestavinami je poudarjena sistemska nepredvidljivost tvorjenja.

Z vidika skladenjskih oz. vezljivostnih sprememb je najpogostejša sprememba iz enovezljivih glagolov v dvovezljive oz. vezavne glagole, npr. *abstinirati glasovanje, blefirati veselje, diplomirati/magistrirati/doktorirati zgodovino*. Pri vedno večji uporabi sestavljenk lahko določena domača predponska obrazila ohranjajo samo faznost, npr. *zaasfaltirati, zamoralizirati*, druga lahko posredno izražajo družbene spremembe, npr. *pre-*: *predefinirati ukaze, preorganizirati svet* ipd. Večjo individualizacijo poudarja tudi zaimenski del *sam-* v čedalje bolj razširjenih zloženkah *samoaktualizirati potrebe, samotestirati podjetniške lastnosti*.

Samo levo vezljive pa ostajajo glagolske izpeljanke, ki pomensko že vključujejo notranjega udeleženca, npr. *dopisnikovati/ministrovati/predstojnikovati/klošariti*.

Znak težnje po sporočilni zgoščenosti oz. racionalizaciji sta tudi postanjanje in posamostaljanje povedja; aktualna je vezljivost povedkovega pridevnika, uvajana s prostim predložnim morfemom.

Motivacijska moč slovenskih medmetov

Irena Stramljič Breznik

Cobiss: 1.01

Medmeti lahko motivirajo tudi druge besedne vrste in tvorijo obsežnejše besedne družine, zlasti zaradi sistemske tvorbe izmedmetnih glagolov, ki po predvidljivih vzorcih svoje besedne vrste producirajo nadaljnje višjestopenjske tvorjenke, kot je bilo prikazano z besednimi družinami medmetov *kvak*, *jav*, *štop*, *put*, *čav*.

Ključne besede: besedotvorje, medmeti, izmedmetne tvorjenke

The Motivational Power of Slovenian Interjections

Interjections can serve as a base for the formation of other word categories and can thus create extensive word families. The most common word-formational process involved here is the systematic formation of interjectional verbs. This process follows predictable patterns in the creation of higher-degree formations, as illustrated by the word families of the interjections *kvak* 'croak', *jav* 'ouch', *štop* 'stop', *put* 'come', *čav* 'bye'.

Key words: Word-formation, interjections, words formed from interjections

1 Uvod

1.0 Medmeti ali interjekcije so besedna vrsta z nestavčnočlensko vlogo, saj so modificirani izraz stavčne povedi, njihov denotat je govorno dejanje (Vidovič Muha 2000: 30–32), oz. imajo konotativni ali fonosimbolični pomen (Klajn 2002: 140).

1.1 V slovenistiki (Toporišič 2000: 450–462) se medmeti delijo na: (a) razpoloženjske, ki izražajo človekovo razpoloženje, (b) posnemovalne, ki posnemajo šume v zvezi s človekom, živalsko oglašanje, zvoke naprav in slušni vtis kretanje ali giba, in (c) velelnе, s katerimi velevalo ljudem in živalim: z vabnimi klici vabimo živali; z zvalnicami in pozdravi pa vzpostavljamo medčloveški družbeni stik.

Nekoliko drugačna je delitev pri Adi Vidovič Muha (2000: 87), ki deli medmete v tri pomenske skupine: (a) razpoloženjske, Toporišičeve velelnе preimenuje v (b) namerne, ker z določenimi variantami glasov ali njihovih povezav izražajo določeno namero v zvezi s človekom (zavrnitev, potrditev, dvom ...) ali v zvezi z živalmi (vabni klici, ukazi za določeno vedenje ...), in (c) posnemovalne (onomatopejske).

2 Medmeti kot motivirane in motivirajoče besede v slovanskem besedotvorju

2.0 Opazovati medmete z besedotvorne perspektive pomeni možnost, opazovati medmete kot motivirane in motivirajoče besede.

2.1 Besedotvorni obravnavi medmetov je v besedotvorju slovanskih jezikov posvečene manj pozornosti. Ocena je nastala na podlagi pregleda monografij češkega (Mluvnice češtiny 1 1986), slovaškega (Furdík 2004), ruskega (Zemska 2006), hrvaškega (Babić 2002), srbskega (Klajn 2002, 2003) in makedonskega besedotvorja (Koneski 2003).

2.1.1 Izmed naštetih je krajše samostojno poglavje o motivaciji medmetov prisotno le v dveh delih. V češčini (MČ 1 1986: 516) se medmeti delijo na nemotivirane in motivirane. Motivirani nastajajo: (a) s prehodom iz drugih besednih vrst (npr. *bože, človeče; vida*); (b) iz naravnih zvokov (npr. *bé, mé*); (c) iz samih medmetov z izpeljavo (npr. *achich*) in podvojevanjem (npr. *cinkcink*). Klajn (2002: 140) medmetom kot motiviranim besedam nameni pozornost le v okviru zlaganja, a ne v čisto pravem smislu tega termina, kar se odraža tudi v tipih zapisovanja skupaj, narazen ali z vezajem. Opazi pa njihovo težnjo k popolni dvo- ali večkratni ponovitvi (npr. *kra-kra, mac-mac, ti-ti-ti*) ali variantni ponovitvi s spremembo samoglasnika (npr. *bim-bam*) ali večjih enot (npr. *hopa-cupa*).

2.1.2 Skoraj dosledno pa so medmeti opaženi kot motivirajoče besede za glagole, in sicer se v glavnem navajajo posnemovalni. Motivirajoči so zlasti medmeti, ki posnemajo zvoke ljudi, živali in naprav. Tako nastali glagoli so tipični za govorjeni jezik in vsebujejo veliko mero ekspresije (MČ 1 1986: 421–422). Podobno kot v češčini so tudi v slovaščini (Furdík 2004: 105) izmedmetni glagoli (*jaj-kat', kikiri-kat'*) umeščeni v reprodukcijski tip, za katerega je značilno, da se sprememba besedne vrste in pomena realizira metajezikovno, npr. *govoriti jaj, govoriti kikiriki*. V ruščini (Zemska 2006: 306–307) je izpeljava glagolov iz medmetov omenjena med manj tipičnimi in pomembnimi tipi sufiksacije z opozorilom, da se takim glagolom pogosto dodaja interfiks *-k-* (npr. *mijavkati*). Tudi Babić (2002: 515–516) kot posebno kategorijo navaja tvorbo glagolov iz medmetov in omenja osem obrazil: *-ati* (npr. *škljocati*), *-čati* (npr. *mečati*), *-etati* (npr. *regetati*), *-jati* (npr. *blejati*), *-kati* (npr. *ukati*), *-ketati* (npr. *meketati*), *-otati* (npr. *klopotati*) in *-tati* (npr. *hihotati*). Enako so v srbsčini (Klajn 2003: 322–352) med domačimi obrazili, ki kažejo na možnost tvorbe iz onomatopej, omenjena naslednja: *-kati* (*mukati*), *-ekati* (*šušlje-kati*), *-ikati* (*tralalikati*), *-ukati* (*fijukati*), *-etati* (*šušljetati*), *-ketati* (*bleketati*), *-otati* (*h(u/o)tati se*), *-utati* (*cvrkutati*), *-cati* (*kvocati*), *-čati* (*cvrčati*) in *-nuti* (*ahnuti*). Tvorba glagolov iz vzkličnih in onomatopejskih besed je opažena kot manj produktivna tudi v makedonščini (Koneski 2003: 134–135).

2.2 V slovenističnem besedotvorju sta sorazmerno dobro predstavljeni obe izhodišči, tj. medmeti kot motivirane in motivirajoče besede. Tipologija medmetov

glede na njihov nastanek iz drugih in lastne besedne vrste je bila že podrobneje predstavljena (Toporišič 2000: 457; Stramljič Breznik 2012: 344–347), zato je v nadaljevanju pozornost namenjena medmetom kot motivirajočim besedam za druge besedne vrste.

3 Medmet kot motivirajoča beseda za druge besedne vrste v slovenščini

3.0 Slovenski pravopis (2001) v primerjavi s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (1998) prinaša novost in medmete deli na specifične podskupine, in sicer z besednovrstnimi kvalifikatorji eksplicitno loči razpoloženjske (239 enot, npr.: *ájs* razpolož. medm. ~, *kako je krompir vroč*), posnemovalne (235 enot, npr.: *grugrú* posnem. medm. ~, ~, *se oglašá golob*) in velelna (81 enot, npr.: *púci* velel. medm. 'napadi, zgrabi': ~, ~ *ga, je ščuval psa na neznanca*) ter osamosvoji pozdravne medmete, ki so v Toporišičevi slovnici (2000: 462) razvrščeni kot podskupina velelnih, imenovani zvalnice in pozdravi (22 enot, npr.: *bájbjáj* pozdrav. medm. sleng. 'na svidenje, zbogom'). Na podlagi tako razvrščenih in prikazanih medmetov in njihovih tvorjenk lahko prepoznamo, da medmet kot motivirajoča beseda uporablja dva tvorbeni načina, tj. konverzijo in izpeljavo.

3.1 Medmet ima možnost konverznega prehoda med glagole, ko v stavku nadomešča povedek. Prikazanih bo nekaj vzorčnih primerov za posamezne skupine medmetov. Ta lastnost je zelo tipična za posnemovalne medmete, npr: *bum*¹ posnem. medm. (*Bum*, je zagrmelo) > *bum*² povdk. poud. (Spotakne se in *bum* po tleh 'pade'); *čavs*¹ posnem. medm. (*Čavs*, ga kljune goska) > *čavs*² povdk. poud. (Lisica se priplazi in *čavs* po zajčku 'čavsne'). Večina posnemovalnih medmetov v taki rabi nadomešča glagol *pasti* (*bumf*, *bum*, *cap*, *cmok*, *čof*, *lop*, *plosk*, *tof*), drugi lahko nadomeščajo druge glagolske pomena: *fr* 'zleteti', *ham* 'ugrizniti', *hap* 'zgrabit', *luk* 'piti', *šap* 'zgrabit', *šavs* 'ugrizniti', *šek* 'natepsti', *brr* 'brneti'.

Razpoloženjski lahko pomenijo 'veliko in nepomembno govoriti' (*bla*), 'sramovati se' (*fej*) ali pa kot povedkovniki, tj. deli povedka za glagolom *biti*, izražajo veliko mero dejanja (*joj*, *prejoj*: Doma je bilo *joj*, *prejoj*) ali tudi lastnost (*plenk*: Ta je malo *plenk* 'čudaški, neumen').

Pri velelnih je takih konverzij med glagole manj, npr. *hop* in *hopsa* 'skočiti', *marš* 'izginiti'.

Pri pozdravnih kaže možnost glagolskega pomena medmet *adijo* (Rekla mu je *adijo* 'odslovila') in *zdravo* (To opravi ali pa *zdravo* 'pojdi').

3.2 Za konverzijo medmetov v samostalnike gre nedvomno v primerih naslednjih razpoloženjskih (*holadri* razpolož. medm. > *holadri* sam.: Pridružil se je vsakemu *holadriju* 'veseljačenju'; *larifari* razpolož. medm. > *larifari* sam.: Kar praviš, je velik *larifari* 'prazno govorjenje') in posnemovalnih medmetov (*halali* posnem. medm. > *halali* sam. lov.: Trobiti *halali* 'dati znak z rogom'; *hovhov* posnem. medm. > *hovhov* sam. otr. 'pes': Glej, *hovhov*), ker za njih ni običajna tvorba glagola. Konverzni prehod med samostalnike tega tipa kažejo tudi velelni medmeti *hura*

(Sprejeli so ga s trikratnim *hura* 'pozdravom'), *horuk* (Trikratni *horuk* 'pozdrav' za komandanta delovne brigade) in *repete* (Prosil je za *repete* 'ponovitev').

Tukaj velja opozoriti, da taki konverzni prehodi medmeta niso značilni le za prehod med občna imena, kot je navedeno zgoraj, ampak so možni tudi med lastna imena. V takih primerih gre pogosto za poimenovanje blagovnih znamk ali imen izdelkov, npr.: *mu* posnem. medm. > mlečni izdelki *Mu*; *hopla* velel. medm. > časopis *Hopla*; *hrsk* posnem. medm. > slani prigrizek iz hrustljavih, na pol prerezanih štručk s pšeničnim drobljencem *Hrski* ipd.

3.3 V primerih, ko je medmet lahko podstava glagolski tvorjenki, pa stvari niso tako enoumne, saj je to možno razložiti na dva načina. Po prvem je mogoče izhajati iz medmeta, ki tvori glagol kot prvostopenjsko tvorjenko, iz njega pa je izpeljan samostalnik kot drugostopenjska tvorjenka: *brenk* medm. > *brenkati* > *brenk* sam. Druga, manj verjetna možnost pa je, da predvidimo tvorbeno pot iz medmeta, ki je podstava za prvostopenjsko glagolsko izpeljanko in hkrati vzporedno za prvostopenjski konverzni samostalnik: *brenk* medm. > *brenkati*; *brenk* medm. > *brenk* sam. Tako možnost kažejo še medmeti *hrst*, *klenk*, *mijav*, *plosk*, *puh*, *rega*, *resk*, *štrbunk*, *švist*, *švrk*, saj imajo pogosto še enakoizrazno samostalniško vzporednico.

V slovenščini je izpeljava glagolov iz medmetov produktivni tvorbeni vzorec (Toporišič 2000: 213) in tako nastali glagoli izražajo naslednje pomene: (1) slušni vtis, ki ga povzroča predmet,¹ z obrazil -*ati* (*bevs-kati*), -*niti* (*čof-niti*); (2) oglašanje živega bitja: -*tati* (*hehetati*), -*ljati* (*fefljati*), -*utati* (*cvrkutati*), -*ati* (*gagati*), -*oleti* (*žvrgoleti*), -*liti* (*gruliti*); (3) glas pri premikanju: -*ati* (*frčati*), -*ljati* (*frfljati*), -*leti* (*frleti*), -*oleti* (*frfoleti*); (4) glas ob kinetičnem dejanju: -*ati* (*bumfati*), -*kati* (*hukati*); (5) glas ob govorjenju značilnega medmeta: -*ati* (*ahati*), -*niti* (*ahniti*); (6) glas, ki nakazuje množico vršilcev: -*oleti* (*mrgoleti*). Glede na sinhrono motivacijo so lahko problematični nekateri primeri glagolov, pri katerih ne moremo vzpostaviti obstoječega medmeta kot motivirajoče besede, npr. **fef*, **žvrg*, zato lahko zanje samo diahrono dokažemo, da so onomatopejskega izvora.²

S stališča tvorbene produktivnosti medmetov je smiselneje izhajati iz pomenskih skupin medmetov in ugotavljati, katera pomenska skupina je za tvorbo glagolov najproduktivnejša. Zdi se, da so to v prvi vrsti posnemovalni (*beketati*, *bevs-kati*, *brbrati*, *brenkati*, *brundati*, *čivkati*, *drdrati*, *hrzati*, *javkati*, *kikirikati*, *kokodajsati*, *kukati*, *kvakati*, *meketati*, *škrtati* ...) in razpoloženski medmeti (*ahati*, *bogmati se*, *dušati se*, *hudičati*, *madonati*, *ohati*, *primojdušati se*, *sakramentirati* ...). Tovrstno, a manjšo tvorbeno aktivnost kažejo tudi velelni medmeti (*ajati* otr. 'spati', *eksati* 'izpiti do dna', *hopati* 'poskakovati', *hopsati* 'poskakovati', *pardonirati* 'oprostiti', *stopati/štopati* 'ustavljati avtomobile'). Še bolj tvorbeno omejni so pozdravni, pri katerih smo ugotovili le eno tovrstno tvorjenko (*hajlati* 'pozdravljati z nacističnim pozdravom heil').

¹ Za zgled je vselej izbran le prvi ali edini primer glede na avtorjevo razvrstitev po obrazilih.

² Prim. Snoj 2003: 877.

4 Vzorčne besedotvorne strukture izmedmetnih tvorjenk

4.0 Tvorba besed je del leksikalnega sistema, grajenega na hierarhičnih razmerjih med motivirajočimi in motiviranimi leksemi v njem. To pomeni, da združevanje osnov in obrazil rezultira v tvorjenkah, tvorjenke z enakovrstnimi obrazili (npr. priponskimi, predponskimi, medponskimi) tvorijo ustrezne besedotvorne vrste.

Znotraj tega sistema je mogoče opazovati tudi posamezne besedotvorne strukture glede na to, ali jih tvorijo isto- ali raznopolstavne tvorjenke. Ker se ukvarjamo z motivacijsko močjo posameznih medmetov, so v ospredju našega zanimanja istopolstavne tvorjenke, ki lahko ustvarijo tri vrste zanje tipičnih struktur; to so: (a) veriga tvorjenk, (b) predvidljivi in podstavno pogojeni vzorci sotvorjenk določene stopnje ter (c) besedna družina.

4.1 V tvorbeni verigi lahko opazujemo stopnjo tvorbe v razponu od 0. tvorbene stopnje, ki jo predstavlja podstava, do x. stopnje, ki je zadnja možna tvorjenka v tej verigi.

Tvorbene verige³ medmetov so relativno kratke in se navadno zaključijo z drugo-, tretje- ali četrto-stopensjimi tvorjenkami. Pri njihovi ponazoritvi je seveda izmed več možnih izbrana le ena, in to tista tvorbena pot, ki omogoča najvišjo stopenjskost. Po predvidevanjih je verjetnost tretje- ali četrto-stopenskih tvorjenk največja pri posnemovalnih medmetih⁴ (*brenk*: *brenkati* > *pobrenkati* > *pobrenkavati* > *pobrenkavanje*; *bunk* > *bunkati* > *prebunkati* > *prebunkan*; *štrbunk* > *štrbunkati* > *štrbunkljati* > *štrbunkljanje*; *mu* > *mukati* > *mukanje*; *šavs* > *šavsati* > *šavsar*). Pri razpoloženskih je taka veriga manj običajna, vendar možna (*sakrament* > *sakramentirati* > *posakramentirati* > *posakramentiran* > *posakramentiranost*; *primojduš* > *primojdušati se* > *primojduševce*; *haha* > *hahljati se* > *hahljav* > *hahljavec*; *jav* > *javkati* > *javkajoč*; *uh* > *uhati* > *uhajoč*; *hihi* > *hihitati se* > *hihitav* > *hihitavec* > *hihitavčev*). Pri velelnih bi bili taki primeri *čiračara* > *čiračarati* > *čiračaratelj*; *eks* > *eksati* > *eksar* > *eksarka*; *horuk* > *horukati* > *horukar* > *horukarstvo*; *pardon* > *pardonirati* > *pardoniranje*; *štop*⁵ > *štopati* > *štopar* > *štoparček*. Pozdravni so redko tovrstno produktivni: *hajl* > *hajlati* > **hajlanje*).

³ Gradivo izhaja iz SSKJ in besedilnega korpusa Gigafida.

⁴ Čeprav se zdi na prvi pogled samoumevno izhajati iz posnemovalnega medmeta *tlesk* tudi za glagol *tleskati*, ki ima sicer obsežno besedno družino, je taka motivacija manj verjetna (Snoj 2003: 768). Mogoče pa je, da je prišlo do reonomatopeizacije (Bezljaj 2005: 187). Tu se namreč odpira razmerje med sinhrono in diahrono motivacijo, kot je opozorjeno v razdelku 3.3.

⁵ Veleni medmet *stop* lahko tvori glagol *stopati* 'ustavljati avtomobile', vendar je tvorbeno razvitejša glagolska oblika *štopati*, ki jo navajata tudi SSKJ in SP, čeprav brez navedbe medmeta *štop*. Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (2012: 353) že prinaša samostalniško iztočnico *štop*, ki pa jo z etimološko sklicevalno razlago poveže s samostalniško enakopisno iztočnico *stop*² iz SSKJ. V korpusu Gigafida je pogostejši glagol *stopati* (15354), v katerem se skrivajo glagolski homonimi s pomeni 'delati korake', 'ločevati trši žitni ovoj', 'ustavljati avtomobile' in 'meriti čas'; *štopati* (1093) pa je specializiran za pomen 'ustavljati avtomobile'. Pri *stopati* namreč med prvimi stotimi

4.2 Glede na motivirajočo besedo je mogoče na določeni tvorbeni stopnji predvideti možne besedotvorne pomene tvorjenk. Torej gre za relativno ustaljeno paradigmo predvidljivih sotvorjenk: če npr. iz medmeta tvorimo glagol, lahko kot drugostopenjske tvorjenke z veliko verjetnostjo pričakujemo tvorjenke s pomenom vršilca dejanja, dejanja, prostora in vsaj dveh deležnikov.⁶ V tem primeru gre za paradigmo besednovrstno različnih tvorjenk iste stopnje, ki se najlepše vidijo znotraj besednodružinskega prikaza. Lahko pa opazujemo tudi istostopenjske tvorjenke iste besedne vrste, kot bomo prikazali v našem primeru. Izmedmetni glagoli so namreč zelo odprti za samoreprodukcijo, tj. tvorbo glagolskih sestavljenk z različnimi predponskimi obrazy.

Glagoli iz posnemovalnih medmetov potrjujejo naslednje predpanske možnosti: *bevskati* (iz-, na-, o-, po-, pri-, za-), *čivkati* (na-, od-, pre-, za-), *klikati* (do-, iz-, na-, od-, po-, pri-, pre-, za-), *kukati* (na-, od-, za-). Razpoloženski: *dušati* (pri-, za-, z-), *hahati* (na-, od-, pri-), *javkati* (pri-, za-), *primojdušati* (pri-, za-). Velelni imajo to možnost le redko: *štopati* (od-, pri-, po-, u-), za pozdravne ni najti primerov, o potencialni, a niti korpusno niti slovarsko potrjeni tvorjenki bi lahko govorili morda v primeru **zahajlati*.

4.3 Istopodstavne tvorjenke pa tvorijo besedno družino, ki je hierarhizirana struktura pomensko in morfemsko pogojenih odvisnostnih razmerij med tvorjenkami različnih stopenj in različnih besednih vrst. S tega vidika besedna družina ni nič drugega kot povezan sistem večjih ali manjših besednih družin isto- ali različnostopenjskih tvorjenk, ki ga določa skupni koren.

Za prikaz vzorčnih besednih družin so bili izbrani le taki medmeti, ki v SSKJ ali SP nimajo tudi samostalniške enakopisnice, da bi se tako izognili možnosti dvojne interpretacije. Kot je bilo opozorjeno v razdelku 3.3, v takih primerih obstaja možnost vzporedne motivacije po poti: *hrsk* medm. > *hrskati* > *hrsk* sam. oz. *hrsk* sam. > *hrskati*. Prva tvorbena pot je primarnejša, pri drugi pa bi v bistvu šlo za malo verjetno analogno reinterpreteracijo, sproženo po tipu izsamostalniških glagolov (*delati korake* > *korakati* oz. *hrsk* medm. > *hrsk* sam. > *delati hrsk* sam. > *hrskati* > *hrsk* sam.). Na ta način pa pridemo le do pojava krožne motivacije (Furdik 2004: 27), ki ne prispeva k razrešitvi vprašanja, kaj je v tem primeru motivirajoča oz. motivirana beseda.

Besedna družina je strukturirana iz tvorjenk, zajetih v SSKJ in korpusu Gigafida, tako, da so presečne označene krepko, zgolj korpusne ležeče, hipotetične s potrjeno višjestopenjsko tvorjenko pa zapisane v oklepaju.

sopojavnicami desno od glagola ne najdemo samostalnika *avtomobil* ali *avto*, pri *štopati* se pojavi na osemindesetem mestu tipičnih sopojavnic.

⁶ Gl. npr. drugostopenjske tvorjenke pri izmedmetnem glagolu *štopati*.

4.3.1 Posnemovalni medmet *kvak*:

Podstava	1. stopnja	2. stopnja	3. stopnja	4. stopnja
-kvak-	kvak-ati	<i>K/kvak-a</i>	<i>K/kvak-in</i>	
			(kvakavski)	<i>kvakavšč-ina</i>
			kvak-ast	
		kvak-ač		
		kvak-ajoč*	<i>kvakajoč-e</i>	
		kvak-alica		
		kvak-anje		
		kvak-ar	kvakar-ski	
			kvakar-ija	
		kvak-aš		
		kvak-atorij		
		kvak-ec	kvak-ica	
		za-kvakati		
	kvak-niti**			

* Podstavo izglagolskih tvorjenk dobimo iz nedoločnika, ženske oblike deležnika na *-l* ali iz sedanjske oblike z odvzemom obrazila (Toporišič 2006: 133). Deležniki, deležja in glagolniki so hkrati tudi oblikoslovne kategorije, zato pri njihovi morfemizaciji upoštevamo, da so njihovi oblikotvorni morfemi hkrati tudi besedotvorni, in sicer: *-ajoč*, *-joč*, *-oč*, *-eč* za deležnike in *-aje*, *-e* za deležja, tvorjena iz sedanjskih glagolskih oblik (Toporišič 2000: 362), oz. *-an*, *-en*, *-t* za deležnike, *-anje*, *-enje*, *-tje* za glagolnike in *-avši*, *-evši*, *-ivši*, *-vši*, *-ši* za deležja, tvorjena iz nedoločniških glagolskih oblik (Toporišič 2000: 370).

** Izmedmetni dovršni ali nedovršni glagol sta vzporedni tvorbi, nastali iz nedovršne (*delati kvak*) ali dovršne (*narediti kvak*) variante glagolskega primitiva (Vidovič Muha 2011: 65).

4.3.2 Razpoloženski medmet *jav*:

Podstava	1. stopnja	2. stopnja	3. stopnja	4. stopnja
-jav-	jav-kati	<i>javk-Ø</i>		
		<i>javk-ač</i>		
		javk-anje		
		<i>javk-aje</i>		
		javk-ajoč	<i>javkajoč-e</i>	
		<i>javk-ast</i>		
		za-javkati		
	jav-kniti			

4.3.3 Velelni medmet *štop*:

Podstava	1. stopnja	2. stopnja	3. stopnja	4. stopnja
-štop-	štop-ati	štop-ajoč		
		<i>štop-ališče*</i>		
		<i>štop-an</i>		

Podstava	1. stopnja	2. stopnja	3. stopnja	4. stopnja
		<i>štop-anje</i>		
		<i>štop-ar</i>	<i>štopar-ček</i>	
			<i>štoparj-ev</i>	
			<i>štopar-ka</i>	
			<i>štopar-ski</i>	<i>štoparsk-o</i>
		<i>od-štopati</i>		
		<i>pri-štopati</i>		
		<i>po-štopati</i>		
		<i>u-štopati</i>		
	<i>štop-irati</i>			
		<i>štopir-an</i>		

* Priponsko obrazilo *-išče* (Toporišič 2000: 168) je lahko tvorbo za glagole na *-iti* (*vozišče*) in *-ati* (*igrišče*). Zato se zdi smiselno ločevati tudi razširjeno obliko obrazila *-ališče* (*gledališče*) in *-ilišče* (*zdravilišče*), ker tako dobimo hkrati tudi podatek o produktivnosti obrazila za posamezni glagolski priponski tip, čeprav sta obrazili *-(a/i)lišče* večinoma izrazno prekrivni z glagolsko pripono.

4.3.4 Veleni medmet *put* kot primer precej samosvoje zgolj imenske besednodružinske strukture:

Podstava	1. stopnja	2. stopnja
-put-	put-a ¹	
	put-ka	<i>putk-ar</i>
		putk-ica
		<i>putk-in</i>

4.3.5 Pozdravni medmet *čav*:

Podstava	1. stopnja	2. stopnja	3. stopnja	4. stopnja
-čav-	(čav sam.)	<i>čav-ček</i>		
		<i>čav-či</i>		

4.4 Na podlagi predstavljenih vzorcev se potrjuje, da je utemeljeno raziskati motivacijsko moč in obseg besednih družin medmetov tudi v slovenščini vsaj iz treh razlogov: ker nam besedilni korpusi prinašajo vse obsežnejše gradivo raznolike rabe izmedmetnih tvorjenk, ker se besedne družine medmetov strukturirajo po podobnih zakonitostih kot pri drugih besednih vrstah in ker je smiselnost takega leksikografskega pristopa potrjena tudi v slovanskem besedotvorju (npr. Skaržnýnski 2004).

5 Izmedmetne okazionalne tvorjenke

5.0 Besedotvorni okazionalizmi v širšem smislu (Buzássyová – Martincová 2003; Liptáková 2008: 60–83; Stramljič Breznik – Voršič 2009; Stramljič Breznik 2010: 111–113, 142–177) združujejo priložnostnice (tvorjenke, ki so izraz netipične, individualne kombinacije besedotvornih prvin mimo običajnih in sistemsko predvidljivih tvorbenih vzorcev) in potencialne besede (tvorjenke, ki izkoriščajo produktivne tvorbenne vzorce, a z doslej še nerealiziranimi zapolnitvami podstav in afiksov). Med bistvenimi lastnostmi okazionalizmov (Liptáková 2000, 2008), kot so: (1) individualna raba, (2) nesposobnost reprodukcije, (3) fakultativna poimenovalna vloga, (4) nenormativnost, (5) enkratnost rabe in (6) ekspresivnost, se uvrščata tudi (7) aktivacija leksike, povezane z aktualnim družbenim dogajanjem, ter (8) pogostost nastanka v govorjenem jeziku.

5.1 Za nastajanje precejšnjega števila priložnostnic glede na zadnji dve izpostavljeni lastnosti nudita dobre okoliščine tudi poročevalski jezik in jezik spletnih klepetalnic. Pri prvem se pojavljajo t. i. poročevalski aktualizmi, tj. enkratne, za določeno priložnost narejene besede. Njihov aktualizacijski učinek izhaja tako iz sobesedila kot iz uporabe besedotvornih vzorcev in sestavin. Pogostejše se pojavljajo v vesteh, reportažah, prigradnih intervjujih ali v sicer močno avtorsko zasnovanih poročilih (Korošec 1998: 27–28). Pri drugih ima sporazumevanje, strukturno gledano, obliko pogovora. Tako zasebna komunikacija zaradi narave medija postaja javna. Pri tem se namreč uporablja neformalna varianta jezika, ki jo označuje uporaba afektirane in individualizirane leksike.

Zato se prav analiza spletno dostopnih besedil (neposredno ali zbranih v ustreznih besedilnih korpusih) kaže kot idealen vir za raziskovanje izmedmetnih priložnostnih tvorjenk, ki so lahko še en kazalnik tvorbenega naboja medmetov več. Ker gre zgolj za potrditev teze, se omejujemo na nekaj primerov iz korpusa Gigafida, ki odpirajo tudi možnost tovrstne raziskovalne perspektive.⁷

5.1.1 Primeri okazionalnih izmedmetnih tvorjenk kažejo izrabo naslednjih potencialnih tvorbenih vzorcev:

- (1) [...] neprimerno in celo smešno, vendar tega ne dokazuje ne **hojladrijast** naslov prispevka, ne spopadanje s tezami, ki jih [...]
- (2) [...] je uživala slab glas ene najbolj politično sprtih in moralno **zahudičanih** slovenskih far.
- (3) socialistična »dežurna« strogot in zadiranje – z **zahudičanostjo** so se lahko seznanili otroci že v nižjih razredih osnovne šole [...]
- (4) [...] da je skrb za jezik lahko tudi drugačna, ne puristična, in da mora biti trajna, ne **horukarska**.

⁷ Več tovrstnih zgledov prinaša diplomsko seminarsko delo prve bolonjske stopnje Tine Peruš *Izmedmetne tvorjenke* (2012), ki je nastalo pod mentorstvom Irene Stramljič Breznik.

- (5) Te nepresegljive nacionaliste, te vudu **čiračaratelje** izpadov nasprotnikov, kurenti niso noben hec [...]
- (6) Če ste mislili, da vas nič več ne more presenetiti, se motite. Po naših krajih se namreč potikajo ... **eksarke**. To so namreč štiri dekleta, ki jih ni sram priznati, da eksajo.
- (7) **Pardonči**, odneslo me je. Mal sem se postaral.

5.1.2 Najdemo pa lahko popolnoma priložnostno in sistemsko nepredvidljivo kombinacijo medmeta in drugih tvorbenih prvin, najpogosteje sklopne narave:

- (1) [...] bi spominjalo na vaško veselico. Saj veste, »**hojladrijamesarija**« in podobno.
- (2) [...] neuničljivi Slaki, sledijo jim Slapovi, Modrijani in letošnje **horukodkritje** Atomik Harmonik.
- (3) [...] prideš v **adijolescenco**.
- (4) [...] a tudi tu premagan, z debelo dioptrijo, z **adijoptrijo**.
- (5) **Adijopamet!** Kdove, ni rečeno, da se bo zaradi tozadevne uporabnosti zadeve lotilo resno [...]
- (6) Med bolj plodovitimi ta teden je bila nedvomno Anica Gruden iz Velikih Lašč, ki je najprej natresla kar nekaj predlogov za ime nove pediatrične klinike: CICIKLINIKA, KUKUKLINIKA in BUCBUCBOLNIŠNICA.

6 Sklep

Prispevek izpostavlja medmete kot motivirajoče besede za druge besedne vrste. Ugotovljeno je, da lahko tvorijo tudi obsežnejše besedne družine, zlasti zaradi sistemske tvorbe izmedmetnih glagolov, ki po predvidljivih vzorcih svoje besedne vrste producirajo nadaljnje višjestopenjske tvorjenke.

Namen prispevka je bil, da na podlagi izbranih primerov razpoloženskih, posnemovalnih, velelnih in pozdravnih medmetov ugotovi tipologijo njihovega tvorbenega potenciala in ga preveri s stališča uslovarjenosti v enojezičnih slovarskih delih sodobne slovenščine. Hkrati pa z uporabo korpusnega pristopa zajame tudi tvorjenke zunaj slovarskega popisa ter pokaže na njihovo časovno in konotacijsko dimenzijo. Večina neuslovarjenih izmedmetnih tvorjenk je namreč priložnostnih in posledično ekspresivnih (npr. *adijoptrija*, *čiračaratelj*, *hojladrijast*, *blablablizaran*). To pa potrjuje, da imajo medmeti v tvorbi leksike opaznejše mesto, kot se jim je doslej pripisovalo, saj lahko uresničujejo raznolike (ne)sistemske tvorbene vzorce, z vidika ekspresivne rabe pa predstavljajo čustvene ventile.

Viri

- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, ur. Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2005.
- Gigafida = Korpus slovenskega jezika Gigafida (<http://demo.gigafida.net>) (dostop februarja 2013).
- Gložančev idr. 2009 = Alenka Gložančev idr., *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri): zbornik na podlagi istoimenskega projekta 2007–2009*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Skarżyński 2004 = Mirosław Skarżyński, *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka Ogólnopolskiego 4: gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, zaimki, przymyki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki*, Kraków: Universitas, 2004.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1996).
- SP = Jože Toporišič (ur.), *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, 2001.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na CD-romu z *Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 1998.
- Stramljič Breznik 2004 = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2004 (Zora: priročniki 1).

Literatura

- Babić 2002 = Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, ³2002 (¹1991: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*).
- Buzássyová – Martincová 2003 = Klára Buzássyová – Olga Martincová, *Neuzuální slovotvorba v západoslovanských jazycích*, v: *Komparacija współczesnych języków słowiańskich*, ur. Ingeborg Ohnheiser, Opole: Uniwersytet Opolski, 2003, 262–275.
- Furdík 2004 = Juraj Furdík, *Slovenská slovotvorba: teória, opis, cvičenia*, ur. Martin Ološtiak, Prešov: Náuka, 2004.
- Klajn 2002 = Ivan Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 1: slaganje i prefiksacija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU, 2002.
- Klajn 2003 = Ivan Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2: sufiksacija i konverzija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU, 2003.

- Koneski 2003 = Kiril Koneski, *Zboroobrazuvanje vo sovremeniot makedonski jazik*, Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, 2003.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
- Liptáková 2000 = L'udmila Liptáková, *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine*, Prešov: Náuka, 2000.
- Liptáková 2008 = L'udmila Liptáková, Priležitostná slovotvorba ako súčasť jazykovej interpretácie sveta, v: *Jazykové a kognitívne aspekty okazionalnych výrazov a ich textové funkcie*, ur. Ján Sabol – Ladislav Sisak, Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2008, 60–83.
- MČ 1 1986 = *Mluvnice češtiny 1: fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*, Praga: Československá akademie věd, 1986.
- Stramljič Breznik – Voršič 2009 = Irena Stramljič Breznik – Ines Voršič, Grafoderivati v tiskanih oglasih, *Teorija in praksa* 46 (2009), št. 6, 826–838.
- Stramljič Breznik 2010 = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Zora 71).
- Stramljič Breznik 2012 = Irena Stramljič Breznik, Medmeti kot besedotvorni potencial slovenščine = Interjections as a word-formational potential of the Slovene language, v: *Tvorba reči i njeni resursi u slovenskim jezicima: zbornik radova sa četrnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista*, ur. Rajna Dragičević, Beograd: Filološki fakultet, 2012, 341–352.
- Toporišič 1996 = Jože Toporišič, Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini, *Slavistična revija* 44 (1996), št. 3, 269–278.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000 (¹1976).
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF).
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Razprave FF).
- Zemskaja 2006 = Elena Andreevna Zemskaja, *Sovremennyy russkij jazyk: slovoobrazovanie: učebnoe posobie (dlja studentov, aspirantov, prepodavatelej-filologov)*, Moskva: Flinta – Nauka, 2006.

Мотивационная действенность словенских междометий

Резюме

В докладе подчеркивается роль междометий, как мотивирующих слов по отношению к другим частям речи. Автор приходит к выводу, что они могут создавать целые группы слов, в частности, за счет системного образования от них глаголов, которые по моделям, характерным для данной части речи, производят словообразовательные дериваты на других уровнях.

Цель этого доклада на базе отобранных примеров междометий, выражающих настроение, подражание, побуждение и приветствие, описать типологию потенциала их продуктивности, проверив его с точки зрения отображения в статьях одноязычных словарей современного словенского языка. Одновременно, с использованием корпусного подхода, включить в исследование также не отображенные в словарях образования, показав их характеристики, связанные с временем их возникновения и коннотацией. Большинство слов, образованных от междометий, не вошедших в словари, являются окказиональными и, вследствие этого, экспрессивными (напр., *adijoptrija*, *čiračaratelj*, *hojladrijast*, *blablabliziran*). Последнее подтверждает, что междометиям принадлежит более существенное место в процессе образования новой лексики, чем это обычно считалось, поскольку они способны реализовать разнообразные (не) системные словообразовательные модели, являясь при этом, с точки зрения экспрессивного употребления, клапаном для выброса эмоций.

Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih parov (na gradivu v slovenskem jeziku in o njem)

Mira Krajnc Ivič

Cobiss: 1.01

Zaporedja v diskurzu se oblikujejo kot posledica realizacije možnih korakov udeležencev in se odražajo na besedilni ravni – ugotavljamo besedilnost jezikovno realiziranega – in v potekanju komuniciranja. Oboje je v službi enega: s kar najmanj truda in naprezanja napraviti kar najboljši vtis za ustvarjanje ugodnih razmer za doseg želenega cilja glede na ustaljeno skladnost med (besedilno) realiziranim in kontekstom s predvidenimi učinki na delovanje posameznika v skupini.

Ključne besede: eksplicitno, implicitno, komuniciranje, nanašajska zaporedja, sosledni pari

Implicative Communication and the Formation of Sequential Pairs (in Material in and about Slovenian)

Sequences in discourse are shaped as a consequence of realizing possible steps by participants and are expressed at the textual level—we determine the textuality of what is linguistically realized—and in the process of communication. Both serve one purpose: to use the least effort and exertion to make the best impression in order to create favorable conditions for achieving a desired goal with regard to the established agreement between what is (textually) realized and context with the anticipated effects on individuals' behavior in a group.

Keywords: explicit, implicit, communication, referential orders, sequential pairs

0 Uvod

Kako si? – V redu. / Zadnje čase bolj slabo spim. / ...

Pogosto rabljeno vprašanje po počutju, sestavljeno iz propozicije, ki zaradi svoje pomenske izpraznjenosti omogoča kar najširše možnosti dopolnjevanja/nanašanja, običajno interpretiramo ali kot neposredno izražanje tvorčeve namere ali kot posredno, če ga razumemo le kot vljudnostno. Ali sta možni zgolj ti dve interpretaciji? Mar z odzivom v redu prvotnemu tvorcu ne »naprtimo« odgovornosti za nadaljnje oblikovanje pogovarjanja in le navidezno sodelujemo? Ali je smiselno ločevati med izrecnim/eksplicitnim in neizrecnim/implicitnim komuniciranjem, če se npr.

že otrok pri svojem osebnem zdravniku na to vprašanje kljub bolezni, zaradi katere je prišel k zdravniku, odzove z v redu?

Implikativno komuniciranje je neposredno povezano z ustvarjalnostjo, z igranjem z jezikovnimi možnostmi: dogovorjenimi, še/že sprejemljivimi, deloma prilagojenimi določeni posamezni situaciji komunikacijskega stika. Namen in smisel implikativnega komuniciranja sta močno odvisna od okoliščin tvorjenja konkretnega diskurza, besedila. Na prvi pogled se zdi, da je implikativno komuniciranje najbolj značilno za jezik vsakdanjega komuniciranja. Že same opredelitve funkcijskih zvrsti oz. besedilnih vrst / žanrov, značilno tvorjenih na določenem področju, pa kažejo, da je prikrivnost ilokucijske moči oz. tvorčeve namere sicer res značilna za jezik vsakdanjega komuniciranja, pa tudi za vse ostale funkcijske zvrsti, kjer je pomemben neposreden stik med udeležencema (tu ne mislim na vrsto ali tip prenosnika, medija, ampak v prvi vrsti pogostnost in kakovost razmerja, odnosa med udeležencema, tudi če je to institucionalno determinirano ali ta institucionalno determiniran). Tako je vprašanje implicitnosti oz. prikrivnosti smisla in namer nerelevantno le na področju jezika leposlovja, hkrati pa mora že v svojem bistvu dajati sicer usmerjene, a neskončne možnosti interpretacije.

Pokaže se, da sta integracija in separacija učinka komuniciranja med posameznikoma posledica njunih lahko izraženih mentalnih svetov v danem socialnem in fizičnem svetu. Ločevanje med eksplisitnim in implicitnim pa na ravni diskurza kot ustaljene družbene prakse samo odpade.

1 Je besedilo diskurz?

Znana je opredelitev besedila kot komunikacijske pojavitve, ki naj bi izpolnjevala sedem kriterijev besedilnosti: kohezivnost in koherentnost kot relacijska kriterija znotraj besedila, namernost in sprejemljivost kot kriterija, ki se nanašata na udeležence komunikacijskega stika, situacijskost kot kriterij, ki opisuje nejezikovne, s fizičnim svetom pogojene danosti, v katerih poteka komuniciranje, in informativnost ter medbesedilnost kot kriterija, ki se sicer nanašata na besedilo, a ga povezuje z drugimi besedili, ki glede na besedilno vrsto / žanr omogočajo razporeditev informacij kot znane ali nove. Že ta opredelitev besedila kaže, da besedilo nastaja v odvisnosti od nejezikovnih dejavnikov: družbenih, kulturnih dejavnikov zunaj in znotraj posameznika. Torej besedilo nastaja vstavljeno v diskurz in je predmet raziskav, kadar je žarišče na določenem dogodku, priložnosti (Wodak – De Cillia 2006: 710). Kadar pa nas zanimajo vzorci, skupnost, razmerja, v katerih nastajajo različna besedila in priložnosti, lahko govorimo o diskurzu, kot to velja za ta prispevek.¹ Diskurz tako pomeni družbeno dejavnost ustvarjanja smisla z jezikom in drugimi simbolnimi sistemi v določeni vrsti situacije. Diskurz je tudi »specifičen

¹ Pravzaprav je ločevanje načina raziskovanja na posamezne dogodke in na vzorce popolnoma nesmiselno, saj je dobra analiza možna le, če se raziskovalec zaveda, da lahko iz svojega mentalnega, socialnega in fizičnega sveta analizira le posamezni dogodek, ki je neponovljiv in ki hkrati ne more biti oblikovan mimo dogovorjenih konvencij.

način sporočanja o svetu ali razumevanja sveta oz. enega izmed njegovih vidikov« (Vezovnik 2009: 11), torej je »rab[a] jezika v odnosu do družbenih, političnih in kulturnih oblik – diskurz je jezik, ki odraža družbeni red, ter hkrati jezik, ki oblikuje družbeni red in posameznikovo interakcijo z okoljem« (Vezovnik 2009: 11).² Diskurz je besedilo, saj je odraz prirojenih in pridobljenih jezikovnih sporazumevalnih zmožnosti v specifičnih danostih in se prilagaja trenutno aktualni komunikacijski strategiji, ki besedilne enote postavlja v odvisnosti: na ravni sistema v pomenske in skladenjske ter z vidika jezikovne rabe v koherentne odvisnosti. Zato besedilo kot diskurz »deluje oz. tudi mora delovati kot specifična celovita sporočanja tvorba, ki ni vnaprej določena kot npr. stavek, ampak vedno znova deluje in učinkuje kot organska celota« (Žele 2010: 132).

1.1 Komunikacijska načela

Komuniciranje kot posledico želja, potreb spodbudi tvorčeva namera in naslovnikova pripravljenost sodelovati pri doseganju namer in ciljev komunikacijskega stika. Način komuniciranja je odvisen od naše individualne interpretacije posamičnega družbenega položaja (Van Dijk 2002: 214) in je vedno določen s spreminjajočimi se družbenimi, civilizacijskimi in kulturnimi danostmi. Izrečeno/sporočeno je posledica individualnega dejanja, pomembnega predvsem v okviru družbene interakcije (Vezovnik 2009: 40), zato Vološinov po Bahtinu vpelje dialog/dvogovor kot najpomembnejšo obliko medsebojnega vplivanja. Komuniciranje je sodelovanje, ki upošteva – ali pa tudi ne – Griceove maksime sodelovalnega načela. Grice v članku *Logic and Conversation*, prvič objavljenem leta 1975³ (Kante 1996: 132; Kotthoff 1998: 55; Krajnc Ivič 2009: 36–42) navaja štiri načine neupoštevanja maksim: (a) kršenje, (b) odločanje proti, (c) nesoglasje in (č) izkoriščanje.⁴ Prav izkoriščanje maksim je temeljno za pogovorne implikature, ki lahko v enaki meri sugerirajo interpretacije v smislu humorja ali vljudnosti (Kotthoff 1998: 61). S samim izkoriščanjem maksim, torej z implikativnim komuniciranjem, tvorec skladno z ustvarjenimi podobami (angl. *face, image*) vseh udeležencev izkazuje svoje sodelovanje in kaže željo pa doseganju lastnih ciljev in namer.

2 Teoretični pristopi k analiziranju

Analize diskurza proučujejo jezik izreka oz. besedilno sporočilo v razmerju do njegove funkcije v medčloveški interakciji, zato je »[j]asno [...], da analiza tako širokega področja [...] ne more težiti po enciklopedični izčrpnosti in da morajo biti nekateri vidiki jezika potisnjeni v drugi plan ali kar povsem izpuščeni« (Miščević 1983: 59). Že koherenost kot celotni smisel diskurza (Schiffrin 1995: 406, 416)

² Termina besedilo in diskurz tako uporabljam sopomensko.

³ Paul Grice, *Studies in the Way of Words*, Cambridge – London: Harvard University Press, 1989.

⁴ Ang. *flouting* je v Uvodu v besediloslovje preveden kot *posmehovanje* (Beaugrande – Dressler 1992: 90), pri Kantetu (1996: 132) pa kot *kršenje*.

lahko razumemo le, če naša pozornost ni omejena le na jezikovno obliko in pomen, ampak tudi na družbene in kulturne pomene ter interpretativne okvire. Izrečeno je tako treba interpretirati le v lokalnih okoliščinah drugega izrečenega do stopnje, ki je znana tudi udeležencem. Koherentnost se oblikuje interaktivno, pomen rabljenih jezikovnih fenomenov pa ima izrazito napotovalno naravo (Ducrot 1988). Pri tem lahko način izrečenega, mišljenega in storjenega pojasnimo z razmerji med tvorčevimi namerami, ustaljenimi diskurzivnimi strategijami, smislom in funkcijami jezikovnih oblik znotraj nastajajočih danosti. Pri raziskovanju je torej nujna meddisciplinarnost. Prispevek povezuje jezikovno pragmatiko s teorijo govornih dejanj, konverzacijsko analizo oz. analizo pogovarjanj med interakcijo in nekaterimi sociolingvističnimi vidiki.

Teorija govornih dejanj s Searlovim principom izraznosti (angl. *expressibility*) se nanaša na prevedljivost izrečenega v kanonično (dobesedno) obliko, torej na razmerje izrecnega in normiranega izrekanja nasproti neizrecnemu, posrednemu (Miščević 1983: 82). Razumemo jo lahko kot del jezikovne pragmatike, katere naloga je določiti in analizirati dejanja, ki jih izvajajo ljudje zaradi določenih namer, ter pojasniti kognitivni prispevek k interpretaciji izreka (Schiffrin 1995: 367). Tako načelo sodelovanja kot tudi deiktčnost – torej oblikovanje nanašanjskih zaporedij – predvidevata, da je komuniciranje na določen način strukturirano oz. zgrajeno. V diskurzu analizirani tipi struktur vodijo k določitvi funkcije, v diskurzu analizirani in jezikovno realizirani tipi funkcij pa ustvarjajo določeno strukturo (Schiffrin 1995: 339), zato je analizo diskurza, besedila smiselno nadgraditi s konverzacijsko analizo, katere osrednje raziskovalno področje je zgradba oz. struktura. Če naj bo funkcija izreka določljiva v odvisnosti od okoliščin, potem tudi okoliščine niso tako statične, kot jih morda prikazuje jezikovna pragmatika, ampak dinamične in je zato nanje treba gledati širše, tj. kot na spreminjajoče se družbeno-kulturne danosti, ki jih poleg znanja in besedila, tj. jezikovne realizirane namere, predstavlja posamezen komunikacijski položaj. To pa zahteva upoštevanje sociolingvističnih vidikov.

3 Zgradba dvogovora

Pojem dvogovora je vpeljal že Mihail Bahtin (Morson 2006: 561–562). Pomeni mu temeljno premiso diskurza, komuniciranja kot vira večini naših čutov za družbeni red in pokazatelja čuta za strukturo: (besedilno) sporočeno je motivacija za v odzivu (besedilno) sporočeno ali reakcija na že (besedilno) sporočeno. Termin dvogovor torej ne pomeni le primarne človekove jezikovne dejavnosti (Korošec 1998: 251), ampak nakazuje tudi zgradbo komuniciranja kot posledico prevzemanja replik oz. menjavanja udeležencev v udeleženskih vlogah. Pojem zgradbe, tj. pravil oblikovanja dvogovora, vodi k uspešnemu ali neuspešnemu dvogovoru. Uspeh komuniciranja je odvisen od poti, po katerih uspeva tvorec manipulirati z možnostmi, ki jih ponujajo komunikacijske okoliščine (kontekst), in zahtevami, kaj in kako komunicirati, zato je zgradbo treba razumeti strateško (Stubbs 1983: 9). Strateškost pomeni, da se med komuniciranjem preko opravljanja dejanj oblikujejo mesta, ki naj bi jih soudeleženec zapolnil z ustreznim dejanjem ali pa potek komuniciranja

preoblikoval tako, da se zapolnitvi teh mest oz. opravljanju teh korakov⁵ lahko izogne (Sacks 1995: 3–12), s čimer je povezana sprejemljivost nekega dogajanja tudi za soudeleženca.

Temeljni problem zgradbe dvogovora je pokazati, da je dvogovor visoko organiziran, urejen in strukturiran proces (Stubbs 1983: 19). Pri tem ne moremo biti dokončno prepričani o tem, kaj je tvorec želel doseči (Leech 1991: 30), dokler ne vidimo soudeleženčeve reakcije, ki pa ni nujno pokazatelj resničnih tvorčevih namer, temveč le soudeleženčeve interpretacije izrečenega.

Poleg vidika prevzemanja replik in s tem oblikovanja zaporedij replik/izrekov, tj. soslednih parov, in posledično tudi oblikovanja nanašanjskih zaporedij, lahko zgradbo dvogovora opazujemo še z vidika tvorčeve namere, intence in s tematskega vidika, ko tvorec svojo namero izrazi skozi vsebino, temo izreka⁶ in ga skladno s tem razporedi v uvod, jedro ali zaključek dvogovora. Vse ravni ločevanja zgradbe dvogovora so smiselne zgolj v namene analiz, kot je ta. Na težave pri razločevanju dvogovornih enot kažejo njihova poimenovanja: Searle kot temeljno enoto sporočanja navaja govorno dejanje (v nadaljevanju GD), ki ga Austin enači z izrekom. Ta je lahko tudi že replika (zgled 1),⁷ ki je sicer tisti del sekvence, v katerem tvorec neprekinjeno uresničuje svoj jezikovni in/ali nejezikovni prispevek k vsebini in poteku komuniciranja.

- [1] A₁: Se mi je samo sanjalo ali sem te danes res videl v MB? lp
 B₁: Sanjalo se ti je. lp
 A₂: Zadnje čase imam pa res žive sanje. LP

Zgled 1 je zapis vseh SMS-sporočil, ki sta si jih ob tej priložnosti izmenjala udeleženca A in B. Vsaka replika je hkrati tudi en izrek oz. eno govorno dejanje. Prvotni naslovnik je z repliko B₁ soudeležencu prepustil odločitev, ali se bo komuniciranje nadaljevalo.

⁵ Korake oz. mesta v diskurzu bi lahko primerjali s koraki po Brinkerju in Sagerju (1996: 57–72), ki pa ne govorita eksplicitno o repliki. Korake (nem. *die Gesprächsschritte*) opredelita kot sporočajska dejanja, ki lahko sovpadajo s temeljnimi enotami sporočanja, GD, ne moremo pa jih poistovetiti z GD, saj so koraki pogosto kompleksneje strukturirani. Koraki lahko signalizirajo določeno sporočajsko funkcijo in na tak način predstavljajo določen tip dejanja (obljuba, nasvet, vprašanje, očitek, grožnja). Pri korakih ni mogoče razlikovati – tako kot pri GD – med lokucijskim, propozicijskim in ilokucijskim dejanjem, temveč imamo le ilokucijsko dejanje brez propozicije. Sporočajski smisel ilokucije je izpolnjevanje stikovne, fatične funkcije v najširšem smislu besede.

⁶ Odraz tematske, globinske povezanosti besedilnih enot na površini so besedilnotvorna, kohezijska sredstva, ki oblikujejo nanašajska zaporedja. Ta ustvarjajo dvovrstno vezanje besedilnih enot: tematsko, jezikovno besedilno in okoliščinsko, nejezikovno, kar na svoj način kažeta temeljna načina vezanja besedilnih enot znotraj diskurza, to sta endofora in eksofora.

⁷ Replika je tako enota pogovarjanja kot enota dvogovora, izrek pa je jezikovna tvorba, prispevek posameznika k celotni vsebini pogovarjanja (Van Dijk 1980: 245–246).

3.1 Govorno dejanje in zaporedja dejanj oz. sekvenca

Govorna dejanja, opravljena z izrekom, lahko kot ilokucijska dejanja razvrstimo v razrede, ki se med seboj ne izključujejo. V jezikovni rabi, kadar ne gre za izolirane izreke v hipotetičnem kontekstu, so številna GD hibridi (Verschueren 2000: 44) oz. z enim izrekom lahko zaradi okoliščin (John Austin) in zaradi znanja, ki ga imamo o pogojih in pravilih tvorjenja določenega GD (John Searle), opravimo več kot eno dejanje hkrati, saj »[...] obstaja vrsta analitičnih povezav med smislom GD, tem, kar govorec misli, tem, kar izrečeni stavek (ali drugi jezikovni element) pomeni, tem, kar je govorec želel sporočiti, in tem, kar naslovnik razume, ter pravili, ki vladajo jezikovnim elementom« (Searle 1971: 37). Izreki so torej zaradi razmerij med pogoji večfunkcijski (Schiffrin 1995: 62). To spoznanje o večfunkcijskosti ali hibridnosti GD se na prvi pogled zdi močno povezano s posrednim, implicitnim izražanjem oz. s posrednimi GD, tj. dejanji, pri katerih izrazimo ilokucijo s sredstvi drugega dejanja. Po Griceu si soudeleženelec pri interpretaciji (posrednih) govornih dejanj pomaga s sklepanjem, ki poteka po korakih. Tako oblikovanje smisla preseže Gilles Deleuze, ki ga navaja Tomaž Erzar (1997: 64, 65 idr.). Za Deleuza je namreč smisel dimenzija jezika, katere funkcija je tvoriti podlago manifestaciji (pragmatika) in s svojim krožnim gibanjem vzpostavlja zvezo med manifestacijo in designacijo (semantika) (Erzar 1997: 68). To razumevanje in oblikovanje smisla (besedilno) sporočenega implicira, da ne obstaja meja med eksplicitnim in implicitnim. So le prehodi v smislu, da je neko razumevanje običajno, pogostejše, ker temelji na ustaljeni in razširjeni rabi znakov, ali da je neki smisel zanesljivejši, če je odjem verjetnejši oz. ga imamo za verjetnejšega (Heringer 2001: 35), saj je »velik del komuniciranja bolj ali manj mehaničen, rutinski« (Stubbs 1983: 155).

Prav večfunkcijskost, hibridnost GD omogoča različne (ne)zaželeno in/ali (ne)pričakovane odzivne možnosti, ki jih spodbudi tvorčeva motivacijska replika.⁸ Komuniciranje torej poteka kot zaporedje soslednih parov (angl. *adjacency pairs*), tj. v zaporedjih dveh ali več izrekov dveh različnih tvorcev. Pri tem se oblikuje t. i. prednostna struktura oz. sekvenca. To je celota, enota skupnega dela obeh udeležencev komunikacijskega stika. Prvotni tvorec ima pri tem določeno prednost, saj izbere prvo enoto, del soslednega para, tj. odpre mesto, ki naj bi bilo zasedeno, oz. sproži korak, ki naj bi se izvedel, naslovnik pa si mora znati zagotoviti možnost, da se na vključen način izogne izpolnjevanju tega mesta, če tako želi (Sacks 1995: 3–12). Za ponazoritev Sacks (1995: 3–12) navaja zgled, v katerem prvotni tvorec ne ve imena soudeleženca in po njem posredno poizve s pomočjo samopredstavitve. Če gledamo z vidika teorije govornih dejanj, s samopredstavitvijo opravimo neko drugo GD, tj. vprašanje, zato bi to GD lahko razumeli kot posredno izražanje tvorčeve namere, torej kot implikativno komuniciranje. Odzivna replika je ponovno samopredstavitev, ki pa je tokrat ne razumemo kot vprašanje in ne gre za posrednost v izražanju. Dresslerjevo in Beaugrandovo merilo sprejemljivosti bi tako morali povezati z opravljanjem korakov v komunikacijskem stiku oz. s tem, ali se soudeležencu zdi sprejemljivo zapolniti določeno s strani tvorca odprto mesto ali ne. Tako posežemo v samo bistvo komuniciranja, ki je vedno mogoče le, če sta oba udeleženca pripravljena sodelovati

⁸ Zato lahko dialog razumemo kot temeljno premiso komuniciranja.

oz. se sodelovanju na vljuden način ogneta, pri tem pa tudi površinska povezanost besedilnih enot (kohezivnost)⁹ ne kaže nujno na celotni smisel [1]. V zgledu 1 A s svojim vprašanjem spodbudi komunikacijski stik, B se odzove, a za nadaljevanje komuniciranja ne izkazuje več interesa, lahko tudi zato, ker A-jevo drugo repliko razume kot očitek in ne kot poskus vpeljave teme komuniciranja.

Med komuniciranjem udeleženci velik del zunanjih in notranjih dogajanj ne ubesedijo, a predvidevajo, da bodo soudeleženci vedeli, kaj se dogaja oz. kaj je bil smisel besedilno sporočenega v danih okoliščinah. Sacks (1995: 3–12) navaja tudi vprašanje trgovca stranki *Lahko pomagam?*, ki predpostavlja, da ima trgovec na voljo informacije, koristne za stranko, in ki hkrati sporoča pravzaprav prav to. Ali je tudi to primer implicitnega izražanja tvorčeve namere? Morda manj očiten kot morebitni strankin odziv *Iščem ... / Potrebujem ... / Ali morda imate ...*, kjer stranka sporoča, da sprejema trgovca kot kompetentnega pri reševanju težave in hkrati svojo težavo predstavi. Elipso, izpust replik stranke, v kateri ta izrazi prošnjo za pomoč, in trgovca, v kateri pozove stranko, naj pove, kako ji lahko pomaga, lahko pojasnimo z ekonomičnostjo v izražanju, torej težnjo po ubesedenju le najnujnejših informacij. Še enkrat več pa se potrdi, da ločevanje med posrednim in neposrednim načinom izražanja tvorčeve namere vsaj na ravni diskurza ni potrebno, morda je celo neutemeljeno.

3.2 Kohezivnost znotraj sekvenc

»[S]tabilnost besedila kot sistema se vzpostavlja in ohranja s pomočjo kontinuitete pojavov [...] vsaka pojavitev pripomore k dostopu (angl. *accessing*) k najmanj nekaj nadaljnjim pojavitvam« (Beaugrande – Dressler 1992: 41). Po teoriji konverzacijske analize naj bi tako oblikovana zaporedja nanašanjških izrazov tvoril isti udeleženec, zato naj bi bila tovrstna spetost med enotami šibkejša kot spetost, ki jo v dvogovornem besedilu ustvarjajo sosledni pari. S prispevkom skušam prikazati, da nanašanjška zaporedja, tvorjena med soslednimi pari, delujejo in učinkujejo enako kot nanašanjška zaporedja, ki jih tvori isti udeleženec, tudi v primerih implicitnega komuniciranja.

3.2.1 Diskurz, besedilo ustvarja sintagmatske možnosti: to, kar se v nekem trenutku časa pojavi (v delu zaporedja), izsili možnosti (in izbiro možnosti), da se pojavi še kasneje v času (v kasnejšem delu zaporedja: v drugem izreku, naslednji repliki, sekvenci). Tako nanašanjški izrazi kažejo na odvisnost med stavki, izreki, ki jo lahko razumemo podobno kot druge zaporedne odvisnosti v diskurzu, besedilu. Osredotočenje na nanašanjška zaporedja omogoča razlikovanje med prvo omembo nanosnika in njegovimi nadaljnjimi omembami. Glavni dejavnik pri tem je status informacije in njena dostopnost, saj prve omembe ustvarijo pogoje za različne nadaljnje omembe, opravijo prepoznavanje in ugotavljajo, ali imajo udeleženci določeno informacijo še oz. že v zavesti ali še ne. Status informacije tako ni odvisen le od t. i. svežosti, nedavnosti vnesenega izraza, ampak tudi od t. i. tematskosti: entite-ta, ki ima pomembno vlogo v besedilu, ostaja dostopna dalj časa, njen jedrni prostor

⁹ Gl. dalje o kohezivnosti znotraj sekvenc.

se zaključí kasneje (Schiffrin 1995: 325). Jezikovne zgradbe se torej uporabljajo na načine, ki omogočajo udeležencu prepoznavanje nosilca in tudi opravljanje drugih nalog, npr. sonašalnice lahko imajo popravljajno sporočanje namero, tj. tvorec se lahko z njimi vrača na mesto v diskurzu, za katerega sam presodi ali pa mu soudeleženec nakaže, da so potrebna sprememb v smislu popravkov, dopolnitev itd.

Pri oblikovanju nanašajskih zaporedij so ključnega pomena vsi izrazi, ki so lahko paradigma druge besede oz. izraza in v besedilu lahko stojijo namesto te besede oz. izraza (Korošec 1998: 220). V slovenščini to vlogo najpogosteje opravljajo morfemi in zaimki, ki lahko »abstrahirajo slovarskorazločevalne pomenske sestavine« (Vidovič Muha 2000: 79) leksemov, na katere se nanašajo, »ohranijo pa le kategorialne pomenske sestavine« (Vidovič Muha 2000: 79).

Če se vrnemo k Sacksovmu zgledu o samopredstavitvi, vidimo, da je komuniciranje lahko sicer implicitno, a hkrati podprto z besedilotvornimi sredstvi, saj se pojava isti stavčni vzorec, paralelizem¹⁰ *Sem KS – Sem ZH*, v katerem glagolski končniški morfem za 1. os. ed. eksoforično kaže na trenutnega tvorca. Če naslovnik predvideva, da je dejanje zanj nesprejemljivo, ga bo obšel z ustaljenim eliptičnim vprašanjem po nerazumljeni trditvi *Kako(.) prosim?*, ne oziraje se na maksimi kakovosti in načina. Prvotnemu tvorcu bo tako prepustil, da lahko, če želi, spet prevzame repliko in nadaljuje pogovarjanje. Deborah Schiffrin (1995: 196–204) ugotavlja, da je delo maksim zelo splošno, kadar so aplicirane na nanašajski problem, saj maksima količine vodi naslovnika, da išče informacije, tj. količino informacij v besedilu, količino informacij v opisu samem. Maksima relevantnosti pa ga vodi, da uporabi informacijo na določen način, tj. najde njeno relevantnost glede na ostalo besedilo in okoliščine. Maksimi relevantnosti¹¹ in količine sami pri naslovniku ne ustvarjata identitete nanašalnice, kot si je to zamislil tvorec, temveč usmerjata naslovnika k informaciji in ustvarjata njeno sredstvo rabe, tako da mu pomagata inferirati tvorčevo nanašajsko namero. To poleg Sacksovega zgleda o samopredstavitvi potrjujeta zgleda 2 in 3.

- [2] A: Res se mi ni treba več truditi za odnose več. Dovolj sem se. Res sem se. Tako kot je, je vse v redu. En naredi en korak nazaj, pa drugi pa še en itd. in se odnos ohladi, se oddaljujeta drug od drugega.
B: Ne govorim o nama. Res je vse v redu. Nič ni narobe. Nikamor nisem šla. Rada te imam.

- [3] B: Ne smem pustiti, da bo potem, ko bo star 30 let ali koliko pač bo, reševal te težave, ta problem. Sploh se ne sme razvijati dalje, saj veš, kako težko se je odučiti česa.

A: A namiguješ name in na Andreja?

B: Ne, sploh ne. Govorim o sebi in na sploh. Sploh pa ne vem, kako se bo Dominik razvijal.

¹⁰ Beaugrande in Dressler (1992: 50–54) uvrščata paralelizem med kohezivna sredstva.

¹¹ To na svoj način potrjuje tudi teorija relevantnosti, saj ljudje vedno iščemo razloge za primernost, ustreznost oz. smiselnost sporočenega v danih okoliščinah.

Oba zgleda sta pasaži dveh različnih pogovorov med istima udeleženkama, med taščo in snaho. V prvem zgledu tašča (A) navidezno pojasnjuje svoje ravnanje, stališče o vlaganju truda v ohranjanje odnosov med ljudmi. Da se njene besede ne nanašajo na odnos nasploh, ampak konkretno na odnos med udeleženkama, vidimo iz snahine odzivne replike (*ne govorim o nama*¹²). Tašča sama se za njun dober medsebojni odnos ne bo več trudila, ker se je v svojem življenju na sploh že dovolj trudila za dobre odnose, snaha pa se je po taščinem mnenju od nje oddaljila (*en naredi korak nazaj, pa drugi pa še en*). Ali gre to ugotovitev, trditev razumeti kot očitek? Tašča trdi ali pa se prepričuje, da je vse v redu. Zdi se, da snaha (B) ugotovi soudeleženkino namero, a se na očitek ne odzove s protiočitkom, s sprenevedanjem, ampak skuša taščo prepričati, da so njeni strahovi odveč, saj sama ne vidi, da bi v njunem odnosu bilo kaj narobe. Z izrekom *Nikamor nisem šla* – v pomenu 'tu sem, s teboj sem, sobivam s tabo', ki ga lahko interpretiramo kot protipomenskega z *narediti korak nazaj*, se udeleženka B pri sicer posrednem izražanju taščine namere eksplicitno naveže na njene besede in ustvari nanašanjso zaporedje. Z izrekom *rada te imam* pa povsem jasno prikazuje razumevanje taščinih besed in jo skuša pomiriti. V zgledu je izrečeno večfunkcijsko, udeleženki imata možnost izbiranja med odzivi, ki se lahko bolj ali manj izrecno nanašajo na izrečeno. Zdi se celo, da skuša snaha z izrekom *nikamor nisem šla* sprostiti ozračje.

Tudi v drugem zgledu, v katerem snaha sicer govori o svojem sinu, a se nanj navezuje le s tretjeosebним glagolskim morfemom, lahko tašča njene besede interpretira kot očitek (*Ali govoriš o meni in Andreju?*), saj sonanašalnico *bo star 30 let, bo reševal* prepozna kot hote nedoločno in neizrecno rabo jezikovnih sredstev, s katerimi snaha namiguje na taščinega drugega sina Andreja. Tašča svojo interpretacijo ubesedi in preveri, ali je snaho pravilno razumela, oz. želi snahi celo dati vedeti, kako je razumela njene besede, ne glede na to, kakšna je bila dejansko snahina namera. Iz zgledov je očitno, da sta bili obe udeleženki vljudni.

4 Sklep

Analiza v prispevku predstavljenih zgledov je pokazala, da interpretacija (besedilno) sporočenega poteka hkrati na eksplicitni in implicitni ravni, naslovnik pa po lastni presoji izbere zase najustreznejšo interpretacijo in skladno z njo vpliva na potek nadaljnjega komuniciranja.

¹² V jeziku vsakdanjega komuniciranja je pogosta raba dajalnika dvojine namesto mestnika.

Literatura

- Austin 1990 = John L. Austin, *Kako napravimo kaj z besedami*, Ljubljana: ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990 (Studia humanitatis).
- Beaugrande – Dressler 1992 = Robert-Alain de Beaugrande – Wolfgang U. Dressler, *Uvod v besediloslovje*, prev. Aleksandra Derganc – Tjaša Miklič, Ljubljana: Park, 1992.
- Brinker – Sager 1996 = Klaus Brinker – Sven F. Sager, *Linguistische Gesprächsanalyse: eine Einführung*, Berlin: Erich Schmidt, ²1996 (¹1989).
- Erzar 1997 = Tomaž Erzar, *Obrat Gillesa Deleuza: teorija subverzije in ideja popolne ontologije v Logiki smisla in Anti-Ojdipu*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1997 (Zbirka ZRC 17).
- Heringer 2001 = Hans Jürgen Heringer, *Lesen Lehren Lernen: eine rezeptive Grammatik des Deutschen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ²2001 (¹1988).
- Van Dijk 2002 = Teun A. Van Dijk: Political discourse and political cognition, v: *Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse*, ur. Paul A. Chilton – Christina Schäffner, Amsterdam: Benjamins, 2002, 203–237 (<http://www.discourses.org/OldArticles/Political%20discourse%20and%20political%20cognition.pdf>) (dostop 15. 2. 2012).
- Ducrot 1988 = Oswald Ducrot, *Izrekanje in izrečeno*, Ljubljana: Založba ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988 (Studia humanitatis).
- Kante 1996 = Božidar Kante, *Metafora in kontekst*, Ljubljana: Jutro, 1996.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
- Kotthoff 1998 = Helga Kotthoff, *Spaß Verstehen: zur Pragmatik von konversationellem Humor*, Tübingen: Niemeyer, 1998 (Germanische Linguistik 196).
- Krajnc Ivič 2009 = Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 63).
- Leech 1991 = Geoffrey Leech, *Principles of pragmatics*, London – New York: Longman, ¹¹1991 (¹1983).
- Levison 1995 = Stephen C. Levison, Activity types and language, v: *Talk at work: interaction in institutional settings*, ur. Paul Drew – John Heritage, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 1995 (Studies in Interactional Sociolinguistics 8), 66–101.
- Miščević 1983 = Nenad Miščević, *John Langshaw Austin: jezik kot dejavnost*, Ljubljana: Univerzum, 1983.
- Morson 2006 = G. S. Morson, Dialogism, Bakhtinian, v: *Encyclopedia of Language and Linguistics* 3, ur. Keith Brown, Amsterdam idr.: Elsevier, ²2006 (¹1994), 561–563.
- Sacks 1995 = Harvey Sacks, Rules of conversational sequence, v: Harvey Sacks, *Lectures on Conversation I–II*, ur. Gail Jefferson, Malden (MA, USA) – Oxford (UK) – Carlton (Victoria, Australia): Blackwell, 3–12.
- Schiffrin 1995 = Deborah Schiffrin, *Approaches to discourse*, Oxford (UK) – Cambridge (USA): Blackwell, 1995 (Blackwell Textbooks in Linguistics).

- Searle 1971 = John R. Searle, *Sprechakte: ein sprachphilosophischer Essay*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971.
- Stubbs 1983 = Michael Stubbs, *Discourse Analysis: the Sociolinguistic Analysis of Natural Language*, Oxford: Basil Blackwell, 1983 (Language in Society 4).
- Verschueren 2000 = Jef Verschueren, *Razumeti pragmatiko*, Ljubljana: Založba *cf, 2000 (Rdeča zbirka).
- Vezovnik 2009 = Andreja Vezovnik, *Diskurz*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2009 (Psihologija vsakdanjega življenja) (http://uni-lj.academia.edu/AndrejaVezovnik/Papers/820881/Diskurz._monograph) (dostop 12. 5. 2012).
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF).
- Wodak – De Cillia 2006 = Ruth Wodak – Rudolf De Cillia, Politics and Language: Overview, v: *Encyclopedia of Language and Linguistics* 9, ur. Keith Brown, Amsterdam idr.: Elsevier, ²2006 (¹1994).
- Žele 2010 = Andreja Žele, Diateza v slovenščini, *Riječ* 16 (2010), št. 3, 128–152.

Implicative Communication and the Formation of Sequential Pairs (in Material in and about Slovenian)

Summary

Regardless of the manner of expressing its creators' intentions and goals, the construction of discourse takes place in dependence on the social and cultural conditions of the (co)participant or his or her realities in a given moment and space, and thus opens up various possibilities for performing acts in discourse or filling in blanks. Sequential pairs, like any other discursive textual unit, reflect deep (i.e., thematic and metadiscursive) and surface (referential orders) connectivity of the whole: sequences, passages or extracts, texts, and discourse. The absurdity of distinguishing between deep and surface patterns in the fabric of a text also confirms the absurdity of distinguishing between explicit and implicit expression of the creators' intentions, especially if one takes into account that these are only one of the choices that the creator makes when choosing among all of the given discursive strategies and that the addressee also performs.

Seznam sodelujočih

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Metka.Furlan@zrc-sazu.si

Mira Krajnc Ivič

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Mira.Krajnc@um.si

Andreja Legan Ravnikar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
alegan@zrc-sazu.si

Irena Orel

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Irena.Orel@ff.uni-lj.si

Petra Stankovska

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Petra.Stankovska@ff.uni-lj.si

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Irena.Stramljic@uni-mb.si

Matej Šekli

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Matej.Sekli@guest.arnes.si

Alenka Šivic-Dular

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Alenka.Sivic@guest.arnes.si

Silvo Torkar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Silvo.Torkar@zrc-sazu.si

Andreja Žele

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Andreja.Zele@siol.net

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. ali na e-naslovu Peter.Weiss@guest-arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravna po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Slovensko in slovansko

Alenka Šivic-Dular, Slovenska slavistika in mednarodni slavistični kongresi
Alenka Šivic-Dular, Bibliografija slovenskih udeležencev mednarodnih
slavističnih kongresov (referati, komunikati, tematski bloki)

RAZPRAVE IN ČLANKI

Аленка Шивиц-Дулар, К типологии внутриязыковых факторов развития
(на примере славянских языков)

Metka Furlan, К identifikaciji zgodnjepraslovske akrostatične deklinacije
ijevskih samostalnikov

Matej Šekli, Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov

Petra Stankovska, Patristické texty v sanktorálu chorvatskohlaholských
breviářů vzniklých do 15. století

Silvo Torkar, Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji

Irena Orel, Znotrajjezikovni in/ali medjezikovni dejavniki oblikotvornih
sprememb v slovenskem zgodovinskem oblikoslovju

Andreja Legan Ravnikar, Prevzete besede neslovanskega in slovanskega
izvora v knjižni slovenščini 16. stoletja

Андрей Желе, Лексико-синтаксические изменения в современном
словенском языке

Mira Krajnc Ivič, Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih
parov (na gradivu v slovenskem jeziku in o njem)

Irena Stramljič Breznik, Motivacijska moč slovenskih medmetov

ISSN 0354-0448

9 770354 044012